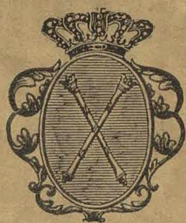

compactura munitus m. maio 1904

O Architekturze dawnego Egiptu i iego Pamiętnikach.

a. Lecz nie z samych tylko wielkich zaktadów kto: {nad: z nagich}
re wodami Nilu dobrocżynnie rozwiędzać dozwalaty,
był Egipt stawnym. Był nim i ieszcze iest dzisiay
z swych Pałaców, Świątyn, Grobowców, Labyryntów,
Pyramid, Obelisków, rzeźb i posągów.–

Wszystko wykrywa wysoki stopień oświecenia ie:
go Królów i Kapłanów, którzy iako pierwsze stany ludu
egipskiego, naczelnie Kraiem rządząc, a zatem archi:
wów iego i służby bożey będąc stróżami, dzieje narodu
swego znali i sami taiemnice hyeroglifów posiadali
które nakoniec potrzebą zatrudnienia pospolstwa
pracą przewiklniein, wszystkich tych nadzwyczaynych
przedsięwzięć budowniczych byli sprężyną, które bez
b. wielu umiejętnych wiadomości, i wielkiey znajomości
sposobów wykonawczych, w szkole doświadczenia zbie: {nad: zgrannie}
ranych obeyść się nie mogąc, ich tylko nadzorowi swe {nad: głębokimi ciągłemi; dostrzegania}
aż do naszych czasów wytrwanie są winny.

C. Z tey strony Egipt uważaiąc napada się ney:
przód na wyspę Philae (: Dżeziret el Birbe :) ponad
Kataraktami Nilu położoną, tyle przez starożytnych
Egipcyan czczoną, inaczey zwaną wyspą świątyn, lub
polem błogosławionem. (b) W iedney z iey Świątyn po:
dług podania egipcyan znaydował się grób Ozyrysa.
Wchod do niey składa się z dwóch 54 stóp wysokich
niby wież kształtu ściętych Obelisków; niektórzy
maią ie za egipskie obserwatorya, bo dla obrony dla
bliskości od innych budowl służyć nie mogły. Podobne
baszty Pylonami przez Inżenierów francuzkich prze:
zwane, dodawały wiele okazałości gtownym wchodom
czyli przedbramiom i innych świątyn i Pałaców u
Egipcyan, obok których ie zwykle stawiano, i podług
wielkiego podobieństwa posłużyły Grekom za wzór na
Propylee w Atenach z tą różnicą że te ostatnie Kolu:
mnami przyozdobiono – tu z kolei (*) D.

F * Ściany wszystkich budowl tey wyspy są poznaczo:
ne hyeroglifami, których rzeźba {nad: owo} dla większey trwałości,
a może dla ziednania dziełu ogromnieyszey przy prostocie
postaci nie była tak iak płaskorzeźba rzymska z przed
powierzchni tychże ścian wypuszczana {nad: wydatna}, ale się pod nie:
nieco kryła, to iest wgłębi w ich miąższości była wyja: {nad: wydatnie}
nana. – Szczególniey w Świątyni Ozyrysa nie masz cio:
su któryby to podobne rzeźby religiyne i malowania
nie był opatrzonym.

G. Wyspa ta była niegdyś cała ~~opasana~~ {nad: murem} opasana, ~~murem przez~~ {nad: mur ten który}
ciw wezbraniom wód ią zabezpieczaiącym – i iest ~~nim~~ {nad: który się}
ieszcze dzisiay w części przeciw wezbraniom wód zastania
i iest w tem szczególny, że iest od strony wód wklęstym,
w części skała od strony Nubii otoczona wreście niegdyś był

Łamnie granitu idące w górę od Syene a o 1½ mili poniżey katarakt(ów)
te dostarczały bałwanów na te kolosalne posągi Egipskie – chciano te łamnie
uwiecznić wyrzynaiąc hyeroglify w wyłamanych placach. – Sposób łamania
był klinami w wykutą szczelinę – ~~granit iest~~ iak tego ślady iak by były dzi:
siay robione dowodzą – Granit ten iest tak twardy że go woda nie rozkład
ale połysku mu nadała czerwona – kolorowy granit iest neypięknieyszy i w ney
większey ilości – szary ma w sobie ~~czarna~~ kwarzu żyły

O 1½ mili wyżey skały się tak kupią że i tworzą mur granitowy
o ¼ mili wyżey ieszcze napada się na katarakty, ~~woda~~ nic tu nie
iest iak wał wody o skały łamiący się który spada robiąc kaskady na
kilka cali wysokie w kilku mieyscach, tak są nieznaczne że ledwo
ię daią spostrzegać i odrysować. – Nie są więc tak stawne iak iest
ciwiemanie.

Po nad kataraktami wznoszą się skały kończące się {nad: raz} w granitowe
piramidy, raz spiczaste –

Że tą naturą dziką iest wyspa Philae, której pamiętniki przeszłości
ny spor z dzikością którą się przeszło wprawiaią – tę opuścili mieszkańcy
za przybyciem francuzów i na większą wyspę się udali. – Towary
z Etiopii idące do Philae lądem muszą być prowadzone do Syene
bo katarakty robią rzekę nieżeglowną. – Po nad Philae znowu rzeka
iest żeglowną – w górę tą rzeką idąc iest wieska iedyna Tandi, o 4 mile wyżey
Demiet w Etiopii. 274.

E * Stieglitz Budowle na wyspie Philae są stylu i sposobu budo:
wania późnieyszego bo rożnego od dawnieyszych wyższego
i średniego Egiptu.

Stieglitz Świątynia tu zwana Dschesiret El=heif iest iedną
z neywspanialszych Pamiętników sztuki Egipskiey. – W dobrym
iest stanie bardzo i prawie co całości się utrzymała. Odzna:
cza się pięknie wyrobionemi Kolumnami z Kapitelami od
innych Świątyn Eg: – Ozdoby są dobrze wykonane –

W małey Świątyni stoiącey obok wielkiey, i poświęconey
Jastrzębiowi lub Sokołowi są Kapitele rownie ozdobne. Stieglitz

H Na tey wyspie stoią 4 Obeliski z których ieden z białego
marmuru i bez hyeroglifów – Stieglitz 86
Lousin Ozyrys godło Lepta i Światła. Wielka Świątynia
iest Ozyrysa (D) w stronie południowey tey wyspy iest pa:
miętnik całe astronomiczny złożony z podosobionych kolumn
i długich kolumnad dochodzących do wchodów Świątyn
rodzaiu Obserwatoriów zwanych Pylonami {nad: Pylones} przez
starożytnych
Denon K: 278. 279. 280 281 282.–

Chociaż grunt tey wyspy iest z granitem równie iak brzegi
iednak Świątynie na niey Kolumny i Obeliski są z twardego
piaskowca twardszego od Granitu.

a od brzegu wypukłym, nie tak dla tego, azeby tym kształtem dawał większy odpór [parciu] ciśnieniu Ziemi, iak dla łagodnieyszego odbiiania się fal wodnych, które po tey iego wklęsłości z większą łatwością w górę wzbiiaiące się, z mnieyszym skutkiem swą siłę nań wywieraią.—"

I Idąc daley za biegiem rzeki napada się na odwie-czne miasto Syene, bo iuż w ruinach będące za czasu poety Juwenala tam przez Domicyana wygnanego. Z dwóch Swiątyn z twardego kamienia piaskowego tu wystawionych ieden tylko w iakimkolwiek utrzymał się stanie;

Nie daleko Assuan teraźnieyszego Siene były tamnie obelisków Stiegl. w Bliskości Syene Klasztor S. Laurentego. Tu za Strabona był Nilometr

K W małey z tąd daley odległości leży wyspa Elefantyna wodą za pomocą kół czerpiących spławiana.— Podług Scyla była iednym z punktów granicznych Państwa Rzymskiego— Dwie pięknej proporcyi Swiątynie mało nadwerężone, mur przybrzeżny wklęsłowypukły iak na wyspie Philae, i szczątki wspomnionego Nilowskazu są iedynemi na tey wyspie znayduiącemi się [zabytkami] przedmiotami Egipskiego Budownictwa—

Stieglitz Na tey wyspie iest Swiątynia węża Knephis.—

L Herodot mówi o budowli będącey częścią Swiątyni Latony w Buto, maiącey 40 łokci [egipskich] szerokości i tyleż długości, i w którey ściany były z iednego tylko kamienia. Dorozumiewaią się teraźnieysi że ta część Swiątyni była w mieyscu z skały wykuta, i tylko ią strop czyli powała z osobney sztuki kamienia 2 łokci gruba a 40 łokci egip: w □ maiąca pokrywała. Niepodobieństwem albowiem zdaie się azeby ciężar 90.000 centn. przez Rondeleta wyrachowany mógł z kąd inąd być przeprowadzonym. wszelako sam cios powałę formuiący 3200 łokci Egip: sztykowałości a zatem około 18.000 centn ciężaru maiący iuż nadzwyczaynych wysileń wymagał, aby był sprowadzony wzniesiony i na mieyscu położony.

Stieglitz k: 82. Nie wspomina o tem— ale o Budowli która w Memfis stać miała— Kamień zewnątrz miał 8 łokci w zdłuż 7 w szerz a 9 wysokości— Mury były 2 łok: grube więc izba miała 4 X 3 X 5 łok.— wewnątrz. Zewnątrz i wewnątrz hyeroglifami okryte

M Tenże Herodot w innem mieyscu przytacza że Amazys Karat z wyspy Elefantyny do miasta Sais o 20 dni żeglugi odległego Dom z iednego bałwanu granitu wyrobiony, [przeprowadzić] maiący 21 łokci długości 14, szerokości a 8 wysokości, zewnątrz, a wewnątrz łokci 18 5/, 12 i 5; i że 2000 ludzi przez 3 lata było użytych do tego transportu— warzył 4400 centn. fr:—

Izba ta przed Swiątynią Minerwy w Sais była postawiona — Stieglitz mówi że 3000 ludzi przez 3 lata przeprowadzeniem iey było zatrudnionych

N. O 5 mil poniżey Syene, wznosiło się sławne w starożytności miasto Ombos, dzisiay Kombu zwane z którego teraz tylko 2280 stóp długości murów obwodowych do kilku budowli należących, wielka i mała swiątynia z swemi kolumnami w dobrym utrzymały się bycie— Te dzieła są z piaskowego kamienia bo to co daley być mogło z marmuru lub wapienia w rozproszonych tu i owdzie niedowaliskach się ocrem przedstawia—

Swiątynia w Ombos dzisiay Kom-ombu zwanem mieście ma dach spoczywaiący na 23 słupach z których każdy ma więcey nad 24 stop obwodu i hyeroglifami całkiem okryty Cassas Swiątynia ma dwa wchody w tey samey fasyiadzie— Druga mnieysza Swiątynia— z grotami wykutemi przy wchodzie świętych Krokodylów
Denon 187 mówi że tu Krokodyla czczono (M.P. że w wszelkiey krotko była czczono) lom ombos znaczy Ombos na górze—

W Zamuchu gor czyli Malav Silcilis są podziemne budowle z literą... iedna szczególniey się dziwnością odznacza [:] kolumnami bez nasad ale zamiast nich są niewygrawane liście — Norden wspomina tu o iey ścianach grotach pełnych hyeroglifów Stieglitz.

Daley w Appollinopolis [magna] Edfou, wiele pomników ma: leziono z pomiędzy których dwie tylko Swiątynie dosyć dobrze przechowały się; większa ma 240 stop długości, 216 szerokości a 107 wysokości; ~~wnętrze w nich ...~~ ~~... kolumn~~. Obie baszty czyli pylony, 65 wielkich i małych kolumn, wielkie podcienie czyli chodnik pod kilkurzędną kolumnadą, i dwa pomnieysze stanowią główne części tey wielkiey swiątyni, którey całość, piękne stosunki, równie iak poiedyncze części w podziwienie wprawiaią.— Wreszcie mnostwo i rozmaitość rzeby w obuch Swiątyniach nie może tylko zwracać na się uwagę cie: kawych.—

Na podobne wielkie dzieła Budownictwa napada się wzdłuż Nilu aż powyżey Tebow, to iest w Eleiyi, Latopolis. Esne, Asphynis, Tentiris, i Hermontis — Te dwa ostatnie pamiątki starożytności składaią się szczególniey z gruzów: walisk Obeliszków i Swiątyni.—

Z względu początku Architektury greckiey ~~to tu iest~~ pominąć nie można godnem uwagi że w ruinach tych miast, a nawet wyżey Philae znayduią się kolumny z kapitelami od dwóch do 3 rzędów liściów, z głąbikami i wolutami, które podług wielkiego podobieństwa naśladowane zostały przez greków w kapitelach kolumn Jonickiego i korynckiego układu.— Niektóre z tych kolumn są całkiem rzeźbą okryte.— Także w Tentyris znayduią się płaskorzeźby na spodach gzymsowań w Tentiris wyobrażaią przedmioty astronomii (: Zodyaki i globy niebieskie:) moralne, i obrzędowe.—

w Hermontis iest kotlina murem obwiedziona w któ: rę wody Nilu wpływały, służyła zapewne iak podobna iey w Tebach dla pomieszczenia Nilowskaru.

Z pomników wystawionych w Ptolomais — Abydus gdzie Osymandyasz Swiątynię wybudował, a Memnon miał stolicę (: Denon pl: 13:) mało reszt bardzo pozostało.—

Zwaliska wszystkich tu wspomnionych miast są z ru: dawego piaskowca, maiącego w sobie wiele twardego kwarcu i żelaza. J chociaż ten rodzay kamienia trudnieyszym był do roboty iak granit, i nie wszędzie się znaydował, dawano mu iednak pierwszeństwo dla większey prawie trwałości. nawet do pałaców i Swiątyn w samych Tebach używano go. J w istocie wszystkie ~~pamiątki~~ zwoyy egipskiego budownictwa których niszcząca ręka ludzka oszczędziła przetrwały lat tysiące, a nawet niektóre mało od stot i powietrza zdaią się być napoczęte gdy tym czasem wszystkie przez greckich i rzymskich cesarzów poroznoszone pamiątki dzieła marmurowey Architektury od samego wpływu klimatu zmi: kruszniały i rozsypały się, iak to w Opisie Egyptu wyczytuiemy.—

Podług Stieglitza. Swiątynia Appolina
Cassas Wielką swiątynię poprzedza dziedziniec enceinte avec parvis w amfiteatr, otoczony portykami, zamknięty swoim Pylonem — Druga swiątynia mała —

Saulenhalle Sallon — Nawa

Cassas Eskab (Elethia) ma budowle, groby wykuwane wyobrażaiące w rzeźbie na ścianach sztuki wyzwolone i mechaniczne

Stieglitz w Hermontis Swiątynia Appollina — w Gauakiebre Portyk Swiątyni o 18 Kolumnach we 3 rzędy — ~~w Archemounain dawniey Hermopolis iest Portyk Swiątyni o 12 kol: we 2 rzędy z których każda ma 9 stop średnicy i hyeroglifami okryta—~~
w Esne (dawniey Latopolis) swiątynia z 3 stron murem otoczona, z przodu ma 6 kolumn, Halla wsparta na 18 kolumnach dobrze się utrzymała lecz druga izba zrujnowała się — Strony zewnętrzne murów są Pyramidalne, są hyeroglifami tak iak i kolumny okryte — kapitele chociaż iedney wielkości, są iednak odmiennie ozdobione — Druga Swiątynia mnieysza.
W wielkiey Swiątyni w Tentiris iest Halla wsparta iak Nawa / Schiff. Szeroki gzyms Carries otacza maiestatycznie całą budowlę — Tiszta rama gewundene Einfassung nadaie obdaszu abdachung większą postać moy.— Trzy głowy sfinxowe wy: stępuią ze strony Nawy, domyśla się Denon że służyły za po: średnictwem rynny do odprowadzania wody którą lano na Dach dla ochłodzenia pokoi — W iednym z tych pokoiów Denon Zodyak odrysował — Na Tablicy Karnezu (: gzymsu:) iest napis grecki.— [poddanie ulepszone]
Stieglitz w Amara dawniey Tentyra iest Swiątynia Jzydy mierząca 200 stop wzdłuż 145 wszerz dobrze się iesze utrzymała — Tak wielkiey taka salo i kapitel odróżnia ią od innych Swiątyn — Kapitel ma kształt głowy Jzydy: Na każdym kapitelu leży ozdobno gzemiasty liść maiący z każdey strony pola ozdobione rzeźbą wy: datną i w naylepszym stylu Egipskim iest wyrobiony. —

Cassas Esne (Latopolis) ma wielką Swiątynię którey Pronaos iest ozdobiony, na stropie Zodiakiem w rzeźbie.
Cassas Hermontis (: dawne Latopolis:) Swiątynię ma Jzydy (: natury) astronomii i moralności — potem swiątynię drugą położoną na południe.
Cassas Biban (el Moluk) groby królów ozdobione rzeźbami, instrumentami do grania woiennemi muzycznemi i rożnych mebli i wazonów

k. 228 Denon Tentiris Pierwszy widok był małą Swiątynią po lewey stronie drogi w stylu Stylu i stych przemysłów
Lecz po prawey stronie wchód przez Mury do Swiątyni nad którą wielkie zadziwienie wzniesione. Na k: 229. 237. długo rozprawia o tem—

Teby Denon opisuie k: 239

Lecz wystąpmy do tego głośnego z Architektury równie iak z początku i postępu wiadomości ludzkich kawałka Ziemi, to iest oba brzegi Nilu zalegaiącego miasta Tebów, na którego zabytki nikt cokolwiek z historyą obeznany bez mocnych wrażeń i żywych uczuć spoglądać nie może; z którego tyle chwalebnych ustaw i zakładów wypłynęło, którego dziśieysze części obaliny niezaprzeczonemi są dowodami wysokiey oświaty i stałego charakteru Egipcyan, które nakoniec przez tylu nayslawnieyszych mężow Starożytności nie dla samey czczey tylko ciekawości, ale dla nabycia światła zwiedzanem bywało.—

Teby, czyli Dios polis magna inaczey dla 100 bram Homera Hekatompylos zwane przez Francuzkich Jndyniérow a szczególniey P. Jollois i Devilliers (: Description de l'Egipte p. 432:) są uważane za miasto bardzo dawne, bo dziśieysze iego ~~kruszący~~ zabytki ~~które znayduiące się~~ iuż z starych ruin powznoszone bydź zdaią. Ci uczeni ~~którym winniśmy opisy i rysunki miasta tego~~ podzielaią przestrzeń ~~którą~~ dawną Tebow ~~kiedyś zaymowało~~ to miasto zaymowało podług czterech dziś tam znayduiących się ~~osad~~ wiosek: Medynet-Abu; Qournah, Karnak i Luqsor.

Osadę Medynet-Abu zaięte ruiny mienią ciż Jndyniérowie bydź pałacem Sesostrysa, bo udowadniaią że historyczne w nim znayduiące się rzeźby, tylko wypraw i czynow woiennych tego króla mogą bydź wyobrażeniem.

Wchod do tego Pałacu iest wielką basztą 66 stop wysoką z wielkich ciosow wystawioną, maiącą wdłuż 142, wszerz 27 stop obszerności, w tem szczególną że ma na swey powierzchni powycinane małe kwadraty a w tych hyeroglificzne cyfry. — Szeroka i wyniosła w niey brama prowadzi na obszerny dziedziniec, otoczony galeryami z strony północnowschodniey i południowo zachodniey. Ta ostatnia składa się z 8 grubych kolumn, a pierwsza z 7 czworograniastych filarow (: 6 stop średnicy maiących :), służą one za wsparcia dla tyluż 23 stop wysokich posągow Ozyrysa które iak się Jndyniérowie wystawiaią, nawet uszanowania dla siebie wzbudzaią, i z których postaw poznać można że do poważnych pamiętników były przeznaczone. Dwa filary zamykaią galerye, w bliskości których ze strony południowey zachodniey wielkie drzwi się znayduią, które do innych budowl prowadzić musiały.

Wprost naprzeciw głowney bramy w wielkiey baszcie będącey znayduie się w śrzodku dziedzińca mnieysza baszta hyeroglifami okryta, z którego się idzie do Perystylu czyli Sali o kilkurzędnych kolumnadach kończącey się z iedney strony 5ma Kolumnami, z drugiey filarami z opartemi o się posągami Ozyrysa; (: Ten sposob opierania posągow o kolumny mógł podać myśl Gre

Coupin: Teb Luxor ma świątynię i pałac Ozymandyas wewnątrz rzezany i kolorowany: Teb Karnak piękny pałac, świątynie, między innemi Zancow, iego pomnik czyli bramę zwycięzką — Memnonium iego hypogei ou siringes, świątynia Jzydy i Ozeusa 2 Posągi Kolosalne Memnona — Teby Grobowiec Ozymandyasa — Medinet Abou pałac i świątynie, te ostatnie ozdobione w posągi słupowe poruszone szydze;

Denon na k: 406. 407 408 409 opisuie te Rzeźby. — a szczegól: niektore k: 411 do 414.—

kom naśladowania w Karyatydach iak się Jndyaniero: wie franc: domyslaią;) Kolumny maią po 7½ stop średnicy, a 20 wysokości. Architrawy i przykrycie na tych kolumnach i filarach składa się z nad: zwyczayney wielkości brusow i płaskurow kamien: nych. i iest na niebieskim ~~gruncie~~ dnie całe ~~Złotemi~~ Kon: stellacyami posiane. — W środku tego perystylu stoi kilka 3 stopy grubych a 24 stopy wysokich pięknych Kolumn z iednostaynych sztuk granitu, ~~nadecengltko~~ ~~zas~~ ze maiących Kapitele podobne do Korynckich, co podanie Witruwiusza iakoby były wynalazkiem Kallimaka i z przypadkowi swoy początek winny w wątpliwość po: dawać się zdaie.

Perystyl ten służył na obrzędy religiyne, i bez wąt: pienia na ten cel i przez chrzescian był przeznaczanym. Dodaią ieszcze Jndyaniero wie że na widok tego zgroma: dzonia ~~ych~~ bogow (: przypartych pozyciow wyryta:) ktore na wewnę: trznych scianach perystylu wyryte prawa mądrosci i sprawiedliwości przepisywac się zdaią, nie można głę: bokiem uczuciem uszanowania mimowolnie nie być przeiętym. — Jakie mowią daley, żywe i głębokie nie musiały robić wraże: nia na Egipcyanach dla ktorych wszystko mystyczne re: ligiyne miało znaczenie, kiedy my ktorzy ani ich Oby: czaiow, zwyczaiow ani obrządkow nie znamy, w posro: dku tych galeryi ~~nie bez pewnego rodzaiu poważania~~ obojętnie przebywać nie możemy.

Zewnętrzne Sciany tego wielkiego Pałacu okryte są rzezbą wyobrazaiącą zwycięstwa i bitwy Sesostrysa i z ktorey tylko wyprawa iego do Jndyi udowodnioną być może. W ogolnosci rzezby zewnętrzne Pałacu są opisowy historyczney, wewnętrzne wystawiaią uroczy: stłie obchody, religiyne ceremonie iako to Ofiary etc.

W iedney z Sal pobocznych są rzezby ktore zdaią się wyrażać poswięcenie krola na Kapłańskie taiemni: ce. — Dla dzieiopisa mogłyby te płaskorzezby być bar: dzo interessuiące. —

Także warto tu wspomnieć że w tych ruinach znayduią się tryglify ktore Grecy podług wszelkiego podobieństwa mogli nasladowac w swych Doryckich.

O 250 stop od tych ruin ku połnocozachodowi wznosi się mały pałac czyli pawilon dwupiętrowy kilka sal i pokoiow maiący, ktorych Sciany są zda: rzeniami domowemi a fryzy w liscia przyozdobione. Szczegolniey drugie piętro tey Struktury ktore Jndyanie rowie mieszkaniem iednego z krolow być sądzą dla szczegołow swoich rzezby i przepyleow cała zwraca na się uwa: gę, tem bardziey że się wcale w dobrym utrzymało stanie.

Nie daleko pałacu Sesostrysa widzieć się ieszcze da: ie Swiątynia ku Nilowi obrocona, a ktorey propylee iescze nie zupełnie zostały dokonczone.

Denon mowi: Kapitele Egipskich Kolumn, maią mnostwo kształtow rożnych, i rożnych ozdob — a w obrysach wielką rozmaitosc w pięknosciach. — Na ich w zarzut wpadamy że śmy Grekom na ich słowa uwierzyli, iakoby byli wynalaz: cami Architektury, i że trzy porządki ich były tylko na: sladowcami w tey sztuce. Możnaby twierdzić że kazdemu z 3ch Kapitelow tylko hystory: kałnie. Egipcyanie nasla: dowali naturę, grecy ~~naśladowali~~ ich czyli kopiowali ~~ich naturę~~ i swe kradzieże baykami pomnozyli.

Tu kielich kwiatu nad wiązka iego łodyg dał kształt kolumnie, stopie i kapitelowi, Lotus służył im za model.

w ktorem szczegolnych

Do wspomnionych Pałacow dochodzęc nie można nie napaść na Cyrk (: Circus z Hyppodromus :) 6156 stop długi a 3180 szeroki, zdaie się że był otoczony Konstrukcyami potrzebnemi w czasie obchodzenia zwycięstw. Teraz przerzyna go kanał od Nilu prowadzony. Jeszcze dosyć wyraźnie rozpoznać tu można 39 wchodow do tego Cyrku, ktore może do 100 bram przez Homera policzone były. – Zdaie się że służył dla ustawienia woyska pod Osymandyaszem i Sezostrysem ktorzy stąd woienne wyprawy poczynali, i tryumfuiące naządo do Cyrku wchodzili. –

Przy nim znayduie się kolosalna brama, ktora do iakieyś wielkiey Struktury należeć musiała, a w końcu ze strony południowey napada się na małą Świątynię w ruinach – Sanctuarium iey iest rzezbę okryte, iedna z rzezb wystawia Horusa siedzącego na trybunie ustawioney w Ołtarzu. Swiątynia zdaie się tylko być częścią wewnętrzną wielkiego iakiegoś zabudowania. –

W bliskości tych ruin będących tuż przy spodzie łańcucha gór libiyskich znayduie się w tychże gorach wiele podziemnych Grobowcow; a niedaleko ztamtąd leży wiele powalonych posągow, kawałkow kolumn i ułomkow wszelkiego rodzaiu; te są z kamienia wapiennego lub marmuru; i gdyby podług mniemania francuzkich Inżynierow egipcyanie tych tylko rodzaiow kamienia byli używali, nie byłoby się żadnego z ich dzieł aż do naszych czasow nie przechowało. –

Na tey zachodniey stronie Nilu i niedaleko od wspomnioney Swiątyni znayduie się las z Akacyi w bliskości ktorego za każdym krokiem napada się na ułomki kolosalnych z iedney sztuki kamienia porozrabianych posągow i na reszty trzonow Kolumn; te ostatnie każą się domniemywać że tu iakaś wielka Swiątynia lub Pałac stać musiał; zdaie się że tu było Memnonium czyli tak zwany przez Strabona pałac Memnona. –

Pomiędzy temi połamanemi posągami olbrzymiey wielkości ktorych 17 naliczono, znayduie się (: podług Denona k: 143 :) ow sławny Kolos Memnona dlatego że wydawał głosy, wesoły przy każdym wschodzie Słońca, a smutny przy zachodzie. Powiadaią nawet że trzy razy i przepowiednie w 7 wierszach wymawiał. Jeszcze te głosy słyszano w 4tm wieku Ery naszey. Barki tego kolossu maią podług Denona 25 stop naszych, więc do posągu 75 stop wysokiego. Niektorzy maią go za posąg Osymandyasza, na ktorego podnożu ten krol taki napis wyryć rozkazał: Jestem krol krolow, kto chce wiedzieć gdzie spoczywam, niechay mię przewyższy w iednym z dzieł moich. Obwod tego

NB. Osymandyasz ieden z Faraonow starożytnego Egiptu olbrzymie dzieła z bałwanow skał w Tebach porozpocinał. Wybudował Memnonium. stubramnego miasta. Herren mniema że

Denon 242. Posąg z czarnego Granitu, ale autor nie wystawia się dokładnie czyli należał do Budowli w ktorey rzezba cięgiem rycerskie wyobraża. –

Daley Autor mowi o kolosie maiącym 25 stop szerokości a 75 wysokości (zapewne Osymanda) zob: iego opis w Medinet abou.

Osymandyas iest przydomkiem wielkiego Ramassesa lub Se-
sostrysa, bo wszystkie rzezby Memnona sciągaią się do po-
wiesciowo o tym krolu, i od iego czynow.–

tego Kolossu był albo Swiątynią albo Pałacem. – Denon k: 241.
W Koncu tego lasu napotyka się na dwa ku Zob: Denon k: 413.
Nilowi obrocone, siedzące kolossalne posągi w kraiu
Chama i Dama zwane, ktore na nizką odległosci iako
Skały odosobnione się wydaią. Są na rowninie i maią
z piedestałem po 61 stop wysokosci. Oba są z rodzaiu ka-
mienia twardszego od Granitu.

Rodzay ten kamienia zwany Nagelflue, grès breche czyli
Breccia. składa się z krzemionki twardą massą spoioney.

Ciezar kazdego z tych kolossow wynosi 14997 lett o-
procz podstupia, co sprawiło ze odeszły nieco od pionu i pod-
noza hyeroglifami pokryte znacznie w ziemię zagrzęzły.
Kolos połudmiowy 7884 stop sześciennych maiący iest z ie-
dnego bałwanu kamienia wykuty. Tron na ktorym sie-
dzi ma 14 stop 9 cali wysokosci; tyleż szerokosci, rzezby
i hyeroglify zdobią po bokach go.– Pomiędzy iego ramionami
i nogami iescze inne mniejsze statuy znayduią się.
Co się tycze kolossu połnocnego tego wierzchnia po-
łowa z 5 sztuk się składa. Niektorzy utrzymywali ze
był posągiem Memnona; inni /: Denon k: 144:/ są-
dzą ze ieden wyobraza postać matki, a drugi Syna
Osymandyasza, i ze posąg samego Osymandyasza
zwalony i tylko kadłub z niego pozostał.– Herodot
i Strabo maią ten drugi to iest z 5 sztuk w gorney
połowie nazad złozony za posąg samego Osymandy-
asa–

Poniewaz Egipcyanie wszystkie posągi z iednych
sztuk kamienia wycinali, nie zdaie się wiec podlegac
wątpliwosci ze wierzchnia połowa tego posągu poźniey
z 5 sztuk złozoną została. Jezeli zas rzeczywiscie był
posągiem Memnona iak wielu, między innemi Pockocke
i Veltheim utrzymuią, mozna by się domniemywać
ze sposob iego składu z kilku części dla tego tu moze
czynił wyiątek zeby przez szczeliny między niemi wci-
skaiący się wiatr mogł te głosy wydawać ktore podług
swiadectwa Herodota, Strabona i Pauzaniasza statuę
Memnona tak sławną czyniły.– Na tym posągu
znayduie się mnostwo napisow greckich i rzymskich
nawet przez samego Hadryana i iego Zonę Sabinę, wszystkie te napisy
mienią go byc posągiem Memnona, a ieden z Greckich wyia-
snia, ze przez Kambizesa zwalonym i podzielonym
na części został, aby odkryc mechaniczne urządzenie
iego, lub oszukanstwo egipskich kapłanow.
Jezeli statua ta wprzod z iedney sztuki kamienia
się składała, byc moze ze od podstupia mogł isc podziemny
kanał az do nayblizszey iakiey budowli za posrednictwem ktorego
Egipscy Xięza mogli kazać ze głosy wydawać.–

—³) Podług innych posąg ten na pamiątkę Ozy:
rysa mogł bydź wzniesionym. — Opis tego posągu znay-
duią się to Strabonie i Pauzaniaszu, a między nowemi prze-
Pockocke i Norden zrobione. — Rozne wyglądem niego za:
robiono uwagi, i przypuszczenia — Prawie do oczywistości
dowodzi Böttiger /: w swoiey Amalthea. 2 Tom k: 174:/
że Memnon i Phamenophis są iedno, i że Posąg Mem:
nona wystawia Rycerza siedzącego /: modlącego się:/
Słonce, lub Figurę Krola iakiego lub Kapłana ktory
Boga słonecznego pozdrawia. W Muzeum brytanskim
znayduie się od r. 1818 /: przez Belzoniego:/ głowa ta-
kiego posągu Memnona. ktorą nazywaią młodym
Memnonem. —

Podług Jakoba wszystkie od Meroe aż do Äsypus
w gorę, i przez całą Azyą idące pałace krolow, i zmarłych
są uważane są za Memnonia —

Oprocz tego w okolicy tey ^ktora^ polem Posągow ^słusznie^ na:
zwano znayduie się, ieszcze wiele śladow lub niepo:
walonych olbrzymiey wielkości tego rodzaiu ^pomnikow^ ludzkiey
postaci iakoto dwa niezmierney wielkości hieroglifi:
fami pokryte bałwany Kamienne ktore zdaią się
bydź siedzeniami dwoch Kolossalnych Statuy; daley
odłamek postępuiącego posągu 30 stop przeszło wy-
sokiego, obok kadłub siedzącego z czarnego granitu
daley szczątki innego z żołtego marmuru w cho:
dzie zostaiącego, niemniey ostatki dwoch siedzących
z czerwonego granitu, za ktoremi następuią dwa
inne w postawie idącey po 40 stop wysokości ma:
iące — Wiele nakonica domyślać się można że rozsta:
to ziemią przysypanych szczątkow iak niby ze
wspaniałych ciekawych gruzami iakiegoś wielkiego
pałacu ktore całe to pole zaległy przywalonych —

Obracaiąc się z tąd na połnoc wchodzi się
w drugą z Wiosek wspomnionych zwaną Kurnah
ktorey przestrzeń zastana iest zwaliskami wielkie:
go pałacu i Grobowca Osymandyasza, lubo niekto:
rzy maią ie za Pałac Memnona — Są z piaskowego
Kamienia i tylko się kanty Kolumny i Karyatydy
/: Filary karyatyde:/ na przedzie stoiące znaleziono. — Czwo:
rograniasty 143½ stop długi i tyleż szeroki dzie:
dziniec iest napełniony granitowemi bryłami iako
szczątkami niezmiernego Kolossu. Biorąc palec rę:
ki wskazuiący ktory miał 4 stopy długości, lub ra:
miona 21 stop szerokie za miarę porownywania
wysokość cała posągu tego mogła mieć stop 54 —
Jego 18 stop wysokie podnoże /: ktorego bryłowatość
11965 stop kub: a ciężar 22755 cetn: podług obracho:
wania francuzkich Inżynierow ma wynosić/ iest z ie:
dney sztuki Kamienia, iest więc iednym z naywię:
kszych ciężarow iaki wiemy że mogł kiedyś bydź

przez ludzi bydź przeprowadzanym i stawianym. Był 7 razy większym iak Sławny głaz Europejski na którym posąg Piotra wielkiego w Petersburgu stoi — Sam posąg był z rozowego granitu z Syene. Co większa że podług dociekań Francuzkich Jndynierow budowla ta 4 takowe Posągi w sobie mieściła.

W ciągu dalszym Pałac ten Osymandyasza miał Perystyl czyli kolumnadę równie wielką iak wspomniony Dziedziniec otoczoną galeryami, z których północna i południowa składały podwoyne rzędy kolumn, wschodnia Karyatydy rząd karyatyd, a zachodnia rząd kolumn i karyatyd. /: Pilastri-Karyatides:/. W tym perystylu naywięcey uwagę na się zwracaią dwa Posągi 23 stop wysokości. Większym z nich głowa iest z czerwonorozowego Granitu Kadłub z czarnego, w zupełnie dobrym znaydnie się stanie. Francuzcy Jndynierowie mowią że ta spokoyna zupełnie i piękna fizyognomia iaką ten posąg wystawia, za dzieło greckie i to z z Renesansu najlepszych czasow Sztuki uważać by go nakazywały gdyby wyraźnie nie wykrywało charakteru Egipskiego — Z tego perystylu wchodzi się trzema z Czarnego granitu wyrobionemi wchodami do Sali maiącey Strop spoczywaiący na 60 Kolumnach w 10 rzędow, z których 4 stoją poiedynczo. Kolumny w średnim przedziale maią po 35 stop wysokości a 6 stop grubości czyli średnicy. —

Sala ta prowadzi do dwoch innych w każdey z których znaydnie się po 8 Kolumn tych samych wymiarow. —

Sciany cały tey Struktury są rzezbą częścią hyeroglificzną częścią hystoryczną okryte.

Pomiędzy zwaliskami temi a libijskiem pasmem gór wznosi się mała wprawdzie ale dobrze zakonserwowana Świątynia Jzydy w którey stał Zodyak Thierkreis. Sciany iey wewnętrzne malowaniami przyozdobione, które doskonała pięknoś farb w podziwienie wprawia. Zewnętrzne rzezby tey Swiątyni wyobrażaią przedmioty Religiyne.

Zwracaiąc się ztąd na północ wchodzi się pomiędzy dwa rzędy postumentow o 40 stop od siebie odległych. Było ich 200. Francuzcy Jndynierowie dociekli wyśledzili że na nich tyleż Kolossalnych Sfinxow niegdyś stało.

Nakoniec Strona zachodnia Nilu wykrywa w obrębie Kurnahu zabytki Pałacu z Portykiem 150 stop długim i Perystylem o 10 Kolumnach. Z którego średniemi drzwiami wchodzi się do Sieni z 6 kolumn złożoney, a z tey kilkoma drzwiami do Sal i pokojów przyległych. — Oprocz tego lewa brama

Portyku

Sprzyiońska

Portykus prowadzi do inney Sieni ~~do~~ ktorey wiele
innych Sal i pokojow przypiera. Toż samo urzą:
dzenie zdaie się że i po przeciwney Stronie Pałacu miał
to mieysce. Sciany wreszcie w nim żadnych rzeźb
ni malowań nie maią.

Ruiny Tebow po prawym brzegu Nilu będące
zwane Ruinami Karnack i Luxor podobnież skła:
daią się z Pałacow świątyn Obeliszkow Baszt
Kolumn Sfinxow i Kolossalnych posągow.

Część połnocna t.i. Luxor przedstawia zachwy:
caiący widok lasu Kolumn, z ktorych iedne 8 stop
5 cali inne 30 stop 9 cali maią gruboscí w obwo:
dzie. Ze wszystkich stron panuie wspaniałość i
wielkość. Architektury w tey części będące są:

Pałac. Dwa Obeliszki z granitu czerwonego
od 72 do 75 stop wysokości maiące czynią wchod
do niego nad podziw wspaniałym. Powierzchnie
ich z przyczyn optyki są nieco wypukłe, i są hye:
roglifami ostro [wyraźno] wyrabianemi ozdobione. Ciężar ka:
żdego z nich wynosi 5000 centn. Za niemi spotyka:
ią się dwa siedzące ale bardzo poobtrącane Kolossy z czer:
wonego granitu z śladami hyeroglifow, są z iedney
sztuki kamienia i 14 stop wysokie. Wschodni kolos
wspiera się na małym obeliszku wraz z nim z iedney
sztuki kamienia wyciętym. Potem następuią dwie
52 stop wysokie baszty okryte rzeźbą wojenne wy:
padki wyobrażaiącą. Przez bramę w środku
po między niemi znayduiącą się wchodzi się do oka:
załey bardzo kolumnady lecz bardzo gruzem zawalo:
ney [która] ~~gdzie~~ teraz część wioski Luxor zaymuie ~~do~~
Był ~~nię~~ to niegdyś ogromny Sallon na 112 kolu:
mnach wsparty. Przez drugą basztę idzie się zląd
do drugiey kolumnady czyli Perystylu, w ktorym
dwa rzędy kolumn po obu stronach /: po 7 kolumn
w każdym :/ 45 stop wysokich stanowią po bokach
galerye w kształcie podsieniow czyli krużganków.
Terrassy na tych Galeryach do ktorych się z samych
baszt wchodziło stanęły zapełnione niegdyś ażeby
z nich ~~ust~~ szerego pozoru i ~~ozp~~ pięknego wi:
doku na wspaniałe Zeby ~~można było~~ używać.
Daley /: o 54 stop ku południowi :/ znayduie się wiel:
ki plac czworoboczny w ktorym 32 kolumn
z 3 stron podsienia formuią, ~~któryh nie boczo~~
~~wchodzi~~ [prowadzi] się do wielkiey Sali [a za te] kilku pokojow.
Stropy wszystkich tych sztuk są [wsparte] ~~…~~ na kolumnach.

Pałac ten ma 3 oddziały. Osie ich nie idą
w liniach prostach, co iest dowodem że w rożnych
czasach i pod rożnemi panuiącemi był stawia:
wym.

Swiątynia w Luxor iest mnieysza iak w Karnak, lecz lepiey się
utrzymała. 40 Kolumn o 10 stop srednicy, i przy wchodzie
dwie figury z Granitu aż do łokciow zasypane są naykolos:
salnieysze co się tu znayduie. Tu stoią naywiększe dwa obe:
liszki. Francuzi doświadczali czyli by ich nie można z sobą uprowadzić.
wadzić. Maią 70 stop wysokości nad ziemią, i na 30 stop zdaie
się że zasypane zostały, co czyni 100 stop.

Ruiny Tebow w Karnak są odległe od dopiero opisanych o 6000 stop, od Nilu o 2400. Otoczone są murem maiącym do 2500 Sążni.

Naypriód wspomnę o zwaliskach Pałacu iedney z naywiększych budowl Egiptu. Od głowney iego strony obroconey ku Nilowi szła niegdyś droga przaz do Nilu pomiędzy dwiema rzędami Sfinxow wielkich to iest lwów z głowami baraniemi. Dwie baszty ieszcze nie dokonczone 134 stop wysokie (: maiące 4 Otwory iakby okna :), poprzedzaią wchód głowny Pałacu i prowadzą do Bramy 20 stop szerokiey a 60 wysokiey będącey w pośrednim iego murze, a razem łączącym dwie baszty z sobą. Z tey wchodzi się na dziedziniec kolumnami 46 stop wysokiemi naieżony z których iednak tylko połnocny rząd z 18 kolumn złożony do: trwał i srzednie dwa każdy po 6 kolumn maiący a po 60 stop wysokości. Wszystkie te kolumny są okry: te hyeroglifami i rzezbą.— Daley z dziedzinca tego idzie się przez małą świątynię maiącą całe swe ścia: ny hyeroglifami okryte po 7 stopniach do niezmier: nego Sallonu bo tak wielkiego żeby cały nasz Kościół Katedralny w sobie pomieścić mogła. Ma on 328 stop długości, a 159 szerokości. Zaraz przy wchodzie stały dwa z iednostaynych sztuk czerwonego granitu wyciąste Posągi, maiące po 21 stop na wzwyż, ieden z nich iest hyeroglifami na piersiach poznaczony. Z wielkich płazow i belek kamiennych składaiący się strop pułap tey obszerney Sali spoczywa na architrawach, a te na 138 kolumnach, z których 12 w dwoch środkowych rzędach maią po 70 stop na wzwyż, a po 11 stop srzednicy. Ich kapitele ma: ią po 64 stop obwodu, tak że każdym kapitelu 100 osob by umieścić mogło. Wszystkie te kolumny są od dołu do góry religiynemi wyobrażeniami o: kryte rownie iak mury w około. Tak wielkie mnostwo tu iest rzeźby że Francuzy Inżynierowie nie mieli czasu iey porachować, a tem mniey odryso: wać.—

Zewnętrzne ściany tego są podobnież rzeźbą okryte wystawiaiącą religiyne przedmioty, bitwy i niektore uroczystości. Ma się także na nich znaydować wyobrażone Oswobodzenie Egiptu z pod panowania Krolow pasterzow.—

Z tego Sallonu może naywiększego po świecie idzie się przy basztę na dziedziniec kolumnami otoczony w którym z dwoch Obelisków granitowych które tu nie gdyś stały ieden tylko 69 stop wysoki na swey podstawie się utrzymał. Poczem idą inne Sale i po koje maiące ściany granitowe.—

300' długi 240' szeroki.

Wieś Karnak zaymuie małą część przestrzeni iaką Świątynia zaymowała, bo podług powieści Świątynia ta pół mili miała obwodu.— Herodot iey niewidział i tylko powieściowe o niey dał wyobrażenie.— Diodor i Strabo który nic iak tylko zwali: ska Trümmer z niey widzieli, zdaie się że podali iey opis ro: wnie iak Luxoru podług teraznieyszego ich stanu.— Wszyscy podrużuiący którzy po nich pisali brali niezmierną obiętość mass za miarę piękności, i więcey zadziwieni iak wzruszeni na widok naywiększych ze wszystkich zwalisk nieodważyli się dawać przed niemi pierwszeństwa Świątyniom w Edfou, Appo: linopolis, Tintyrze i iedynemu w swoim rodzaiu Przysionko: wi (: portykowi :) w Esne. Zdaie się że Świątynie w Karnak i Luxor do wieku Sezostrysa liczyć można, kiedy gdzie kunszta w Egipcie wziętły początek, a może po pierwszy raz świątu się objawiły.— Chęc chwały Ruhmsucht pier: wszą myśl zbytku überflusses budowa: nia kolossow podawała,— Denon mowi że barbarzyńskie tu płaskorzeźby, bez gustu i bez koloru hy: eroglify tak w narysowaniu iak wyrżnięciu twarde i chro: pawe— Nic tu nie okazuie . Erhabenheit i wykonczoney roboty iak obeliszki i niektore odrzwia zewnętrzne, które są podziwiaiącey wytworności— W niedo walistach tych sztuk okazuią się Egipcyanie iako Olbrzymy, ale razem w ostatnich tworach kunsztu iako prawdziwe Geniu: sze.—

Daley mowi Denon że ta wielka budowla w Karnak nie mogła być tylko Świątynią, bo się wszystko do małey świę tości w około się ściąga, która rodzaiu Tabernakulu stanowiła. Z pomiędzy 100 kolumn iednego tylko portyku tey świątyni naycieńsze maią po 7 stop, naygrubsze po 11 stop srzednicy Kolossalne Sfinxy obsadzaią wchody w mure otaczaiącym te Świątynie, w pośrodku których znayduią się Jeziora i Gory— Sfinxy są bardzo pootrącane, iedne są z głowami ko: biet, inne lwow, baranow i skopow Widder u. Bockköpfe

Z podziwieniem spogląda się tu jeszcze na nay:
większy Obeliszek Egiptu do 90 stop wysoki w obrę:
bie Karnaku wystawiony, rzezba na nim jest z nadzwy:
czayną dokładnością i sztuką wykonczona —
Dalej napada się na wiele kolumn i resztki mu:
rów na których obrazy czyli glifograficzne figury
nienaruszoną prawie świeżość farb zachowały.
Kolumny te formuią wielki perystyl maiący
z każdey strony dwa rzędy kolumn, (: w każdym zaś
rzędzie po 11 kolumn :) a w końcu 3 rzędy, potem
idzie 15 małych i wielkich sal z których wiele jest
z granitowemi ścianami. Wszystko to wreszcie
jest w około otoczone murem ozdobionym w hye:
roglify
W bliskości tego Pałacu jest wielka Świątynia,
którą maią za Świątynię Ammona. Cztery ukro:
cone Obeliszki Baszty formuią iego przedbramie
czyli Propylée otoczone tylomaz dziedzincami w ko:
lumnady w których jeszcze dziś 12 kolosalnych
posągów na pniu stoiących widzieć się daie. — Po:
łudniowa Brama Świątyni jest dla swey 62 stop
wysokości nader okazała, jest z piaskowego ka:
mienia wystawiona, cała jest w rzeźbach przyoz:
dobiona. Z tego Portalu wchodzi się do Galeryi mie:
szczących w sobie 22 Kolossow baranich, a z niey
do Baszty właściwego przysionka Świątyni, nako:
niec do sal i rożnych pokojów. Chociaż Świątynia
ta jest jednym z naydawnieyszych pamiętników
Egiptu, Francuzy iednak Inżynierowie doszli że nie
z starych nowych materyałów ale z większych zwalisk dawnych stuchów wzmo:
cnioną została — co do rzeźb tak je pięknemi być
znaleźli jak te które za czasow Osymandyasza robio:
ne były —

Na przeciw tey Świątyni stoi jeszcze inna mnieysza
Dwa rzędy Sfinxowych kolossów łączyły Pałac
Luxoru z Karnackim. Biorąc miarę z odległości
tych pałaców i rozstawienia Sfinxów domniemy:
waią się Inżynierowie że 600 takowych Kolossów
od 12 stop do 18 długich ~~mieszczących~~ być ich dawniey
musiało — Te które czas oszczędził są wytwornego
i wzorowego wyrobienia —

Za Pałacem Karnaku gdzie kray życia z kra:
jem śmierci graniczy (: dolina Nilu z pustynią nierodzącą :)
przychodzi się z mieszkan ludzi do pomieszkań
zmarłych, t.j. do Hypogeów czyli grobowców Kro:
lewskich. Ich ściany są okryte malowaniami
i rzezbami wystawiaiącemi życie domowe, astro:
nomię i wszystkie przedmioty Sztuk i Nauk

Denon znalazł że farby malowań bynaymniey się nie zmieniły, nawet te które na ~~[illegible]~~ hyeroglifach z płaskorzeźbami wyrabianych były dawane.

Układ tych grobowców iest dosyć prostym. Drzwi pionowo w skale wykute prowadzą do przysionku czyli galeryi z ktorey wchodzi się do właściwego grobu gdzie w trumnach granitowych reszty zmarłych Krolow chowano. Twory dłota i pędzla iednak wysokie i mistyczne myśli Egipcyan wykrywaią. Że te grobowce za życia Krolow ktory w nich po śmierci spoczywać mieli wykonczone bywały kilka razy ~~[illegible]~~ czasem tysięcy rzemieślnikow rożnego rodzaiu kilkoletnie często w nich zatrudnienie znaydowało, bo duma i podchlebstwo kosztu na nie szczędzić nie dozwalało.

Dyodor wspomina że grobowiec Osymandyasa w Tebach będący opasywała obręcz złota 1 łokieć szeroka a 365 łokci długa, na ktorey wschod i zachod głownych gwiazd dnia każdego roku był wyobrażonym. i należała do osobliwości Egiptu. Kambizes miał ią na kawałki pociąć i zedrzeć rozkazać.–

Opuszczaiąc Teby na rożne wzdłuż Nilu mniey więcey godne uwagi napaść można twory usiłowań albo olbrzymich usiłowań człowieka, ważnieysze więc tylko przytoczę i tak:

Zboczywszy z drogi po za Jezioro Meris ominąć nie można sławnych w historyi tak zwanych Labiryntow Egipskich. (: podług Strzyżka do porównywania ussow nabyć:)

Labirynt u Starożytnych była to budowla z tak wielkiey liczby Sal i krużgankow w rożny sposob z sobą łączących się złożona że łatwo między niemi pobłądzić było można. – Labirynt Egipski był między wszystkiemi naysławnieyszym. – podług niektorych miał być przez 12 Xiążąt sna 650 lat przed Erą Chrześcianską:/ wystawionym, ~~podług innych przez Jsmandesa Pammitchusa~~; podług innych przez Jsmandesa ktory się tam nawet miał pochować kazać. – Jnni twierdzą że był grobowcem – Budowla ta połową w ziemi ukryta, połową nad poziom wzniesiona miała w sobie mieścić w ogóle 3000 Sal i pokojow ktorych układ zdaie się że był wyobrażeniem architektonicznosymbolicznym Zodyaku i Systematu Słonecznego. Wszystkie te sale miały być wspolnym murem opasane i kolumnami otoczone, drogi zaś i ścieszki ktore do pałaców wiodły tak powikłane że cudzoziemiec bez przewodnika wyyść z nich nie mogł. – W sklepach dolnych miały być groby założycielow Labiryntu – i ubostwiany ~~[illegible]~~ czczony Krokodyl był przechowywany. Sale zaś gorne w ~~do~~ sztuki i przepychu miały przewyższać wszystkie znane ~~dotąd~~ z pamiątek owoczesnych

Pałace

Ściany mowi Denon sztukami są powlekane i malowane Na tym co wygląda iak Trybuny /: Tribunen oder Bühnen :/ może stawiano trupow, ołtarz lub ofiary. – Niże czyli framugi może także na to służyły, a może dla muzykantow w czasie iakiego obchodu – Potem idzie grobowa izba z trumną granitową. – Sklepienie ma wyrobioną rzeźbą figury w ubiorze Kapłańskim, w tyle ołtarz i przy ścianie przy ktorey Ołtarz stoi 3 Lektisterya malowane – Takie groby są w dolinie zwaney Zmarłych Todtenthal.

Nekropolis w Atenach leży ku połnocy zachodowi od miasta za niższy pochyłością libijskiego pasma gor, skała iest wycięta sztarpiato, i podwoyne galerye wykute, do ktorych izby grobowe dopieraią. Te wydrążenia są niezliczone i zaymuią nad pół mili drogi w kwadrat

Cousin Coptos nie ieszcze obytu było.

Stanu w Tentirys Dendera. Zob: wyżey. – Ganah Kiebre Zob: [illegible]

~~Jdąc w niższym Egipcie w Busiris reszty świątyni przed ktorey kolumny 4' średnicy.~~

Nie daleko Siout o Licopolis znaydnie się podziemny pamiętnik. Wchodzi się drzwiami do wielkiey sali maiącey 40 stopni w skale kutych i dzwigaiący ypsłupy t.i. wiersz gorny są sześciograniaste – Strop i ściany są malowaniami ozdobione ktorych kolory więcey rozpoznać można równie iak złoto błyszczące ~~podług Aryglitius do porownywania tych trzech Labiryntów należy~~ Podłoga iest piaskiem i rumem zasypana. – Z boków są drzwi do innych. Izb wrobione tak rumem zasypane że do nich trudno się wcisnąć. – Nad salą iest izba do ktorey się zewnątrz wspinać trzeba – iest mnieysza. Sala nie ma więc filarow w środku dla podpierania stropu, lecz iest podobnie malowana i ma z boku kilka izdebek. –

W Aschemounain gdzie dawniey Hermopolis leżało portyk świątyni o 12 kolumnach w 2 rzędy z ktorych każda 9 stop miała średnicy i hyeroglifami ozdobiona. Stężyć

Cousin Dendera świątynia przed ktorey pronaos iest ozdobiony w 24 kolumn z ktorych każda kończy się czterema maskami na wyobrażenie bogini, dźwigaią one strop na ktorym wyobrażony iest stan nieba stosownie do gruntu Egiptu

Daley idzie Abydus z pałacem, anteopolis i iego świątynia Latą itd: Zob: ~~[illegible]~~ Cousina k: 22.

Licopolis u Siout miasto święte nie znayduie się Denon pamiętnikow starożytnych w mieście ale tamuh gor libyyski tak wiele wsobie mieści grobowcow grabmäler że nie podlega wątpliwości iż zaymuie mieysce dawnego miasta. – Gory wapienne maiące iądro z granitu rozsypuią się rozpływaią się o ¼ godziny od Siouth. W tych skałach są porobione ~~[illegible]~~ rożne grobowce wielkie i małe w niezliczoney liczbie Przedsienie tych grob są hyeroglifami okryte, tak potrzeba aby ie przepisować. Ozdoby wszystkie greckiey architektury tu są wolutę Schnörkel z naylepszym smakiem i wyszukaną delikatnością są wyrobione. – Zewnątrz iest płuka skała – Mumie tu porozrzucywano – Daley są stare tamnie dla pustelnikow filarami popodpierane –

być iedną z naypięknieyszych w świecie,

Patacowo. Teraz do 150 tylko sal tego Labyryntu dojść można – reszta albo iest gruzem zawalona albo a ciemność wzbrania przystępu do innych

Idąc z tąd do niżdszego miasta Egiptu Memfis zwanego nie można nie widzieć głośnych z swey wielkości rowniż iak z uciemiężenia ludu Egipskie go Pyramid: W bliskości iedney z nich /: to iest Pyramidy Chephrenowa :/ odkryt Belzoni w roku 1817 niezmierney wielkości Sfinxa z iednego bałwanu Skały wykutego, to iest 148 maiącego Stop długości a 62 wysokości. /: którego iednak tylko część z nad piasku w którym zagrzęzł lub został zasypany to iest w wysokości 27 stop iest widziany :/. Co iezeli iest Sfinx ten mógł bydź naywiększym ciężarem iaki kiedyś mógł bydź przez ludzi przeprowadzanym, a sposoby użyte do iego transportu rownie ciekawe iak nadzwyczayne mogłyby może dzisieyszym ~~mechanikom~~ mechanikom (mudsiębiorom) za ważną posłużyć Naukę –

W dopełnieniu zamierzonego wniosku to iest dla okazania iaki wpływ mieć mogło Budownictwo u Egipcyan na wzrost nauk i cywilizacyą ogolną nie można nie wnieść w szczegoły tyczące się Pyramid, co iednak dla ważności przedmiotu na inne posiedzenie odłożyć muszę –

Miejsce Memfis bardzo było piękne i wielkie i do wystawy dosyć co żeby. miało 150 Stadiów obwodu, wielka wielkich świątyń pomiędzy któremi Ozyrysa – Wenery – Serapisa i Wulkana były nayznacznieysze – Świątynia Wulkana przewyższała inne wielkością i wspaniałością – Teraz śladu nie masz żadnego dawnych Stolicy – więc ani mieysca oznaczyć ściśle bardzo nie da gdzie było –

Denon Sfinx wart bydź starannie odrysowany. Proporcye iego są wprawdzie kolossalne lecz obrysy które się uprzed utrzymały są ~~tak~~ delikatne i czyste – Wyraz tła iest łagodność, grzeczność, i spokoyność – Charakter iest wprawdzie Rzymiany ale usta powinno grubych warg maiące mięs: kość w ruchu, i delikatność w wyrobieniu która w podziwienie wprawia. Jest to prawdziwe ciało; życie, i Sztuka musiała do wysokiego stopnia dojść gdyby tam powinno robiono –

Uwagi.

Ruiny w Hermopolis czyli wielkiego miasta Merkurego blisko Melawi są kolossalne. Średnica Kolumn 8 stop 10 cali i takaż między niemi odległość; oprocz dwoch średnich między któremi drzwi były, bo są o 12 stop od siebie, zatem ma Halla /: Sallon :/ 120 stop przedniey strony, a 60 wysokości – Architraw składa się z 5 sztuk każda 22 stop długa, Fryza z tyłu z kamieni, iedna tylko sztuka kamienna ~~W~~ Gzemsu czyli podokapia która pozostała ma 34 stop długości – Co dowodzi iak niezmierne ciężary Egipcyanie zdołali w gorę wznosić – Kamień piaskowy tu użyty iest tak miałki iak marmur. – i tylko doskonała rowność pokładow Lagen spaiają – Trzony Kolumn zdaią się snopia bündel wyobrażać z odziomku Lotusu /: Lotus-pflanze :/ gdzie z Korzenia wynika. – Skrzydlaste kule zdobią strop pomiędzy dwiema przed niemi kolumnami. Te symbole stoią we wszystkich świątyniach tego planu. – Hieroglify na płatach nad Kapitelami są iednakie, i wszystkie stropy są w verschlungenen linia, w gwiazdy malowane czerwone na niebieskim gruncie odbione –

Denon
Hermopolis w bliskości Antinoe są pierwszym po Pyramidach od Alexandryi idąc pomnikiem Egipskiey architektury to iest w którey piękno znaydujemy – Kapitele które ciągle się zdaią, zmniejszone grubszkowe które na rysunku są przecięte widną maią w swey massie coś wspomniącego co wstrzymuie krytykę. Czystość tu iest głownych linii, ścisłość wyrobienia, wręcz ozdoby które bogactwem się nocą mogą nie płodzić prostocie całości Mnóstwo hieroglifow okrywaiących budowlę nie tylko nie wystąpuie całkiem ale i nie przecina żadney linii, o 20 krokow niknie z oka i zostawia widzowi budowy całą powagę zuość –

O 200 sążni od portyku widać massy murow niezmierne i powalone należące do jakieyś budowli do którey kolumny granitowe należały i które ledwo z ziemi widać – Dalej zdaje się w gruzach Hermopolis iest meczet w którym kolumny marmurowe iuż przez arabow poprzerabiane –

W przechodzie z tąd do Memfis dawney [późniejszey] Stolicy średniego Egiptu nie można nie widzieć głośnych z swoiey wielkości równie iak z uciemiężenia ludu Egipskiego Pyramid. iako tyleż świadków iego gnębicieli.

Były to lite z muru dzikiego niezmierney wielkości ostrosłupne mogiły, a raczey kunsztowne skały żeby mumia iakiegoś pysznego króla w niey równo z trwałością świata spoczywała, (*).

Dwie przy Gizeh będące do 7 cudów świata należały.

Naywiększa z tych Pyramid podług Herodota miała mieć 800 stóp egip: wysokości i tyleż w każdym boku podstawy obszerności, inni różne iey wymiary podaią; uczeni francuzcy którzy Expedycyi egipskiey przed 20 laty towarzyszyli naznaczaią iey stop (metrów) na wzwyż, a stop /: metrów:/ w kwadrat przy ziemi. to iest każdemu z 4 boków podstawy od spodu. Przechodzi więc swą wysokością naywynioślejsze znane nam wieże przeszło o stóp, iakiemi są Strazburga Landshutu i Wiednia.

Wzniesiona została przed 2800 lat przez Cheopsa króla Egiptu który dla tego przedmiotem powszechney nienawiści stał się ludu swoiego. — Jego brat Chefrenes wystawił drugą [nieco mnieyszą], obie znaydują się przy Gizeh i do 7 cudów świata należały. Mikerinus syn Cheopsa trzecią, a syn tego ostatniego Asychis czwartą z cegły wprawdzie na słońcu suszoney iednak naszych czasów doczekała, te dwie ostatnie są nierównie mnieysze — Wszczególe do 40 iest w Egipcie Pyramid w 5 mieyscach gromadnie ustawionych od aż do w długości stóp zaymuiących.

Że tylko przez porównanie porozięć można dokładne wyobrażenie o zalecie i wielkości przedsięwzięcia iakiegobądź dzieła, weźmy więc sobie za przedmiot porównawczy pomnik w czasach naszych wzniesiony nieśmiertelnemu Kościuszce —

Pomnik ten ma 108 stóp miary pol: wysokości, iest więc

(*) Podług Herodota kształt pyramidalny uważany był za wyobrażenie życia ludzkiego (: symbole). Szeroka podstawa iego wystawiała iego początek, a zbiegaiące się w iedno punkt ostrowy, i koniec iego bytu na tym świecie, używali więc tego kształtu w Nadgrobkach —

4 Boki Pyramid zwykle ku 4 stronom głównym świata obracano. to iest w kierunku były tych 4 stron.

Jeżeli iest prawdą co Herodot mówi że w Egipcie cywilno process zmarłemu Monarsze na iaki pogrzeb zasłużył, trudno iest przypuścić żeby w owczas to prawo istnieć mogło bo pogrzeb w tak wspaniałym grobowcu tylko cnocie, wdzięczności zasługom i źródłu pomyślności poddanych mógł należeć, na który Cheops przez lat 30 męcząc lud iego budową nie zasłużył.

Podług Mieglitza Pyramidy od późnieyszych czasów należą Królowie Dwiestanie nowe z Tebów do Memfis przenieśli —

dumnych

Wchód do Pyramidy iest na 60 stop wzniesiony nad poziom Jedna komora zwana iest Królowey — Druga iest Izba Królewska w którey Sarkograf —

Denon spostrzegał groby i małe świątynie wydatney roboty i posągi w skale, aby na podstawie Pyramidy ubrać i naśladować iey przyozdobić

więcey $\frac{1}{5}$ części tey iaką ma Pyramida Cheopsa —
Szczyt iego iest na   Stop wzniesiony nad zwierciad-
dło Wisły, na   więcey ieszcze Stop wyżey nad tenże
szczyt wspiąć by się trzeba chcąc dosięgnąć tey wynio-
słości nad poziom Wisły, iaką ma nasza Pyramida
nad powierzchnią ~~piasku~~ nagromadzonego wichra-
mi od ~~stron~~ puszcz libiyskich niesionego piasku, u
ktory ią w znaczney części zagrzebawszy usprawiedliwia-
ią zdanie wymiary, iakie nam o iey wysokości Herodot
podaie.

Wiemy ile nakładu wymagało usypanie Kopca
Kościuszki; własną zaspakaiąc ciekawość podług zasad
przez Komitet zarządzaiący iego budową przyiętych
równie iak ubocznych robot i tak zwanych nieprze-
widzianych iey towarzyszących wydatków, obliczyłem
że gdybyśmy go byli nawet chcieli równey z pyramidą
wysokości, przy równych okolicznościach 24 ½ milio-
now Złp: byłby kosztował, za ktore 176 kopcow po-
dobnych wystawić by było można.

Jakkolwiek ten nakład nie iest ieszcze tak zastra-
szaiącym aby wykonanie tak wielkiego pomnika niepo-
dobnym robił, zważać iednak potrzeba że:

1º Inna iest rzecz stawiać pyramidę, a inna sypać
na grzbiecie gory mogiłę, bo nań ziemię w około ko-
pigi, czyli spodnia sposobem ziemnieyszym bez pracy ludzkiey sama się tworzy
a to podług głębokości do iakiey wzgorze podrzynać przy-
chodzi aby nawet dosyć wzięła do nadsypania reszty
tey kopca budując pyramidę nie masz — bo były nawet
od samego spodu warstwami były wznoszona —

2º Kopiec niepotrzebuie fundamentu. 86 stop głę-
boka studnia w miąższości muru pyramidy do ktorey
iak Herodot wspomina kanałem podziemnym wodę z Ni-
lu puszczano, a po odkryciu wewnętrznych galeryi przez
tegoczesnie wyśledzona, każe się domniemywać że takiż
fundament pod całą pyramidą był zrobiony, co nie
małą iest rzeczą —

3º Sypiąc kopiec z ziemi, tuż przy nim zbiera się
ią w około, co przy pospiechu roboty z naymnieyszym
kosztem i bez wszelkich zachodow przewoźnych machin
równie iak podawczych bez zamitrzenia się uskutecznia
gdy tymczasem pyramidy egipskie w pośrodku piaskow
~~to iest z umysłu~~ gdzie kamienia nie masz to iest z umy-
słu w mieyscach nayniekorzystnieyszych zakładano aby
wielkość przedsięwzięcia tem mocniey dać uczuć. Wszystek
więc kamień i marmur musiał być sprowadzanym
o mil kilka z gor Arabii i przez Nil na drugą stronę z strony przeciwney Nilu
przeprawianym, łatwo sobie iest wystawić rożnicę iaka
w przyiakim czasie między temi dwoma sposobami wzno-
szenia pomnikow —

Także i to uważać że Pyramida po tylu tysiącach lat obległa
się — Kopiec z ziemi aby zatrzymał rowną z nią wysokość musiałby
z razu daleko wyższym, czego obliczyć dla braku doświadczeń trudno.

4te Kamien iest od 2 do 3 razy cięzszym od ziemi
od 2 więc do 3 razy większych sił mechanicznych wymaga-
gał, a łamanie go w Skałach w tedy kiedy prochu ieszcze
nie znano obrabianie nie może iść w porownanie z snadnem kopa-
niem tey ostatniey.

5te Wyniosłą było myślą Senatu R^go aby na wierz-
chu kopca był umieszczony wielki głaz kamień z porfiru kra-
jowego granitu na którymby imie Kosciuszki wyryte było /: ka-
mień któryby tylko iedynie liczne ścieszki na wierzch pro-
wadzące usprawiedliwiać :/, nie przyszło do tego, dla cze-
goż? oto bo iak na kar: 42 Pamiętnika budowy pomni-
ka Kosciuszki wyczytuiemy: przeraziła komitet myśl
nawiązan gdzieś wyrzeczona ośmiuset cetnarowo gra-
nitowey bryły, a odstręczywszy od szukania nawet sło-
jników w tey mierze, skłoniła do upatrywania samych
niepodobieństw trudności i niebezpieczeństw. Przecież
kilkunastą tysiącami podobnych a nawet cięższych gła-
zów Geniusz Egipski wzniesła Pyramidę Cheopsa obrysł okrywał
i iak to ~~b~~ niaty albowiem w Pyramidzie Cheopsa /: po-
dług Opisu Egiptu francuzkiego :/ naymnieysze 30 stop dłu-
gości a 2 do 4 stop grubości, formowały pierwszą osło-
nę w stopniową przechowały się aż do naszych czasów
dla tego że były z twardego piaskowca z kamieniów gor-
nego Egiptu Nilem na statkach sprowadzane. Zewnętrzna
powłoka podług swiadectwa Herodota miała bydź
z podobnych ciosów marmuru białego, i dla tego śladu
nawet z niey nie pozostało. —

Nasz kopiec nie ma żadney osłony bo nawet na
utwierdzenie powierzchni iego darniną zdobyć się
nie mogli. —

6te kosztowność nakoniec machin tak przewozowych
iak podawczych aby z stopnia na stopień tak wiel-
kie ciężary wznosić, rownie iak przewozie w okolicy
piaszczystey i w kraiu w którym drzewa budowlane-
go nie masz, dozor i inne nieprzewidywane z cyklu
przy każdych fabrykach przyczyny nie małą różnicę
w rachubie porownawczey sprawić mogą. —

To przyrownanie nie wiele poniżenia wartości
dzieła naszego przynosi, owszem mniemam że zastu-
gi w tym względzie są w takim stosunku odwrotnie stosun-
ku są nadgrod w iakim są wielkości wspomnionych po-
mników ale dla okazania iak ~~wiele~~ twory ludzi sta-
rożytnych zdawały by się nam do wiary niepodobnemi
gdybyśmy tego co nam starożytni pisarze opowiadaią
pośrzod istnieiącemi ieszcze zabytkami iako tylko
świadkami w sposob przekonywaiący nie mogli. —

Jeszcze uważać że w Pyramidzie miał dzieli na zaprawę wapna
z ziemią i gliną był cznopony, wapno więc palone bydź musiało co w Egi-
pcie gdzie drzewa nie masz, nie mogło tylko kosztownie przychodzić.
Kamień na kopcu miał mieć 54 stopy kub: to iest 6 X 3 X 3 to-
kie — gruduicronie nie mowią iaką miały szerokość które po ostonie
stopniowey zdaie się że musiały mieć więcey nad 4 stop aby na się za-
chodziły :

Nie zdaie się żeby miał przesadzic Herodot (: bo iest mniemanie że iako Grek mogł lubić podobne nadzwyczaynosci w ogromnieyszey wystawie poskaci:) że 20 lat czasu było potreba do wzniesienia nayważnieyszey pyramidy i że 100000 robotnika bez przerwy około niey pracowało, i że Cheops dla tego stał się celem nienawiści ludu swoiego — W te lat zo nie rachuie się wybicie gościenca z kamienia twardego (: miał 474. długości 10. szerokości a 7½ nay wyższey wyniosłości:) który miał być dziełem rownie znacznym iak sama pyramida, ułatwiał prowadzenie i przetrzymywanie ciężarow nayważnieyszych po rowney powierzchni wielkiemi ciosami wyłożoney, zdobiły go w całey długości po obu stronach rzędy kolosalnych posągow zwierząt; przez 10 więc lat podobną ilość ludzi około niego zatrudniono — Dodaie ieszcze Herodot że łamanie kamienia w gorach inny oddział ludzi oprocz tego był przeznaczonym —

Czyli za pieniądze lub za powinności krajowe była ta robota wykonaną nie zgadzaią się opinie naszych autorow. Napis na Pyramidzie wyryty stwierdza tylko podanie Herodota że na sam

Nim opuszczę Pyramidy w których wnętrzu nic tak godnego uwagi nie masz tylko że sztuka sklepienia ówczesnie ieszcze znaną nie była (: bo ią albo wypuszczane z nad siebie wielkie ciosy nad bystro w górę i nadół idącemi ciasnemi korytarzami zastępowały lub opierane o siebie daszkowato iak nad komorami [nadpis.: grobowemi] grobowemi w których trumny marmurowe odkryte są ieszcze do widzenia:) nie można pominąć [nadpis.: niezmierney wielkości] Sfinxa w bliskości Pyramidy Chefrena będącego — Wspomina o nim Denon, lecz ponieważ był na 35 stop piaskiem przysutym nie mogł nam podać iego opisu Belzoni w r. 1817 odkrył go i znalazł że był z iednostaynego bałwanu skały [nadpis.: wykuty] i ma 148 stop długości a 63 wysokości, co ieżeli iest mogł ten Sfinx być naywiększym ciężarem iaki kiedy mogł być przez ludzi przeprowadzanym, a sposoby użyte do iego transportu rownie pozostaną może na zawsze rownie ciekawe iak nadzwyczayne —

~~W Na~~ gruzach dawnego Memfis drugiey niegdyś stolicy Egiptu [nadpis.: Bedraszen] Wieś Moniet Rahinet, badacz starożytności wiercem tu swey ciekawości zaspokoić nie może, z opisow tylko znamy będące tu świątynie Pałace, rownie w niższey nad Nilem położonych miastach Sais Bubastys — z zwalisk ich powstały miasta Kairo i Alexandrya

To ostatnie sławnem było za Ptolomeuszow i za:

Oprocz Egipt miał miasta wiele świątyniami itd. ozdobione i tu iak Heliopolis [nadpis.: Matarea] Busiris i inne pomiędzy któremi świątynia Słońca w Heliopolis była głośna.

Miasto Sais słynnem było szczegolniey z Domu Isidego. Tab: wyżey

Alexandrya Przy ścianach gorączych Arabskich ozdobnych w wielu sztukach, wznosi się meczet [nadpis.: wiela] ~~niegdyś~~ Kościoł S. Athanasiusza — meczet ten razem wspaniały i zaniedbany przez Turkow — W środku na dziedzińcu tego meczetu znayduie się wanna z Egipskiey Brescia, nad wiarę piękna tak w sobie iako dla mnostwa hyeroglificznych figur, była zapewne sarkofagiem dawnego Egiptu — Tuż przy meczecie są 3 kolumny są zapewne resztami dawnego iakiego s wspaniałey budowli.

Alexandrya

z zakładów Naukowych ściągających do siebie uczonych ze wszystkich stron świata, z Bibliotek, Muzeów, z portu i Pałaców go zdobiących, a szczególniey z Latarni Morskiey na wyspie Faros, na 300 miar postaci czworoboczney t.i. 800 łokci wysokiey, a które rzędo cudów świata należała. Z tych wszystkich pamiętników (powiedziałem) nic dziśiay oprocz podścia kolumnowego do Korelly prowadzącego; amfiteatru i kolumny Pompejusza na cześć Dyoklecyanowi Cesarzowi wystawioney nie pozostało a raczey z niezmiernego Egipskiego obelisku przerobiony nie pozostało — bo Obelisk zwany Igłą Kleopatry w roku 1820 przez Basze Egiptu Krolowi Angielskiemu darowany dziś Kupele Waterloo w Londynie przyświeca.

Po pyramidach albowiem sławnemi byli nie z swey sztuki ale i wielkości Obeliski Egipskie, stawiono ie na cześć ludzi ~~i~~ bogów i pamiątkę czynów wielkich, całą ich zaletą była wielka wysokość bo aż do stop dochodząca wysokość, potęga rzymian iakkolwiek była wielką a dud wieczney sławy przedsiębiorącym nie zdołał jednak w tym względzie wystawić Egipskiemu, gotowe więc do swoiey stolicy sprowadzała. Do przeprawy tych skał obrobionych sama wielkość imienia rzymskiego posłużyła, puszczane bywały na tratwach na wodę z napisem Ludowi Rzymskiemu, a z tym że taki powszechny paszportem nadbrzeżne kraie podawały ie sobie że aż do Tybru i środka Rzymu doszły. Rzym teraz zniszczony szczyci się ich posiadaniem, ani Konstantynopol nie był bez nich — Zob Tarik 220.—

Z tego tylu pamiętników starożytnego Egiptu krótkiego opisu którego żaden narod dziełami Architektury a może i dziełami hydraulicznemi nie przewyższył, i żaden tyle historycznych i religijnych rzeczy po sobie nie zostawił, a których mała tylko może są częścią tego co mogło być niegdyś, a zatem opisu który w słabych tylko rysach oddać mogłem nie można nie uznać dobroczynnego wpływu Budownictwa na byt powstanie i wykształcenie się Egiptu, są one dostatecznemi dowodami postępu Nauk i Kunsztów w tym kraiu chociażby nam żadne historyczne wiadomości w tym względzie nie pozostały biorąc w porównanie zbawienne skutki także z Budownictwa w dzisieyszym czasie i wszędzie wypływaią — zbyt oczywiste żebym ie miał przykładami objaśniać.

Tylko niewyczerpane bogactwa skarbu publicznego był dobry kwaśi tegoż rządu, trzymawszy się raz przyjętey zasady iż bez budownictwa hydraulicznego narod istnieć nie może, że Pałace i Grobowce krolow były potrzebne aby pospolstwo patrząc na nie uznawało swą podległość że nakoniec posągi świątynie filarami tylko będące mogły religii i kraiu równie iak Księży Dziesięciu, obfitość artystów rzemieślników mogły robić podobnemi do wykonania tak wielkiey roboty, nadewszystko zaś potrzeba zatrudnienia pospolstwa pracą, bez ktorey życie prowadzić w lenistwie i rozboiu nieiedno przechodzić zwykło.

Denon 49. Gdzie dziś przystań i wieża wieżna było siedlisko niegdyś początkowe za Kleopatry gdzie iey Pałac i Teatr stały.

Słup Pompejusza sławnym być przestaie z bliższey się dowiedzieć — Ta nazwisko było mu nadane w 15. wieku kiedy Nauki ze snu poczynały się budzić — czy nim iest niewiadoma — Aby utwierdzić grunt pod nim wbito Obelisk w ziemię. na tem podstępie źle wzniesiony a na tem pięknę kolumnę z kapitelem Korynckim grubo obciosywanym postawiono — (: Z kawałki obelisku z białego marmuru podsadzono pod podstępie gdy począł się psuć:). Denon twierdzi że ten pomnik nie iest dawny: że pod Cesarzami Greckiemi raczey niż kalifami został wzniesiony.—

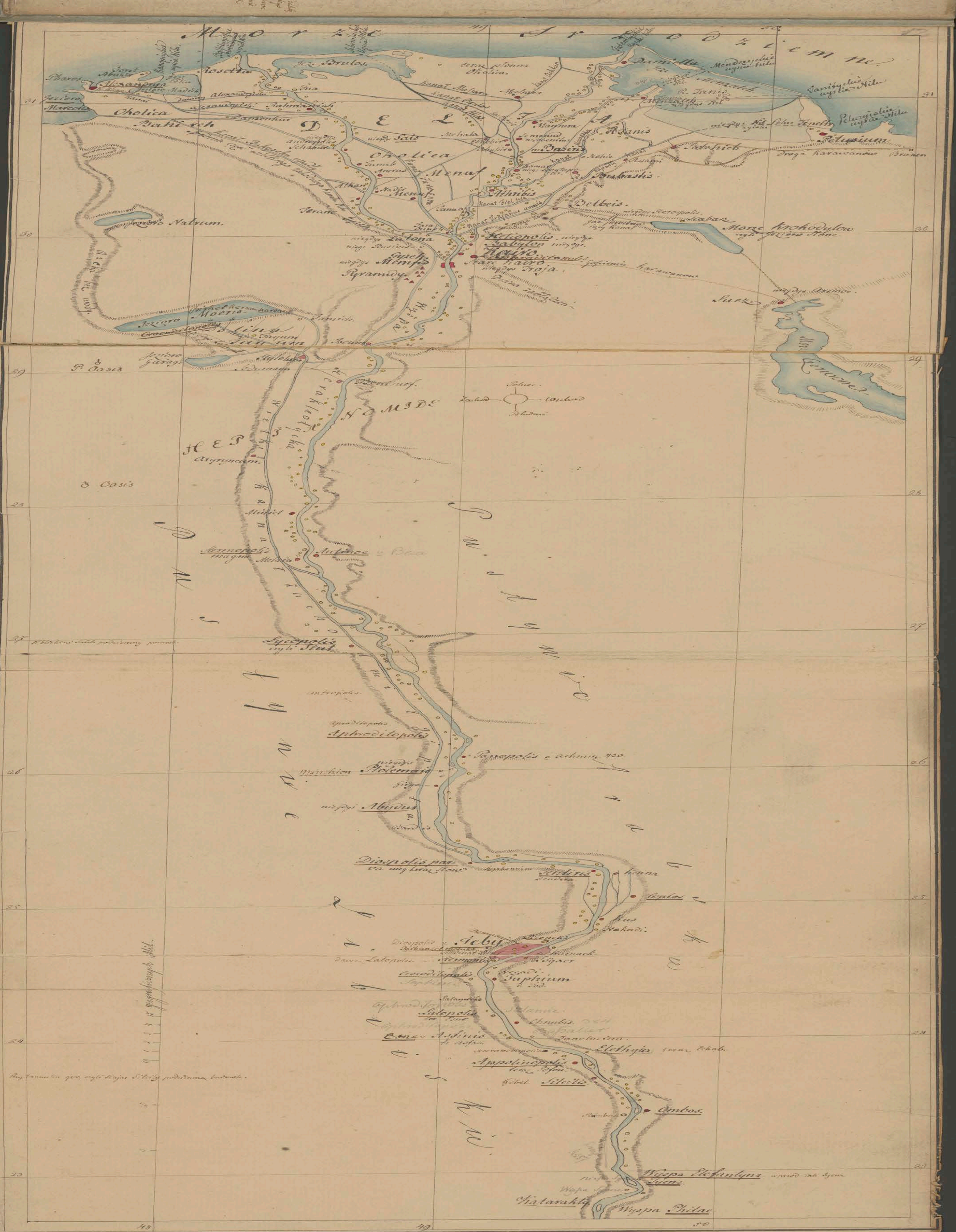
Wielka Sadzawka ze Wodozbior starożytność średnich wieków część iey zepsuta, druga część potrzebuie poprawy.

Obelisk Kleopatry wraz z obok leżącym drugim daie poznać że oba zdobiły wchód do pałacu Ptolomeuszów którego ruiny dobrze widać ale ~~te~~ niewielkie — Obelisk ten miał ciosy sześcienny za podstępie

Pałac dawny Ptolomeuszów stał zapewne gdzie dziś pomnik Saraceński gdzie ruiny widzieć można okaleczone części szczątki tarzmowo z żebami z kolumn robiono pałac spady fort: w wielkiey ilości

Budowla Saraceńska iest mieszaniną smaku greckiego z sklepieniami wrażemi — To za fortecą leży Łaźnia gorąca Arabska.

Obeliski były łamane w gorach od Katarakt Nilu do Syene, i opiercane rzeźbą — Ślady tego są iescze — Sposob wypinania ich w skałach litych był za pomocą klinow z drewna suchego które w szpary umyślnie powycinane wbijano, potem wodą zwilżano aby pęczniejąc całe bryły wielkości porządaney odrywały.—

Morze Śródziemne
Pharos
Alexandrya
Rosetta
Damietta
Pelusium
Kair
Memfis
Pyramidy
Heliopolis
Babylon
Belbeis
Suez
Oholica
Menuf
Bubastis
Jezioro Natrum
Jezioro Moeris
HOMIDE
HEP
Pustynie
Heraklеotycka
Wielki kanał
Lycopolis
Aphroditopolis
Ptolemais
Abydus
Diospolis par
Tentyris
Koptos
Tebes
Latopolis
Elethyia
Appolinopolis
Silsilis
Ombos
Wyspa Elefantyna
Syene
Katarakty
Wyspa Philae

O Budownictwie hydraulicznem dawnego Egiptu.

O Wpływie Budownictwa na ogólne dobro i oświatę ludów,

Rozprawa czytana na posiedzeniu prywatnym w Dzyeniu r. 1830.

Zamierzaiąc mówić o ważnym wpływie iaki w całey
obszerności wzięte budownictwo ma bydź dobry i oświatę ludów
wyiaśnić by może dla uchylenia wszystkich wspacznych tło:
maczeń wypadało, dla czegobym w żaden sposób, ani nawet
w szczególnych przypadkach wydoskonalenie się tey umieię=
tności skutkom cywilizacyi nie miał przypisywać.–

Bo chociaż zdaie się że w miarę iak inne umieiętności
doyrzewaią i kunszta się doskonalą, wykrywaią się coraz
nowsze taiemnice praw przyrodzenia i smaku, zkąd coraz pe-
wnieysze sposoby są budowniczemu nastręczaią w dokona-
niu nayzawilszych przedsięwzięć, zawsze iednak w końcu
pozostaie zapytanie czyli samo wykształcanie się umysłu
człowieka nie wzrastało i nie wzrasta zawsze tam gdzie
mu Budownictwo drogę do tego toruie.

Wszakże ieżeli ludzie mieszkaiący w lasach iaskiniach
szałasach i tym podobnych zachytkach są zwykle niedo
łężni tępi maiąc wszystkie wyobrażenia przytłumiane
nayprostszemi potrzebami, przeciwnie zaś opatrzeni w wy-
godne domy w których sztuczne klima pozwala oddychać
powietrzem umiarkowaney podczas upałów letnich i zi-
mozy zimowe stać się czynnemi wynayduiącemi
przedsiębiorczemi zkąd się rodzi obfitość wszystkiego wa
czem swobodne życie zawisło, gdzie domowe szczęście
na powierzchni nie przestaiąc coraz nowszych dla siebie szuka
powabów które postać samey potrzeby na się przybieraiąc
ustalaią się i do coraz większych słodyczy towarzystwa
prowadzą: Takowo iuż z tego w tak ogólnym stopniu uwa:
żaiąc Budownictwo czyliście nie widzieć wszelkich dla
człowieka tak w względzie moralnym iak fizycznym
korzyści.

Lecz spoyrzymy na twory wyższego iego przeznacze:
nia, na te ogromne Kościoły i Świątynie które się tyle
do wzbudzania pobożnych uczuć i utwierdzenia religiynych
ustanowień przyczyniaią, na te pałace i rożne publiczne
zakłady których przepych, sława, wdzięczność, oświata
młodzieży i ludu, pomyślność iego lub rozrywka iest celem, które
potęgę i charakter narodowy obok z pamiątkami ich
założycieli

załozycielow obroncow lub dobroczyncow potomnosci
przesyłaią, upiększaiąc postać kraiow i w cnotliwych
uczuciach nadzwyczaynosci ich mieszkancow utwierdzaią, spo:
zrzyimy na te w rzeczie w Grecyi pod Peryklesem wzniesione
Swiątynie i Propileie na Akropolu w Atenach ktorych
zwaliska nam przypominaią ze Grecy pomiędzy wszystkie
mi ludami dawnemi do naywyzszego stopnia smaku i
cywilizacyi doszli, takowego wzrastu nabyli w częsci od Egi:
pcyan ktorych ~~stały~~ wszystki przetrwałych struktur w wielkim nas
upokorzenie wprawiaią, i udzielili go z kolei Rzymianom
ktorych wspaniałe pomniki, prawa i uczone zabytki
do dziś dnia są wielbiane. trudno by więc było temu
rodzaiowi Budownictwa to iest obywatelskiego zalet kor
zystnych odmowić, a biorąc Budownictwo pod rozwagę
we wszystkich gałęziach iego nie przyznać ze Cywilizacyi
i dobry byt ludow zawsze przez niego był wzniecany i
upowszechniany.

Ktoz ~~zaprzeczy~~ nie widzi ze Egipt bez użycia Budownictwa hydrau:
licznego nie mogł byc urządzonym, ze Hollandya tylko waro:
wanym groblom przeciw zalewom morza przez Batawow naypierwszy założonym swą
bytnosc teraznieyszą i bogactwo ~~nie~~ winna, ze budowni:
ctwo to w ogolnosci Siedliska mieszkańców nadbrzeżnych
zabezpiecza, Bagna i Jeziora osusza, płonne przestwory
lub piaszczyste ziemi zawadnia, Porty mosty kanały szluzy
latarnie morskie zakłada, ze budownictwo drog łącznie
z budownictwem pływackiem budową okrętow i statkow
spławnych trudniącym się stosunki i handel między odle:
głemi od siebie zaludnieniami ułatwia. Ze budownictwo
wojenne od napadu licznych hord nieprzyiaznych zabezpie
cza, i ze nakoniec budownictwo podziemne z łona ziemi
skarbami nas zbogacaiące z wielu miar się do dosko:
nalenia się rękodzieł rzemiosł przykłada. Nie można
więc nie widzieć iak wielkie z Budownictwa dla
rodzaiu ludzkiego wynikaią korzyści, temu on wi:
nien swą trwałosc i wzaiemne stosunki swą bytnosc.
~~Budownictwo więc obeymuie obszerne pole wie~~
~~dzenosci ludzkich~~ o naylepiey szczegółem przykła:
dow z Starozytnosci wyciągniętych rownie iak rozwag
nad niemi okazać przedsięwziątem.

o Budownictwie hydraulicznem Egiptu

Pomiędzy wszystkiemi nam znanemi Krajami. nadbrzeżne tylko okolice Egiptu zostały na siedliska stałe mieszkalne przez urzyie Budownictwa hydraulicznego przysposobione i w naypierwsze pola ziemi przeistoczone przerobione, bo Hollandya iuż była w części zamieszkała nim Batawowie warowne groble przeciw zalewom morza w niey sypać rozpoczęli.

Że Egipcyanie z Etiopii nie z Indyi pochodzą zdaie się bydź rzeczą podług naywiększey liczby Dzieiopisów podobną do wiary, bo pierwiastkowo mogły tudy pasterskie z Etiopii lub Nubii po ustąpie Nilu w iego naturalnie bregi doline, czyli łożysko zalewane przez tę rzekę nawiedzać i wypasać. Historya nadto czyni wzmiankę o późniey w Delcie panuiących królach pasterskich podług Józefa Flawiusza lib: 1. cap 5. Nubiyczykowie czyli Barabryni stali się panami średniego Egiptu przed Panowaniem Sesostrysa wypędziwszy w owczas rządzącego w Tebach Króla Tathmosis. Zob: Heera Myśli nad polityką stosunkami znakomitszych ludów dawnego świata i Handlem. 2 Częś. p. 551. – S

Mniemanie to że Egipcyanie z rodu Etiopów biorą początek iescze tem udowadniać się zdaie że od nich przyięli pismo hyeroglificzne czyli obrazowe niemniey nabalsamowanie balsamowanie zmarłych. Wiele miast Egiptu wywodziło swe pochodzenie z Etiopii i w swych ustawach znaydowały rownie iak w swych obrzędkach zwyczaiach cultus do wody tego twierdzenia. Diodor 1. c. 175. Przechod ludu Indyiskiego do Egiptu tylko by się mógł opierać na podobieństwie budownictwa tych dwoch narodów, bez Egipcyanie podług twierdzenia egipskich Kapłanów dwa razy do Indyi wtargnęli się, raz pod Osirisem, drugi pod Sesostrysem. Prowadzili takie handel znaczny aż do Gangesu, mogli więc Budownictwo swoie przenieść do Indyi lub Indyiskie naśladować. Że się Egipskie osady czyli kolonie w Indyach osiądz (w odległey starożytności) mogły w tedy by się dowieść mogło gdyby się na Przdowach Indyiskich pisma hyeroglificzne sposobem Egipskiem ztego wnegato czego

Sesostrys. Egypt. Osiris --
Hyeroglifen schrift.

Ponieważ pomiędzy wszystkiemi nam znanemi Krajami Egypt za kolebkę wiadomości ludzkich iest uznany, iest nadto krajem z położenia swego rożniący wcale od innych, wymagał bowiem ujęcia w pewne obręby pustoszącego Nilu, i przerobienia okolic iego w naypierwsze role ziemi, aby się stały siedliskiem tego z czasem licznego ludu, którego w tak zadziwiaiący sposób opisywane przez starożytnych Dzieiopisów ogromy, i na pniu dziś ieszcze stoiące pamiątniki niezatartemi są świadkami sławy dziełowego i wielkości, co że nie mogło bydź [illegible] tylko tey niespracowaney usilności w dościganiu praw przyrodzenia skutkiem, która stronie i zawsze do doskonalenia się Nauk i Kunsztów prowadzi, Egipt więc z względu Budownictwa swego wodnego i lądowego które przedmiotem mey rozprawy,

Biorąc przed się kartę Krain tego widziem że iest raczey pasem wązkim od katarakt Nilu aż do Memfis ciągnącym się którego część od tychże katarakt aż do Tebów stanowi Egipt górny, od Tebów do Memfis czyli teraz Kairo Egipt średni, Przestrzeń dalsza Δ formuiąca i do morza Środziemnego dopieraiąca nosi Nazwisko Delty – Oprocz tego ze strony zachodniey dzie się widnie sławna Jeziorem Merys okolica zwana Faium.

czego iednak dotychczas przykładu nie znamy. Przechód Indyan do Egiptu wymagał także podróżny spławo-ści morskiey gdy przeciwnie z Etiopii lub Nubii ludy powoli gromadzić się i zaludniać mogły po-brzeże Nilu w miarę iak ie pracą rąk swoich do wydawania odpowiedniego plonu ~~płodów~~ usposabiali.

Nakoniec zastuguie na wspomnienie że w In-dyach i Chinach było w używaniu pismo literalne i rysunkowe. Egipcyanie zaś oprocz ~~tych~~ dwoiakiego tego mieli iescze pismo hyeroglificzne to iest wyo-brażne i pomysłowe. Herodot. (Eut c. 33) i Zoëga w rozprawie swey o Obeliszkach p: 432. przypisuią wynalazek tego ostatniego pisma Egipcyanom —

Egipt podług Bruce kraiem Kanatoro w ięzyku kraiowym Y-Gept zwany powątpiewać nie każe że się pierwiastkowo z płonnych piasczystych i błotnistych składał. iak to klassyczni pisarze wszyscy (Herod: Eut cap. 4. 5. i 11) stwierdzaią i położenie samo mieyna dowodzi.

Poniewaz w tak gorącym klimacie deszcze tyl-ko ~~które właśnie tam nie spadaią~~ mogłyby użyźniać ziemię gdyby iey zorgatęziany ręką ludzka Nil nie wykładniał Egipt więc przed użyciem Budownictwa hydraulicznego był kraiem nieużytecznym, bo lubo Nil rozlewaiąc się ~~po rozległych~~ zbrzegmenia rozszerzony po rozległych po prawey i lewey stronie płaszczyznach mógł osadę mułu swego uży-wiać ~~że~~, to iednak nie mogłoby być regularnie, w iednych mieyscach ie zmywał, w drugich zamulał i podkop-ać musiał. wiele okolic nie mogło być dla swey wzniosłości dla wody ~~nie~~ dostępnych, wiele zatem step pustych i płonnych. zostawało ~~iak~~ tak iak są iescze dzisiey okolice północne Nilu powyżey Alexandryi, okolice któ-re niegdyś do nayżyźnieyszych należały, dopokąd ie iescze wodą tey rzeki spławiano. — Odległe więc od Nilu przestrzenie nie mogły być tylko pustemi piaska-mi lub bagnami. Są to skutki działań przyrodzenia wszystkim rzekom wspolne czyli właściwe (w podobnem położeniu) Przekonywamy się o nich szczególniey tam gdzie rzeki z gor w niziny wpadaią, przy-brzeża ich bywaią zawsze wznioślejsze iak w więk-szym od nich oddaleniu znayduiące się płaskie gruntu

skutek sprzedaynego Systematu Rządu Ottomańskie-go sprzedayność Ottomańskie uciskaiąc nie dozwoliła.

ptaskie grunta bo wezbrane wody nayprzod w
bliskosci rzek wąsłtu które z sobą niosą osadzaią
i ten sam przypadek iest z doliną nilu którego brze:
gi im daley tem od niego tem są niższe. Powstaią
więc z tąd w pewney od rzek odległosci głębiey leżące.
bagna i mokradle które przy użyciu srodkow kun:
sztownych osuszyć można ieżeli z nich spuscić wody
rowami do rzeki nie podobna.

Pierwszy sposob osuszenia zawisł na wpuszczeniu
wąsłtew ~~zyznym~~ nasyconego wody w czasie wezbrania
w niskie okolice czego chcąc dopiąć skutecznie potrzeb
wąsłto to było mułem zyznym i nie składało się z krze:
mienia, i popłynu tey wody tak osłabiaiące aby go się
opuszczaiące na doł pozbyła; daley spuszczaiące tak
(oczyszczoną) wpuszczoną wodę nazad do rzeki lub morza w czasie
przyzwoitym, a razem zawadniaiące tym sposobem
okolice rzeczne. Srodki te są niezbędne w klimatach
gorących i gruntach piaszczystych. Sposob ten w Egipcie
został używanym. –

Tak naturalna własnosć doliny rzeczney Egiptu
iako też okolicznosć ta że w bardzo gorącym klimacie
(nader) mało bardzo lub w cale nigdy deszcze nie padaią wyma
gała koniecznego użycia wezbran Nilu nie tylko do
pokrycia mułem zyznym ale i pokrycia wodą całe:
go kraiu. Zwyczayne więc sposoby sprawiaiące nie
wielkie przesłnienie ziemi nie mogły tu bydź dostarcza:
iące, cały kray zatanym zalewanym wodą bydź
musiał. – Groble wzdłuż obu brzegow Nilu nie mogły
by odpowiedzieć zamiarowi, owszem szkodliwemi by
bydź musiały bo by za niemi piaski płonne lub
Jeziora tylko dla zrodeł przez takowy sposób powsta:
iących się tworzyły. Zmuszeni więc byli Egipcyanie
swe pomieszkania na pagorkach lub kunsztownych
ogrobleniach zakładać. Czyż iesz nie ~~tyle~~ wymagało
czasu i roboty stosowne rozprowadzenie iedney z nay:
większych rzek naszego ziemi, i kopanie licznych spła:
wnych, zawadniaiących i osuszaiących kanałow
Egiptu?

Peryodyczne powodzie Nilu tak są dla wielkiego
systematu zawadniaiącego zastanawiaiące że badacze
przyrodzenia i dziejopisowie Greccy i Rzymscy starali
się i

ie wytłomaczyć i przyczynę ich wyśledzić. Dyo:
dor Sycyliyski w bibliotece swey Dziejów stanowi
zwyczayny ich początek około przesilenia dnia
w lecie, a statecżne przybywanie aż do dni nayGorę:
tszych lata Hundstagen. czyli Kanikuły; Herodot na:
znacza na to 100 dni; naynowsze w francuskim dziele
o Egipcie (: Description de l'Egypte:) przywiedzione spo:
strzeżenia iednak okazują, że Nil w Delcie iescze
w Listopadzie w naywyższym stopniu zgorowania
być znaydzie. — czyli w tym czasie do naywyższego sto:
pnia wzrasta. —

To peryodyczne przybywanie Nilu było powodem
Egipcyanom do dzielenia czasu na 365 dni; obrali za
dzień nowego roku podług ich kalendarza dzień 20
Czerwca to iest dzień przesilenia się dnia. Poniewaz Nil
później wzrasta w średnim Egipcie iak zaraz poniżey
Katarakt, podobna iest do wiary rzeczą że zpospolicie
20 Czerwca rzeka ta poczyna przybywać przy wyspie
Elefantynie. Tu zauważać trzeba że francuzey Jndżyniero
wie nie zadali sobie pracy wyśledzić pierwszego wzra:
stania Nilu przy Kataraktach, Tebach, Kairo, Damie:
cie i Rozeccie. Zląd dałoby się było obrachować równe
chyżości Nilu, bo odległość mieysc ~~przez~~ tych podług postrze
żeń i pomierzeń poczynionych przez Francuskich Jn:
dżynierów a zatem cała długość Nilu iest prawie znaną.

Egipcyanie więc dzielili rok na 365 dni i 6 go:
dzin, i 12 miesięcy; każdy miesiąc oznaczali osobnym
wyobrażeniem które przez naszych Astronomów na Zodia:
ku przyięte zostały. Że mieli głęboką wiadomość w As
stronomii od czasu dawnego iest wiadomo. Rozprawa
umieszczona w Opisie Egiptu francuskim dowodzi tego
niezaprzeczenie. i że Egipcyanie przed 6000 lat ten po:
dział czasu ustanowili iest za pewną rzecz prawie podług tego
Opisu przyiąć można. Podług tey Rozprawy ciągłe przy:
bywanie Nilu trwa od 20 Czerwca aż do końca Wrze:
śnia też to poniżey Katarakt, bo w górney Delcie
poczyna się na początku Lipca i trwa do aż do środka
Pazdziernika i dłużey.

Górny Nil opadać potem poczyna od początku Pazdzier
nika aż do środka Grudnia. Na początku Listopada iuż
tak wiele opadł że w naywyższych wzniosłych wprzód wodą zala:
nych

nych okolicach uprawa roli rozpoczyna się i na końcu Grudnia wszystkie zboża posiane zostały. W Styczniu i Lutym dojrzewaią, tak że w Marcu zbior ich następuie i żniwa. Po porownaniu dnia z nocą na Wiosnę (to iest 20 Marca) upały się powiększaią znacznie i trwaią aż ku Końcowi czerwca to iest do początku przybywania Nilu nieznośne dla Europeyczyków. W tym czasie powstaie wiele chorob, czasem zaraza powietrze, ie dnak rzadziey iak w Azyi. — Wzbieraiący Nil łagodzi upały bo właśnie wtedy łagodzi upały, wspomnieć także tu należy że woda tey rzeki nie rozwija mgły żadney i iest zdrowa do napoiu; mieszkańcy oprocz tego nie maią inney żadney i są zdrowi.

Jak się nam zdawało Egipcyanie miesiące swe znakami teraznieyszego Zodiaku rozroznali. Wyobrażali pierwszy miesiąc ich roku to iest od 20 Czerwca do 20 Lipca Koziorożcem. Pod znakiem Wodnika następuiący miesiąc trwał od 20 Lipca do 20 Sierpnia zdaie się dla tego że w tym czasie Nil iuż znacznie się podniosł. Od 20 Sierpnia do 20 Września znaczyli czas rybami może dla tego że się ryby z rozlewaiącą się wodą wszędzie się rozchodziły, w tym czasie kiedy wszystkie ~~Kada~~ kanały zawadzaiące przez rozkopywanie grobel otwierano. Od 20 Września do 20 Paździrnika znaczono miesiąc baranem (skopem). Miesiąc od 20 Paździer: do 20 Listopada bykiem może dla tego że w tym czasie używano do uprawiania gruntu byka w wyżey położonych okolicach. — Od 20 Listopada do 20 Grudnia miesiąc miał znak Bliźnięt. Od 20 Grudnia do 20 Stycznia Raka, od 20 Stycznia do 20 ~~Marca~~ Lutego znaczono Lwem miesiąc. Zwyczayne u Egipcyan Swięta żniwne a zatem wesoły czas zaimowania przypadały w końcu czasu od 20 ~~Lu~~ Lutego do 20 marca. i dla tego mogli ten czas pod znakiem Panny wystawiać. Do wyobrażenia miesiąca od 20 Marca do 20 Kwietnia używali Wagi, dla rowności dnia z nocą ktora w tym czasie przypadała na początku. Następnego miesiąca od 20 Kwietnia do 20 Maja znakiem był Niedzwiadek. Nakoniec od 20 Maja do 20 Czerwca wyobrażali czas pod postacią Strzelca zapewne dla tego że w tym czasie naylepsze polowanie nastę-

p

nadeszło. Widziemy więc że ~~początek~~ peryodycznego wzbierania Nilu które zwykle iednego i tegoż samego dnia w roku rozpoczynało się było pobudką do Egipcyanów do dzielenia czasu, i ich Kapłani któ:rzy ~~byli zarazem Astronomami~~ przybyszę Nilu i stopień iego wód na wodowskazach uważali by:li razem Astronomami. Bez wątpienia przeszłości oni znali swych miesięcy na ~~Zodyak~~ na Okrąg który słonce w przeciągu roku od Zachodu ku Wscho dowi przebiega a który zowiemy Zodyakiem.–

Peryodyczne więc wzbieranie Nilu nie tylko było dla życia Egipcyan nayważnieyszem dobrodziey stwem ale i nader ważną rzeczą z względu astronomicznych i hydrotechnicznych wiadomości. Nie dziw więc dla czego wielu badaczów natury nad docieka niem przyczyn tego zjawiska. Dyodor który żył na 60 około lat przed Narodzeniem Chrystusa przywodzi Lib 1. c. 38 w tym względzie mniemania Talesa Anaxagorasa Herodota, Demokryta i Efora. Niektorzy z tych uczonych mniemali że skutkiem tego były Ete:zyskie wiatry roczne wiatry od północnego morza powstaiące, bo wprost naprzeciw 7 wyściów Nilu wiejąc odpływ wód iego tamowały. Inni przypisuią to śniegom deszw Etiopii topnieiącym i Deszczom. Bruce który daleko więcey ku południowi a niżeli starzy bo aż do Zrodeł Nilu się przecisnął mowi że powstaią z deszczu peryodycznie w Abissynii spadaią cego, co nayprawdziwsza iest przyczyną o ktorey także ~~Dyodor~~ podług Dyodora Agatharchides naznacza.

Drugie ziawisko Natury nad ktorem podobnież wie le mniemań powstało iest osad wapła który Nil z sobą unosząc okolice przyrzeczne podnosi z kąd po pewnych wielkich przestworach czasu konieczne od:miany w Kraiu powstaią; Herodot uważa że w przeciągu wieku iednego muł Nilu podnosi iest lądy na 1 łokieć (:19½ cali).

Dyodor Lib 1. c 34 utrzymuie że Delta iest Na:mułiskiem Nilu i Autorowie w francuskim Języku wydanego Opisu Egiptu tego samego są zdania. Podług uwag Giranda w tym dziele przywiedzionych podwyższenie się gruntu pod spadami Nilu na wy

spie

spie Elefantynie w 16 wiekach 6½ stop a zatem w iednym 4⁹⁄₁₀ cali wynosiło. Okolica na którey Teby stały iest (Description de l'Egypte p. 423) mułem Nilu na 12 do 15 stop podniesiona. Delta więc iako daley przy Ujsciu Nilu leżąca daleko podług większemu mogła podlegać zgorowaniu się przez zamulenie. Wszystkie okolice nadrzeczne bowiem dowodzą tey prawdy że im daley od Zrodła tem zamulenia bywaią wyższe. To nadto gorowanie się lądow od Nilu 4⁹⁄₁₀ do 19 cali w przeciągu wieku iednego iest bardzo niewielkie w porownaniu z innemi rzekami. i tak Ren np tam gdzie w stopniu wezbrania z taką płynie chyżością iak Nil a to za pomocą grobel poprzyn wody wstrzymuiących, za iedną powodzią czasem zostawia warstwę namuliska na 2 do 3 cali grubą. –

Juz za czasow Augusta Kanały Egiptu tak były zamulone że Swetoniusz w Biografii tegoż Cesarza przywodzi że do podebrania ich Rzymscy Żołnierze pod Prefekturą Pretoniusza użyć musiano ~~Karał takoż ten~~ Weteranow zas do naprawy Mostow Pałacow i Swiątyn, w istocie przykład godzien naśladowania. Pod Cesarzami Greckiemi zakłady te w znaczne pogorszenie wpadły; Honoriusz i Teodozius na początku piątego wieku zakazali pod karą smierci uszkadzanie grobel i Kanałow Egiptu.

Jeż razy nie z musiał być Kanał od Nilu do Alexandryi podbieranym. Dowodem także iak Nil iest zamulaiącym iest coroczne do tych czas trwaiące wyrzucanie Kanału w okolicy Kairo. Bruce w swoiey podroży do zrodeł Nilu utrzymuie że osad materyi ktory Nil z sobą prowadzi nie może być tylko bardzo niewielkim, bo rzeka ta w Abissynii płynie po granicie, a zatem aż do Katarakt tylko kamienie przetacza, a zatem aż do Delty żadnego mułu nie unosi. Że iednak kamienie toczone brzegiem rzeki ścieraią się iakiegoby być były rodzaiu, iak tego codzienne doswiadczenie nadrzecznych mieszkancow przekonywa, małe iego raz więcey, i im daley tem się nakoniec w ziemię i piasek to iest w muł zupełnie przemieniaią.

Zob. Wasserb: Wiebeking. —

O Biegu Nilu, Wodowskazach i Użyźnieniu Doliny Nilowey.

Od Spadów Nilu których szerokość 3000 stop wynosi aż blisko do Kairo płynie Nil doliną 2 do 3 mil szeroką, w niektórych mieyscach węższą, w innych koryto iego prawie formuiącą. Powierzchnia tey doliny wynosi 202 mil kwadratowych Geograficznych, i Nil płynie po większey części po iey naywznioślejszych mieyscach. Lądy przybrzeżne pochylaią się ku gorom arabskim i libiyskim Dolinę Nilu ograniczaiącym; wyiąwszy więc niektóre wzniosłe mieysca na których miasta Syene, Appolinopolis, Elethya, Latopolis, Hermonthis Dendera, Tuphium, (Tod) Asphinis, i okazałe i wielkie Teby i inne Osady znaydowały się cały kray wodą zatapianym bywa; i tylko w bliskości Syene ~~znayduiąca~~ leżąca wyspa była zalewaną iak iest nią i dzisiay za pomocą Kół czerpaczych. (Descr: de l'Egipte. p. 12).

Nie podlega wątpliwości że dolina Nilu od Katarakt do Kairu wcześniey użyźnione została iak niższa część Egiptu zwana Deltą. Przywiedzenie do skutku rożnych rozprowadzeń Nilu, niemniey ściągaiących i spławiaiących Kanałów iako też obwodzenie groblami Osiadłości rożnych w Delcie wymagało znaczney massy ludu; ta musiała w Dolinie Nilu znaydować swe wyszczenie ~~dostateczne~~, a ich Kapłani musieli do takowych przedsięwzięć potrzebne w budownictwie wodnem nabyć posiadać wiadomości; to więc w Dolinie Egiptu naypierw początek swoy wzięło i doskonalić się poczęło.

Że dopoty Egipt żadnych nie wydaie płodów dopoki przez pewien przeciąg czasu wyborną wodą Nilu nie zostanie pokrytym, mieszkańcy więc iego zmuszeni byli na użyźnienie go prowadzić kanały opustne, zwadniaiące – Naypierwsze podług wszelkiego podobieństwa prowadzone były za biegiem Nilu aż do gor po obu stronach doliny iego będących, i groble ~~na~~ w ~~ich spodnich~~ w ich spodzie to iest gor sypane aby wody na tylko stop wysoko za ich pomocą podług potrzeby zgorować się dało. Gdyby te kanały nie prostopadle ale z ukosa do biegu rzeki było prowadzono, wiele by bardzo wody pochłonywały, ~~si~~ gdyby ich ~~i nie można by ich było~~ od strony odpływu groblami nie warowano, prędko by bardzo wody wezbrane po rowninach się rozchodziły.

a z ląd płodliwe by się tylko wąwozy były formo-
wały. Od niektórych kanałów zawadniających są poda-
wane małe rowki zamykane stawidłami, razem te
stawidła umieszczono przy mostach też na kanałach
zbudowanych iak się to widzieć daie z wyjęć w głowach
mostów i filarach porobionych.

Ażeby iak nayrówniey i naykorzystniey wezbrane
Nilu wody rozpławadzić, rozporządzenia wydano które
iescze do tych czas są obowiązujące (Descr: de l'Egipte:)
ażeby właściciele posiadłości w Delcie w największem od-
daleniu od wpustu kanałów zaptamiających będący wcze-
śniey Rowy swe prywatne otwierali iak bliżsi; ażeby
posiadacze gruntów w ~~Delcie~~ wyższym Egipcie przy gro-
blach piętrzących wodę czyli Jazach w poprzek padołu
Nilowego których podług rozporządzeń porządku przeci-
wnego przerwy czyli robili przekopy otwierali. Bez szkody zaś
woda tym sposobem z wyższych zaptamiających ka-
nałów przepływać może w dolne i odpływać przez pola
(uber die Fluren) i rozpływać. Skoro z doświadczenia do-
syć długo na tych polach postała i muł na nie swoy
opuściła bywa w części podczas opadania Nilu prowa-
dzoną do cystern do napicia. wreście za pomocą kana-
łów spustnych czyli osuszających spuszczaną nazad do
łożyska Nilu opadłego. — Wszystkie okolice po nad nay-
wyższy stopień wód tey rzeki wzniesione były iak się wspo-
mniało za pomocą kół czerpiących i iak Dyodor L.
c. 34 przytacza za pomocą szrub tak zwanych Archime-
desa wodą zalewane. Niektórzy mniemaią że machina
ta nie Archimedesa ale Egipcyan iest wynalazkiem i
była i iest do tych czas w używaniu w wyższym Egipcie
szczególniey.

Tak wielkie zakłady zawadniaiące niechronny
by za sobą spustoszenia i szkody sprowadzały przy tak
znacznym gorowaniu wody dla zalania Egiptu, a które
w Delcie do 10 $2/3$ stop nad powierzchnią lądów się pię-
trzą, gdyby Nil w swem łożysku i iego grunta przybrze-
żne nie miały bardzo małego spadku ku morzu Śródzie-
mnemu a zatem gdyby wody iego z leniwą chyżością
nie płynęły: Zatem zasadza się wielka dobroczynność
Natury dla Egiptu, bo chyższy popływ bystry wód Nilu
nie tylkoby groble jazy czyli groble wstrzymujące wodę
których

z których wiele iest razem drogami zapewniaiącemi związek między Osadami i Wsiami Denon p. 69 ko-
mieszki by się utrzymać nie mogło, ale nawet równi-
ny same spłokowane byłyby i znoszone w łaszera
gdzie się z rzadkiego gruntu składaią. Pochyłość ta
Nilu wynosi podług obmierzeń francuskich Inżyniera
od Kairo do aż do Morza Srodziemnego podczas wiel-
kiego wezbrania 39 stop. 7½ cali na 810,000 stop
czyli iak 1: 20,508. – W czasie nayniższego stopnia wod
reki spadek ten tylko wynosił 16 stop 3¼ cali od
Kairo do Morza, co czyni spadek iak 1: 50000. – Chy-
żość więc płynienia wody Nilu i 1 stopy w sekundzie
w czasie wezbrania w Delcie nie wynosi. – W kanale
Alexandryi chyżość iest tylko 19/100 w sekundzie (bo woda
potrzebowała 30 dni do przebieżenia drogi 47,987 są-
żni:). Podczas nadzwyczayney powodzi Nilu na 24
stop 6½ cali na Wodowskazie w Kairo była chyżość
w tym kanale 57/100 stopy w sekundzie; kiedy np:
wyższy Ren 5 do 6, Dunay 4 do 5; Jzara 6 do 16 a
nasza Wisła – do stop w tymże czasie drogi przebiega
Chociaż kanał Alexandryiski przy ograniczonym na-
pływie wody i swem zapiaszczaniu się daleko mniey-
szą chyżość mieć musi a niżeli głowne ramiona Nilu
zdaie się iednak że sam Nil w średnim i wyższym
Egipcie nie płynie większą nad 2 do 4 stop chyżością
w sekundzie płynąc nie może dla tego że Spławność
pod wodę przy rozpuszczonych Żaglach odbywa się.
Na 10 Godzin poniżey katarakt wynosi ona tylko
4 stop bo Inżynier Jomard odbył podroż od Syene
do Edfou to iest 9 Lieues w 8 godzinach. Lecz Nil
tak iak wszystkie reki w wyższych okolicach daleko
większy ma spadek iak w bliskości morza, chyżość
więc iego poniżey spadow Nilu większą być musi
iak pod Tebami, a tu większą iak przy Kairo.

Skoro Nil którego szerokość od Tebow do Kairo
około 900 do 1800 stop wynosi wypiętrować się
do tey wysokości iaka dostateczną do zalania kraiu
uznaną została, następnie po odpływie wod bezpo-
średnia w nim żyzność. Podług Dyodora zaledwo
wymagała pracy i Pługa, co i dzisiay ma mieysce.
Rodzi Zboże Ryż oliwę konopie, wyborne owoce
wszelkiego rodzaiu a nawet rozkrzewia bawełnę;

Egipt dlatego był Spichlerzem Rzymu, później Konstantynopola i Arabii, i stąd iego niegdyś wielkie zaludnienie.—

Ponieważ ~~Egipt~~ żyzność Ziemia Egiptu od wód wylewu a raczej do stopni wzbierających zawisła, i stopień urodzaju od stopnia zgorowania się Nilu zależy, podatki więc i dzierżawy podług stopnia tego miarkowane bywaią, do czego starożytni szczególnie znali zwane wodowskazami czyli Nilowskazami w krajowym języku Megyas. Stawiano ie w zamkniętych z kamienia zabudowaniach do których Nil wstępować mogła pod zasłoną od Wiatrów które toczące bałwany mogłyby ten Stopień niepewnym robić. Te Nilowskazy na których cztery dwa Francuzy Inżynierowie napadli, ieden na wyspie Elefantynie, drugi przy Kairo zwany Mequas z Roudah (o pierwszym Strabo lib 17 wspomina.) były na pewne części dzielone, iedną z takowych części zwali Rzymianie cubitus. Podług zwierzeń francuskich Inżynierów ta starożytna Egipcyan miara wyrównywa 527 millimetrów, i pół kubita czyli łokcia było Zerethem hebrayczyków. Ponieważ to długość od zgięcia łokcia w męszczyźnie dobrze zbudowanym aż do końca średniego palca ma oznaczać, nazwę go więc po polsku łokciem. Ten wynosił podług ścisłych dociekań naczelnego Inżyniera Dróg i Mostów Pana le Pere na Nilometrze Kairo 20 cali francuskich, a podług pomierzenia Generalnego Inspektora Dróg Mostów Girarda na Nilometrze Elefantyny 19½ cali francuskich Ta ostatnia miara iest mianą za prawdziwą dawną miarę Egipską.

Średnio iednak Nil przy Kairo opada niżey tego Stopnia zero nad 5 stop. Przy wyspie Elefantynie lub przy Kataraktach wznosi się czasem na 24 ~~stop~~ łokci to iest 39 stop francuskich, zatem wyższe wezbranie Renu.— W roku 1799 Nil wzniósł się na 16 a/24 łokcia, w roku 1800 na 18 3/24 czyli 30 stop.—

Kiedy się Nil wzbierze pod Kairo na 11 Łokci czyli 18¾ stop wtedy podług Bruce obywatele są obowiązani płacić podatki i Dzierżawy. Gdy się wzniesie do 15 łokci t.i. 25 stop wtedy cały Kray uzdatnia się do uprawy

i to iest wysokości iakie Herodot Eut c. 13 za po:
trzebną do żyzności podaie. Jednakże le Père w dziele
uważa Description de l'Egypte że wysokość Nilu na Nilo
wskazie Roudah przy Kairo na 20 stop nie iest dosta
teczną do zapłonienia wszystkich okolic, wysokość na
21 1/6 stop srednie zbiory wydaie, a wysokość na 22 1/2
stop znaczne żniwa zapowiada, nakoniec na stop
24 2/3 bardzo dobre wydaie; co także następnie przy wy
sokości stop 29. czyli łokci 17; i ten to ostatni stopień
rzeki był w r. 1798 w Listopadzie gdy we Wrześniu
tylko 26 3/4 wynosił. Nawet (chociażby) Nil przy Kairo na 30 1/6
stop się podniósł.

Ponieważ podatki i dzierżawy podług stopnia
wody Nilu na Wodnoskazach były oceniane, obserwa:
cya więc ich była nader ważną rzeczą dla Królów i
następnych rządów, dla Kapłanów posiadaiących
osobne oddziały gruntów, dla bogatych własciciel:
gruntów równie iak dla Pospólstwa. Przystęp więc
do Nilowskazów był tylko Kapłanom Serapisy dozwo
lony i pod opiekę oddawał, i ci zawiadamiali
i ogłaszali publicznie stan Nilu. Pod Teodozyuszem
chrześciańskim Xiężom była ta czynność poruczaną,
a pod Muzułmanami wykonywaią ią Cheikowie.
Okoliczności te wymagały po każdym corocznie
odbiegu zbyt wysokich wód Nilu pomiaru nieco:
golnych kawałków Ziemi niezapłonionych, ztąd po:
trzeba nastała Nauki zwaney Geometryą którey
Egipcyanie są pierwszemi zasad założycielami; te:
raz nawet w każdey Wsi Tureckiey znaydzie się
gatunek pomierców czyli taxatorów gruntu-płodów
gruntu.

Przechodzę po tym koniecznym zboczeniu od rzeczy
do wielkich i całe zadziwienie wzbudzaiących Zakładów
hydraulicznych Egiptu ~~to iest do~~. Jak się powiedziało
porobione zostały tam gdzie się pobrzeża od Nilu
na obie strony ku górom poniżaią, kanały zazwyczaj
idące (także) prostopadle do brzegu tey rzeki. Że zaś nie mogły
by iedney lub drugiey strony rzeki dostatecznie wodą
zebraną pokryć gdyby dolina w pewney od Nilu
odległości się poniżała i znowu wznosiła tak iżby
wody nie mogły przechodzić po wzniesioney powierz

dny

dzy dwoma pomiężaniami ziemi nie mogły prze:
pływać.

Ponieważ strona część wschodnia Egiptu tak iest ukształtowana doliny Nilowey (około 30 godzin poniżey Tebow) to iest formuie grzbiet koryto zwischen-mulde", znaglemi więc byli Egipcyanie powyżey poczynaiącey się ~~tego koryta~~ i pomiędzy poczynaiącą się Kotliną tą a pod libiyskim pasmem gór poniżonym gruntem przybrzeżnym leżącym grzbietem ziemi prowadzić Kanał od Nilu zawadniaiący prawie w kierunku rownoległym do rzeki, bo grzbiet ten także ma położenie. Blisko wsi How czyli dawnego Diospolis parva chwycono wodę w kanał który dla tego kanałem Diospolis nazwę. Musi mieć bardzo znaczną rozłość bo go P. Jomard za naturalne koryto Nilu rzeki utrzymuie. W dalszym ciągu prowadzony iest ten Kanał zapewne wzdłuż ruin Abydus aż do Kanału Jozefa (Bahr-Jusef) poczynaiącego się o 80 około godzin poniżey Tebow od Nilu.

Kanał ten Strabo tak wyraźnie Lib 17 oznaczył że wątpliwości nie podpada aby nie miał bydź tym samo o którym mówi. Wyrownywał on teraźniejszym czasie podług P. Jomarda podania w niektórych mieyscach małey rzece. (Denon mowi że marnie:) w innych napada się ziemie na wyspy. Prowadzono go z początku bez wątpienia po łagodnem wyniosłości doliny aż do Kanału Jozefa aby połączyć obie te gałęzie Nilu służące do zawodnienia rownin połnocnych za brzegiem rzeki leżących aż ku Memfis i morza śródziemnego.

Gdy tak na karcie pociągniona wspólny tor brzeg obydw Kanałow (Dyospolis i Jozefa) 17 mil geograficznych odbył poczyna się wspomnione pomiędzy ~~Nilem~~ nim a Nilem leżące koryto doliny mulde tak się pogłębiać że się niegdyś Jeziorem rownało. Kotlina ta oznaczoną iest na karcie Anvilla przez Bathen, nazwisko które oznacza w ięzyku Egipskim podług mniemania Jomarda grunt niski czyli niziną. Nizina ta ciągnie się podług Jomarda aż do wpadu doliny Fayum przy Nilu ku połnocy leżącey, i ma średnio szerokość 1500 stop. głębokość iey tak się przez zamulenie Nilu zmnieyszyła że się stała nie znaczącą. Stały koniecznie dla spływaiącey z lewego i prawego brzegu wody formuie więc zaraz po ustąpie wezbraney wody Nilu rodzay Kotliny czyli basenu

Zapławianie Niziny Fayum i zatorenie Jezio-ra Moeris.

Kanał Jozefa odprowadzenie północnego kanonowne-go Nilu formujący biegł daley aż poki nie napadł ku wcięciu lewego czyli libiyskiego bregu gor, odkąd ino-wu w niejakim oddaleniu od przed Nilowm stoiącey Pyramidy. prowadzony był kanał szeroki na 300 stop szeroki do okolicy Fayum, Prefektury Arsinoe u Rzymian. Ten kawał ziemi formuie kotlinowatą Dolinę, kto-ra z razu w wycięciu gor iest bardzo wązka; daley po wyściu mili drogi rozpera się i robi obwod na 50 mil francuskich. — Kończy się Jeziorem Moeris dopieraiącym do wzgorza, od tego Jeziora idzie w dal-szym ciągu tonysko (w Pustyni) zwane morzem bez wody (Bahr-Be-lama). Niżey napada się na Je-zioro czyli morze Natrum. — Od tey Niziny Fayum idzie drugi Wąwoz między gorami prowadzący przez Pustynię aż do Kairo, a ku połnocy rozstęp czyli padoł między gorami gdzie się znayduie Jezioro słodkiey wody zwa-ne Garag. pomiędzy ktorem a Jeziorem Moeris sta-wne egipskie Labirynty znayduwaty się się miały przez Herodota opisane w sposob nayd[...]niey i nay-olbrzymiey, a ktorych zwaliska niektory żaden z podro-żniących nie zwiedził. —

Kanał Jozefa przez Niżinę Fayum prowadzony iako zawadzaiący a ktory kanałem Fayum nazy-wać będę wpadał w Jezioro Meris. Od niego szedł dru-gi do Jeziora Garag. Z kanału tego ktory Nilu wody sprowadzał prowadzone było mnostwo pomnieyszych kanałow zapławiaiących, za ktorych pomocą cała okolica Fayum zalewaną bywała i bywa dotych-czas. —

Ten był bez wątpienia stan Niziny Fayum przed 3000 lat, i bardzo iest podobne do wiary niezę że w wcześnieyszych czasach woda z niego spływała nie tylko do Jeziora Moeris ale i do pierwszego czyli Morza suchego iak się Andreosy ktory zwiedzał te okolice mniema. Descr: de l'Egypte. Nawet zdaie mi się być podobieństwem że w pierwiastkach iedna odnoga Nilu od niego płynęła do Morza Mareotis i ku połnocy pod Alexandryą w morze srodziemne

i że

wpadała, i że więcey rzeka ta pustyniami miała rozgałę-
zień. Bez wątpienia odchód iedney części Nilu wspomnio-
nemi Jeziorami mogł był wiele bardziey ułatwić przed wykonanie
przedsięwzięć hydraulicznych we Delcie, bo go tą drogą
w części od Delty odprowadzić było można było. W tem
iednakowoż żadney historyczney pewności przytoczyć się
nie da, iakkolwiek podobieństwo to przypuszczenie zdaie
się usprawiedliwiać.

Ponieważ się dolina Nilu osadem mułu i piasku
coraz wznosiła koniecznie więc po przeciągu kilku tysię-
cy lat zmieniać się musiał stan ~~zakładów~~ hydrauli-
cznych położeń Egiptu szczególnych, i nic dla gorujących
się lądów tego kraiu nie było potrzebnieyszym iak wo-
dozbior obszerny do którym by się wzniesione wody
Nilu mogły potrzeby zbierać i upodobania wypuszczać
to iest wstrzymywać ich napływ w niższą część Do-
liny Egipskiey i w Deltę, lub ie na nie prowadzić.
Około przed 35 wiekami to iest 286 lat po wyprowa-
dzeniu przez Inacha wprowadzoney pierwszey kolonii
na brzegi Argolis w Grecyi, a na 73 lat wcześniey iak
Cekrops ze Sais z egipskiemi wychodźcami osadził
się w Atenach, przedsięwziął Egipski Krol Meris czyli
Myris to pożyteczne i wielkie dzieło. To iest otoczył
~~z tego~~ Iniiec tego nonge Jezioro w Nizinie Fayum
wałem naywiększe wezbranie Nilu przewyższaiącym
Od Nilu czyli od tak zwanego Kanału Josefa kazał
~~od~~ wykopać 300 kroków szeroki kanał aż do tego
Jeziora, ten kanał nosi dzisiay nazwisko Berket-
Kerum — Przed tym Jeziorem miał kanał dwa ramiona
które mogły bydz zamykane w otoczeniu wałami.
Zdaie się że ~~do tego urz~~ to za pomocą stawideł urzą-
dzone było, bo iak Diodor (Bibl hist: lib 1. c. 52) iako
Herodot mówią o dziełach kunsztownych ku temu za-
miarowi użytych, pierwszy naznacza 50 Talentów
że kosztowało ich utrzymanie i opatrywanie rocznie.
W teraźnieyszym czasie więcey nie trwa wpuszcza-
nie Wody Nilu w Jezioro Meris.

Podług pisarzy starożytnych powierzchnia iego była
bardzo wielka. Zapewne do tego liczyli morze suche
z nim w związku będące. Jedynie Jomard na dłu-

gość

gości tego szacuie 12 Lieues. a obwod 28. Niany nazna
czaią mu 50 Stopi głębokości i maią go za dzieło
rąk ludzkich.

Indziewicz iednak zważywszy wszystkie okoli:
czności i tel jakowe z trudnością przystać może aby było dziełem
pracy Człowieka. P. Jomard dowodzi, że gdyby poda:
nie greckich i rzymskich pisarzy było prawdziwe
potrzebaby aby 320 miliardow metrow kub: ziemi wykopaney zo:
stało do czego potrzeba było 300.000 robotnikow
przez 740 lat; lub że iedyn Krol Meris go w ciągu swego
40 letniego panowania mogł do skutku przywieść
ciągle 19 milionow robotnikow użyć by musiał.
Widziemy więc że Jezioro to przewyższaiące swą
wielkością Genewskie nie zostało wykopane lecz
tylko obgroblone tak iak się go dzisiay widzieć
daie. – Do czego by wreszcie tak wielka głębokość
służyć miała kiedy niżey iak opadłe do stopnia
nayniższego wody Nilu nie mogł odstępować naród
ani także aby z tego powodu iżby miał przez pogłębienie w
większą masę wody wodozbior służyć bynaymniey z za:
miarem zgodnem być nie mogło. Woda w nim
była wtedy nie wiele słona, i wyłącznem się stało
przez samo tylko obgroblenie i przez wprowadzenie
wod Nilu użyteczną dla zalewania okolic, oko:
liczność ktora małey głębokości to iest nie wiele
znaczącą masę wody słoney przypuszczać każe.

Ciąg dalszy połnocnego Kanału Nilu w śre:
dnim i dolnym Egipcie, cel otoczenia gro:
blą Jeziora Meris.

Od mieysca gdzie Kanał Fayum z Kanału Josefa
ktoren niektory Pisarze stawnemu Rządcy Phara:
onowi i Patryarchowi przychcą przypisywać a ktoren
go tylko pogłębić kazał i poprawić iak się poro:
zumiewaią epoki zdarzeń wyłącznie z ktorych wszystko
że Kanał ten iednym był z nayda[w]nieyszych Egiptu
poczyna się połnocny Kanał Nilu aż do Memfis rowno:
legle do Nilu i podsycany iest niedaleko wpływu
wpadania w Nizinę Fayum przy Jseum teraz
Zdouy nowym napływem z tey-że rzeki Nilu zapomo:
cą wykopanego wodociągu; niedaleko tego mieysca
iednak

znayduie się rozchod wody w dwie strony to iest ku Dolinie Fayum i ku Memfis. Ten dalszy ciąg kanału Josefa ku Memfis nazywa się iak Andreossi przywodzi w okolicy gdzie Memfis było el Leben potem Elaspera. Kanał ten podsycanym iest powyżey Gyzeh nowym napływem wody z Nilu i zaptania okolicę Bahyreh, i ten nowy ciąg kanału z pod Tebow idący zwać się może wielkim północnym kanałem czyli odciągiem Nilu. Formował z Nilem naprzeciw Doliny Fayum znaczną wyspę Heraklebtycką w starożytności nazywaną —

Nim ogroblenie Jeziora Meris nastąpiło kanał ten bez wątpienia północny Nilu przeymował znaczną massę wody i Andreossy znalazł zwiedzaiąc okolicę Prowincyi Gyzeh wielki wciąż ciągnący się wąwoz który ma za dawne łożysko rzeki mogące być resztą tego północnego kanału.

Ponieważ woda Nilu naprzód z Jeziora Meris w kanał Fayum, a z tego znow w opisany dopiero kanał północny Nilu wpływała, można więc było nią okolice Memfis oblać, co Strabo lib 67 i Herodot lib 2 przywodzą — to więc oblanie drugi raz miało miejsce to iest po ustąpieniu Nilu w swe niskie brzegi. To dwukrotne zawadnianie w rolu mogło się rozciągać na wyborną okolicę Fayum a z tamtąd aż do Memfis.

Że hydrotechniczne zakłady w Dolinie Fayum są wszystkie podług Jndygniera Jomarda spostrzeżeń bardzo zaniedbane, kanały zamulone, i zamiast co kiedyś 20 Mil nilową wodą nasycane były dzisiay ledwo ich iest 10. — Połączenie Nilu z Jeziorem Meris które zarazem za regulatora zawodnień północney doliny spodniey Nilu, okolic około Memfis i daley niżey aż do Morza Mareotis leżących służyło iest teraz przeciętem przez przecięcie groblą kanału Fayum przy tymże morzu —

Ta odmiana w stanie hydraulicznym kraiu i koprowadzeniu kanałow była w nowych czasach potrzebną ieżeli zgorowanie się Doliny Nilu przez zamulenie tak wielkie nastąpiło że dla polania Delty wodą większey tak wielkiey massy wody do Jeziora Meris sprowadzać się nie dało aby iey stoiąca woda do zawodnień urdatnić.

Nawet.

Przekonywa o tem Jaz 3 stopy wysoki w bliskości Jeziora poniżey mostu o 3 otworach sklepionych znayduiącego się w celu aby wielkie wody Nilowey ~~do~~ w Dolinę Fayum nie wpływało przy początku iego głownego Kanału ubity, o ktorym P. Jomard w Rozprawie swey nad Jeziorem Meris wspomina i ktory ieszcze dzisiay istnieie.

Nil i kanały upładniaiące w Delcie.

Tak więc był iuż prowadzonym przed użyciem Jeziora Meris za regulatora od Kataraktu aż do Memfis że w iego padole nayważnieysze użyźnienie sprawiał. To musiało się stać przed zbudowaniem miasta Tebow bo potrzeba było wprzod posiadać grunt ktoryby wielką massę ludzi żywił nim wielkie Egipskie miasta zbudowano, Delta od zbytniego Nilu zabespieczona i porządnie zapławiana bydź mogła. Ten pierwszy budownictwa wodnego peryod uprzedzał więc podług wszelkiego podobieństwa Historyą a nawet wiek Ozirisa ieżeli kiedy ~~Nazwisko Krola tego~~ krol tego Nazwiska exystował, co ieżeli było uzyskanie Delty iego dziełem bydź mogło. Krolowi Sesostris iak niektory bezzasadnie[?] sądzą nie może bydź przypisywane; bo woysko iego liczyło nad 400000 ludzi, ktory w wyższym i średnim Egipcie wyżywieni bydź nie mogli, bo iakiey ludności Kraj tak wielkie woysko nie wymaga. 2º Usprawnienie i urządzenie Jeziora Meris musiałoby poprzedzić użyźnienie Delty gdyż inaczey nie można by było okolic ~~od~~ około Memfis aż do Alexandryi zapławiać. 3º Jezioro Meris dla Doliny Fayum i niższego Egiptu nie miałoby żadnego celu. 4º Bez Delty mieszkańcy Tebow nie mogliby bydź wyżywieni bo wyższy i średni Egipt liczył tylko 122 mil kwadratowych. Delta więc zaraz osuszoną bydź musiała i użyźnioną nim Egipt do tak wielkiey siły znaczenia i zaludnienia mogł przyiść do iakiey doszedł za czasu Osymandyasa i Sesostrysa.

Kray Delty stanowi Rowninę ktora od Memfis czyli teraźnieyszego Kairo iest ograniczona z dwoch stron pustyniami połnocnemi i połudnowemi a z trzeciey strony morzem Srodziemnem formuiąc troykąt prawie rownoboczny. maiący za podstawę morze Srodziemne od Morea

Mareotys

Mareotis aż do końca Jeziora Menzaleh czyli dawnego Pelusium ciągnące się. Powierzchnia iey wynosi około 478 mil geograficznych kwadratowych. Uprzednio więc Egipt miał podług tego 600 mil □ powierzchni to iest $\frac{1}{10}$ tego co teraz z poriadłościami innemi liczono było do niego. Okolica bowiem Fayum zaymuie 20, a Dolina Nilu od Katarakt aż do blisko Kairo 102. Reszta Egiptu była piaszczystemi i kamiennemi gruntami lub Jeziorem czyli Lachą wyiąwszy małe poiedyncze wsi obwody w pustyniach Arabii i większe niektóre w libiyskich, okolice płonne właśnie obraz smierci takiey wystawiaiące które Normana za siedlisko służą a które do ludności Egiptu policzane być nie mogły. — Lecz zaludnienie Nilowey Doliny i Delty musiało być wcześniey nadzwyczayne, bo podług Dyodora pod Amazisem, to krótko przed swoim podbiciem to iest przed około 2400 lat miało 7 milionow ludzi; mieszkało więc na każdey mili □ 11666 ludzi, ludność która iest bezprzykładną i rozwiązuie zagadkę dla czego Egipcyanie znagleni byli pomnieyszyć massę ludu przez wypędzenie Żydów; i dla iakim sposobem tak nadzwyczayne dzieła budownicze których szczątki nayważniejsze wzbudzenia podziwienie mogli być powznosić. Do tego przydać przypadło uważać że Sesostrys a zdaie się że i Osymandias często w Azyi zdobytych Niewolników na budowę pałaców i świątyń użyć mogli że Rolnictwo czyli uprawa gruntu mało pracy wymagała i Egipcyanie gdy kray ich wodą zalanym bywał bez prac publiczney próżnować by musieli; że zdobywcy Egiptu więzniów do robot ~~używali~~ wskazywali, a poźniey Żydów do publicznych monumentow używali. — Można więc im było tak zadziwiaiące godne przedsięwzięcia wykonywać z których żadne za panowania Egipskiego ludu nie zostało wykończonem, a czego dowod mówiąc o Pyramidach przywiodę. —

Zastanowmy się teraz nieco bliżey nad niektoremi z tych przedsięwzięć i Kanałami Egiptu.

W delcie pod Kairo ~~dzieli się~~ Nil czyli dawniey Kercasorus dzieli się Nil na dwie odnogi z których ~~północna~~ zachodnia ku Rozecie, ~~zachodnia~~ ~~południowa~~ wschodnia ku Damiecie płynie. Środkiem idzie od miejsca rozgałęziaiących się tak dwoch odnog Kanał Faraonów w kierunku północno wschodnim. służy do zaptawienia i wpada nazad w pierwszą odnogę Nilu. Nieco niżey

to jest

to iest z pod Athrybis idzie kanał główny do Bu: bastis. zwany kanałem Mozesa czyli Moes. Ku za: chodowi kanał do Alexandryi prowadzony iest odno: gą Rzeki ku Rozecie idącey podcięcany. Oprócz tego ma Nil ieszcze dwie wpadaiące wodzistego mottawy gubiące się w końcu w Jeziorach lub morzu środziem nem. I te Jeziora iak np. zwane Menzaleh są iakoby Lagunami iak iest np. Wenecka — Jezioro Menzaleh ma tylko 3 do 18 stop głębokości. Jezioro Brulos iest bardzo płytkie i a Jezioro Mareotis podczas stopnia niskiego Nilu iest prawie suche. To ostatnie pomimo wielkiey iego obszerności miało być ~~podług niektórych~~ dziełem rąk ludzkich, połączone było z Alexandryą za pomocą kanału. Starożytni nawet utrzymuią że oba ramio na Nilu ku Damiecie i Rozecie idące były wykopane mi kanałami, co gdyby się dowieść mogło, byłyby i wszystkie poboczne rozgałęzienia ~~pracą~~ usilności ludzkiey dziełami. 250 więc godzin kanałów było by wykopano z pomiędzy których nayszerszy iest takie. których szerokość przechodzi 300 stop nierachuiąc ma: łych kanałów. Do tych liczyć ieszcze można gubiące się na pobrzeżach morza kanały przy Bahyreh Tennes i Naureh. corocznie przed przybyciami Nilu zastawiane aby ten nie nagle opadał.

Aby taką wielką płaszczyznę zwaną Delta corocznie wyrzynaiącą wodą Nilu zalać, niedozwolić się iey wy: żey nad potrzebę piętrować i ogroblone wsie których za czasów Ptolomeusza było 30.000 uręcznych zabespie czyć od wody a które iak Herodot przytacza w czasie wezbranego Nilu miasta tylko iako wyspy na Egei: skiem morzu meerbusen sterczały bo cały Egipt stawał się iednym Jeziorem, a zatem wezbraniom zabezpieczyć przez odprowadzanie na strony wod zapobiedz; te na powrot do Nilu w porze czasu zapowiadaiącey u: prawę roli sprowadzić, Spławność na głównych ra mionach Nilu zapewnić korzystać, i wodę w innych kanałach w wysokości potrzebney do defluitacyi utrzy mać statecznie, było zadaniem które Egipcyanie rozwiązać wypadało nim się do wyrznięcia Delty zmówili. W tym więc iuż czasie musieli posiadać wiele bardzo wiadomości praktycznych w Budowni

ctwe

hydraulicznym, bydź w liczbie liczneni, dosyć aby ta-
kie wielkie przedsięwzięcie wykonać trudności pokonać
i bydź powodowanymi Rządzcą który by nie tylko do
wielkich korzystnych pożytków był przeznaczonym i
obiąć ię zdołał, ale razem tyle mocy wolą się tak silną
powodował aby się stał dobrodzieycą nie tylko ludu
swego ale za i tysiącow lat następnych. Także zami-
szeni byli Egipcyanie wprzód uczyniać wszystkie przedni
Egipt przez użycie Budownictwa wodnego nim się stali
panami przez nadzwyczayną usilność pracy. wysilenie
przy mocy. – Daley wyczytuiemy w Starożytnych że Teby
dopiero pod Ozymandyasem ozdobiły się wielkiemi Pałacami
i Swiątyniami. i nim Memfis do pewney doszło wielkości
stolicą Egiptu pozostała, Delta więc poźniey iak tre-
dni i trzeci Egipt uzyzniona została ..

Jeszcze iednym ważnym zakładem iest kanał Fa-
raonow. Bo gdy pomiędzy dwoma ramionami Nilu
które do Damietty i Rosetty płyną okolica nie mogła
bydź korzystnie spławianą od tych dwoch rzek będąc
bardzo wywyższone przez zamulenia Nilu, potrzeba było
zaraz pod Bystrzycą rozstaiem Nilu pod Fara-Oungeh
prowadzić kanał zawadniaiący z ramienia Nilu Da-
mietłowego zwany kanałem Faraonow który się po
wyszciu drogi 25 mil z ramieniem Rosetty łączy; za-
wadniał zapomocą kilku rowow od niego czyli przekopow
prowadzonych okolicę Menuf. Ten kanał zatorowy
iak iest mniemanie od Sesostrysa który wiele kanałow
w Delcie wykopać kazał nazywa się teraz Fara-Ounch
Był poczęstkowo odcięty od Nilu Damietowego groblą
którą rozkopywano przy rozlewaniu się rzeki aby i okoli-
cę Menuf zalewały. Około przed 70 laty udało się
mieszkańcom Damietty i nadbrzeżnym tey odnogi Nilu
przywieść Rządzcę Egiptu, że ten kanał Faraonow nie
z ich odnogi wyprutym iest ale razem od niey odciętym
i pomimo przy rozstaiu Nilu z odnogi Rozetskiey iego wyprutym
w której przez to o tyleż massę wody zmnieyszono
że iey po lewey stronie będące przyległe grunta
niegdyś żyzne (to iest okolica Bahyreh) aż do Jeziora
Mareotis ciągnące się, więcey zakrapiana iest
zwłaszcza że wielki zachodni kanał o którem

wyżey

wspomniał upadł. – Okolica więc ta dzisiay oka-
zuie smutny obraz niepłodności, i na wielki zarzut
z tego względu Rząd Turecki zasługuie. W ogólności
przekonywa nas opis Egiptu francuzki że cały
Sen. Układu hydraulicznego w tym kraiu w zaniedba-
nym zostaie stanie

Drugim ważnem przedsięwzięciem iest Kanał
Alexandryiski prowadzony od odnogi Rozeckiey Nilu
przy Ramanych do Alexandryi, niegdyś był uchwy-
cowym przy Ruch czyli Jna i wtedy dla wielkich
okrętów był spławnym. Alexander po wyprawie
swey do Libii postanowił ku zachodowi terazniey-
szego wybrzeża czyli buchty Abukyr tam gdzie mia-
sto Rhacotis było wielką przystań i handlowe Alexan-
dryą miasto wybudować. Budowniczy Dynochares
zrobił plan na niego, lecz wyprawa Alexandra do
Indyi przeszkodziła zamiarowi wykonanie tego któ-
re Ptolomeusz I. do skutku przywiódł. Kanał ten
Alexandryiski zaiał ma bez wątpienia kierunek po wię-
kszey części odnogi zachodniey Nilu zwaney Kanopi-
ski, iak świeże badania przekonywaią. Wpadał
podług wszelkiego podobieństwa do Jeziora Mareotis
aby było można dopływać Okrętami do zachodniey
Przystani Alexandryiskiey, bo przez miasto samo ża-
dne statki nie miały przystępu i przechodu. Króło-
wa Kleopatra wybudo poprowadzić kazała do tego
miasta wodociąg dla sprowadzenia wody do Napoiu
i pobudować cysterny., i ten do tych czas zowie się
Kanałem Kleopatry. – Ostatni ten Kanał czyli Wodo-
ciąg biegnie od alexandryi pomiędzy Jeziorami Mare-
otis i Madyeh ozonem ziemi pomiędzy groblami
od strony południowey wzdłuż Alexandryi potem w mia-
sto i do iego cystern, daley przez starą Stronę podzie-
mnym akweduktem do morza, zapobiegaiącym wstęp
wezbraniu morskiemu 9' 7" wyżey iak ten kanał równo
szczenie się – akwedukt więc ten podczas wstępu
mone iest otwartym. Wzdłuż owczesnego niegdyś Ka-
nału Alexandryiskiego spławnego idzie drugi zapławiaiący
od Nilu do Damanhur zaymuiący czyli dawnego mieysca
gdzie Hermopolis parva znaydowało się do którego.....
inny zawadniaiący Kanał wodę Nilową spro-
wadzał.

wadrał. O 4500 stop od Alexandryi wodociąg Kleopatry iest od Jeziora Madieh Jazem Kamiennym odięetym zamknięty. Jaz ten został w r. 1800 przerwanym przez Anglików i Turków a to dla pozbawienia osady francuskiey napoiu w Alexandryi i do Jeziora Edku. Kleopatra kazała kanał ten marmurowemi bregami opasać czego szczątki ieszcze dziś są do widzenia.

Jak są Egipcyanie zazdrośni o powodnią Wodą Nilową aby ich pola pokrywała dowodem iest tego mały wpust czyli wpadanie kanału Alexandryiskiego przy Ramanieh, bo nie wynosi tylko 18 stop chociaż kanał daleko iest szerszym i ma 47,987 sążni. Z przyczyny tey wielkiey iego szerokości w porownaniu z wpadem wązkim niechronnie zapiaszczenie się iego było chociaż groblami został zamknięty (X) tak że planowanie go w r. 1310 40000 robotników przez 20 dni kosztowało. Jest teraz tak zamulonym że corocznie tylko 25 do 30 dni spławność na nim iest małemi statkami się odbywa.

Przystąpię teraz do nayważnieyszych a razem nay: pozniejszych zakusów w budownictwie wodnym Egiptu to iest do kanału Królów łączącego niegdyś dwa morza za pośrednictwem Nilu.

Jeżeli pociągniemy prostą linią od morza czerwonego pod Suez aż do wschodniego wyścia Nilu przy Pelusium odległość oboch morz wynosi około 17 mil geograficznych. O 6 mil ku zachodowi od tey linii a 8 od Suez znay: duie się kilka Jezior z wodą gorzko-słoną w wąwozie idącym do Belbais na doł gdzie się kanał od Nilu po: czynał. Poniewaz te Jeziora niegdyś iedną powierzchnią z morzem czerwonem miały nie zdawało się być tru: dną, rzeczą oba morza iednym Kanałem i z Belbeis połą czyć.—

Chociaż wcześniey Sesostris wyprawy z Egiptu na czarne morze i do Indyi była w poprzedzie, iednakowoż Sesostris zaraz po powrocie z nich kazał rozpocząć kanał ten między dwoma morzami, wiele innych Kanałów w Egi: pcie wykopać, szczegolniey opatrzyć Miasta i Wsie w wodę do napoiu przez sprowadzanie iey wodociągami, i prze: popsrzerywać drogi Kommunikacyine z względów mili: tarnych.— Bardzo godne wiary że wiele za iego czasu

poprzaw w samym Nilu brzegu Nilu porobiono i ka-
nał Faraonow załozonym został; Pliniusz przynay-
mniey przypisuie mu iego Plan Lib 6 c 29.

Po Smierci Sesostrysa podzielił się Rząd Egiptu
pomiędzy 12 krolow. ktory Iak Herodot mowi, ktorzy iako te
Sprawiedliwość wymierzali.– Zdaie się więc że w Egipie
na krotki czas Rząd konstytu. arystokratyczny zaprowadzonym zo-
stał. zapewne w skutek Systematu Sesostrysa ktory
obywatela od żołnierza oddzielił i naypierwiey stałe
woysko wyprowadził; System ktory aż do naszych czasow
utrzymał się. Dał każdemu woiownikowi 12 Morgow
gruntu (po 10000 stopi □) to iest 120000 stopi □tn.,
iako własność. Jeden z 12 tych Naczelnikow Rzeczy
pospolitey Psamitichus zrobił się iednak na nowo
Panem Egiptu (660 lat około przed Narod: Chrystusa)
W tym czasie rozruchow wewnętrznych ktore Psamitich
przy pomocy niektorych z Jonii i Karyi przybytych
. . . . uspokoił, przerwane zostało kopa-
nie Kanału, i iego Syn ktory około 600 lat przed Naro
dzeniem Chrystusa Pana panował nie rozpoczął go ale
robotę iego około niego kontynuować począł.–
Przy niey miało podług Herodota paść 120000 ludzi;
zapewne przepisujący się w tem pomylili, i wierzyć
trzeba że ta robota przez 12000 ludzi była prowadzo
na, nie zaś żeby ich tyle zginęło mogło.– Idąc za
wyrocznią przestał Necaos roboty, i gotował się do
Woyny z Syryą;

Cztery wieki upłynęły teraz zdaie się to iest aż do
czasu iak Persowie pod Kambizesem Egipt zdobyli
nim znow do roboty około tego Kanału rzęp przy
stąpiono – Dariusz ieżeli go nie ukonczył zupełnie
to przynaymniey po większey części: bo Herodot ktory
w 30 lat po Egipcie woiażował przypisuie założenie
Kanału tego Dariuszowi. Inni np Diodor Bibl: l. 1 c 33
mowi że go ten krol zapewniony od swych Inżynie-
row że się morze czerwone wyżey iak Środziemne
i Nil znaydowało rozpocząć.

Alexander także zdobywca Egiptu i pogromca
Persow zamyślał wielkie założyć Kanały.–

Ptolomeusz drugi karet pod Strabona rozpoczął
znow roboty około Kanału Krolow i tak uwędzi

przy

przy plisko czerwonego morza znayduiącemi się mieście Arsinoe i do spławnym zrobić że go podług potrzeby otwierać i zamykać można było. Urządzenie to zapobiegaiące wpływowi morza czerwonego w Jeziora Słone, a następnie do Kanału Nilu zapewne tylko składało się na Szparach w filarach Szluzy robionych dla zakładania belek na sobie spuszczanych bo Szluzy bramne z komorami dzisiay a z nadto znane i służące do przeprowadzania statków spławnych przez rzeczny i góry są wynalazkiem 13go wieku i Hollendrów.

To się tyczy wykonczenia tego Kanału Królów starożytnego wieku powątpiewa aby kiedys miało nastąpić; i podług Plinijusza nigdy ten Kanał nie został otworzonym dla obu mórz.

Przez Francuskich Jndynieriów w Opisie Egiptu podane Niwellacye przekonywaią takze, ze prawie niepodobieństwem było starożytnym iako nieswiadomych Szluz z komorami przy zmianie podległym stanie Nilu i przy wielkim wzniesieniu morza czerwonego nad średziemne zrobić wygodny Kanał spławny między dwoma morzami; i ze obawiać by się musiano o spływ wody słoney przez ten Kanał do Delty pod Bukastis. Jch bowiem Niwellacye pokazuią że zwierciadło morza średziemnego po ustąpie o 30 stop 6 cali iest niżey iak wezbranie morza czerwonego przy Suez, a to o 14' 2" 9''' wyżey iako niski Nil przy Kairo.

Kanał Królów więc szedł od morza czerwonego z pod Suez przez Pustynię aż do Morza Słonego zwanego Krokodylów. Tey części Kanału około 5 Lieus długiego znaleźli ślady Jndynierowie Francuzcy znaczne. od 18 do 20 Sążni szeroko. Domniemywaią się ze owczesna iego szerokość mogła być 166 stop. a 12 do 16 głębokości. Jeziora same będące częścią tey wodney drogi maią 8 Lieuse długości.

Od tych Jeziór aż do Basta czyli Bubastis iest około 12 mil francuskich, i ta część [potnocna] Kanału była wodą Nilu potnocnego swego ramienia podzielonę zwanego Pelusyackie podzielonę. Była w połączeniu z Kanałem Moeżefa który ieszcze dzisiay w długości 26000 sążni iest spławnym po większey części. Od Morza Krokodylów aż tam gdzie Kanał Nilu w górę idzie nie masz więcey żadnego śladu owego wielkiego Kanału, i Dolinę któremi kiedys mógł być prowadzonym zamknięto groblą między tamto Belbeis.

Kanał prowadzony od czerwonego morza do Pelu-
zium w morze średziemne podług podobieństwa wszelkiego
nie został używany niestale dla wielkiej wzniosłości pierwszego
ale że ta droga wodna nie prowadziła Defluitacyi
w środek Egiptu; bo trzeba by bardzo wielkiej drogę o-
bieży aby dojść do Kerkasorus, teraźnieyszego Kairo.

Dopiero za czasów Abrahama było od Kairo aż blisko
do Belbeis opatrzone kanałem spławiającym, który
Adryan odnowił i któremu dał nazwisko Trajanus
amnis. Z tym łączył się drugi przy Egipskim Babi-
lonie z Nilu prowadzony i pod Heliopolis przepły-
wający. —

Gdy Rzymianie od początku naszey rachuby czasu
Egipt przez 400 lat w opanowaniu trzymali, i zosta-
wał jeszcze przez 250 lat pod rządem greckich Cesarzy
co raz się siły jego osłabiały i opanowali go Arabowie.
Ich sławny Kalif Omar kazał odnowić przed pierwszą
połową 7go wieku część kanału łączącego od Suez
aż blisko do Belbeis, kanał do Kairo prowadzący
(Trajanus amnis) teraz kanałem Foslat zwany tak
rozszerzyć i pogłębić że go spławnym. Można więc
było po tym kanale pływać który się pod Belbeis na
trzy galery części dzielił; iedno ramię szło do Kairo, drugie do
Bubastis a trzecie do Pelusium. Jednakowoż zdaie się że
tylko pierwsze było w używaniu i rzeczywiście od 644
do 767 spławność na tym kanale od Kairo do Suez
miała mieysce, nie zaś wprost od morza czerwonego
do średziemnego. Żeby zaś rokoszanie Mekki prze-
ciwnym nie mogli mieć żywności z Egiptu zamknięto
ten kanał w ostatnich czasach wspomnioną groblą
Więcey więc iak 1000 lat przeszło iak ta kunsztowna
podróż wodna zniesioną została. —

Aby tak wielką przestrzeń ziemi zwaney Delta dobroczynną wodą Nilu oblać, niedozwolić
się iey nad potrzebę piętrzować, żeby 30000 wsi większych, bo ich tyle za czasu Ptolomeusza
groblami obwarowanych liczono zabezpieczyć od podtopu, to iest aby wezbraniom zby-
tecznym przez odprowadzenie wód na strony wymagaiące zasiłku zapobiedz, te na
powrot do Nilu w porze czasu zapowiadaiącey uprawę roli sprowadzić, spławność na gło-
wnych iego ramionach zapewnić, i wodę w innych kanałach w wysokości potrzebney dla defluw-
tacyi utrzymać stateczne, było zadaniem, które Egipcyanom wprzód rozwiązać wypadało nim
się na przerobienie Delty w kray urzędny odważyli. W tym więc iuż czasie musieli posia-
dać wiele bardzo wiadomości w budownictwie hydraulicznem, bydź licznemi dosyć aby tak wiel-
kiemu przedsięwzięciu towarzyszące trudności przełamać byli w stanie, co zaś iest i było zawsze
dowodem mnieszanych skutków pomyślności przedsięwzięcia, żeby ster rządu piastuiący w prze-
sadzi ludzi swoie perzynie zaciężenie, mnieszy w osobistem dogodzeniu stan-

tazyi lub dumnie szukali dla siebie powabu ile w oy-
cowskich usiłowaniach widzenia się nie tylko mo-
mentalnemi iego dobroczyńcami ale i iego potomkom
w tysiące lat następnych

Jakkolwiek krótki iest ten opis sądzię iednak
aż nadto dozwala iak zbawienne skutki wypły-
nąć mogły na szczęście tyle niegdyś zaludnionego
Kraiu iak żaden z znanych, i tyle ostawionego
z Nauk iak żaden z owczesnych. Lecz nie z tego
tylko Egipt bywł głośnym, miał ozdobionne miasta
Pałace Świątynie Pyramidy Obeliszki Labirynty
Posągi, Rzeźby o czem na innem posiedzeniu
mówić mogę —

Budownictwo u Babilonczykow

Babilonia teraz Irak Arabi dawny azyatycki kray, graniczył od wschodu z Susiana, od południa z odnogą persika i Chaldea, od zachodu z arabią pusta, a od połnocy z Medyą i armenia lub Mezopotamia. – Że Chaldeyczykowie cały kraik posiadali nazywał się więc i Chaldea. – Jest to kray płaski, przerzynaią go dwie wielkie rzeki Eufrat i Tygrys. – Woda z nich corocznie z brzegow wystepuie i zalewa cały kray i użyznia go iak Nil Egipt.

Babylonczykowie na 2000 lat przed narodz: Chrystusa iuż byli narodem maiącym stałe siedliska i stopien umieiętnego wykształcenia – byli iednym z nayдawnieyszych ludow ziemi.

Podług podań Moyżesza Nimrod był załozyciełem Panstwa w Babilonii. Poźnieysi Grecy wystawiaią nam Belusa, Ninusa, Semiramidę iako wielkich zdobywcow. –

Nimrod podług Moyżesza żył na 2000 lat przed erą zwyczayną iest uważany za pierwszego zdobywcę, ktory na mieysce patryarchalny niepodległosci nomadzkich ludow Jarzmo Monarchiczne ustanowił. Herder nazywa go załozycielem wieży Belusa. – Podług Hist: Nar: Kołłątayskiego Nimrod około roku swiata 1800 potomek Chama panował.

Kray ten po rożnych losu kolejach zostaie dzisiay pod panowaniem Turkow. Zob: Conv: Lex: Babylonia

W niejaki czas po potopie Noego wybudował Nimrod w kraju Sinear (: zdaie się w części Mezopotamii:) miasta Babel, Erech, Akad i Chalne

Że w tym kraiu nie było kamienia, i tylko palmowe drzewo rosło ktorego czasem możne było na słupy używać, i innego budowlanego niebyło. Mieszkańcy więc surowey lub palonej cegły używać byli zmuszoleni, a za wapno spajaiący żywicy zieinney Erdharz Erdpech ktorego obficie zrodła dostarczaią. – Nawet wielkie budowle tak przez Semiramidę powznoszone iako i w poźnieyszych czasach powystawiane były z cegły tak grubey iak iest nasza ale maiącey iedną stopę w □.

Pomiędzy miastami ktore Nimrod założył Babel czyli Babylon naywięcey uwagę naszę na się zwraca. To miasto stołeczne leżało nad Eufratem w nisłiey rowney okolicy. Pod Semiramida stało się iednem z naypięknieyszych miast wspołczesnych ktora oprocz tego wiele innych miast nad Eufratem i Tygrysem pozakładała.

Babilon miasto w naydawnieyszych czasach było głośnem z budowli ktorą Moyżesz wieżą zowie, była to może okrągła lub □ budowla wysoka i more służyła za świątynię, lub do obrony miasta, a razem za znak dla tych ktorzy by się mogli zabłąkać na obszerney przestrzeni oddaliwszy się od miasta –

Podług opisow starożytnych Pisarzy plan Babilonii był kwadratem maiącym 120 Stadiow każdego boku długości, srodkiem płynął Eufrat, otaczała ią fossa wodą napełniona szeroka, oraz za fossą szedł do około mur 200 stop wysoki 50 stop gruby i w 250 wież opatrzony; 100 miedzianych bram wprowadzało do miasta. (: w Conv: Lex Art: Babylonien wyczytuię że mur ten miał 32 tylko stop grubości a 360 Stadiow obwodu wysokości 200 łokci, nie stop:)

Nebukodnezar powiększył stary Babylon nowem miastem, otoczył oboje podwoynym murem i wystawił wspaniałe bramy, zapewne to były miedziane o ktorych Herodot wspomina.

Nabuchodonozor rządził iako krol Babilonii od 606 do 563 roku przed Narodz: Chrystusa. Wspaniałość Babilonu iest iego dziełem –

Winckelmann. Semiramis krolowa wystawiła miasto Babilon (około 1195 lat przed N. C.) nad Eufratem zapomocą dwoch milionow zgromadzonego ludu. Otoczyła go nietylko kanałem ktory dostarczył gliny na cegłę ale iszcze zrobiła kazała Drogę sklepioną pod Eufratem &c: zob: niżey. Wybudowała ślawną w stopnie świątynię Belusa za Obserwatorium Chaldeyczykow służącą – Wspomniey Ogrody wiszące i Obeliski ktore do cudow swiata zostały policzone.

Swiątynia Belusa, Wiszące ogrody Semiramidy należały do nayświętszych osobliwości tego olbrzymiego miasta z którego prawie śladu nie masz. — Stieglitz ieszcze liczy w niem Pałac Semiramidy i most przez Eufrat. —

Podług PP. Rich, Niebuhr, Rennel położenie dawnego Babylonu było w tureckim Paschaliku Bagdad przy Hill czyli Hella osadzie o 6 do 7000 mieszkańca. W bliskości napada się na kanały pozapadane pod mnóstwem gruzu. — znayduią się Idola, naczynia, intaglios itp: ; ieszcze stoią ruiny większych budowli iedną z nich Della Valle i Rennel maią za wieżę Belusa, naywiększa w nich wysokość iest 141 stop i ściany są ku 4.m stronom świata obrócone. Druga iest zwaliskiem Zamku z wieloma jaskiniami i krużgankami. Trzecia niezmierne oblongum w zachodniey stronie Eufratu nazywa się od Arabow Birs Nimrud; tę Rich naypierwszy opisał, ma ią za wieżę Belusa ktorey szczyt niegdyś za obserwatorium służyt miał. Tego samego zdania iest Ker Porter. W wydecyfrowaniu klinastych napisow przysłużył się Grotenfeld. Budowa iest zatliem z cegły palonej iak opisał Herodot. Ale z dawnych murow mieyskich żadnego śladu nie odkryto. — Wreszcie te ruiny noszą znamie wielkości ale nie piękności. — Jeszcze znaydujące się ozdoby są niezgrabne plump i bezgustowne. Conv: Lex.

Swiątynia Belus. miała kształt kwadratu ktorego każdy bok miał 2 stadya długości. mur gruby mowi Herodot z miedzianemi bramami otaczał ią. W środku tego placu stała wysoka czworograniasta budowla czyli wieża ktora iedno stadium zaymowała i miała 8 pięter. Do tych pięter szło się ganliem ktory w ślimak na powierzchni zewnętrzney szedł z dołu w gorę miał ławki i ustępy dla odpoczynku w gorę idącym. — W nayśwyższem piętrze była świątynia w ktorey wytworna Sofa stoł złoty znaydowały się ale żadnego posągu. — W nayniższem piętrze była znowu świątynia gdzie złoty posąg Belusa na tronie porzłacanym stopniami otoczonym się znaydował i przed nim stoł wielki. W Przeddziedzińcu widzieć się dał złoty Ołtarz. — Nebukadnezar zbogacił świątynię Belusa wielu w woynie zdobytemi kosztownościami. —

Semiramida krolowa Assyrii rządziła 42 lat, lecz kiedy niepewno, bo w tak odległych czasach ze podrastoną historyi zostaie miała być pięknością i wielkiego rozumu. — Żona Menona Officyra w służbie Krola Ninusa, a potem z tymże Krolem Tron dzieliła i łoże. po śmierci tego sama Babilonią chwalebnie rządziła. Lecz śmierć Ninusa na 2007 lat przed Nar: Chry: miała nastąpić. — Zbudowała Babylon (: wiąźby ieszcze przed Nemrodem ?). Ninus był krolem Assyryi. Założenie krolewstwa iego przypada 2000 do 2100 lat przed Erą naną. — Zob: Hist: Star: Kotkowskiego.

Nekubadnezar obok Pałacu swego Oyca wystawił drugi a w Podworzach tych Pałacow założył Ogrody ktore były podobne do wiszących Ogrodow Semiramidy. —

Za Dyodora czasow Pałace Semiramidy i kościoł Belusa były całkiem pozapadane. Babylon wtedy mało był zamieszkanym i w większey części iego pola orne zalegały. Za czasu Pauzaniasza był Babylon całkiem zniszczony tak że nic oprocz murow nie zostawało. Teraz mało co zabytkow iest do widzenia. Niebuhr kładzie go tam gdzie dziś Hella leży 13 do 14 mil od Bagdad. bo mieszkańcy to mieysce do dziś dnia Ard Babel nazywaią i zwaliska pozostałe na nim do żadnego innego miasta iak do Babilonu należeć mogły. Na wschodnich brzegach Eufratu znalazł Niebuhr wiele fundamentow, ktore zapewne należą do wiszących ogrodow, a ze strony zachodniey tey rzeki odkrył pagorek z pięknej cegły na ktorym stoi wieża ktorą ma za niedowaliśko świątyni Belusa.

Swiątynia Belus czyli Baals przez Babilonczykow zwana była przez grekow zwana świątynią Jowisza. — Może być że była tą ktorą Izraelici zwali Wieżą Babel. — Volney mniema że na 3190 lat przed N. C. iuż był przed Semiramidą Kościoł Belusa (: kształtu pyramidy:) w Babilonie.

Bostwo Baal było to co u Egipcyan Osiris, z Lepami i trakiem. Zob: Zytel: rozpr: Wiebek: k. 40.

Wiebeking mowi że Krolowa Semiramis (: około 1195 roku przed Narod: Chrz:) założyła czyli zbudowała miasto Babylon i zebrała 2 miliony ludzi aby ten zakład niezmierny doprowadzić do skutku

Ogrody napowietrzne czyli wiszące Semiramidy.

Kwadrat miały kształt a 4 których boki każdy 400 stop był długi wznosiły się piętrowo na sobie w ustępy w sposob terrassow. t. i. iako siedzenia teatru (Diodor). Spodnia ich budowa była z Sklepień (: zapewne były to pewnie płasko pokryte chociaż pisane sklepieniami zowią bo wtedy ieszcze pewnie sklepień nie wynaleziono:) Te były kamieniem okryte na gips sadzonym, na tem szła warstwa słomy i tłuszczu ziemnego Erdpech, osłoniona z wierzchu cegłą w dwie warstwy i cienką blachą pokryta aby wilgoc ziemna przez nie przeniknąć nie mogła. Na tey Podbudowli tak wysoko Ziemi nasuto że naywiększe drzewa korzenie swe rozpościerać mogły dosyć głęboko. Strabo przywodzi ieszcze że Filary Podbudowia tego były czcze w środku i ziemią wypełniane, i w nich naywiększe Drzewa sadzono. Także opowiada że Machinami czerpaczemi wodę z Eufratu wznoszono dla skrapiania Ogrodu –

Babilonia w względzie Hydraulicznym

Krolowa Semiramis. kazała zrobić Drogę sklepioną przez Eufrat przerzynaiący Babilonią. To dzieło w tak wielkiey rzece iest może iedynym w swoim sposobie. Aby do skutku doprowadzić to dzieło odwrocono niską rzekę na czas niejaki (Diodor)

Droga ta sklepiona miała 35 stop głębokości pod Eufratem a 15 szerokości, była z palonej cegły (: tak iak mury i budowle tego miasta;) pomiędzy które kładziono trzcinowe todyrghi zalewane gorącym Asfaltem czyli tłuszczem ziemnym iako środek spajaiący. Tę żywicę sprowadzano w wielkich bryłach z wpadaiącey Rzeki Iss (: podług Heeren Hid:) w Eufrat o 8 dni jazdy powyżey Babylonu –

Wiebeking wnosi że w owych iuż czasach Sztuka robienia Sklepień nad Eufratem i w Persyi do wysokiego stopnia doskonałości przyjść mogła, bo się składała z cegieł w kilkoro na sobie sklepisto układanych. Nawet Egipcyanie w swoich grobowcach używali sklepień wprawdzie małych –

Dyodor przypisuie Semiramidzie sklepioną drogę pod Eufratem rownie iak most przez tę rzekę – ktory podług Herodota Krolowa Nitokris wystawić kazała –

Naypięknieysze i naybogatsze Niwy Ziemi pomiędzy Eufratem i Tygrysem położone były kilkoma głownemi Kanałami i wieloma rowami poprzerzynane. Skrapianie wodą pol w tych okolicach zapomocą Kol czerpacznych a wcześni wiadrami z Studzien ciągnioną rownie iak ogrodzenie Eufratu było podług świadectwa starożytności (: podług Herodota i Diodora:) tak dobroczynnem że Kray zwracał wysiew 2 do 3 set razy –

Semiramis ujęła także Eufrat groblami przeciw wez: braniom – W 2 wieki potem królowa Nikotris t. i. około przed 3200 lat. kazała powyżey Eufratu Babilona (Herodot: i Heeren) na prawym brzegu Eufratu pogłębić Jezioro 420 stadjów (39860 franc: sązni:) obwodu maiące aby służył za wodozbiór wód Eufratu z którym go połączono.

(: Użycie tego Jeziora za Regulatora Eufratu zdaie się być naśladowaniem Jeziora Moeris w Egipcie przed 3 wiekami wcześniey obgroblonego:).

Ten wodozbiór kazała królowa sam gdzie Eufrat w nie go wpadał opatrzyć w pochyłość kamienną

Wcześniey kazała tę rzekę niżey (abwärts) tego Jeziora tak w rozne zakręty poprowadzić że żeglujący ku Babilonii widział Assyryiskie mieysce Arderikka trzy razy przed sobą w przeciągu 3 dni jazdy.

Z wykopaney ziemi: posypane zostały wzdłuż rzeki Groble, i te zakłady nie tylko służyły przeciw napadom Assyryiczyków ale i dla poprawy Spławności, ostawiały albowiem bieg rzeki. (Herodot.) – Jezioro w pierwszy będące i zakręty rzeki mogły szczególniey służyć do obrony bo aby się do Babylonu dostać musiał nieprzyiaciel przez tak ogroblone serpentyny Eufratu przeprawiać się lub iść przez puszcz.–

Jakkolwiek Jezioro wspomnione dobroczynnem było dla Babylończyków iednak im na szkodę (przed 2364 lat:) wyszło, bo Cyrus kazał weń wpuścić część Eufratu i tak rzekę osłabił że woysko przez tak spłyconą mogły się do Babylonu przeprawić.

Oprocz tego po z strony zachodniey Babilonu był zrobiony wielki kanał Ableitung Eufratu który bez wątpienia zwał się Pelakopas i który wpadał w odnogę Perską – Rozszerzał się w wielkie bagna od których go perski Satrap groblami chciał oddzielić, lecz te się porozsywały tak że Alexander poprowadził ten Pelakopas w nowy kanał przez co się uwolnił od bagien aż do dostateczniej głębokiego dla Spławu Jeziora z którego ten Zdobywca Arabię zaczepić umyślił.–

Jeszcze wiele kanałów łączyło Eufrat z Tygryssem w Mesopotamii gdzie kasta kapłanów Chaldeyskich tak wielką grała rolę, i zdaie się że przynaymniey 4 kanały dla Spławu otwarte były. Wszystkie te rozne odciągi i kanały zawadzające iednak tak osłabiły Eufrat że utracił potrzebną w niższey swey części głębokość dla Spławu – i dla tego musiano o 18 mil odległości od perskiey odnogi morskiey połączyć go za pomocą kanału z Tygryssem z kąd obie rzeki iednym korytem płynęły.–

Wiebeking przez rachunek dowodzi niepodobieństwo kopania Jeziora i sypania wykopaney ziemi wzdłuż brzegów Eufratu – Herodot zaś mówi że go całkiem wykopać kazała Semiramis –

Jezioro to mogło na ten czas w części służyć wszytek w Jezioro Moeris, dla odjęcia wód w czasie wzbierania Eufratu, aby mogły zaś służyć dla spławiania zachodniey części lądu –

Niezmierna albowiem byłoby praca całe Jezioro do około tak pochyło brukować w okolicy tameczney

Prowadzenie tak wielkiey rzeki w zakręty (które podług Oliviera przy Rakabeh powyżey wyrównywa Rhonie a niżey ma szerokość Renu przy Moguncyi:) iest niepodobnem – Zdaie się że Eufrat w długości od Anath do Hid na mil kilka tak kręto iak na mappach iest znaczony był prowadzony

Ktoro tak kray pomiędzy Eufratem i Tygrysem przez użycie budownictwa wodnego w nayżyznieyszą zastał przerobiony część świata, kwitnęło w nim rolnictwo, rzemiosła i handel; powystawiane zostały nad temi rzekami lub w ich bliskości Samosata, Niniwa (:dzisiay Musol:) Babylon. Edessa (:gdzie Orfa leży:) Nissibin, Seleuzia, Ctesiphon, Ekbatana, Susa, Bassora, Ormus i Bagdad. – handel zbogacał ie. – Kanały zapewniały między niemi związek, i niektóre z nich były siedliskiem Królów i Handlu Babilończyków, Haldeyczyków, Assyryiczyków, Medów, Fenicyanów i Persów. – Babylon, za kolebkę oświaty był uważany. –

Uwagi:

Babilończykowie mieli statki okrągłe małe z wikla plecione i skórą powleczone, dla swego więc kształtu okrągłego nie były bezpieczne na predkiey rzece, podług Herodota dla tego krzywy bieg Eufratowi dano aby go zrobić powolnieyszym, a zatem dla spławności tak okrągłemi statkami go usposobić. –

Tak lekkie statki w militarnym względzie mogłyby mieć użycie swoie – lecz dla spławu pod wodę nie zdatne i w istocie podług Herodota nie używali ich Babilończykowie tylko dla spławu na dół. –

Wiebeking proponuie sposób połączenia Eufratu z morzem Śródziemnym dla skrocenia podroży morskiey od Londynu do Bombai o 1400 mil niemieckich i ożywienia kultury nad Eufratem. Kanał ten morski mógłby mieć wodę z rzeki Orontes wypływaiącey z Libanon przy Damaszku i Balbeck, wpadaiącey w morze Śródziemne przy Suedie poniżey Antiochii i być prowadzonym przez Aleppo dawne Hieropolis, święte miasto czyli Mabog (:teraz Bambyce) około 30 mil poniżey Edessa (:teraz Orfa) do Eufratu. Rozdawny punkt Kanału mógłby być pomiędzy Aleppo i Laodicea (:teraz Latakie). Zdaie się nawet żeby można było z początkowych części Eufratu w górę użyć do podsycenia kanału rozdawnego wodą prowadzoną po spadkach gór.

O Architekturze Indyiskiey

Coussin, w dziele du Genie de l'Architecture wyszczegolnia mieysca gdzie odkryto zabytki Archit: dawney Indyiskiey następuiące:
W ogolnosci w Indostanie – gorach Elora. – i pobrzeżach Koromandlu.
Począwszy od Gangesu ku Sirinagar poczet monumentow przytacza tak:
w Madhoureh. Forteca z Pagodą – Pałac sądowy – Gospoda Tchoultry. –
w Tanjaour. Pagoda wielka. Siwy.
w Deogor. Pagoda.
w Tritchinipali Pagoda.
w Chalembrom. Pagoda Siwy.
w Maissour czyli Lal-Bagh. Ogrod rubinowo. Mausoleum. – Tchoultry. –
w Mavalipuram. z 7 Pagod. Skały w rzeźbę kute.
w Bangalore – Pałac
w Talicot. Pagoda z kaplicą Siwy.
w Canji-Pouram. Mieszkania. Dwie Swiątynie
w Malabar Pagoda położona prawie na pobrzeżu Koromandlu.
w Elora. Wydrążenia w skałach.
w Siringam. Pagoda – Tchoultry.
Pagoda w Diembarkrichna – –

Opisuie ieszcze Pałac boga Jndra, lecz nie powiada w którem mieyscu on iest. tylko w ogolności mowi że w Koromandlu.

Wiebeking przytacza:
Wyspy Elephante i Salsette. na nich Swiątynie w skałach.
Oprocz tego mowi nieco o Pałacach w Madhoureh. Bengalore – Pagodzie w Tanjour w Calembrom (t.i. Chalembrom), Ellore; Mavelipuram
Oprocz tego mowi o Swiątyniach bogow iako to Doumar-Leyna; Tintali; Des-Avatara; Dou-tali; Parasua-Rama; Ravanna; Deenoussa – lecz mieysc gdzieby były te Pagody nie przytacza –

Stieglitz mowi o Jaskini w Canara. i oprocz tego o Jaskiniach Ambola na wyspie Salcette – i na Elephancie. tylko

Sierakowski przytacza Naxi-rustan, Keneri, Diegeseri, Monpeser, Schambar Allahabad. Lecz tych mieysc znaleść na mappie nie mogę – NB Naxi-rustan zap: w Persyi bo Stieglitz go w Persyi opisuie. –
Oprocz tego Sier: przytacza Wyspy Elefantę, Salcettę; Deogor, Tanjour, Chelambrum Seringhapatan zamiast Siringam będące w bliskości. – Maveliapuram.

w Conver: Lexicon Art: Indische Mythologie Przytoczone Illura (teraźnieysze Hyderabat:) z opisu zdaie się, być to co Elore, ale Elore nie iest Hyderabat.

w Conver. Lexicon Art. Pagoden mowi że naysławnieysze Pagody są w Benares; Siam; Pegu a szczegolniey w Jaggrenat. (Dschaggernat)

Dzieła z ktorych by czerpnąć lepszych wiadomości należało są: Niebuhr. Reisebeschreibung. Meiners Beschreibung alter Denkmäler in allen Theilen der Erde – Will. Hunter Beschreibung einiger künstlicher Höhlen bey Bombai – Ebelings Sammlung von Reisebeschreibungen – Charl. Boon von der Pagode auf Salset. –
Langlès Monuments anciens et modernes de l'Hindostan

Budownictwo Indyan należy do odległey starożytności.
Świadczy stopień oświaty ludu lub przynaymniey klassy
kapłanow, chociażby innych dowodow nie było. 1sze
W Jaskiniach cześć bogom oddawano. 2
Z iaskin więc wyszło bud: Indyiskie . postęp. 2.
Kucie Swiątyn w Jaskiniach mogło poprzedzić ich
stawianie z Kamienia – 4.
Przyczyny dla czego może w iaskiniach cześć bogom
oddawano –
Jest mniemanie że w skałach kute groty za mieszka-
nia służyły. 8.
Swiątynie w skałach kute w swey prostocie pierwszey
do pierwszey Epoki Bud: Ind: należą.
Pagody z obrabianych bryt wielkich Kamienia do
pierwszey Epoki policzyć także można. ich Konstrukcya
Wyszczegolnienie zabytkow tey 1szey Epoki budowni-
ctwa Ind: – 1. 5. 7. 10.
Jaskinie wspomnione poźniey ozdobniey mieć chcia-
no – Zdobiono ściany w rzeźbę – i to iest druga
Epoka Bud: Indyiskiego.
Ktore budowy i gdzie do tey Epoki należą. 7 13
Epoka ta dawnieysza być może iak Bud: Greckie
a może Egipcyan – przyczyna: 6. 19. Gospody Pałac
Do trzeciey Epoki mogą należeć Pagody i Indyiskie
dawne ktore pomimo mnostwa rzeźby i posą-
gow właściwy styl nierwnieszany z perskim i
arabskim wykazywaią –
Wyszczegolnienie Budowl trzeciey Epoki. 14. 15. 16.
W 4tey Epoce policzemy Pagody Pałace Indyiskie
w ktorych styl perski arabski wykazywał się –
Ktore celnieysze budowle do tey Epoki należą. 7.
Ograniczyć czasu Epok iest trudno
Uważaiąc Pagody Ind: z względu ich przeznaczenia
i potrzeb, rozkład pierwiastkowy był bardzo pro-
sty i ograniczony – Koleią wielkość ich potrze-
by wzrastały i aż w przedostatniey Epoce
widzimy Pagody z wielkiemi Dziedzińcami, Gospo-
dami Karawanseraiami itd: – Opis tylko szczego-
łowy pamiątkowo może w tem dać wyobraże-
nie –
Przyyście z układu Jaskinnego w Pyramidalny większ-
szey świadczy chęć okazałości i wspaniałości. 12.
Ozdobienie mistyczne było w duchu religii
Co do ozdobienia architektonicznego styl Indyiski
odmienny iest od innych –
Rysunki rożnych podpor kształtow tylko mogą dać
wyobrażenie tego stylu nad ktorym zastanawia-
ie proporcyonalności porownawczo z Egipska-
mi Greckiemi iest na prozno – a to dla gustu szcze-
golnego i oryginalności – Dokładność tylko wyro-
bienia zasługuie na uwagę i zdaie się egipską
architekturę przewyższać. 20. do 25

o Budownictwie Jndyanow

1. W Jndostanie to, w górach Elora, na pobrzeżach Koromandlii podobamy sobie wyszukiwać w zabytkach pozostałych pierwszych dzieł geniuszu budownictwa bo o dziełach wcześnieyszych ludów Azyi tylko z opisow wiemy —?

2. Jndyanie oddaiąc cześć Naywyższey Jstocie w iaskiniach podziemnych, gdy im natura podobnych nie zdarzała kuli ie w ~~Skałach~~ żywey Skale — a raczey zdaie się dlatego obierali dla swych świątyn zwanych przez nas Pagodami w skałach drążone grotty aby swe obrzędy religiyne pod zasłoną skwarnych upałow odbywać mogli i dziełom swym wieczną zapewnić trwałość. — w koley czasu starali się nadawać swym dziełom więcey znaczenia przemieniaiąc kamien w znamieniuiące wyobrażenia bogow kształcące podpory wewnętrzne swoich iaskin — Budujący wznosili osobne pagody których postać kopcowata wo z razu zbyt prosta przemieniła się z postępem sztuki w ostrostupną aż do zbytku rzeźbami okrywana — itd:

3 Podług Architektonicznie rozbieraiąc pamiętniki ~~egips~~ indyiskie zdaie się że cywilne budownictwo Jndyan miało 4 epoki. — z iakiey prostoty pierwiastkowey wzrastało stopniami do coraz większey okazałości, przeszło w prosto pyramidalne kształty z których nie wiele iest znanych nakoniec ~~#~~ rzeźbą i ozdobami nazbyt okrywane —

4 Naypierwsze Swiątynie Jndyan mogły bydź w skałach kute, bo chociaż łamanie kamienia iest pracowitem i trudnem, nie wymagało iednak wielorakich wiadomości w kunsztach i sposobow iakich wymaga wyprowadzenie muru z poiedynczych kamieni — Można więc przystawać na to, że ludzie raczey woleli do wielkiey pracy drążenia skał udawać się mogli niżeli im przyszło na myśl składać z kamienia mury. Bo aby mur wystawić, potrzeba naypierwiey kamien nań łamać obrabiać go aby do się przystawał ze wszystkich stron i chociaż z początku kamienie surowe i nieobrabiane na sobie skupiano, wiedziec iednak było potrzeba iak ie z sobą wiązać azeby mocno leżały i mury się nie waliły potrzeba więc było bydź obeznanemi chociaż cokolwiek z mechanicznemi wiadomościami iak kamienie sprowadzać iak ich wiele wznieść i ułożyć na sobie — Wydrążaiąc zaś skałę bez tylu wiadomości obeyść się mogło dosyć bowiem było kawałkami ią wyłamywać pod pion dla zrobienia ścian i zostawiać części nietknięte aby mieć ściany przegrodne lub słupy podpieraiące wierzch ~~sta~~ iak wydrążoney przestrzeni —

5 Takie iaskinie wprawdzie nie mogły bydź z razu tylko bardzo małe lecz w miarę większey wprawy i liczby robotnikow z robotą się obznaymiywano tak

że

1ª ~~Hindostan~~ ~~niemi dawnemi~~ Pamiętniki Jndostanu o ~~stopniu~~ oświaty w odległey starożytności ludu iego a szczególniey iego Kapłanow mogłyby bydź świadkami chociażby my nie znali dzieł literatury Sanskryckiey, szczególniey Xiąg Vedas, obeymujących ~~prawa~~ ~~obrzędowego~~ ceremoniału obrzędow Jndyiskich, podstawę iego Wiary w iednego boga, ~~która była~~ iako źrodłam filozofii iego Prawa i wiadomości naukowe Hindusow —

w krótkim czasie obszerne przestrzenie podziemne można było do skutku przywodzić — Filary które dla podparcia ciężkiej nad niemi góry zostawiano były z początku tylko z grubsza ociosywane, nie wiele czasu upłynąć mogło kiedy je równie jak ściany przyozdabiać umyślono; dawano filarom lepsze kształty i ozdobne przydano im kapitele i podstupia —

6. Te Jaskinie i Świątynie są bezwątpienia tak dawne jak najdawniejsze egipskie budowle — Meiners mniema że zostały później zrobione to jest na początku ery chrześciańskiej, kiedy Indus od Greków kunsztów i umiejętności nabył — Lecz dosyć jest widzieć te świątynie dokładnie co do stylu i rzeźb nieżyczliwych poznać aby się przekonać że są daleko wcześniejsze — Nie byłyby pewnie w skałach drążone, ale z kamienia wznoszone gdyby greccy kunsztmistrze w tym kraju byli budowali lub mieszkańców budownictwa uczyli. Wreszcie rodzaj budowy indyjskiego jest w nich całkiem odmienny od greckiego, równie jak styl w ozdobach i figurach w niczem greckiemu nie podobny —

7. Świątynie jaskinne na wyspach Elephante i Salsette w bliskości Bombai, Dawne pamiętniki w Mavalipuram, świątynie jaskinne w Ellore w pośród Indyów których budowa podług podania Braminów przed 7900 lat miała nastąpić, i które podług ich stylu żądze do późniejszego czasu należeć jak na Elefancie te pamiętniki i wiele innych noszą znamię które czysto indyjskiem nazywać można —

Dzieła na Wyspach Elephanta i Salsetha są starożytności niepamiętnej tak że mieszkańcy tameczni nie mają o nich ani z historyi ani z podania wiadomości początek ich samym Bogom przypisując

8. Mistrz Graham mniema w swym Journal of a Residence in India że wiele z tych jaskiń w skałach znalezionych na wyspie Salsecie rzeczywistemi były pomieszkaniami kapłanów inne pospolitego ludu. Dopóki jednak doskonałych rysunków tych grot nie nabędziemy dopóty sądzić nie można o ich przeznaczeniu istotnem — Niektóre jaskinie mogły służyć za pomieszkania albo schronienia dla [illegible] którzy na uroczystości do świątyń przybywali i mogły zastępować miejsce gospod zwanych Tscholtry dziś, które w obrębie wielkich Indyjskich Pagodach znajdują się, które w dziele P. Langles spostrzegamy chociaż są późniejszego czasu i w których panuje styl więcej persko arabski, a mało indyjskiego —

9. Oznaczyć ściśle Epokę czasu w którym te i owe nam znane zabytki budowy Indyjskiego wzniesione zostały trudno w skałach kute mogły być najwcześniejsze lecz gdzie do ich przyozdobienia rzeźbą ręka ludzka przyłożyć się poczęła mogły być późniejsze od tych które z bałwanów kamienia składane w sposób murów złożonych wszelkie nie wykazywała postępu umiejętności mechanicznych takiemi są te które Kersalkowski w swym dziele przytacza i które nie są tylko

10 Z tem wszystkiem Wiebeking na 4 Epoki dzieli:
W pierwszey pomieszcza zakłady z bryt Kamienia składane
podobne murowi cyklopskim hetruskim,* oraz w skałach kute
świątynie Indyiskie iakoto Tin-tali; Des-Avatara + i Dau-
Tali w których tylko Ptaz na filarze leży.
13 Do drugiey Epoki należą świątynia Parasua-Rama
którey rysunek podaie. — oraz świątynia Ravanna w skale
kuta którey filary w Kolumny są kończę i których kapitele
zdziałane podług prostych powierzchniów i z dwoch tylko stron
są ozdobione, niemniey w skale kute świątynie Dzenousia
gdzie filary górą okrągłe a dołem czworograniaste iak w Ka-
ma
14 Świątynia Ravanna budowa zdaie się być wcześniey
szey peryody, i toż mówić by można o świątyniach iai-
skinnych Kailacca, w których część Architektury dźwi-
gana iest od słoniów w skale kutych —
15 Do ostatniey Epoki należą pyramidalne świątynie
w ustępy budowane, spodnia ich część iest z ciosu, wierzch-
nia z cegły palonej i ściany są drobnemi rzezbami okryte.
maią 160 do 200 stop wysokości — Kopuły któremi zosta-
ły pokryte iak np Pagoda w Tanjour są dziełami przy-
datkowemi Muzułmanów, Indyanie albowiem dawni
robienia sklepień nie znali sposobów. — Takie Pałace w Ma-
durch i Bangalore w których wygięnane aufgeschwie-
ften perskie sklepienia i konizate Spitzbogen tuki, oraz
filary i słupy drobnemi ozdobami napełnane się znayduią
są bez wątpienia ich dziełami — i do tey 4tey Epoki na-
leżą —
16 Ze wszystkich znanych Indyiskich Pamiętników
Świątynia w Calembrom i iey obwody są największym
zakładem, te dzieła zdaią się należeć do przedostatniey
Peryody indyiskiey Cywilney Architektury, biorąc miarę
z drobnych rzezb na 4ch ostrosłupnych pylonach czyli
Bramach — leży o 9 mil od Pondichery a o 2 mil od morza.
W dziejach Architektury zdaią się Wiebekingowi dzieła
Calembron być nayważnieyszemi w Indyach — id.
17 Podług Conv: Lex: Pagody są świątynie Hindusów i bałwo-
chwalskich innych ludów południowey Azyi. — Te z Kamienia i
drzewa wystawione świątynie stoią na wolnym placu Obeliskami
Kolumnami i.t.p. dziełami przyozdobionym. są bardzo wielkie i wyso-
kie i z niezmierną rozrzutnością ozdobione. Maią pospolicie kształt
krzyża którego 4 Końce są iedney długości i dach wysoki wieżowaty
w wiele ustępow. Nayosobliwsze są w Benares — Siam — Pegu a szcze-
gólniey Dchaggernath. Wewnątrz oprocz wielu kosztownosciow znay-
duią się Ołtarze i posągi czczonych bogow — Same Posągi noszą także
nazwisko Pagod i znayduie się ich wiele w iedney świątyni. Są nie-
foremne pospolicie z palonej gliny bez żadnego wyrazenia zrobione
i złocone bogato, albo nagie albo ubrane w postaci stoiącey lub
siedzące z nogami na krzyż załozonemi, często olbrzymiey wielko-
ści. — Conv: Lex: — Art: Pagode — pod Art: Indische Mythologie tak się o-
pisuie: Brama wchodowa iest zawsze wyięta z niezmierney Pyra-
midy która się nieznacznie w górę zwęża i w połowie przechodzi.
chodzi. Pyramida iest obrocona na Wschód. Często w wielkich Pago-
dach iest zawsze dziedziniec wielki i w końcu brama druga prow.

11
* Były to ogromne Pyramidy bez światła tyle tylko ile go przez
drzwi wpadało miejsce i kagańce u góry zawieszony oświecał
Tego rodzaiu pagody widać iescze w Indostanie Tab 26 fig 1
(Kerala) będące obacznie w Deogur. — Wer. 2. 3. w Tanjour w Kar-
natyk — Pamiątka ich zaginęła i są obszernosci niezmierney
Wer. 4. 5. 6. 7 są w innych oddalonych mieyscach —
12. W tey też 1ey epoki dziełach nic można nie widzieć stało-
ści charakteru indyiskiego i przedsiębiorczego, bądź uważaiąc
ie iako w skałach drążone, bądź iako z ogromnych bał-
wanów Kamienia drogami sprowadzanych składane
w czasie poprzedzaiącym historyą — To składanie bał-
wanów było w warstwy poziome, i bałwany w ciosy
obrabiane były, niemy więc Indyan nie były tak zwa-
nemi Cyklopiemi z nieregularnych wielkich kawałków
Kamienia wielkiego składane iak były Tyrinsu t.i. Zam-
ku Proteusza (w Peloponezie.) którego Ruiny na drodze
od Epidauru do Argos prowadzącej leżą i niemy Myceny.
Zob: Wiebeking wyprawie k: 85.

Wer 8. Tab 26 Lier: zdaie się że do tey Uwagi służy

wpzy odpowiadaiąca też iey Pyramida nie jest tak wielka
Naprzeciw Bramy w pośrodku drugiego Dziedzińca
stoi na Podnożu (Pedestale) lub też w wgłębieniu niem
pod 4 Słupami Krowa leżąca, czasem Lingam- Hanuman,
Wąż lub inny czczony przedmiot. Sama budowla dzieli
się na 2 czasem 3 części, z których iedna większa druga
mnieysza trzecia na ofiary służy. Wszystko iest z cegły
lub Kamienia ciemnego. –
18 W Koromandelu są wspaniałsze Swiątynie, ale w Ben:
galu – w Malabar iest inny sposob budowania –
Naystaroźnieysze Pagody są: na Elefancie – Salcecie.
w Ellura, Jaguernat, Swiątynia Wichnu w Tiru:
padi, Schirangam, Kangiwaram, Swiątynie
Schiwa w Tyrunamaly, Tirvatur i Schalembrom
Kandszypuram, Ramonathampuram, Ramisz:
waram, i Kaschi. – Sierakowski iesze przytacza że się
znayduią w Naxi-rustan, Keneri, Diegeseri, Monpeser
Schambar –
19 Porownanie Budownictwa Indyiskiego z Egipskiem
Porownywaiąc Pamiętniki Indyan z dzieła P. Langles z pa:
miętnikami Egip: okazuie się że Egipcyanie własny Styl
mieli i wiernie się go trzymali aczeby od Grekow mieli ie
przeyąć. Tylko Rysy niektorych ich Swiątyn ma podobień
stwo do Indyiskich pagod iakkolwiek – ieśli Kapitele Słupow
Egip: w Pałacu Osymandyasza w Tebach można mowić
obeymuią podobieństwo do tych ktore się znayduią w Ja:
skini skalney Parasua-Rama. Fig: w Rozp: Webeli:
20 Słupy czyli Filary indyiskie w Swiątyniach, przypomina
się pospolicie w spodzie z czworograniasto, a w górney po:
łowie okrągło, rzadko znaleść można całe słupy, a płas
torzeźby w swiątyni Parasua-Rama wskazuią iedynie proste pilastry
proporcyi pięknej. – Jest zatem mniemania Webelinę
że Egipcyanie mieli właściwą sobie Architekturę
21 U wszystkich ludow znayduią się żłobkowania kolumn
lub łaskowania, znaydowane ie w Indyiskich Swiątyniach
w Persepolis, Tebach, Grecyi, Rzymie. – Egipcyanie rzadko
ich używali, woleli ie mieć gładkie powierzchni czyli
lub hieroglifami ozdobione –
22 Filary i Słupy indyiskich Swiątyn wykazuią wiele
z kwitnącey fantazyi wyprowadzonych ozdob, lecz w e:
gipskich monumentach wszędzie panuie rozsądek zgłębiony
pomysł znaczenie maiący, dowod historyi, doyrzała rozwaga
piękne stosunki, szlachetne i wielkie myśli.
23 W Monumentach iednak obóch tych ludow widać Kolossal
ną Plastykę, i wydatne często farbami powleczane rzeźby.
24 Jakie Słupy w Swiątyni na Wyspie Elefancie Zob: niżey
25. Sierak: na Tab: 26 podaie Rys Kolumn w Naxi-rustan
fig 11.12 – w Keneri fig 13.14. w Diegeseri fig 15 – w Mon:
peser fig 16. – w Swiątyni Schambar fig 17. Jnne słupy
mowi są w podobnym kształcie co do ozdob, znayduią się
graniaste i sześciograniaste – gładkie albo żłobkowane
Bazy zas zawsze czworograniaste.
Na tab 37 fig 4. 5 iest słup i sposob bud: Indyanow wschodnich
podług Sier: doskonalszy od poprzedzaiącego

Bogi Indyiskie

Brama stworca
Wischnou Erhalter Zbawiciel
Schiva Niszczyciel. lub Eswara (zniszczenie i reformacya)
Indra rządca niebios
Padurbali sędzia swiata niższego
Trimurti troyca indyiska.
Mahadeo.
Parvati. żona boga Linga. Początek święty rodu ludzkiego.
Doumar Leyna. mieysce poświęcone śmierci.
Ravanna mieysce popiołow
Tintali
Des-avatara dziesięć zstąpień czyli inkarnacyi.
Dau-Tali.
Parasua-Rama. iest Bachus.
Djenoussa. Plac czyli rynek slubny.
Kailacca. troyca indyiska. (złożona z Brama Wichnou Siva)
Diagana-Natha iest Ceres.
Sita bogini małżeństwo.
Wot Nandi godło wszystkości i sprawiedliwości boskiey

Pamiętniki Budowni: Indyiskiego.

Pałac rządcy Niebios zwanego Indra w koromandel (inaczey Pałacu Nieba i powie-
rzonego Panu Obłok i sklepienia powietrznego etherée - Opis ten wyią-
gnięty z dzieła: Du Genie de l'Architecture par. I. A. Coussin k. 20.
Na samo spoyrzenie na Abrys i widoki tey Budowli wystarcza aby z łatwo-
ścią sądzić o iey rozkładzie przywoicie mysteryalnym i o skutkach optyki ia-
kie z ogółu wynikaią.
Naypierw grota czyli mieysce przygotowawcze poprzedza wchod do niey -
Brama zamykaiąca dziedziniec enceinte iest strzeżona przez lwow - W pośrod-
ku przestrzeni wewnętrzney (czyli dziedzińca:) odkrytey znayduie się Pagoda czyli
kaplica kształtu pyramidalnego, przyozdobiona charakterystycznie, w niey pod
nakryciem umieszczony Ołtarz Boga. - po prawey stronie iest wyobrażenie Słonia
białego iako symbolu Indry. - po lewey stronie widać kolumnę rownie emblema-
tyczną z dwoma na wierzchu siedzącemi osobkami - Z tey samey strony iest gro-
ta czyli swiątynia przyboczna secondaire poswięcona bogowi Wisznu (: Zbawi-
cielowi:) ktory pod nazwiskiem Adinatha wyobrażony iest w głębi Sanctuarii.
Daley idą mnieysze kapliczki wykute - W tylney części ~~iest~~ zaymuie swiątynia główna kuta w ska-
le. poprzedza ią portyk dwupiętrowy czyli Prysionek dosyć szeroki maiący w przy-
poziomie nawy w końcach groty. nawe z grotami w końcach, przez portyk tylni wcho-
dzi się w przestrzeń, w głębi ktorey iest Sanctuarium Boga - Liczne rzeźby odpo-
wiedne przeznaczeniu religiynemu mieysca są tu czyli - Medal fig. 1. okazuie perspe-
ktywicznie wchod i część dziedzińca tego monumentu; wszystko otoczone skałą (gorą)
w ktorey został zrobiony i w rzeźbę cięty. Fig. 2. Abrys rozporządzenia - Fig: 3
na wierzchu daie wyobrażenie wnętrza budowli widzianego z perystylu Swią-
tyni - I to iest genium Architektury bogowi firmamentu.

Wielka Pagoda w Tanjaour. kształtu pyramidalnego, w istocie odzna-
cza się obszernością swey podstawy, swą wysokością, bogactwem płaskorzeźby
i posągow zdobiących iey rozdrobnioną na części powierzchnią i dla tego nosi
imię Pagody wielkiey. ma do 200 stop pr wysokości, a 2/3 tey wysokości iest
obszernością iey podstawy. Wierzch zakończa rodzay bani czyli korony z gał-
ką i konem metallowym na wierzchu. Liczne okna są rozłożone przestwora-
mi. W wnętrzności iey i w środku samym zostawiona iest sala kwadratowa
gdzie Brakmani odprawiaią swe religiyne ceremonie przy słabem świetle lam-
py wiszącey u sklepienia. Takie iest w ogolności rozporządzenie wewnę-
trzne pagod w Deogor i w Tanjour, i takie naywiększey liczby monumen-
tow poswięconych Przyrodzeniu Szatanie i Słońcu - W pewne dnie uroczyste
Pyramidę Pagody w Tanjaour widzieć można oswiecone mysterycznie lam-
pami w oknach, i tłumem pospolstwo do niey zchodzące się, w wilię i
przez noc całą słyszeć się daią głosy piszczałek flutes. obojow, bębnow i strze-
lania obok pobożnych i gorących modłow accent ludu. Pagoda ta iest po-
święcona trzeciey osobie troycy indyiskiey Siwa ktorey głowną własnością iest
przemiana formy (: zepsucie i reformacya:). Jest wyobrażona pod postacią
wołu zwanego Nandi takiey godło obfitości fecondité, i sprawiedliwości boskiey
tak iak u Egipcyan była pod nazwiskiem Anufi t.i. obfitość i żyzność -
Symbol ten kolossalny iest umieszczony po przed Pyramidą na osobnem wzniesieniu
ktore w fig: podaię rysunek aby mieć przykład piękna lekkości symbolicznego:

Podniesienie to raczey Oltarz Reposoir iest równo z stem Pagody, iest naprzeciw iey drzwiów w pewney odległości i iest bardzo prosty, składa się z 16 słupów w 4 rzędy tworzące zaś poza strona bas-cotes i nawę w środku w którey iest umieszczony korzyszcze. – Wszystko to wznosi się na podsadzie podniesioney równo z stem pagody w pewney odległości wprost naprzeciw drzwiów Pagody, Podsada ta ośmiemiona iest bogatemi odsadzkami z sieciami ozdobione w gromady rzeźby i drzewa w 4ch rogach. Schody z niey i na którą się wchodzi po schodach obustronnie w całey odległości pomiędzy Oltarzem a Pagodą zrobionemi wznosi się na drugiey podsadzie czyli terrassie w gromady rzeźby i drzewa w 4ch rogach ozdobionym. Z tego zaś terrassu idą schody schodzi się na poziom dziedzińca lenceinte 4a schodami w końcach. –

Na 16 słupach wspiera się pokrycie ołtarza w platformę to iest poziome słupy pośrednie opatrzone w krokstygnowate wzmocnienia dźwigała pokrycie Nawy wypukłe i obszernieysze iak nad postroniami.

Lecz tu nie chodzi o układ materyalny tych podpor, ale o ich bogactwo charakter wyrazu którem zastanawiać się trzeba, są zupełnie w swem miejscu bo należą do Symbolu attrybutami którem są ozdobione, nadto sam Symbole iest dobrze umieszczony, widzianym iest albowiem zewsząd z dziedzińca to iest przestrzeni zewnętrzney, a wspaniale z samey Pagody. Podczas uroczystości Wołu przystrajaią girlandami, wieńcami z kwiatów. Maszt z iego pawillonem (: chorągiewką :) – w nocy gdy Pagoda illuminowana, oświecą się także i Ołtarz lampami. –

Fig. iest planem tego Ołtarza i iego terrassów, z samą Pagodą złączonych,

Fig. iest widokiem tegoż Ołtarza, w niey się widzi Woła z iednego bałwana porfiru, 13 stop wysoki 16 stop długi, ważący około 2000 cett. był sprowadzony z tamtąd o mil lieues 30 od Tanjaour.

Fig. iest widokiem persp: Pagody i iey obwiedzionego Dziedzińca –

Pagoda w Chalembron.[a] – Jey przestrzeń czyli Podwórze otoczona murami z cegły 30 stop wysokiemi a 7 stop na wierzchu grubemi, a w nich 4 bramy czyli Pylony piramidalne w 7 stopniach z których iedna 150 stop wysoka iest całkiem okazała iak wieży robaczemy okryta rzeźbami znamienitemi.* Jest ieszcze w obrębie Pagody tey innych ieszcze 4 przestrzeniów czyli podwórzów (peribolos) obmurowanych osobnych z których iedna w środku ma wielką sadzawkę do purifikacyi otoczoną kolumnadą i schodkami do schodzenia, druga od południa formuie klasztor maiący w środku przy sobie 3 kaplice zwane Chabei i do których światło tylko drzwiami wchodzi lub od lamp być może; trzecia od zachodu także formuie także klasztor w którego środku iest halla portyk odkryty otwarty o 100 kolumnach w szachownicę przykrytych stropem z wielkiego kamienia; czwarta przyległa poprzedzającey iest kształtu klasztoru kwadratowego mieści w sobie Sava-Chabei to iest modlitewnią świętą, iest to główna z 3 kaplic umieszczonych na zachód rzeki Siva (: Chivin-Ganga); mieści w sobie źródło zwane fossą radości wieczney, iest to mała sadzawka podobnież z ambitem cloitre, wchodzi się do niey schodami o 9 stopniach – W prost naprzeciw iest portyk (xxx) dźwigany na 36 kolumnach w 6 rzędów (**) w którym środnie z rzędy między słupie we dwa razy większey odległości iak inne międzysłupie 2 razy iest szersze iak inne i w głębi którego są drzwi prowadzące do Nawy z dwoma drzwiami po bokach. – W środku tego portyku iest mieysce poświęcone dla Woła Nandi, po tem

(*) Sier: dodaie że ostrosłup czyli pyramida wschodowa zrobiona z ciosów 40 stop długich, 5 stop grubych – ozdobiona mnóstwem figur – przykryta miedzianemi blachami. –

(a) Sier: Cała Budowla ma długości 1332 stop, szerokości 936

Swiątynia w Calombrom iest nayprzy kim zakładem z pomiędzy znanych indyiskich pamiątników. –

* Ta Pylony w wysokości 30 stop od du są z ciosu, reszta z cegły, tynkiem ... towym powleczona, i około którey iest kilka pasów miedzianych. –

W około tego wewnętrznego obmurowania iest drugie zewnętrzne formuiące 4 Bas... iest to dzieło nowych czasów i turków. –

W obwodzie wewnętrznym te. tudy są opisane tu części.

(**) Kapitele tych kolumn maią podobne stanzystwym Jonickim ... wrebeking zatute ze rysunku ich ... nie podał. –

(xxx) Stropem kamiennym przy...

Podług podania Braminów ta ... da została wzniesiona w 4ey Epoce su Hindusów, więc podług rachunku niektórych uczonych przed 3832 lat podług drugich na 4574 lub 493... więc podług wszelkiego podobieństwa wtedy kiedy i w Egipcie wielkie ... tynie powznoszone zostały.

Monumenta te w Calombron są na ważnieysze w Indyach co do historyi Bu... wnictwa. – w słupach pilonów znayd... się bowiem ostouki: potwalek, zdobi... karnez w dobrym stopniu i kunsz... towne bellowanie.

tem wskroś przez drzwi mniey szerokie iak pierwsze spostrzega się posąg Siva. Mieysce to pełne czarny nieoświecone tylko iest lampami starannie utrzymywanemi. Z przodu iest ieszcze druga kaplica otoczona z 3 stron murami a otwarta z przodu wchodzi się schodami do iey nawy i iey po stron każdego o 27 kolumnach. razem iest kolumn tutay 54. Wiebeking zwie to Hallą nie Kaplicą – Strop iest z wielkich płaskurów kam:

Lecz nic nie wyrownywa skutkowi Swiątyni na wschodniey sadzawki położoney iest wzniesiona na wzgórku tertre o 210 stop szerokości a 60 długości idzie się doń chodnikiem kolumn w rzędy ozdobionych a 30 stop wysokich. Swiątynia ta składa się z 1000 kolumn w szachownicę doskonale ustawionych, tylko międzystępie rownoległe do wchodu iest szersze podwoynie a to które do świątyni prowadzi iest otwarte nad 3 przestworami. W końcu to tego drugiego ambitu i w środku podniesionego pagorka tertre poczyna się ciało świątyni złożoney z wielkiey sali poprzedniey prelinninam kwadratowey z czterema drożynami t. i. wychodami z których środnia wchodzi do celli formuiącey sanktuarium i w końcu ktorey iest umieszczony Oltarz okryty blaszkami złota. Obok tey kaplicy zwaney Nerta-Chabei (: kaplica radości :) ~~iest~~ takze Ananda-Chabei (kaplica wieczności) iest maszt pawillonu Kodi kamban, na którym się wiesza chorągiew w czasie uroczystości, to iest wtedy kiedy się oprowadza idole pod kolumnadą ozdobioną w draperye girlandy i wience z kwiatow które się wieszą u łańcuchów czyli sznurów cordons wiszących u kapiteli kolumn. – Zrobiwszy pod tą niezmierną kolumnadą tak przystroiną obchod, processya wchodzi do niey iak do Kaplicy, i stawia się posąg Bogini na Oltarzu w pośrodku Sanctuarii.

Sama pagoda stanowi część głownego tego tak opisanego obszernego ogołu – Jest iak wszystkie pyramidy monumentem wznoszącym się nad inne, a nadto poświęconym naturze. – iego więc struktura wyrazać winna świętość i stałość.

Plan tey iest prostokątny, środkiem idzie wielki otwor iako przechod z niego iest wchod na schody prowadzące do 7 pięter które zewnątrz widocznemi się staią maiąc z każdey z głownych dwoch stron po 7 otworow nad sobą –

Pierwsza odsadzka tey pagody iest w połowatkach przewroconym, i członki okrągłe i wklęsłe – na niey się wznosi mur prostopadle ozdobiony w pilastry pokryty członkami w połwałch wałku i żłobki w ustęp iedne nad drugiemi a 16 aż do drugiey części pionowey ozdobioney w pilastry i maiących nad sobą dwa członki w ustęp, kwiatony i pasy z miedzi złoconey zdobią ie. Każde piętro dzieli się na 2 części, to iest z rzędu ptaszkorzeźb z gliny wypalaney (: garncarskiey roboty) wyobrażaiących osoby znamienitsze, dno na którym są dane iest tynkiem z cementu białego zwanego Tchena; i z rzędu cegieł widocznych z małemi framugami na sposób muszli pięknie obramowanych, w nich się stawiaią lampy – Nakoniec sama podsada iest zewnątrz ozdobna, i z pięknych kamieni zrobiona.

Fig. okazuie widok pagody z częścią murów otaczaiących dziedziniec. W fig. widać plan pagody – W fig. iest dany rysunek Pilastrów będących częścią bramy monumentu o 1000 kolumnach czyli Nerta-Ananda-Chabei (: kaplica szczęśliwości i wieczności :), taneczny wiążące z sobą pilastry są z iednego ~~kamienia~~ cudney roboty, są tylko ich kawałki tu wydane. –

Wiebeking zowie to Hallą nie świątynią daie iey 360 stop długości a 260 szerokości – służyła niegdyś kapłanom zapewne za mieysce przechadzki podczas upałów bo 30 stop wysokie kolumny z iednostaynych sztuk granitu zrobione dźwigaią strop z wielkich ciosów zrobiony.

Dom gościnny hospice po ind: Tchoultry — ludzkości poświęcony znayduiący się w Madourch — ma wielką salę zrobioną w sposob monumentow poświęconych. Jest to sala niezmierna o 124 słupcach charakterystycznie ozdobionych, ułożonych w 4 rzędy, tak że tworzą środkiem wielką nawę, i po bokach dwie galerye: wąższe. Słupy te są z granitu szarego, maią 20 stop wysokości z iednych sztuk się składaią aż do kapitelu, i starannie w rzeźbę wyrzynane. Widzieć tu można rożne rysy historyi świętey Indusow, anegdoty stosuiące się do Tremal-Naik fundatora tey gościnni, i dewizy moralne — Strop złożony takze z brusow granitu iest w środku ozdobiony w rzeźbę wyobrażaiące Zodyak.

Nie od rzeczy będzie przytoczyć tu sposoby iakich użyto do wystawienia tey budowli nadewszystko aby ułożyć bałwany granitu w stropie z ktorych każdy ma więcey iak 40 stop długości od słupa do słupa. Nayprzod kopano dziury dla postawienia w nich słupow a to aż poki się do piasku nie dostano; ieżeli piasek był głębiey iak było potrzeba w te dziury sypano piasek i żwir i ubiiano mocno to iest aż do stopnia tęgości calca naturalnego lub stosownie do cieżaru iaki wnieść mogło że znieść może. Słupy z gruba obciosywane ustawiwszy, kamienie maiące służyć za krokwy i strop formować maiące zaciągano po ziemi otaczaiącey rzucone słupy i kładziono w mieysca sobie przeznaczone. Ułożywszy i utwierdziwszy strop, i pokrywszy go warstwą cegły na zaprawie zwaną Tchena, ziemię ktora dotychczas za rusztowanie służyła wykopano i odwieziono.

Fig. okazuie widok perspektywiczny wnętrza wielkiey sali —
Fig. iest sztychem tey sali z galeryami po bokach
Fig. iest okazuie słupie z szczegołami symbolicznemi poświęcony broyey indyiskiey —
Fig. iest zodiak w Verdah-Pettah w niejakiey odległości od Madourch — ktory iest uważany za naydokładnieyszy w tym rodzaiu. Widać tu w środku symbolum boga świata i dwa haki u ktorych się wiesza tron Bożyszcza; potem garnek, rybę, barana, byka, bliźnięta gemeaux raka, lwa, pannę, wagę, niedźwiadka, łuk i koziorożca —

Budownictwo Indostanu pod Brakmanami

W pamiętnikach Indostanu w części wzniesionych pod znanemi Brakmanami widziemy te podpory symboliczne w ogolności proste iakie charakteryzuią budowle średniego wieku w Europie. I w istocie poczęszy od Gangesu z tey strony aż do Sirinagar w całem połwyspie znaydziemy szereg monumentow tego rodzaiu, z ktorych tylko znakomitsze przytoczę: i tak:

w Madhourch. piękna fortecżka ma w swym obwodzie Pagodę pyramidalną w rzeźbę obfitą, poświęconą Słońcu, trybunę bardzo wyniosłą i otwartą z ktorey widać iednym rzutem oka całą ceremonią iaka się odbywaią w obwodzie — Pałac i salę wspaniałą gdzie książe wymierza sprawiedliwość. — Dom gościnny Tchoultry ludzkości poświęcony. ktorego rysunek i opis niżey podam

W Tanjour znayduie się Pagoda pyramidalna zwana wielką — tey opis i rysunek niżey podany.

w Tritchinipali Pagoda w spodzie sławney skały pionowey tego nazwiska do ktorey się wchodzi 500 schodami.

w Chalembrom Pagoda ktorey opis niżey nastąpi. — blisko Porto Nuovo (niżey Pondicheri) w wielkiey czci i poważaniu tameczny mieszkańcow z przyczyny starożytności.

w Maissour ktoremu daią słuszne nazwisko Lal-Bagh Ogrodu rubinow, widzieć się daie niezmierna i okazała budowla poświęcona pobożności synowskiey; iest to wspaniały grobowiec Mauzoleum służący także na pogrzeby dynastyi muzułmańskiey. Jest na podniesionym na 6 stop placu otkrytonym murem starannie profilowanym. ma w sobie wielką cellę otoczoną portykami znacznie wyższą od galeryi i kończącą się w banię kształtu kuli, ozdobioną licznemi małemi innemi kopułkami czyli kulami wyobrażaiącemi ciała niebieskie — Spostrzega się po lewey ręce i na podniesieniu galeryą otwartą maiącą w swych końcach dwie minarety bardzo wysokie. a z przeciwney strony grobowiec prosty. — W otoczeniu są iescze inne portyki pod ktoremi mieszkaią ~~duch~~ kapłani ktorym iest powierzona piecza nad tym pamiątkowo — oraz znayduie się Tchoultry czyli gościnnia otwarta dla podrożnych —

Mavalipouram. Sławne skały w rzeźbę cięte w Mavalipouram znane są przez marynarzy iako punkt rekognoscyiny pod nazwiskiem 7 Pagod. — iest tu skała wgłębi kuta i rzezana w długości około 72 stop, gdzie się między innemi spostrzegaią rysy mitologii Hindusu, Appollina otoczonego Muzami zwanemi Gopia (: mleczarki :)

Zob: opisanie zwalisk w Mavelipouram w Pamiętniku Warszawskim N.ro 10 z dnia Grud: 1809. przez JWP. Orińskiego —

w Bangalore iest piękny Pałac ktorego każda facyata odpowiada iednemu z punktow kardynalnych i prowadzi do sali wysokiey otwartey wkońcu w galeryą. Dach drewniany wspiera się na słupach także drewnia

nych kratki naczynia vases, tudzież arceaux wytwornie w złobek wycięte łączą słupy między sobą – Wszystko iest malowane i złocone starannie. Naprzeciw każdey z tych facyat na placu parvis iest wytrysk wody. Przy tym pałacu są ogrody w kwaterach dla każdego rodzaiu drzew osobno lub roślin – są tu i kwiaty nawet Europeyskie.

w Talicot Pagoda z swym obwodem i Kaplica Wołu Siva około 12 stop długiego a 8½ wysokiego, który podczas uczty girlandami kwiatów i bogatemi drapperyami przystrajany bywa.

w Canji-Pouram. Pomieszkania o iednym piętrze – ulice szerokie pomiędzy liniiami drzew kokusowych murami oskrzydlonych w wysokości poręczney, malowanemi w linie białe i czerwone; potem dwie główne świątynie poświęcone ieden bożyszczowi Isouara czyli Siva lub Linga, drugi Bożyszczowi Parvati żonie tego boga, i którą inaczey zowią Lyoni innie, lub co znaczy Początek wszystky rodu ludzkiego. Świątynia Isouary iest nayznacznieysza, składa się z 3 obwodów enceinte wszystkie z wielkiego ciosowego kamienia, wchod do każdey ma nad sobą pyramidę o 7 piętrach podobnych iak w Tanjaour; są podobnież okryte posągami i ozdobkami w płaskorzeźbie; schody prowadzą na wierzch każdey pyramidy z kąd widoki piękne są na lasy, szerokie spady wód, i niezliczoną liczbę pagod zwanych Kovils otoczonych przyiemnemi gajami. – Przeszedłszy przez pierwszy obwod po lewey stronie pierwszey bramy wchodowey napada się na planie kwadratowym na budowę o tysiąc kolumnach okrytą powierzchney części figurami w płaskorzeźbie bardzo dobrze wyrobionemi. – Słoń zaprzężony do wozu char służy za wstęp rampe do schodów któremi się idzie do tego Mandapam czyli ołtarza gdzie w środku stoi posąg Wichnou. Ta druga osoba troycy Indyiskiey porzuca dwa razy do roku swoię świątynię dla odwiedzenia boga Siva czyli Isouara. To przeprowadzanie mysteryalne znaczące odbywa się processyonalnie za pomocą niezmiernych wozów chars na to szczególnie przeznaczonych. – Naprzeciw sali o 1000 kolumnach znayduią się obszerne sadzawki do purifikacyi i wiele małych pagod z których iedna iest cała rzeźbą okryta, inne są ozdobione płaskorzeźbami w kompartymenta wyobrażaiącemi kawałki mytologii hindu.

w Malabar. na pobrzeżu Koromandlu widzieć się daie Pagoda iest to massa skał powystawianych wgłąbrz i rzeźbą okrytych formuie pyramidę zakończoną w banię. Wchod zdaie się być obwarowanym przez czterech Sinha (lwy olbrzymie bez sierci) i przez Byka: siedm mnieyszych budowli po prawey stronie drzwi będących mieszczą w sobie

tylez Linga z granitu czarnego i polerowanego na 2 stop wysokich. Jedne są okrzągłe inne wycięte w wielobok — w spodniey części monumentu ciągnie się dno równo nerwlice na cali 6 wypełnione napisami.

Elora Exkawacye w Elora rozrzędzone w kilka piętr idą w linii w długości 2 mil fran: lieues mniey więcey. Nayznaczniejsze zrobione w górze pionowo ziętey ciągną się pół mili lieue niecο w obłąk. Skała iest granitem czerwonym nadzwyczay twardym w którey powykuwaną wielką liczbę świątyn, kaplic, konytarzy roznego wymiaru, wszystkie bardzo poprzyozdabiane figurami prawie pełney rzeźby i potrzeby.

Według Indyi — Podług Braminów budowa świątyn podziemnych w Ellore przez 7900 lat miała nastąpić. — W Illura dzisieyszym Hyderabat iest góra w podkowę, ukształtcha 2 mil długa w którey szereg pagod wykutych rodzay indyiskiego Panteonu — Kształt podkowy oznacza Paradys. wszystkie bóstwa maią tu swoie świątynie duże lub małe, niektóre maią ich wiele. Dwie naywiększe są poświęcone Trimurti. Jest kolosalny hyeroglif co nawet i tyraniidy okazuią że naydawnieyszy świat wszystko robił dla Siер. Pagoda w Seringhapatan iemsze ieśl więcey części iak w Chalembrum i iest daleko większa. leży o milę od strony zachodniey wyspy Seringham między dwoma ramionami rzeki Kawery. Ma 7 obwodów graniastych ieden w drugim. Mury te maią 25 stop wysokości a 4 grubości. Każda ściana tych murów ku inney stronie świata obrócona. Wśrodku każdey iest brama z wysoką wieżą, obwód zewnętrzny ma około 4 mile angiel. Brama ku północy iest ozdobiona słupami z których wiele iest z iedney sztuki, są wysokie 33 stop a 5 grube. — Te które formuią dach są iesceu wyższe. Wewnątrz tych murów są kaplice.

wyobrażenie, religii. Conver: Lexi: Art. Ind: Mythologie

w Siringam znaydnie się, niezmierna Pagoda obeymuiąca 7 obwodów enceinte kwadratowych koncentrycznych, aż do obwodu świętego otaczaiącego bezpośrednio świątynię i w którey Sanctuarium zaymuie sam środek. — W tem mieyscu widać w płaskorzeźbie kolorowy boskiego niebieskie (Wichnou) leżące na wężu zwanym Ananta (: bez końca) i Secha (Awatopi) oraz inne osoby Panteonu Hindusu. Cały ten ogół iest rozdzielony przez portyki formuiące krużganki cloîtres, iza Tangues czyli sadzawki, na pagotki czyli małe świątynie i nakoniec na Schoultry ti: gospody.

Pagoda Djembarkrichna kształtu prostokątnego tuż mnieysza iak poprzedzaiąca otoczona zewnątrz zerową murawą, wchodząc do niey bramę zarosłe symboliczną, to mieysce święte składa się z wielkiego krużganku cloître otoczonego kaplicami poświęconemi Naturze które tu iest wyobrażoną w różnych swych przemianach niebieskich i ziemskich; w środku świątyni widać wielki obraz Boga bożków Vrichabha pod postacią pięknej głowy kołem niebieskiego wyrastaiącą z naczynia tegoż kołem i uświęconą w girlandy z winnych gron — kuratorów. Po lewey ręce iest Kolumna złota z płomieniem na wierzchu, wyobraża ogień święty, z strony przeciwney iest kapłan w spodzie figi Indyiskiey Vata obfitey w liście i owoce zasłaniaiący swym cieniem glob bogato ozdobiony, po dwu stronach iego iest wyobrażenie Wołu Nandi podsiedzącego (monture) Wichnou; Ponieważ innemi emblematami rozróżnia się Ganecha po głowie słonia; Gomer Isvar siedzący na iey piętach i dwie Apsara czyli tanecznice niebieskie. —

w Inguernat czyli Krishna Dschaggernat znany pan świata nayśławnieysza i nayświętobliwsza Pagoda w Indostanie w obwodzie Kuttack nad brzegiem Orixa. Pagoda leży blisko Jeziora Chilka przy morze w płonney piaszczystey okolicy i okazuie się iak massa kamienia nieforemna. Z Kalkutty zrobiony został gościniec do niey w r. 1810. Trzy pagody są w Jagernat których wieże na 8—10 mil z morza widać i do których się idzie między mnóstwem małych pagod między łąkami i stawami. są niezmiernie grubemi murami otoczone z czarnego kamienia czworobocznemi — Conver: Lex: — Art Ind: Mythologie k. 517. także Dschaggernath Obraz boga stoi na naywyższym

Wyspa mała Elephanta czyli Kalpuri z strony wschodniey od portu Bombai. Tu się znayduie naysławnieysza (Stieglitz) Świątynia w skale kutych zwanych dziś Pagodami. Już wyborne położenie iey ściąga na się uwagę bo skała w którey iest wykuta wznosi się w mieyscu podniesionem względnie otaczaiącey okolicy. Długość Świątyni 130 stop ang: a szerokość 110. ma 3 wchody więc iey ani na świetle ani powietrzu brakować nie mogło. Główny wchód iest od północy, dwa inne przyboczne ze wschodu i zachodu. Wewnątrz trzna wysokość wynosi 14½ stop, strop iako wierzchnia część skały wsparte na 4 rzędach słupów które w pięknym uporządkowaniu w odległości o 15 stop od siebie są rozstawione. Wysokość każdego słupa iest 6 stop 8 cali kapitel z tego ma 30 cali, odsadzka 15 cali tak że na sam pień słupa pozostaie 36 cali, średnica iego iest 38 cali. Słupy stoią na podnożach wysokich w ściśley 5 stop 3 cale wysokich — Belkowanie zaś ma 27 cali wysokości. Kapitel ma podobieństwo do poduszki okrągłey spłaszczoney, a raczey składa się z dwóch echinów przeciw sobie obróconych i gładkim pasem przedzielonych. W spodzie znayduie się listewka maiąca złobek pod sobą — Pień zwęża się wygięto ęsowato opatrzony iest u góry pierścieniem. Podsadzka zaś czyli baza składa się z 3. graniastych części (plintów) z których spodnia iest czworoboczna, druga ośmiokątna, a wierzchnia okrągła. Dwie pierwsze są gładkie, zaś wierzchnia ozdobiona w małe wydrążenia: Pień czyli Trzon i kapitel paskowania lecz nie złobione ale gładko wygięte. W każdym rogu postumentu iest mała siedząca osoba wyobrażaiąca Boga Gunnis. (: Zob: Niebuhr:)

Wchodząc głównemi drzwiami do Świątyni widzieć się daie po prawey stronie kaplica maiąca osobny ieszcze wchód z pola. W głębi tey kaplicy iest komórka w którey nic oprócz kamienia rozrzuconego nie masz; przed nią stoi izba Behältniss czworograniasta z każdey strony wchód maiąca — Po lewey stronie iest druga większa kaplica lecz nie wprost naprzeciw poprzedzaiącey ale nieco ku południowi zwrócona — ma także osobny wchód z pola. I w tey kaplicy iest komórka Behältniss lecz tylko ieden ma wchód. Kaplice są niższe iak Świątynia bo nie maią tylko około 9 stop wysokości.

— Tey tylko drugiey kaplicy używaią dzisieysi mieszkańcy wyspy Elefanta do nabożeństwa. Leżą w niey dwa wyobrażenia Boga Gunnis, i kilka kamieni nieforemnych przed kaplicą na kupę złożonych i czerwoną farbą pomalowanych, zapewne ta kupa kamieni wyobraża jakiego boga.

— Wszystkie ściany tey Świątyni są figurami ludzkiemi ozdobione bardzo wydatnie wycinanemi w kamieniu, wyobrażaiącemi mitologiczne znaczenia, bogów i rycerzy dawnych Indyan. Nie można ich wprawdzie porównywać z rzeźbą greków, lecz co do rysunku wyobrażenia i wyrobienia pierwszeństwo im dawać można przed egipskiemi figurami (Niebuhr).

Świątynia na Elefancie czyli Kalpuri mi[…] ną iest za naydawnieyszą i nosi pierwsze nazwisko od Słonia z czarnego kamie[…] nia wyrobionego w spodzie góry, oba[…] Bombai, — z wieloma Pagodami iest złączona. Cysterny teraz do poiema […] dla stworzeń, sturytyz niegdyś do oczyszcz[…] nia się —

Jakkolwiek mówi Stieglitz ten słup iest niski i jakkolwiek iego proporcye różne iest od pięknych proporcyi greckich do których się oko nasze przyzwyczaiło, iednak cały kształt iego ma coś przyiemnego, i iest staranniey i z większym gustem wyrobiony iak kolumny egipskie — Jakkolwiek by się nam mało podobać mogła wygiętość esowata wellenlinie w innych kolumnach, podług którey się słup ku górze zwęża, iednakowoż przy małey wysokości trzona przyczynia się do pięknego iego postaci, a któreyby nie miał gdyby się równo w prost lub zwężał lub był cylindrycznym. — Wiele ieszcze na tym słupie widzieć się członków iakoto złobeł, rinnleiste, echinu których egipcyanie nie znali, i skąd ty[…] członkowo iest z gustem dobrany —

<u>Wyspa Salset</u> Jaskinia w Ambola iest drugim ważnym zabytkiem
indyiskiego budownictwa, leży na wyspie Salset przy wsi Ambola odle:
głey od Tanna o mil 7 angiel: Główny wchod do Swiątyni od zachodu, ma
przed sobą obtuk czyli Arkadę z drzewa wyrosłego to iest którego wierzchołek
tak schylony do ziemi i w nię wkopany puscił korzenie, i z którego pnia
tak zgiętego gałęzie powyrastały. — Wchod ten prowadzi do długiego
korytarza rozszerzaiącego się aż do 24 stop, maiącego w końcu bramę do Jaskini o:
koło 20 stop wysoką w którą się wchodzi po 7 stopniach. Tą bramą nay:
przod się wchodzi do przedsali maiącey z obu stron małą przestrzeń oddzielo
ną od reszty przestrzeni trzema filarami w rzędzie stojącemi. Wprost na:
przeciw tego wchodu są rotasiowe drzwi do Swiątyni, a przed któremi po obu
stronach figury wykute w kamieniu zostały. Swiątynia sama iest czwo:
roboczna o 88 stopach której strop to iest wierzchnicę skały podpiera 20
słupow około 14 stop wysokich, i podobnego kształtu iak swiątyni na Elefan:
cie. W srodku swiątyni stoi mała Kommata około 22 stop w □ i z każdey stro
ny wchod maiąca — W końcu wschodnim Swiątyni iest 3 drzwi któremi się
wchodzi do Pokoju czyli Kaplicy 30 stop mniey więcey długiey, srednie drzwi pro
wadzą do głowney tego części, a dwa drugie do iakoby wstępnych placow rzęda:
mi filarow od niey oddzielonych. —
Swiątynia ta ma wiele podobieństwa do znayduiącey się w Elefancie i
w tym samym guscie iest ozdobiona i wyrobiona, lecz kamień w którym została
wykuta iest nierownie miększy i dla tego wiele figur od powietrza zepsutych
zostało —

<u>Jaskinie w Kanara</u>. Tego rodzaiu jaskiń wiele iest w Kanara, miey
scu odległem od Tanna około 10 mil angiel: i leżącem ku połnocy od Angola
Tu wznosi się wielka skała pełna podobnych iaskiń ze wszystkich stron
rozney są wielkości i kształtu, lecz żadna nie jest tak piękną iak na Elefan:
cie i w Ambola i żadna tylomi figurami ozdobiona. W niektórych iaski:
niach niegdys był układ dwupiętrowy co poznać można po oknach wygodnych będą:
cych i otworach, kształtowania może ię niegdys na wiele dzieliły
Słupy znayduiące się w Jaskiniach Kanary są niekształtne, niezgrabnie
obcinane i niejednakie, co zdaie się swiadczyć że są dawnieysze iak w Am:
bola i Elefancie —

o Pyramidach. Rondelet.

Pyramida Cestiusza w Rzymie

Rondelet podał iey rys Tab 22 fig: 3. Znayduie się przy murach Rzymu. Konstrukcya iey iest taka sama co i wieży Metelli. Osłonienie zewnętrzne iest z marmuru białego, a środek czyli iądro z muru z kamienia łamanego en blocage. — Wystawioną została w środku panowania Augusta. Napis na scianie od strony Wschodu okazuie że ten wielki pomnik był ukończonym w 330 dni przez dziedziców heritiers Cestiusza zwanych Lucius Pontius, Mela i Pothus, a to podług warunku testamentu z których ieden tak napis wyraża: Opus absolutum ex testamento diebus CCCXXX, arbitratu Ponti P. F. Cla. Melae haeredis et Pothi L. —

Wysokość iey iest 113 stop par: Podstawa iest kwadratem którey każdy z boków ma 89⅓ stop, wzniesioną iest na podsadzie składaiącey się zewnątrz z dwóch warstw kamienia trawertyńskiego razem 2½ stop wysokiey.

W środku iest Izba grobowa sklepiona beczułkowo A. którey sciany są z cegły, powleczone tynkiem, stukiem i malowaniami. Długość tey Izby iest 18 stop, Szerokość 11, a wysokość 13⅓. reszta iest massą muru z kamienia en blocage.

Nie iest pewna czyli się znaydował iaki korytarz prowadzący do tey Izby grobowey. Ten któryśmy pod lit: D naznaczyli został odkryty kiedy Papież Alexander VII kazał restaurować ten monument, lecz wielu autorów mniema, że to nie było tylko zakuciem tentative zrobionym w wiekach wcześnieyszych dans les bas siecles. — Korytarz poziomy E. którym się teraz wchodzi przebitym został w czasie restauracyi w r. 1663. Robiąc to przebicie znaleziono że massa była murem z kamienia łamanego blocage warstwami poziomemi robionem i ubiiczanem iak w Wieży Metelli. —

Przy każdym z 4 rogów postawiono kolumnę porządku Doryckiego na Piedestale dwa razy tak długim iak iest szeroki, aby przez każdą z tych kolumn postawić było można posągi z bronzu, a które podług reszt iakie znaleziono powinny były mieć około 11 stop proporcyi. —

Massa widzialna tey Pyramidy wynosi 11,700 metrów sześciennych, nie rachuiąc w to fundamentów, z czego się okazuie że ten pomnik prawie w 11 miesięcy skończony z taką szybkością stanął iak nam tego teraznieysze konstrukcye przykładu nie podaią.

Pyramidy Egipskie

Te sławne pomniki zbudowane zostały z muru z kamienia łamnego en blocage tak iak Cestyusza — ale osłonione podwóynem osłonieniem ciosów. Pierwsze z kamienia ciosowego w stopnie, a drugie z marmuru lub granitu stanowiło powierzchnią zewnętrzną która była gładką i równą (lisse et polie).

Naywiększa z tych Pyramid iest zupełnie ogołocona z marmuru, i tylko iey pozostała osłona z ciosu w stopnie. Ciosy te są z kamienia wapiennego średniey twardości, są kładzione na sobie bez żadney zaprawy wapienney, niektóre z nich maią do 30 stop długości, na 3 do 4 stopy grubości.

Wielu uczonych Podróżuiących którzy examinowali i mierzyli wszystkie części tego pomnika ściśle uznali z rożnych kopań które robiono aby przeniknąć wewnątrz massy że była uformowaną z kamienia nieregularnego na pewien rodzay zaprawy złożony

złożoney z wapna, ziemi i gliny.

Herodot o tey Pyramidzie w 2ᵉʲ Xiędze tak mowi „W reszcie ta Pyramida była
„ zbudowana w kształt schodowy których stopnie robiły obwod. Gdy ta konstru=
„ kcya została ukonczona, zaczęto potoczyc inne kamienie (: maiące formować o=
„ słonę :) przysuwano ie do pierwszego stopnia, i podnoszone ie na nie za pomo=
„ cą małych machin z drzewa; gdy na niego kamien zaszedł składziono go na dru=
„ giey machinie na tymże stopniu umieszczoney, i z niego był przeniesiony na sto=
„ pien wyższy inną machiną; tak że tyle być mogło machin ile stopni, albo raczey
„ iedna machina która się przenosiła łatwo z stopnia na stopien, za każdym razem
„ kiedy wypadało wznieść kamien; bo nam to w ten i drugi sposob tłomaczono.„
„ Działanie osłony Revetement tak było robione: poczęto od położenia kamieni
„ naywyższych formujących szczyt pyramidy, potem inne następnie i niższe;
„ tak że rząd spodni spoczywaiący na ziemi iest był położone ostatnie„.

Wiebeking tak tłomaczy: „Ta (: wielka :) Py=
ramida była ustępami wznoszona, po=
czem wznoszony inne kamienie (: osła=
niaiące :) machinami z krotkich kawał=
kow drzewa związanemi, ktore nay=
przod na ziemi ustawiano. Skoro ka=
mien do tey machiny dopełniły tym no=
siat odbierała go (: chwytała :) druga
na pierwszym rzędzie ustępow stoiąca;
i tyle ile było stopni tyle było
i machin, lub też przenoszono nastę=
pnie łatwo przenośne dźwignie
na następne stopnie. Tym sposobem
naypierw wierzch to iest pokrycie
pyramidy wykonczano, a przy dzie=
ni na samym koncu„

Więcey można że ta osłona była zrobiona z rodzaiu marmuru białego użytego
do ścian korytarzow wewnętrznych pyramidy ktory dobywano w Arabii, była o
tem mowa w Xię: 1. K: 46. Art: VII Rondeleta. Opinią tę stwierdza Herodot i
Dyodor Sycylijski.

Pierwszy mowi „że pomiędzy wielką liczbą ludzi użytych do budowy tey pyra=
„ midy iedni byli zatrudnieni kopaniem kamienia w gorach Arabii, przewoże=
„ niem traines tak wydobytego kamienia aż do Nilu, przeprawianiem go na dru=
„ gą stronę tey rzeki na statkach; inni odbierali go i ciągnęli aż do gory Libii:
„ potrzebowano co 3 miesiące 100.000 ludzi do tey roboty. Co się tycze czasu
„ przez iaki pospolstwo było tak gnębione tourmenté, użyto 10 lat do ubicia
„ gościenca maiącego służyc do ciągnienia traines kamieni.„
„ Gościeniec ten iest dziełem nie mniey znacznym podług mnie iak sama pyra=
„ mida; bo ma 5 Stadyow (: czyli 930 metrow = 474 sązni par:) długości na 10 orgyes
„ (18,6 metrow = 57' 3" 5''' par:) szerokości, a 8 Orgyes (14 metrow 88 cent: = 45' 10" par)
„ w naywiększey swey wysokości; iest z kamienia gładkiego polies z figurami
„ zwierząt po każdey stronie.
„ W tych 10 latach użytych do konstrukcyi drogi, nie iest objęty czas iakiego użyto do
„ zrobienia dziuł pagorka na ktorym pyramidy zostały wzniesione, i budowle podziemne
„ inne ktore Cheops kazał zrobic aby mu służyły za grob, z ktorych iedna iest otoczo=
„ na wodami Nilu za pomocą poprowadzonego kanału.
„ Sama pyramida kosztowała 20 lat pracy, podstawa iey iest kształtu kwa=
„ dratowego; każdy iey bok (face) ma 8 plèthres pletrow w spodzie i tyleż długości. Od pod=
„ stawy aż do szczytu (zapewne po pochyłości ściany mierząc :) osłoniona iest kamienia=
„ mi gładkiemi (polies) doskonale do siebie przystaiącemi (bien joints) z ktorych nay=
„ mnieyszy ma 30 stop długości itd:....
„ Na iedney z Scian Pyramidy wyryto charakterami egipskiemi wiele po=
„ mieniono kosztu na rzemieślnikow, na ......
„ (aïls, raiforts et oignons) Ten ktory mi tłomaczył ten napis, mowił mi iak sobie
„ to dobrze przypominam, że ta Expens wynosiła 1600 talentow srebrnych (: to czyni 10
„ milionow monety teraz: francuskiey :) Jeżeli to iest prawdą, ileż nie kosztowały narzę=
„ dzia żelazne, reszta żywności, i sukmie, ponieważ użyli 20 lat do budowy tey pyra=
„ midy, nierachuiąc czasu iakiego potrzeba było na obrabianie kamienia, zwiezienie
„ go, na zrobienie budow podziemnych ktore były zapewne bardzo znaczne.„
Herodot woyażował w Egipcie na 460 lat przed erą zwyczayną; około w 60
lat po zdobyciu tego kraiu przez Kambizesa; 132 lat przed zdobyciem go przez
Alexandra

Alexandra wielkiego, a na 129 lat przed założeniem Alexandryi. —

Dyodor Sycylijski się dopiero w 400 lat po Herodocie Egipt zwiedził pod panowaniem ostatniego z Ptolomeuszow, na 60 lat przed erą zwyczayną. Oto iest opis iego tey Pyramidy:

„ Osmy następca Nileusza (Nileus) był Chembes czyli Chemmis urodzony w Mem„fis gdzie panował 50 lat: kazał wznieść naywiększą z 3 pyramid ktorą umieszczono „w rzędzie siedmiu cudow swiata. Te pyramidy są położone ze strony Lybii o 120 „stadiow (11,286 sążni par.) od Memfis, a o 45 (4297 sążni) od Nilu. Dzieła te wzbudza„ią swą wielkością i pięknością podziwienie wszystkich ktorzy ie widzą. Podstawa nayniż„szey iest kwadratem ktorego każden z bokow ma 7 pletrow plethres a wysokość więcey iak 6. ktory sciany ktore się wznoszą zwężaią, zmnieyszeią się do 6 łokci cou„dees perokości w wierzchołku, cała okryta iest kamieniami bardzo trudno obrabiaią„cemi się lecz trwałości wieczney. Jchociaż iedni daią iey teraz 1000 lat, a drudzy „3400 lat, przechowała się aż do dzisiay niedoznawszy żadnego uszkodzenia. — Sprowa„dzano kamienie ktoremi iest osieniona z głębi Arabii; lecz poniewaz iak iest mnie„manie nie znano iescze w owczas sztuki robienia rusztowań użyto terrassow dla „wnoszenia ciosow, co sprawia naywiększe podziwienie to, to że widzieć że budowla „tey wagi mogła się bydz zrobioną w posrzodku piaskow nie zostawiaiąc żadnego „sladu tych terrassow ni odłupkow z obrabianego kamienia gładkiego polesś kto„rym iest pokryta; tak że można byłoby mniemać wierzyć że te konstrukcye nie zo„stały zrobione ręką ludzi ktorzy pracuią zawsze powoli; lecz zostały położone za „iednym razem przez bogow w posrzodku tych puszczow. Egipcyanie z tego powodu „przytaczali baykę smieszne. Mowili że terrassy zrobione zostały z saletry (ktorey E„gipt dostarcza w wielkiey ilości) i że wnioslszy wody Nilu rozpuściły się i uniesione „zostały wodą bez pomocy ludzi po ukończeniu budowy. Lecz wszystkie te powieści „są dziwaczne absurdes, i daleko naturalniey iest wierzyć że cii ludzie ktorzy naniesli zie„mi na domniemywane terrassy użyci zostali do ich zniesienia, i przyprowadzenia zie„mi do pierwszego stanu, tem bardziey że zapewniaią że 360 tysięcy ludzi byli zatrudnie„ni przez 20 lat około tey roboty „ —

Uwagi Herodot przebiegaiąc Egipt nim został podbity przez Grekow, można wierzyć że mogł mieć pewnieysze objasnienia od dawnych kapłanow Egipskich, uczeńszych od pospolstwa, a ktore zdaią się bydz przynaymniey podobnieysze do wiary. —

1º Machiny z drewna o ktorych mowi mogły zastępować mieysce rusztowań, zatem terrassy z ziemi lub saletry o ktorych mowi Dyodor były nieużyteczne.

2º Odkryty sposob w iaki srzodek tey Pyramidy był zrobiony, okazuie że wszystkie gruzy z kamienia obrabianego były użyte do wypełnienia srodka, osienionego kamieniem, marmurem i granitem.

3º Gościeniec ktorym sprowadzano kamienie od Nilu aż do Wzgorza gdzie ie umieszczono iest opisany przez Herodota w sposob wierzyć każący że się znaydował za iego czasow bo się iego szczątki iescze widzieć daie —

Strabon poszedł do Egiptu z Eliuszem Gallem (Aelius Gallus) około pierwszego roku ery zwyczayney. w 60 lat po Dyodorze, zwiedził Pyramidy po drodze o ktorych tak mowi

„ O 40 stadiow (3819 sążni par.) od Memfis iest wzniesiona płaszczyzna plateau „na ktorey się widzi kilka pyramid wystawionych aby służyły za grobowce krolow. Trzy „z nich znacznieysze są godne uwagi: dwie zostały policzone do 7 cudow swiata, ma

ią

„ ią iedną stadium wysokości: ich podstawy które są kwadratowe maią swe boki
„ nieco większe. Większa z tych dwóch pyramid ma ku środkowi z iedney swych stron
„ wielki kamień który się może odeymować, a który zatyka wchód do kanału ukośne:
„ go prowadzącego do Komnaty gdzie iest grób tombeau „
„ Te dwie pyramidy umieszczone blisko siebie są na tey samey wzniostości (plat
„ te-forme:) Nieco daley i na gruncie nieco wznioslejszym znayduie się trzecia pyramida
„ daleko mnieysza iak te dwie, lecz z większym kosztem zbudowana; bo od podstawy
„ aż do środka swey wysokości iest obłeczona kamieniem czarnym z którego Egipcyanie
„ robią zaprawę wapienną. Kamień ten który przychodzi z gór Etiopii iest bardzo wiel:
„ kiey twardości i trudny do obrabiania, co robi dzieło kosztownieysze. Pyramida ta
„ iest miana w kraiu za grobowce podchlebnicy (d'une courtisante) wystawiony ko:
„ sztem sey kochanków itd „
Nie masz pomiędzy Starożytnemi tylko 3 Autorów którzy doszli do nas i którzy
widzieli pyramidy, to iest ci trzey przywiedzeni.

Pliniusz naturalista nie mówi o nich tylko podług autorów przeciwk którzy pi:
sali o tych bezużytecznych monumentach. Autor ten kwitnął w 50 lat po Strabonie; tak
się w tym względzie wyraża:
„ Naywiększa z Pyramid iest z kamienia dobywanego z gór Arabii. 360.000 ludzi
„ było użytych przez 20 lat do iey zbudowania. Wreszcie trzy wielkie pyramidy zosta:
„ ły ukończone w 78 lat i 4 miesiące.
„ Autorowie którzy pisali o Pyramidach są Herodot, Euhemere, Duris z Samos, Arista:
„ goras, Dionisius, Artemidor, Alexander Polyhistor, Butorides, Anthisthenes, Demetrius,
„ Demoteles i Apion.
„ I przez szczególne wydarzenie godne uwagi żaden z tych pisarzy nie zgadza się z dru:
„ gim ni przywodzi kto był autorem tych pomników takiey próżności, bo ich imiona
„ w zapomnienie poszły. Niektórzy pisali że wydano 1600 talentów na (raves, ails,
„ et oignons:)
„ Naywiększa z nich zaymuie przy podstawie 8 morgów (jugeres). Ściany iey są so:
„ bie równe, i każda z nich ma 883 stop. Szerokość iey w szczycie iest 15½ stop.
„ Cztery ściany drugiey które są między sobą równe maią 737½ stop.
„ Trzecia wprawdzie mnieysza od wspomnianych lecz nierównie pozorniejsza, okry:
„ ta iest kamieniem Etiopiyskim, szerokość iey między węgłami iest 363 stop.
„ Żadnych śladów nie masz gruzów z materyałów do ich budowy użytych. Suchy piasek
„ jedynie podobny do soczewicy znayduie się w około, iaki iest w większey części Afryki.
„ Wielkie zachodzi pytanie iakim sposobem wznoszono kamienie (camenta) do tak
„ wielkiey wysokości. Jedni utrzymuią że z soli i saletry powznoszono groble równo z rozno:
„ szącym się dziełem, a które zniesiono po ukończeniu go za pomocą wody rzeczney
„ która ie rozpuściła. Inni mówią że te groble były zrobione z surowki która potem
„ rozdano do domów prywatnych, bo mniemaią że Nil daleko był niższy aby mógł był
„ te groble rozpuścić i unieść z sobą.
„ W naywiększey Pyramidzie iest wewnątrz studnia 86 łokci (coudees, cubitorum)
„ głęboka do którey wodę z nilu iak mówią dopuszczano. — „
W tym opisie widać że chociaż Pliniusz nie wspomina o Dyodorze Sycylijskim, jednak
przytacza iego myśli, reszta zdaie się być wyciągnięta z Herodota. Wierzyć by może można
że pisarze cytowani przez Pliniusza nie przekopiowali tylko tych dwóch Autorów —
Co się tycze wymiarów, iest pytanie dociec iakiey miary używa. Jeżeli przez
wyraz Jugera rozumie miarę płaską lub potoczną? Jeżeli stopy o których mówi
były

były greckie, rzymskie lub egipskie? a nakoniec iakże pogodzić miarę iaką daie dla wielkiey pyramidy z miarą Herodota Dyodora Sycylijskiego i Strabona?.

Rzymianie jugerum czyli morg nazywali miarę do mierzenia powierzchni ziemi. Długość iego była 240 stop rzymskich, 120 szerokość; zkąd idzie że 8 morgow razem robiły powierzchnią 230400 stop □, co bydź miało powierzchnią podstawy kwadratowey Pyramidy. więc wypada 480 stop za długość tego boku kwadratu, zamiast 883 podług Pliniusza.

Jeżeli ten autor chciał wyrazić przez jugerum, Herodota plecthron to było oznaczało miarę połową o 100 stopach greckich. Że stopy były o $\frac{1}{24}$ część większe iak rzymskie, 8 plecthrow Herodota powinny odpowiadać 883 $\frac{1}{3}$ stopom rzymskim zamiast 883. – Lecz Dyodor Sycylijski naznacza tylko 7 plethrow na tę podstawę. Jakże tu teraz pogodzić Autorow. Zdaie się że plethre Dyodora musiał bydź większym iak Herodota, iakoż za czasow pierwszego używano w Egipcie stopy krolewskiey philetéryiskiey ktora była większą od greckiey. – Podług Herona i innych autorow piszących o miarach ieżeli weźmiemy stopę rzymską za iedność, stopa grecka była iak $1\frac{1}{24}$; fileteryiska iak $1+\frac{1}{5}$. więc grecka do fileteryiskiey była iak 126 : 144. –

Podług tego przypuszczenia 7 plethrow Dyodora powinny się rownać 806 stopom greckim Olimpiyskim zamiast 800 iak daie Herodot. – Rożnica ta nie iest wielka, i Pliniusz na stopy rzymskie miarę tych dwoch autorow przerobił. – Lecz znow musiałoby się uznać błąd w Strabonie ktory daie na tę miarę iedno Stadium lub 6. plecthrow; bo przypuszczaiąc że Stadium to iest co przez Herona wyrownywa 600 stopom fileteryiskim, miara ta byłaby mnieysza iak Dyodora, o 35,7 metrow, chyba że się passaż Strabona tak wytłomaczy„ Obie maią stadium wysokości, lecz boki ich podstaw są nieco większe to iest o $\frac{1}{6}$ część„ coby wydało 7 plecthrow Dyodora o 8 Herodota. –

Wreszcie mniemam że żaden z tych Autorow nie mierzył tey pyramidy, i że wielkości iakie podaią w liczbach okrągłych nie były tylko wskazaniem co im powiedziano.

Redukuiąc te miary na metry wypadnie przypuszczaiąc że 800 stop Herodota były stopami greckiemi olimpiyskiemi wypadnie na długość boku podstawy 248. metrow.

Dla 700 stop Dyodora przypuszczanych iako fileteryiskie – . 249,9.

Dla 833 stop rzymskich stosownie do miar poprzedzaiących – 248,234.

Pomiędzy teraźnieyszemi woiażerami 1° Greaves znalazł długość każdego boku podstawy 693 stop Angielskich czyli francuskich 650 $\frac{1}{4}$ czyli metrow 211,327. 2° Monconis znalazł go rowny 682 stop par = 211,54 metrow; Thevenot 211,54. m; Oyciec Fulgens, 211,54 met:, Chazelle 690 stop par = 224,139 m; Nouet 227,25 m; Grobert 236,4 m: nakoniec dziesiąty woiażery Oyciec Le Pere i Coutelle 232,667 metrow. –

W dwoch ostatnich dla tego większa miara wypadła że uważano Pyramidę z iey osłoną marmurową, w innych była brana tylko podług stopniow –

Lecz oprocz tego że trudno iest oznaczyć grubości tey osłony, ktorey śladu nie masz, trudniey iest ieszcze oznaczyć punkt stały samey podstawy, bo im niżey tem iest szersza. Greaves mogł brać miarę na iednym stopniu wyżey iak Chazelle – Trzey ostatni ktorzy byli z Expedycyi Egipskiey. Kazali kopać aby odkryć tę podstawę, i zapewniaią że znaleźli pewne znaki repaires dla ustanowienia iey fixer. Adoptuiąc miarę Panow Le Pere i Coutelle znaydzie się że odpowiada 750 $\frac{1}{2}$ stopom Olimpiyskim (czyli 500 $\frac{1}{3}$ coudées), 938 stopom pythickim (625 $\frac{1}{3}$ coudées), 868 stopom dawnym egipskim (578 $\frac{2}{3}$ coudées), 652 stopom fileteryiskim (434 $\frac{2}{3}$ coudées), 781 stopom rzymskim (520 $\frac{2}{3}$ coudées). –

Rożnica tych miar z poprzedzaiącemi może pochodzić z tego że ta Pyramida mogła stać na rodzaiu Podsady kwadratowey obszernieyszey podług ktorey starzy miary nam może z opowiadania podali – Prace Kommissyi Egipskiey zdaie się podadzą nam pewnieysze objaśnienia.

Co się tyczę sztuki budowania, Konstrukcya pyramid rownie iak wszystkich budow

s- pomni:

pomników Egipskich przed zdobyciem Alexandra wielkiego dowodzi w sposob oczywisty że stary Egipcyanie nie znali sposobu robienia sklepien ni z muru ni z Ciosu.

Co się tycze sposobu iakim materyały były przeprowadzane i wnoszone na Pyramidy mniemam że ten bydź mogł po rowniach pochyłych po ktorych ie wyciągano ludźmi, bliško tym samym sposobem iak się mowiło w I. Xiędze o Obeliszkach i kaplicach litych (monolithes). za pomocą Wind i sznurow (avec des treuils ou des cabestans:). Sławny gościeniec o ktorym mowi Herodot iest tego dowodem rowne iak sposob wznoszenia kamieni po stopniach przez niego opisany — a ktory zdaie się bydź prostym. — Machiny z drzewa krotkiego ktore kładziono na stopniach mogły bydź windami cabestans i rowniami pochyłemi ktore wypełniały kąty pomiędzy stopniami.—

Poczynaiąc robotę osłony zewnętrzney od gory można ią było wykonywać po stopniach nie uszkadzaiąc części wykonczanych od spodu. Ten sposob oszczędzał nadto robienia rusztowan, bo mu same stopnie za nie służyły — Wszystkie można z strony marmurow stanowiących osłonę pochyłą zewnętrzną tylko zrazu były obciosywane, i potem to iest po ułożeniu na miejscu wykończane i gładzone.

Wewnętrz tey Pyramidy są dwie izby grobowe iedna nad drugą, iak widać w przekroiu fig. 1. tab 23 pod lit: i i l

Izba spodnia ktora iest mnieyszą ma 17½ stop długości (5,684 met:), 15 10/12 szerokości (5,170 m:), mury iey są z granitu; iest przykryta w kształcie Dachu na dwie strony wielkiemi ciosami także granitowemi w srodku opieraiącemi się o siebie, gdzie kąt formuią. —

Druga izba nad ~~wspom~~ tą, a ktora zdaie się bydź głowną ma 32 stop dług: (10,295 met:) 16 stop szeroką (5,147 m:): bruk mury i powała są z granitu. Mury maią 18 stop 10 cali wysokości (6,117 m:), są zrobione z 6 warstw rownych w około — Powała składa się z 9 wielkich sztuk granitu opartych w poprzek izby na murach przeciwległych. — Domniemywa się Rondelet że na tey powale mur bezposrednio nie spoczywa ale albo na drugiem płaskim drugim pokryciu iak nad izbą dolną, albo na wypuszczanych koleyno z obu stron ciosach formuiących ~~ucios~~ pyramidę pod sobą pyramidalną. — iak to punktowanemi liniyami naznaczył. —

Idzie się do tych izb rożnemi korytarzami wyobrażonemi w fig 1, z ktorych pierwszy b ma wchod od srodka strony obroconey na połnoc i na 19 stopniu od podstawy widoczney poczyna się, a na 22 stopniu od podstawy odkrytey przez uczonych Kommissyi Egipskiey.

Wchod ten znayduie się wpodzie rodzaiu fałszywey bramy (portail), wyobrażoney w fig. 2. Kanał ten idzie na doł podług pochyłości około 26 stopni; długość iego iest 112 stop (36,382 m:) szerokość wewnętrzna 3 stopy 4 cale (1,082 metr:) i tyleż wysokość, aż do około 100 stop. — Sciany tego korytarza są z marmuru biało żołtawego, rowne iak wszystkich innych o ktorych się mowić będzie. —

Daley iest przeyscie wycięte w masie, ktore iest raczey dziurą nieregularną i trudną 2 stopy szeroką a 1½ wysoką. W końcu tey ciężkiey drogi 32 stop mniey więcey długiey znayduie się wielkie wydrążenie w ktorym stoiący się trzymać można, i drugi korytarz w gorę idący ktorego pochyłość lub w przeciwnym kierunku iest tą samą co pierwszego. — Podłoga w tych korytarzach iest tak śliska żeby po niey nie było można chodzić gdyby w niey nie porobiono dziur zapewniaiących postępowanie nogami. Naymnieysze złe postąpienie mogło by bydź powodem do spadnięcia aż na sam doł.

Długość tego drugiego korytarza iest 77 stop, a szerokość i wysokość iak pierwszego. W końcu iego znayduią się trzy inne; to iest horizontalny, pionowy w kształcie studni, i trzeci wyższy stanowiący dalszy ciąg tego o ktorym się mowiło. Korytarz (conduit) poziomy ma 118 stop długości a tey samey szerokości i wysokości co poprzedzaiące, prowadzi do izby o ktorey się wprzod mowiło. Korytarz czyli kanał pionowy w kształcie studni iest owalny; iego

większa

większa przedmica iest 3 stopy 4 cale, mnieysza 2½ stop. Schodzi się w nim za pomocą
wycięć porobionych w ścianach przeciwnych gdzie się ręce i nogi naprzemian wkładaią. Stu:
dnia ta maiąca 21½ stop głębokości zmienia swóy kierunek, staie się pochyłą w długości 60
stop; tam znayduie się okno czyli dziura kwadratowa którą wchodzi się do groty wydrążo:
ney w massie naturalney: iest to rodzay żwiru gravier którego ziarna są mocno z sobą
spojone. Grota ta rozciąga się od wschodu ku zachodowi do 3 metrow. Napotyka się potem
na drugi korytarz pochyły wydrążony w teyże massie też który mnieу się oddala od pro:
stopadłey iak poprzedzaiący; głębokość iego iest 123 stop: nie znayduie się w dnia tylko ka:
mienie i piasek które tam narzucano bez żadnego wychodu.—

Zdaie się że tradycya zachowała wyobrażenie wewnętrznych konstrukcyi tey Pyramidy.
bo Pliniusz który żył w czasie gdzie ieszcze była zamknięta czyni wzmiankę o tey studni w ko:
rytarzu któryśmy przytoczyli. Daie mu 86 łokci (coudées) czyli 129 stop rzymskich (38,442 metr:)
i mowi że służyła do wprowadzenia wody Nilu zapewne za pomocą kanału podziemnego.—

Trzeci korytarz pochyły którym się pod gorę idzie do Izby górney grobowey czyli Izby
Krolewskiey iest większy iak inne. Spod iest na 3 części w szerokości podzielony; dwie formuią
ławy (banquettes) wzdłuż murow; średkowa formuie rodzay kanału 3 stopy 2 cale 8 linii pa:
ryskiego, szerokość nad banketami iest 6 stop 5⅓ cali; tak że szerokość kazdey bankety iest
1 stopa 7⅓ cali, a 2⅓ stopy wysokość.—

Wysokość tego korytarza czyli galeryi pochyłey iest uformowana z 9 warstew idących
podług pochyłości samey Galeryi, z których siedm z występem na 2½ cali na sobie kładzione
pozostawiaią w średku tylko tyle prawie na szerokości powały iak iest szerokość kanału między
banketami. Uskrupulenie tak znaczne stropu w porownaniu z będącymi nad wielką salą
nie mogłoby być wymyslone tylko aby było można go pokryć kamieniem wzdłuż kanału
kładzionym i tak szerokim aby się mogł na dwoch murach oprzeć.—

Korytarz ten nie prowadzi bezpośrednio do Izby Krolewskiey; znayduie się w dnie
które formuie odpoczynek (palier) horyzontalny inny Korytarz horyzontalny podzielony na
cztery części.— Pierwsza część iest niska i wązka iak kanał wchodowy Pyramidy. Dwie części
średkowe maiące więcey wysokości były przedzielone sztuką marmuru umieszczoną w wy:
cięciach (rainures) iak stawidło śluzy. Ostatnia część tego kanału dochodząca do Izby Krolew:
skiey nie iest wyższa iak pierwsza.—

P. Maillet Konsul generalny w Egiptu który zwiedził i dociekał z naywiększą ścisłością
wszystkie części wewnętrzne tego pomnika, dla wyśledzenia powodu tego układu koryta:
rzy mniema że wyiąwszy korytarz głowny i ten co formuie studnię wszystkie inne były
wypełnione wielkim kamieniem lub bałwanami marmuru obrobionego, które wypadało
wyłamywać i wynosić aby przeniknąć wewnątrz.—

Sądzi że skład wszystkich tych kamieni w wielkim był korytarzu pochyłym, i nacięcia któ
re porobiono w murach i na banketach służyły dla umocnienia sztuk drzewa które utrzy:
mywały te kamienie po nad kanałem podczas kiedy pracowano nad wykończeniem wnę:
trzna Izb grobowych. Gdy zostały ukończone i gdy ciała zmarłych które w sobie mieścić miały
w nich złożono, poczęto od zatkania dwoch części Korytarza b i d fig: Tab 23. z których iedna
dopierała do Izby Krolewskiey, a druga do wielkiego Korytarza C. fig: 3. Potem wypełniono
Korytarz D i F. który szedł do drugiey izby grobowey, użyto do tey czynności całego kamienia
wszystkiego który był ~~umieszczony~~ złożony w wielkim korytarzu. Robotnicy którzy do tego byli
użyci wyszli przez studnią która miała kommunikacyą zewnątrz kilkoma drożynami, które
zatkali po wyiściu z nich.— Korytarz K był zachowany dla ostatniego bo mogł być wypeł:
niony od zewnątrz, wsuwaiąc bryły przycinane umyślnie tey wielkości aby zapełniały obszer
ność Korytarza.— Pochyłość tego kanału musiała ułatwiać tę czynność, a która podług wszelkie
go podobieństwa nie była robioną wprzod iak oszcienienie zewnętrzne Pyramidy, rownie

iak i

iak fałszywa brama portail w fig. 2 wystawiona; uważa się tutay że kamienie pochy: to ułożone o siebie górą wsparte formuią rodzay frontonu, i zdaią się wskazywać wydrążenie pod sobą pierwiastkowo istnieć winne, którego nie masz—

Fig 3. wystawia Izbę królewską na wielkiey podziałce iak przekroy, z (sarcophage) z marmum tebaiskiego w niey znayduiącego się— Wyobrażono tutay także układ sztuk granitu stanowiących strop i wypuszczanie ciosów (elegissement) pyramidalne nad nim z częściami korytarza które go oddzielaią od wielkiego. Izba niższa iest wystawiona w fig: 4 z gruzami (decombres) które ią zapełniaią i część kanału który do niey prowadzi—

1. Maillet spostrzegł że w kamieniach stanowiących strop tego kanału znayduie się rysa ciągła idąca przez całą iego długość: pochodzi ona może od obligania się murów i ciężaru wielkiego iaki na nim spoczywa— W wielkim Kanale ani nigdzie takich rys nie wyśledzono—

Fig 5. wyobraża wnętrze wielkiego korytarza z ciosami wyskakuiącemi które zmnieyszaią iego szerokość od góry, strop pochyły i bankiety spodnie, wycięcia i dziury dla sztuk drewa o których się mówiło, kanał środkowy i dziury do wkładania stop idące.

Strabon iescze mówi że ku środkowi iedney z Scian pyramidy tey (która za iego czasów była iescze całą i okrytą zewnętrzną osłoną) znaydował się wielki kamień który się mógł odeymować, i pod którym znaydował się korytarz ukośny prowadzący do izby grobowey, co dowodzi że za iego czasów tradycyę wewnętrznego składu pyramidy dosyć dobrze przechowano—.

O 10 mil około powyżey wielkiego Kairu widzieć się daią reszty pyramidy wystawioney z surowki, o niey iest mniemanie że iest tą o którey Herodot mówi że zostałą wzniesiona przez Króla Egiptu zwanego Asychis, który na niey kazał wyryć następuiący napis: Nie pogardzay mną wcale, przyrównywaiące mnie do Pyramid Kamiennych; iestem tyle po nad niemi ile Jowisz nad innemi bogami, bo byłam zbudowaną z cegieł robionych z mułu Jeziora &c.— Pocoke w r. 1738 mierzył tę Pyramidę znalazł że była wysoka 150 stop angiel: (45,7 met:), i że iey podstawa była prostokątna to iest z iednego boku miała 64 z drugiego 47 metrów— Cegła surowa użyta w tey Pyramidzie robiona była z mieszaniny ziemi czarney i gliniastey, małych krzemieni ślimaków coquillages skorup i słomy siekaney.— Dwoiakiey iest wielkości, iedna 38 X 18 X 12 centymetrów; druga 34 X 16½ X 10.

Wyiątki z Rozprawy Wiebekinga.

Pyramidy były grobami królów— były wystawione nie daleko Memfis przy dzisieyszym Gizeh. ∫: :∫.

Nayważnieysza Pyramida która stoi przy Gizeh, ma 716 stop fran: ∫: co czyni 232,6 metrów; zdaie się że 232⅔ metrów podług Coutella i le Pere:) każdego boku, a którey wysokość = 5/7 podstawy czyli 511 2/7 stop (: 166⅕ metrów:) Przechodzi więc nayważnieysze wieże Strasburga Wiednia i Landshutu o 200 stop na wzwyż.— Jest wzniesioną przed 2800 laty przez Egipskiego Króla Cheopsa—

Brat Cheopsa imieniem Chefrenes wystawił drugą Pyramidę— Syn Cheopsa Mikerinus trzecią, a Syn tego ostatniego Asychis czwartą.

Chociaż ta ostatnia to iest Asychisa z samey cegły surowey się składa, do wiary iednak iest rzeczą podobną że była iak inne okryta ciosem, reszty iey są niedaleko Dasjur.

Jnne pyramidy są całkiem z ciosu i kamienia wystawione. Zewnętrzna osłona iest z ciosu gładkiego w ustępy, i była układaną na stopniowatych łożyskach, czyli warstwach

wach muru z batwanow kamieni. – Ktory potanie Pyramid są prawie w kierunku
4ch stron głownych Swiata, a ich kształt powszechnie znajomy za naystosowniejszy się
zarazem być okazał. To iest te w części w piaszczystey puszczy wystawione pamię
tniki takiey formy wymagały, azeby lotny piasek wiatrem z puszczy niesiony nie
mogł się przed niemi kupić, a z czasem ie zupełnie zasypać, ale aby miałki piasek
po pochyłych powierzchniach przelatywał, i wiatry go z około zdmuchiwały i daley nio:
sły. Do tego dodać trzeba że kształt ostrostupny wielkich ogromow, mocny przewiew
i przelot powietrza wzniecał ktory piaskom w około nich osadzać się nie dozwalał. O tym wiel
kim przeciągu wiatru można się przekonać w około kościołow wysokie wieże maiących
iak np. w około kościoła S. Maryi w Krakowie. –

Wiebeking tłomacząc text Herodota tak mowi: Drzeń więc Pyramidy iak Herodot mowi
był w ustępy budowany, co inaczey dla pochyłości tego stron inaczey nie było podobieństwem
aby dźwignie stawiać było można dla podnoszenia kamieni z ustępu na ustęp, bo ta:
kże niepodobna było w Egipcie robić rusztowań wielkich dla niedostatku czyli braku drzewa.
Wiebeking przeto mniema: że do góry prowadzono kamienie za pomocą mechanizmu o 2
lub 4 śrubach ktore zowiemy prasami ciesielskiemi, tak iak dzisiay windujemy domy dre:
wniane do gory. Łatwo więc niemi mogli Egipcyanie naywiększe ciosy wznosić. To iest mo:
żna było kamień włożyć na wierzchniey nasadzie prasy, i śrubami go podnieść w gorę aż
po nad wierzch przyległego stopnia pyramidy, a nawet aż do wysokości Nasady prasy dru:
giey na tymże stopniu ustawioney i stoczyć go na nię na dwoch lub czterech wałkach pod:
~~świętych~~ na wałki tym końcem na nasadzie prasy następney przygotowane – Z tey podo:
bnym sposobem na prasę następną itd: Każda z takowych pras mogła potrzebować nay:
mniey 4 ludzi i mogła się mieścić na ustępach nawet 2 stopy tylko szerokich dosyć wy:
godnie. Tym sposobem można było pyramidę wznosić tysiące ciosow naraz za pomocą ty:
lu pras w koło i na wierzch poustawianych. Jądro więc pyramidy musiało mieć
w około ustępy aby ~~ciosami rownie perdanemi iak też ustępy i wysokiemi~~ ostonione być
mogło bezpiecznie, i trwale, że ~~to~~ każdy ptaz kamienny czyli cios całą szerokość ustępu pokry:
wać musiał, dawano im więc 2 stopy szerokości, też głowne ustępy zdziwia nierownie per:
spe być mogły; przy Pyramidzie w Saccara miały 11 stop /: Pockocke po. b. 10b. P. 124:/
a ich wysokość była 25. Zatem każde podźwignienie czyli Zawod:/ prasą wznosił kamien
na 25 stop wysoko, i na tak szerokim ustępie wygodnie mogła być prasa o 4 śrubach
ustawioną. Nakoniec łatwo można było takie prasy przekładać z iednego stopnia na
drugi w myśl powieści uczynioney w tym wyiątku Herodotowi. –

Wnętrze czyli drzeń Pyramidy tak bez wątpienia był wyprowadzanym ze ustę:
py zewnętrzne nie poziomo, ale pod pieczoną wzdłuż pochyłością idy w ślimak w około
tak że przy tey ich pochyłości wchodzić i iść łatwo do gory było można i schodzić krążąc
w około Pyramidy. Wszakże choćiaż wielu robotnikow na samey pyramidzie, to iest na
wierzchu i ustępach nocować mogło /: a nawet może i na Nasadach pras wspomnionych:/, wiele
iednak musiało wchodzić i schodzić, dostarczaiąc żywności. Przypuszczaiąc 6 cali spadku
na sążeń tey pochyłości stopniów, iako dla idących wygodną, potrzeba więc 12 razy wię
kszą odbyć drogę niżeli była wysokość mieysca do ktorego się doszło, i tak na wierzch
pyramidy trzeba by 500 stop wysokiey trzeba było zrobić 6000 stop drogi – na co iedny
godziny czasu było potrzeba, i tyleż na doł. –

Egipcyanie znali śrubę wodną (: Archimedesowi przypisywaną:), tem więc pra:
dziey znać mogli śruby ciesielskie czyli prasy. Mogli więc używać rzeczonych pras
do budowy Pyramid tem bardziey że żadna inna machina korzystniey dla tego ro:
dzaiu budowlow z powierzchniami pochyłemi użyta być nie mogła.

Także każdy mechanik łatwo uzna ktory monumenta Egipskiego budowni:
ctwa i Kolosalne posągi rozważy, że bez śrub trudno było Egipcyanom niezmierne:
mi batwanami Kamienia i Granitu w czasie obrabiania władać, to iest odwra:
ca

wracac, stawiac. Podobną iest także dowiarą rzecz, że im wypoanie klub i wind obcem nie było. — Zob. Aitta rozprawę o Pyramidach.

Nakoniec uważać trzeba że na zewnętrzną powłokę Pyramid był używany twardy kamień piaskowy który sprowadzano z wyższego Egiptu. — Wewnętrzne zaś galerye i komory grobowe z polerowanego były marmuru —

Porównanie Pyramidy naywiększey z Mogiłą Kosciuszki.

~~Kopiec Kosciuszki~~ Pyramida ma wysokości stop par: $511\frac{2}{7}$ co czyni Polskich teraz: $576\frac{4}{5}$ (Sążni Wied: 87,592:). zaś kopiec Kosciuszki ma Sążni 18. — Więc Pyramida 5 razy iest wyższą od kopca, tem bardziey że kopiec mogł się do dnia dzisieyszego więcey obledz, a przeciwnie Pyramida w części piastrem została rasypana. —

Że wzgórze S. Bronisławy iest 59°: wied: nad poziom wisły wzniesione, a kopiec ma 18° co czyni 77 Sążni W: czyli stop pol: 507, 09. więc gdyby się było kopiec wyższym zrobiło o $69\frac{3}{4}$ stop pol: dopieroby wzniesienie iego szczytu względem wisły równało się wysokości Pyramidy. — Zobaczmy iak wieleby usypanie takiego kopca mogło kosztować podług cen iak Komitet płacił Stawiarzom, i podług kosztów na inne roboty poniesionych:

Z Tabelli Nº IX Konduktera okazuie się że wykopano na nasyp kopca i około niego 14038 Sążni kub: Ziemi. Zaś bryłowatość kopca podług obliczenia P. Sropowicza wynosi 9400°: to pochodzi z tąd że ziemia się złłoczyła mocno —. Że na tę 9400 sążni nie rachuiąc ziemi do rozplantowania, rasypania parowow itd: zapłacono Stawiarzom Złp: 32199 g. 26 + 6051 g. 15 + 32168 g: 24 + 1408 g: 15. razem Złp: 71828 g: 20. Zaś cała Expens wynosiła Złp: 139246 g: 8. więc inne wydatki wynosiły Złp: 67417. g: 18. tę summę dzieląc przez 9400 wypadnie na dozor narzędzia i inne roboty po Złp: 7 g. 5 przeszło. Że iednak wiele było wydatków odrębnych iak: koszta uroczystości założenia Pomnika Kościuszki, reparacye obsuwaiącego się kopca dla zbytniey bystrey pochyłości — nadewszystko wiele robot niepotrzebnych iak łamanie kamienia odwrocenie itd: dla tego biorę tylko Złp: 6 g: 18 na Extraordynarya dla każdego Sążnia Ziemi w bryle kopca obiętey. wypadnie każda Sążnia Ziemi w 1szey warstwie dwa sążnie wysokiey Złp 3 g 12 + 6 g: 18 = Złp: 10 w drugiey Złp 12, w 3ciey 14 itd —

Że Pyramida Cheopsa iest w części rasypana, biorę więc 88 Sążni na iey wysokość nadto mieć będziemy 44 warstew Ziemi. Nadto daiąc na wysokość Ostrosłupa ściętego tylko 2° aby wierzchnica miała 4° średnicy — wypadnie cała wysokość 90°. A zatem daiąc pochyłość Ziemi pod 45°: Średnica kopca w spodzie miałaby 180 Sążni. — Że Rachunek przez dochodzenie bryłności Ostrosłupow i ich od siebie odciąganie iest długi, można bez wielkiey rożnicy brać każdą warstwę w połowie iey wysokości, tu powierzchnia koła obrachowawszy i przez 2° to iest iey grubość pomnożywszy, otrzyma się bryłowatość, i koszt iak następuie:

Nº warstwy	Średnica Sążni wied	Bryłowatość Sążni kub: Wied:	Po Złp:	Wynosi Złp:	Nº	Średnica	Bryłowatość	Po Złp:	Wynosi Złp:
							Przeniesienie — 304.737		4760954
1	178	49776	10	497760	8	150	35348	24	848352
2	174	47564	12	570768	9	146	33487	26	870662
3	170	45402	14	635628	10	142	31678	28	886984
4	166	43290	16	692640	11	138	29918.	30	897540
5	162	42229	18	760122	12	134	28209	32	902698
6	158	39218	20	784360	13	130	26550	34	902700
7	154	37258	22	819676	14.	126	24941	36.	897876
		304.737		4760954			514868		10967.766

Nr	Średnica	Bryłność	Poł.	Kosz. Zł:	Nr	Średnica	Bryłność	Poł.	Wynosi
		514868	—	1.0967766			Przeniesienie.		21497738
15	122	29383	38	888554			730077		
16	118	21825	40	873000	30	62	6039.	68	410652
17	114	20417	42	857514	31	58	5285	70	369950
18	110	19009	44	836396	32	54	4581	72	329832
19	106	17652	46	811992	33	50	3927.	74	290598
20	102	16345	48	784560	34	46	3324	76	252624
21	98	15088	50	754400	35	42	2771	78	216138
22	94	13881	52	721812	36	38	2268	80	181440
23	90	12725	54	687150	37	34	1816	82	148912
24	86	11619	56	650664	38	30	1414	84	118776
25	82	10563	58	612654	39	26	1062	86	91332
26	78	9558	60	573480	40	22	760	88	66880
27	74	8603	62	533386	41	18	509.	90	45810
28	70	7698	64	492672	42.	14	308.	92	28336
29	66	6843	66	451638	43	10	157.	94	14758
~~30~~.	6	730077		21497738	44	6.	56½.	96.	5452
							764354½		24069228

Że się wyszczupliło na każdym Sążni gr: 17. Zdaiąc za Sąż: 764354 po gr: 17 — — 433134

Byłby Kopt cały biorąc go w Stosunku Expensy kopca Kościuszki — — 24502362

Że kopiec Kościuszki kosztował Złp 139246. — więc by ~~potrzeba~~ ~~złoży~~ można wystawić takich kopców iak Kościuszki 176 za te pieniądze któreby wydać należało na kopiec maiący wysokość Pyramidy. — chociaż bryłność każdego byłaby tylko $\frac{1}{81\frac{1}{3}}$ części Kopca tak wysokiego —

Denon

Sfinx wielki blisko Pyramidy Cheopsa wart staranego obrysowania. Proporcye iego są wprawdzie kolossalne lecz obrysy które się utrzymały są czyste i delikatne — Głowa wyraża łagodność Gracyi i spokoyność. Charakter iest wprawdzie Kommirowy, lecz usta maią pomimo grubych warg miękkość w ruchu i delikatność w wyrobieniu wpodziw wprawiaiące. Jest to ciepłe mięso i prawdziwe Życie. Sztuka umiała dość do wysokiego stopnia gdy ten Pamiętnik robiono — Prawda że tey głowie brakuie to co zazwyczay Stylem zowiemy to iest prostych pysznych form iakie Grecy swoim Bóstwom dawali, lecz w tem zapominali prostoty i wielkiey i cichey prawdy Natury, którą się w tey figurze spostrzega. — Denon 131.

Także spostrzegł Denon k: 131. Groby Grüben i małe świątynie wydatney roboty i Posągi i Groby w skale, dla zrobienia Pyramidzie Cheopsa podsady czyli postumentu i przyozdobienia iey Massy

Cheops podczas swego panowania kazał pozamykać Świątynie, po swey śmierci nie mógł znaleść mocców na swą pochwałę w Egipcie — Córka Cheopsa dokończyła iey i wystawiła sobie inną, bo tyle swoy honor kobiecy na to wystawiała żeby iey na to wystarczyło —

Pyramidy pod Sakarra zaymuią 2 mil wzdłuż są odległe od Nilu, a za niemi są inne mnieysze lecz porujnowane. — Pyramida pod Sakarra iest iedną z Naywiększych lecz tey kształt nieregularny

Pyramida w Aylolum na wschodzie w Faium może Mendesa. iest naywięcey podupadła i naymnieysze wspaniałością zrobiona iest z kamienia wap: na iądrze, z surowli. — Pomimo tego stoi iescze, tak sprzyiaiące iest Klima Egipskie Monumentom., co by u nas przez iedną Zimę zniszczało tamtrwa wieki. —

o Obeliszkach w ogólnosci

Conversations Lexicon. tak o nich mowi: Obelisk ὀβελισκοι i ὀβελοι.
Obeliszki należą do naydawnieyszych i nayprostszych Pomnikow Egipskiego Bu:
downictwa.— Są to czworoboczne Słupy zwężaiące się nieznacznie w górę, i w samym
koncu zięte z czterech Stron ostrosłupowo.
Iuż Herodot, lecz nayobszerniey o nich mowi Pliniusz.
Pliniusz utrzymuie że pierwszym wznosicielem Obeliszkow był król Tebow na:
zwiskiem Mestres czyli Mestphres, lecz nie przyłacza iego wieku panowania, a
ani w Herodocie ni Dyodorze o tego imienia krolu nie masz wzmianki.
Zdaie się że zwyczay (pierwszy) stawiania Obeliszkow poprzedzał czas Moyzesza, przynay:
mniey na parę wieków przed woyną Troiańską.
Obeliszki są nayczęściey bez podnoża, maią od 50 do 150 stop wysokości, i wię:
cey.— są z czerwonego polerownego granitu /: Syenit:/ Lecz się znayduią tako
w małey liczbie z marmuru białego i innych rodzaiow kamienia.
W spodzie zaymuią zawczasy przestrzen od 4½ do 12 stop, a nawet więcey
w □.— Niektore są ze wszystkich 4ʳᵒ stron, inne zas tylko na niektorych hyero:
glifami ozdobione.— Hyeroglify te są /:na 2 cale:/ wgłębz wycinane, nayczęściey
przedziałowo lub ustępowo-rozłożone /: felder= oder absatzweise eingetheilt:/ i farbami
wypełniane— Czasem nawet są rożnemi kolorami pokrywane.— Lecz są i takie
ktore żadnych hyeroglifow na sobie nie maią.
Spod Obeliszku spoczywa na czworoboczney podstawie pospolicie o 2 do 4
stop szerszey iak sam Obeliszek— wierzchnica tey podstawy iest wcięta wgłębz
aby spod Obeliszku bezpiecznie w niey spoczywał.
Obeliszki były nayczęściey häufig z iednostaynych sztuk kamienia w ka=
mieniach wyższego Egiptu wycinane, i Kanałami do Nilu, a tym aż do mieysca
gdzie stać miały sprowadzane.— Wielu uczonych o tem powątpiewało, i usiłowa
to inaczey to tłomaczyć: lecz podług świadectwa podrożuiących znayduią się szcze:
gólniey w gornym Egipcie starodawne kamnie, w ktorych iuż powykuwane
Obeliszki, lub formy powycinanych leżą.
O początku Obeliszkow mało co pewnego da się powiedzieć. Bydz może że wy:
obrażały bałwochwalskich bożyszcza. /: Vielleicht führten die ältesten Götterbilder, welche
nichts anders als pyramidenförmige Steine waren, darauf:/. Takim był przedwieczny posąg
<u>Bild</u> Wenery w Paphos, to iest był pyramida z białego marmuru.—
Podług Herodota pierwsze Obeliszki wznoszono na cześć boga Słonca, i by:
ły symbolem promieni Słonia.— To miało ich nazwisko i kształt wyrażać.
Także mogły dla uwiecznienia pamiątki zdarzeń iakich bydz stawiane, a o:
snowa hyeroglifow mogła w sobie mieścić pochwały bogow, krolow, lub przed=
mioty nauki religiyney.
Mniey wiary godna iest rzecz, uważać ie za skazowki słoneczne, bo koncu
ich gorny żadnego ostrego cienia nie rzucał. Lecz pozniey w tym celu ie stawiano
i na niektorych kule na wierzchu kładziono; takim był ten ktory na Placu Marsa
przez Augusta był postawionym pod dozorem Astronoma Maniliusza, bo słu:
żył za Słoncowskaza—
To tylko iest pewna, że u starych Egipcyan za szczegolnieysza służyły O:
zdobę rynkow i przedbramnow Swiątyn i samych Swiątyn.— przed ktorych głowne:
mi wchodami po dwie lub więcey tego rodzaiu Słupow stawiano.— Lecz w tym
celu używano Obeliszkow tylko znaczney wysokości.
Po zdobyciu Egiptu przez Persow żadnych więcey Obeliszkow nie wznoszono.
i Lagidzi /: to iest Ptolomeuszowie czyli 13 grecko egipskich krolow, ktorzy od smierci Alexandra

aż do czasu kiedy Egipt Rzymską Prowincyą został, panowali:) Alexandryą tylko Obeliszkami dawnieyszych krolow przyozdabili. — Rzymscy Cesarze wiele Obeliszkow z Egiptu poprzeprowadzali do Rzymu, Arles, Konstantynopola, ktore poźnieg poobalane po większey części, i znow nazad poskładane i popostawiane zostały.
Zob: Zoega. De Origine et usu obeliscorum ed: Romae 1797. —

o Obeliszkach Rondelet

Niero o Granicie

Egipcyanie są pomiędzy wszystkiemi znanemi ludami ktorzy zdaią się, że naypierwsi używali Granitu w stawianiu swoich Świątyn i Pomnikow, ktore dla swey mocy, twardości wątku i sposobu konstrukcyi przetrwały tysiące lat, pomimo pustoszen przez rożne ludy ktore następnie zdobywały Egipt.

Zdaie się że chęci uwiecznienia pamiątki iakich wielkich wypadkow, lub ludzi iakich sławnych przypisywać należy sztukę obrabiania tak twardego wątku iakim iest Granit, w kraiu gdzie zwyczayne pomieszkania nie były tylko z ziemi, pokrywane trzciną lub słomą.

Podług annalow dawnych Egipcyan ktore nam pozostały okazuie się że pierwsze usiłowania tey sztuki winny się iednemu z krolow Miasta Memfis zwanego Tosorthrus ktory żył więcey iak na 1200 lat przed erą zwyczayną podług rachuby Herodota, a na 1500 lat podług Dyodora Sycylijskiego.

Dawne kopalnie Granitu znayduią się od Syene czyli Asuan aż do katarakt Nilu, są na bokach gor. Widzieć się ieszcze daią bałwany z gruba obrobione znaczney długości, ktore zdaie się że przygotowano na Obeliszki i kolumny. Ten rodzay skały nie ma warstew, ale iest litą w massach ogromnych, z ktorych można wyrabiać sztuki znaczney wielkości.

Te obrabianie sztuk z gruba daie widzieć iakiego sposobu Egipcyanie używali sposobu, aby w massie skały wycinać Bałwany Granitu na Obeliszki kolumny a nawet budowle z iedney sztuki kamienia — czyli lite —

Poczęli wycinać w massie przednią stronę i wierzchnią bałwanu; potem wycinali rowki tranchées narzędziami cienkiemi 3 cali szerokie, a co 3 stopy głębokie dziury, w ktore wbiiano kliny z drzewa suchego, ktore zwilżali wody aby pęczniały i odrywały bałwan od massy skalney. Jest to sposob prawie ten sam ktorego używaią i teraz do wydobywania kamienia z skał litych to iest nie pokładowych —

o Obeliszkach Granitowych Egipskich.

Pliniusz dawny ktory się radził wielu Pisarzy ktorych Dzieła przepadły przypisuie wynalazek Obeliszkow czyli raczey zwyczay dedykowania ich Słońcu, krolowi Egipskiemu nazwiskiem Mestres, z Tebow; dodaie że to było podług objawienia we śnie iaki miał ten krol że kazał wystawić naypierwszy Obeliszek przed Świątynią Mephres w Heliospolisu; mowi że ten czyn był wyrażony hieroglifami na nim wyrytemi —

Dyodor Sycylijski mowi o dwoch Obel. ktore sławny Sesostris kazał wystawić w Tebach, każdy z nich miał 120 coudées wysokości, na nich wyryte było denombrement iego woysk, stan finansow, i nazwiska rożnych ludow ktore podbił.

Jego Syn i następca dwa inne Obeliszki wystawił przed Świątynią Słońca w Heliospolis z iedney sztuki granitu. Herodot i Diodor zgadzaią się na ich wielkość, to iest że miały po 100 coudées wysokości, i że ich grubość w spodzie była o 8 coudées.

Sothis ieden z następcow Mestresa wzniosł 4 obeliszki każdy o 48 coudées wysokości —

Ramses czyli Rhamesses ktory panował w Egipcie w czasie wzięcia Troi wystawił ieden o 40 coudées wysokości, i drugi o 90 coudées i umieścił go przed pałacem Krolewskim Mnevis. (de Mnevisi) Pliniusz mowi że ten krol

wzgl.

Obeliszek z Greck: οβελισκος i οβελος. Obeliszki należą do naydawnieyszych a razem nayprostszych Pomnikow Egipskich. Są to czworograniaste słupy zwężaiące się ku gorze, i pyramidalny koniec maiące — Już Herodot, nayobszerniey iednak Pliniusz o nich mowi. Pliniusz wynalazcą Obeliszkow założyciela mieniąc być Mestresa z Tebow czyli Mestphresa, nie przytacza iednak iego czasu panowania w Tebach, a o tego nazwiska krolu ani Herodot ani Dyodor nie wspomina — Podług podobieństwa początek budowania Obeliszkow pomierzał wiek Moyżesza, przynaymniey na parę wiekow przed Woyną Troiańską.
Zob: Obeliszek Watykanu

użył 20000 ludzi do^na^ przyprowadzenia i postawienie tego Obeliszku, i ażeby znaglić Architektów którym to przeprowadzenie było poruczone iżby wymyślili machiny i sposoby nayskutecznieysze do tey czynności kazał przywiązać własnego Syna do wierzchołka Obeliszku. Obeliszek ten który zadziwiał wszystkich dla swey wysokości i piękności oszczędzonym był przez Kambizesa gdy po oblężeniu Tebow kazał burzyć i palić naypięknieysze budowle tego miasta—

Dwa inni krolowie Egiptu zwani przez Pliniusza Smares i Eraphius wystawili każdy z nich Obeliszek o 88 coudées wysokości bez hyeroglifow.

Ptolomeusz Filadelski postawił ieden o 80 coudées w Alexandryi bez hyeroglifow; był robiony pod panowaniem Nectanebisa. Architekt dla przeprowadzenia go z wyższego Egiptu kazał wybić kanał od spodu Skały z ktorey był wyięty aż do Nilu.— Podsunął potem pod Obeliszek w poprzek kanału ułożony dwa mocne statki związane z sobą, i obciążone cegłą ciężarem dwa razy większym iak był cięzki Obeliszek. Gdy statki umieszczono przyzwoicie, wydobyto z nich cegłę. Statki tym sposobem podniesły Obeliszek, który spuszczono tak na nich aż do Alexandryi i postawiono przed grobowcem Arsynoé siostry i Żony Ptolomeusza—

Conversf: Lexicon w Alexandryi ieszcze dzisiay są do widzenia Obe[liszki] ieden stoiący, a drugi powalony między nowym miastem a wi[eżą] oświecaiącą (: Latarnią morską :)

Dwa były Obeliszki w Porcie Alexandryi postawione przed Swiątynią^inne^ Cezara, każdy o 40 coudées wysokości, uchodziły za dzieło Mestresa.

Obeliszki znayduiące się teraz ieszcze w Egipcie

1° Obeliszki w Alexandryi

Przy murach starey Alexandryi znayduią się dwa Obeliszki z granitu czerwonego obładowane hyeroglifami. Jeden z nich który stoi zwany igła aiguille Kleopatry ma (: podług obmierzenia francuzkich Artystow wysłanych do Egiptu:) od spodu podstawy aż do szczytu $62\frac{10}{12}$ stop par. (20,410 metrow), grubości w spodzie 7 stop (2,273 m:); w gorze 4 stopy 10 cali (1,57 m:) Szpic ma 6 stop (2,948 m) Kloc czyli Sześcian^na^ ktorym stoi ma $8\frac{1}{3}$ stop w kwadrat (2,707 m:). Wznosi się na 3 stopniach kamiennych— wysokość stopnia spodniego iest 24 cale szerokość 16 cali— Drugiego 20" wysokość a 13 szerokość; Wierzchniego 18 cali wysokość a szerokość 17 cali. Cała wysokość tego pomnika od Ziemi do wierzchołka wynosi $74\frac{1}{2}$ stop (24,2 m:).—

Conver: Lexi: Zupełnie toż samo co wyżey; pomiędzy nowym miastem a Latarnią mor[ską] tez ieden tylko stoi—
Obeliszk zwany Igłą Kleopatry darował Basza Egiptu w 1820 Krolowi Angielskiemu i iest postawiony na pla[cu] Waterloo w Londynie

Pomiędzy szczątkami drugiego Obeliszku złamanego i przewroconego uważa się część spodnia około 17 stop długa, a $6\frac{7}{12}$ stop gruba przy podstawie więc był mnieyszym od poprzedzaiącego—

2° Obeliszek w Heliospolis czyli w Matareen teraznieyszym.

Podług Norden iest tey samey wysokości co Kleopatry w Alexandryi Pockocke który go mierzył znalazł iego widoczną wysokość 62 stop $10\frac{7}{12}$ cali par: (67 stop angielskich:) lecz iest większym bo część iego w Ziemi zakopana— Grubość dolna iego iest 6 stop $7\frac{7}{12}$ cali par: (2,154 m:) na 7 stop (2,274), więc nie iest kwadratowy— iest ozdobiony w Hyeroglify

Podług Conv: Lexicon Matarea, między ruinami Heliospolis.

3° Obeliszki dawnych Tebow czyli Diospolis w wyższym Egipcie

Pockocke mowi o 4 wielkich Obeliszkach, z ktorych dwa po przed wielkim wniyściem do Swiątyni Carnac maią w części widzialney $58\frac{1}{2}$ stop par: wysokości (19^m^) a 6 stop $7\frac{7}{12}$ cali grubości w spodzie (2,154 m:).

Conv: Lexicon mowi: że w Tebach iest ieszcze 8 do 10 Obeliszkow, naypięknieysze w Luxor przed do wielkiey świątyni

nie maią

nie maią tylko iedną kolumnę hyeroglifow na rozwyż.

Daley ku wschodowi są dwa drugie Obeliszki wązsze, bo 68 7/12 stop par: (22, 278 m:) wysokie, a 7 stop 1/2 linii (2,29 m) grube w spodzie. Niewiadomo iak są głęboko zakopane w ziemi, i czyli odkryte zostały przez Francuzow w Expedycyi Franc Egipskiey.

Dwa drugie Obeliszki w Luxerin maią około 75 stop par: wysokości a 7 9/12 stop grubości w spodzie.

Tab 1. okazuie te i inne Obeliszki podług iedney podziałki. Podstawa osobno odrysowane należą do Obeliszkow tych samych Numerów.

Conver: Lex: Jenere mowi że w Okolicy Fasum iest iedno Obeliszek.

Obeliszki Egipskie przeprowadzone do Rzymu.

1. Obeliszek stoiący na Placu Ludu. del Popolo.

Naypierwszy obeliszek ktory przewieziono z Egyptu do Rzymu był zrobiony ~~pod~~ na rozkaz Semneserteusza ktory panował wtedy kiedy Pitagores wiazował po Egipcie. Pliniusz mowi że wysokość iego była bez podstawy rachuiąc 125 stop rzymskich. August sprowadził go do Rzymu i umieścił w ~~środku~~ Spinie wielkiego Cyrku. Następnie Papież Sixtus Quintus przeniosł go i postawił na placu del Popolo au carrefour de la Place du Peuple. Znaleziono go równie iak Obeliszek Konstantyna (Constance) Cesarza w zwaliskach wielkiego cyrku, więcey iak na 24 palmy głęboko w ziemi. Był na 3 części złamany, podstawa przewrocona i z mieysca wzruszona. Trzy części tego Obeliszku miały razem 110 palmow czyli około 82 3/4 stop rzymskich daiących Zas Pliniusz naznacza mu 125 3/4. Rożnica ktora może pochodzić z omyłki kopisty textu Pliniusza.

Hyeroglify ktoremi był ozdobiony okazywały tłomaczenie fenomenow Natury.

przy Kościele Madonna del Popolo

Obeliszek ten iak postawiony na Placu del Popolo ma pod sobą Podstawę czyli kloc granitowy ten sam co w wielkim Cyrku na ktorym znayduie się napis Augusta. Gzemsik nad nim iest z kamienia trawertyńskiego. Wysokość cała kloca iest 38 palmow czyli 26 stop 1 1/12 cali par: (8,591 m).

Obeliszek sam na tym klocu iest z 3 sztuk mieszczących razem 97 palmow czyli ~~4~~ 65 3/4 stop par: (21, 6~~80~~ m:).

Grubość iego w spodzie iest prostokątem 10 3/4 palmow na 9 1/2 (2,4 m: na 2,121). w gorze gdzie się poczyna koniec 6 2/3 na 5 3/4 palmow (1,489 m: na 1,284 m).

Cała wysokość iego z ~~klocem czyli~~ Piedestałem iest 135 pal: czyli 92 stop 10 1/2 cali (30, 273 m:) oprocz krzyża ktory ma 17 1/2 stop. Fontanna był wyty przez Syxtusa 5° do przeprowadzenia i wystawienia tego pomnika na Placu Ludu w r: 1589.

Drugi Obeliszek postawiono na Placu S. Jana Lateranskiego. Zob: niżey.

Palm = 8 1/4 cali par: = 0, ~~[illegible]~~ m: 0,223333

2. Obeliszek na Placu Monte Citorio

Drugi Obeliszek sprowadzony z Egiptu przez Augusta iest ten ktory Pliniusz przypisuie Sesostrysowi, podług niego hyeroglify na nim rowniez iak na poprzedzaią: cym miały wyrazać Fenomena natury, podług tłoma: czenia egipskiego. — O 9 stop był mnieyszy iak po: przedzaiący. — August kazał go postawić[x] na Polu Marsa aby służył za kompas gnomon. Był za: kopany w Ziemi na Polu Marsa aż do roku 1748. Benedykt Benoit 14[ty] kazał go wydobyć i postawić w dziedzińcu sąsiedzkiego domu Xsiężów S[to] Lau: rentego — Lucyny z odłamkiem i piedestałem granito: wym na ktorym stał dawniey. — Był złamany na 5 kawałkow i bardzo uszkodzony. Wysokość razem tych 5 kawałkow była 68 $\frac{1}{3}$ stop par.; podług Stuarda 67 stop 10 linii, podług obmiaru Ronde leta 67', 6'', 4''' co czyni 73 $\frac{3}{4}$ stop dawnych Rzym: skich (każda = 10'' calom 11 $\frac{5}{8}$ linii par.) zamiast 116 $\frac{3}{4}$ podług Pliniusza. Lecz uważa Rondelet że przedłużaiąc Obeliszek na doł podług pochyłości iego stron aż do 116 $\frac{3}{4}$ stop, grubość iego byłaby o 10 cali większą, niż cale kloca podstupowego granitowego na ktorym się znayduie napis Augusta — Ztąd wnosi o błędzie w tex: scie Pliniusza. —

Nie widzieć dla czego Pliniusz przypisuie ten Obeliszek Sesostrysowi; Dyodor Sycylyiski tylko o dwoch Obeliszkach tego Xięcia wspomina maiących po 120 cou: dées, chyba że przepomniał mowić o innych mnieyszey wagi. — To domniemywanie zdaie się popierać sam Pliniusz ktory mowi, że hyeroglify Obeliszkow Au: gusta zawierały tłomaczenie fenomenow Natury, kiedy cytowane przez Dyodora były pomnikami potęgi Sesostrysa, bo okazywały rozliczbowanie iego woysk, iego rycerstwo i finansow —

3. Obeliszek na Placu S[to] Piotra —

Trzeci Obeliszek był postawiony na środku Cyrku wybudowanego przez Kaligulę i Nerona przy gorze Watykanu. — Pliniusz mowi że ten Obeliszek iest ie: dnym z tych ktore Nuncoreus syn Sesostrysa po: święcił Słońcu — a ktorego wysokość iakiesmy powie: dzieli była 100 coudées, lecz się złamał w stawia: niu —

Z Cyrku Nerona przeprowadzony i postawiony zo: stał na środku Placu kościoła S. Piotra pod Syxtusem piątym — Jeden tylko ten Obeliszek nie został przez Gotow wywroconym gdy Rzym pustoszyli w roku 547 pod Krolem Totila. Obeliszek ten iest z iedney sztuki Granitu i iest sztuką granitu naywiększą ia: ka exystuie, ma długości 78 stop par: — Grubość w spo: dzie

x pod dozorem Astronoma Manilijusza

dzie z każdey strony inna, średnio biorąc wynosi 8 $\frac{3}{4}$ stop par: — w górze 5 $\frac{1}{2}$ stop, wysokość końca zwężonego ostro 4 $\frac{1}{8}$ stop. —

Dominik Fontanna przeprowadził go i stawiał na placu Kościoła Watykańskiego — ma mieć podług obliczenia 3640 stop kub: par: i wagę 674005 ℔ wagi de marc; czyli 339723 kilogrammów. — Lecz z okuciem żelaznem, klubami linami itd: potrzeba było podnieść ciężar 751844 ℔. par: czyli 367910 kilogr.

Użyto do tey czynności 40 wind, 140 koni i 800 ludzi; i kosztowała 37955 talarów rzymskich czyli 200.000 franków —

Stoi od r. 1586 przed kościołem Watykańskim iest bez hyeroglifów. ma z krzyżem i postumentem 126 stop waży 10000 cetnarów. Conver. Lexicon

4 Obeliszki. Mausoleum Augusta.

Pliniusz nie mówi o dwóch Obeliszkach postawionych przed wchodem Mausoleum Augusta, ani o wielu innych które stały za iego czasów. Mercati sądzi że były sprowadzone z Egiptu wystawione przez Cesarza Klaudyusza w r. 47 ery rzymskiey —

Po wydobyciu ich z Ziemi z ruin tegoż Mausoleum pokazało się że ~~każden miał~~ stały na posadzie marmurowey białey 5 $\frac{1}{2}$ stop par: wysokiey, na którey był piedestał czyli sześciogran de granitowy 12 stop wysoki a blisko 7 stop w □ gruby — Na tym sześciogranie była odsadzka 2 $\frac{3}{4}$ stop wysoka i na niey dopiero stał obeliszek. Odsadzkę tę pokrywały ozdoby bronzowe i lwy które się go zdawały dźwigać. — Te dwa obeliszki przewrócili Gotowie i na części się potłamały —

Jeden z tych Obeliszków postawiony został w r. 1587 w tyle Kościoła P. Maryi Większey. S^a Maria Maggiore. znaleziono że miał wysokości 45' — 4 $\frac{1}{2}$ cali par: —

Drugi tey samey wielkości wydobyto w roku 1782 i postawiono na placu de Monte Cavallo ——

Postawiono ie na sześciogranach granitowych którym poprzydawano odsadzki i gzemsy z marmuru białego i kamienia trawertyńskiego —

6 Obeliszek w Ogrodach de Saluste

Autorowie mniemaią że iest dziełem Sethosa. i że go Cesarz Klaudyusz sprowadził z Egiptu po śmierci Kaliguli i postawił w ogrodach de Saluste. Znaleziono go na Ziemi i złamany na dwoie — Miał na sobie hyeroglify. Podstawa była z marmuru białego bez napisu. Długość cała to iest ze szpicem tego Obeliszku była 45 stop 4 $\frac{1}{2}$ ~~10~~ cali par: iak w Mausoleum Augusta. Stał na tey podstawie na 4 astragalach bronzowych każden 1 palcy wysokości, więc cała wysokość tego Pomnika była 55 $\frac{2}{3}$ stop par: — Podstawa była prostokątna 4 $\frac{1}{2}$ stop na 3 $\frac{1}{2}$ stop par:

Syxtus

Syxtus 5ty był w chęci postawienia go na placu przed Termanii Dyokleczana — Klemens 12 kazał go przenieść na plac Sgo Jana Laterańskiego, i tam go chciał postawić lecz śmierć w r. 1740 zaskoczyła go. — Złamany na 3 części tak leżał aż do Piusa 6go i trzy sztuki miały razem 28¼ stop par: — Pius 6 kazał go postawić w gorze wielkich schodów prowadzących od placu di Spania do Placu Trinita di monte — Strony tego Obeliszku są ozdobione hyeroglifami.

7 Obeliszek na Placu S. Jana Laterańskiego zwany Laterański —

Jak się powiedziało dwa były Obeliszki w wielkim Cyrku, jeden postawiono na Placu del popolo, ten drugi o którym tu mowa na Placu S. Jana Laterańskiego — Obydwa odkopano z głębokości 24 palmów (16½ stop par:) z ziemi na 3 części połamane. —

Obeliszek ten Konstantyna (Constanzo) zwany bo go kazał postawić w wielkim Cyrku. — Trzy kawałki znalezione miały razem 101¾ stop par: (33,525m:) długości — Podstawa pod nim zupełnie zrujnowana. — była prostokątna 9°6 stop: par: na 8 stop 7⅛ cali. Grubość gorna obeliszku tam gdzie się poczyna mała pyramida czyli Koniec obcięty miała 6'–4¼ cali, na 5⅓ stop par: pyramidka była 9 stop 7½ cali wysoka. — Więc bryłość jego była 5160½ stop kub: par. — Że stopa kub: waży tt par: 190 uncyi 10, gran 29 więc ciężar obelisku był 481.520 kilogramów czyli tt. par: 983,678.

Ten obeliszek stał w środku de l'epine wielkiego cyrku na podstawie granitowey 13¼ palmów wysokiey, a 16 w w Kwadrat[?] mający, z 6 sztuk złożoney. Na tey podstawie był cokuł z marmuru białego, a nad tym były 4 astragale bronzowe 1¼ palmy wysokie — Cała więc wysokość tego monumentu od tła cyrku była 172¾ palmów.

Dominik Fontanna przyprowadził go i postawił na placu S. Jana Laterańskiego za Syxtusa 5go. Wiele trudności doznał dla gruntu nierównego i bagnistego. 500 ludzi robiących do tego więc musiał z których 300 dzień i noc ciągnąć[?] machinami wodę czerpali —

Obeliszek ten iak stoi na Placu S. Jana Laterańskiego ma 99 stop par: wysoki: i iest nayw[ię]kszym z znanych — Bryłość iego iest 4945 stop kub: i waży

towersi: Lex: mimo że na nim była iest rzeźba nayp[ię]kn[iej]sza ciężar wynosi 13000 ctt, wysokość bez postumentu 140 stop; z postumentem 179.

Konstantyna 29o.

waży 942650 $\frac{3}{4}$ ℔ par: (461436 kilogr:). Podstawa pod nim iest z kamienia trawertynskiego, bo stare 6 sztuk granitu bardzo popsute zostały. Podstawa to ma 38 palmow wysokości a 16 $\frac{1}{2}$ szerokości od bruku aż pod Obeliszek — Pod nim są dwa lokaty. ozdobione w fontanny —

Tutay tych samych użyto sposobów w podniesieniu Obeliszku na Podstawie iak dla Obeliszku Watykanskiego także zbudowano wieżę drewnianą; że zaś ten Obeliszek miał o 30 $\frac{1}{2}$ palmow więcey wysokości iak tamten, musiano zrobić Wieżę wyższą, i dwa razy wewnątrz tak obszerną iak grubość spodnia Obeliszku dla tego że się złożyć musiał z 3 kawałków na sobie ustawionych, aby ustawiwszy kawałek dolny można było podnieść drugi obok niego i ustawić nad nim.

Zatrudniaiącą było rzeczą z razu dla Architekta iak połączyć na sobie sztuki Obeliszku, bo kształt ich pyramidalny wymagał okucia i ~~sztaby drewna~~ i więzów lieus któreby przechodziły pod spód kawałka podniesionego, co utrudzałoby było postawienie go bespośrednio na niż stojącym. Nie mógł także zaufać powierzyć tak wielkiego ciężaru klamrom i sworniom w masie osadzanym. — Po namysleniu się przyszło mu na myśl zrobić kazał w częściach maiących się z sobą łączyć dwa wcięcia na krzyż Fig. 1 Tab 1. w kanię to iest szerze we dnie iak na powierzchni — Dziury z tąd wskroś na krzyż formujące się wypełnił kawałkami granitu w podwóyną kanię wyciętemi i szczelnie ~~w~~ dziurach zapełniaiącemi. Kawałki te wewnątrz były z sobą spoione klamrami żelaznemi na ołowiu — Przez ten sposób sztuki Obeliszku tak z sobą spoił że można by było podnieść go cały po naprawieniu, tak iak gdyby był z iedney tylko sztuki —

Obeliszek ten który iest naywiększym ze znanych zdaie się być tym, który Pliniusz przypisuie Ramizesowi czyli Rhamessesowi; o którym się wprzey wspomniało że syna swego na szczycie w czasie stawiania go kazał przywiązać — Obeliszek ten powinien był mieć 90 coudées wysokości zamiast 90 stop Rzymskich przez omyłkę zapewne przez Pliniusza podanych —

8 Obeliszek Placu Nawony.

Wydobyty został z Cyrku Karakalla w r. 1649 za Innocentego X. go gdzie był do połowy przysypany ziemią i połamany na sztuki — Kawaler Bernin stawiał go na środku Rynku Nawonny, ma wysokości 51 stop. 6 cali 9 linii (16,749 m:), grubości u gory 4 $\frac{1}{8}$ stop par: (1,340 m), w gorze 2 $\frac{3}{4}$ stop (0,893 m).

Niektory Autorowie sądzą ze był dziełem krola Egypskiego Ramesses, ktory zył na 1500 lat przed erą chrześciańską — ma hyeroglify — Był przeniesiony na rozkaz Karakalli około 249 roku od tey ery — aby zdobił cyrk jego na Appiyskiey drodze.

9 Obeliszek Barberini

Leży na dziedzincu Pałacu Barberini złamany na troie — ma 28 stop 2¼ cali dlugi, grubości w spodzie 2¾ stopy, w gorze 2 stopy ½ cala — ma hyeroglify. Wydobyto go z ruin cyrku wystawionego przez Cezarza Heliogabale i ukoronowanego przez Aureliusza ktory go kazał postawić — Mowią że ten Obelisk iest tym iednym z tych ktore Ramesses lub iego ~~syn~~ Oyciec Sothis kazał zrobić — Dotąd nie został ani zrestaurowany ani postawiony —

10 Obeliszek S. Mahuto teraz stoiący na Placu Panteonu czyli Rotundy

Jest tylko częścią takiego większego, ktory znaleziono przy Zwaliskach Swiątyni Minerwy czyli Izydy — Wysokość iego teraznieysza iest ~~[illegible]~~ stop par: blisko 19. grubość spodnia 2 stopy 5 cali ma hyeroglify —

11. Obeliszek Mathei

Stoi w ogrodach Villa Mathei, składa się z dwoch sztuk. Sztuka wierzchnia ma hyeroglify spodnia gładka — Ma wysokości 36 palmow czyli 24¾ stop par: (8,040 m:), grubości w spodzie 4 palmy (2¾ stop). Jest to prezent ktory lud rzymski zrobił wodzowi Mathei, ktory go posta wił w r. 1582. Te dwie sztuki leżały w ogrodzie w tyle Kapitola Ara coeli —

12 Obeliszek Medicis

W Ogrodach Willi Medycis ma 22 palmy wysokości (15⅛ stop par:) grubości przy podstawie 3¼ palmy; iest postawiony na podstupiu na 4 tortues z bronzu złoconego. Ten obeliszek pochodzi z Cyrku Flory gdzie go Cezarz Klaudyusz postawił — ma hyeroglify —

13. Obeliszek Placu Minerwy

Ma hyeroglify — wysokości 24 palmy, grubości przy podstawie 3⅓ pal: w gorze 2¼ palmy. Kawaler Bernin stawiał go w pośrod tego placu — Wymyślił postawić go na Słoniu umieszczonym na Podstupiu — Mniemaią że stał dawniey na placu przed Swiątynią Serapisa —

Obeliski

Obeliszki Rzymskie które śmy opisali są wszystkie z Granitu czerwonego, egipskiego — Jest ich 13 — Pliniusz który nie opisuie tylko wielkie tylko wspomina o trzech — Ammien — Marcellin który żył w r. 370 rachuie 6 wielkich Obeliszków, a P. Victor rachował ich w tymże czasie 6 wielkich i 42 małych — Wiele ich zatem zostaie do odkrycia lubo wiele popsuto na bruki, ocienienia murow i restauracye —

Obeliszek Konstantynopolitański

Miejsce gdzie się znayduie było niegdyś cyrkiem zwanym przez Greków hippodrome — wielu mniema że Konstantyn sprowadził go z Egiptu i postawił — Został przez trzęsienie ziemi przewrócony, i nanowo przez Cesarza Teodozyusza wzniesiony. Lecz ponieważ w dawnieyszych opisach Konstantynopola przed Teodozyuszem robionych nie masz wzmianki o Obeliszku w hyppodromie, a iednakowoż wyraźnie iest w nich o Obelisku w piątey regii region tego miasta, można przypuszczać że Konstantyn miał proiekt postawienia wielkiego Obelisku który sprowadził z Tebow do Alexandryi, lecz śmierć niedozwoliła mu sprowadzenia go do Konstantynopola — Powiedzieliśmy iuż że iego Syn Konstans (Constance) sprowadził go do Rzymu i postawił w wielkim cyrku — Można więc przypuszczać że hyppodrom Konstantynopolitański nie miał Obelisku przed Teodozyuszem który go iak teraz stoi postawił przeniosłszy ten który stał w piątey regii — a to podług Opinii Panwiniusza — Podobieństwo nawet iest że było więcey Obelisków w Konstantynopolu, bo Petrus Gyllius który tam był dwa razy mówi że w pierwszym swym woiażu widział dwa Obeliski z Granitu Egipskiego ieden w hyppodromie, drugi zaś przy Dziedzińcu Królewskim; ten ostatni miał 35 stop rzym: długości, a 6 grubości w spodzie. Zakupił go Weneeyanin ieden zwany Antoni Prioli aby był postawiony w Wenecyi na Placu St. Etienne —

Co się tycze Obelisku hypodromu wznosi się na 4 Astragalach bronzowych, każden 1½ stopy wysoki — Podstępie iest kubiczne ozdobione w płaskorzeźbę — Pod nim ma się znaydować cokuł na stopniach. Podstępie to ma mieć 9 stop rzym: w ▫ a 7¾ wysokości — Grubość spodnia Obelisku iest 6 stop w ▫, wysokość 50 stop —

Dwa napisy wyryte na Podstępiu ogłaszaią że został wzniesiony w 32 dniach pod dozorem Proclusa — Płaskorzeźby wyrażaią Machiny użyte w czasie podnoszenia

szenia go, to iest rzędem wind pionowych z drążkami
i prawdami idącemi do Obeliszku — Czterech ludzi obra-
ca każdą windą, ieden zas pociąga sznur siedząc
na Ziemi pociąga za drugi koniec obwiiaiącego się
Sznura, iak się i drzisiay praktykuie — to tyle O-
beliszku widać wielkie koło do którego iego spodu
zdaie się być przywiązany — Trudno zgadnąć iaki
bydź mogł użytek tego koła; może to był sposob
do prostoici kierowania Obeliszku i postawienia
go na podstawie swoiey którego wysokość iest blisko
tak wielka iak odległość Obeliszku od obwodu Koła.
Zob: Tab: 1. fig: 15 —

Obeliszek w Arles

Jest z granitu Egipskiego iest bez hyeroglifow-
ma wysokości 47 stop par: grubość podstawy iest 7
stop. Znaleziono go w ogrodach Augustyanow Sgo
Remij blisko Rhonu, gdzie mniemą miał bydz cyrk
w którym Cesarz Constance celebrował gry w roku
354. może on go kazał postawić — Odkryto go
w r. 1389. Karol 9 miał chęć postawienia go —
W r. 1676 przeniesiono go na plac Archibiskup-
stwa gdzie go i postawiono — Na wierzchu osadzono
glob azurowy, z herbem francuskim z słońcem
na wierzchu co było dewizą Ludwika 14go na kto-
rego cześć go postawiono. Na 4 stronach pod-
stępia wyryto napisy łacinskie.

Ważył około 2000 cett. podniesiony został
za pomocą 8 wind cabestans. Zawieszony został
w powietrzu i postawiony na piedestale co prze-
ciągu kwadransa —

O Miarach Starożytnych

Z trudnością dociec można wielkości miary zwa-
ney Coudée cytowaney przez Herodota, Dyodora Sycy-
liyskiego i Pliniusza — to zapewne pochodzi ztąd że
w starożytności miary mogły bydz rożne i nie stałe to
iest może zmieniały się —
Wielu mniemało że Coudée brać się powinno z po-
działow na Nilowskazie czyli Mekjias będącym w Ka-
irze. —

Doktor Greaves w r. 1638 mierzył iedno Coudée
czyli łokieć na tym Nilowskazie i naznacza mu na
wielkość $\frac{1824}{1000}$ stopy Angielskiey — Miary ktorey
używał iak sam mowi była w stosunku do Paryzkiey
iak 1000: 1068, więc by łokieć Egipski czyli Coudée
miał 20 cali $5\frac{83}{89}$ liniy paryzkich czyli $551\frac{2}{3}$ mil-
limetrow — lecz że metrologowie nie zgadzaią się
na prawdziwy stosunek stopy Angielskiey do Pary-
skiey dla tego Frerel ewaluiie ~~dota~~ miarę Greavesa

na $20\frac{1}{2}$ cali par: (555 millim:) a Paucton na 20 cali $6\frac{66}{125}$ linii par: (556 millim). — Pan Bonne robi łokieć Egipski = 20 cali $6\frac{2}{8}$ linii par ($555\frac{3}{4}$ mil).

200000 coudees = 500 Stadiom = iednemu stopniowi południka merydyanne ziemskiego, zas podług obmierzen teraz: astronomow stopień ten = 57008, 222 sążniom, więcby coudee było = 20 cali $6\frac{3}{8}$ linii par:

Teraznieyszy Metrias w Kairo iest dziełem Arabow bo dawny Nilowskaz był zniszczony w r. 641 ery zwyczayney gdy sławny Amrou zdobył Egipt. — Na teraznieyszym Nilowskazie miara łokcia Egipskiego nie iest iednakowa, podług Pockocke iest 11 miar po 28 palcy, 4 po 26, i ieden o 24. — Wolney także znalazł nierowność podziału.

P. Lepere w czasie podbicia Egiptu przez Francuzow wspomniał dokładnie kolumnę Nilowskazu w Kairo ktora iest z marmuru białego w osmiogran— Trzon iest podzielony na 16 coudees ktore razem są = $26\frac{2}{3}$ stopom par: (~~8, 4431 metrom~~) co daie na Coudee = 20 cali par: (0,5414 metra) każdy coudée podzielony iest na 24 palce czyli cale, więc cal egipski = 10 liniom par: ($338\frac{3}{8}$ millim:).

Wielu autorow mniemało że w Egipcie się znaydował troiaki łokieć coudée, wielki zwany sacré był ten sam co Hebrayski i dzielił się na 32 cale czyli 2 stopy ~~łokcie~~ Egipskie — srzedni miał 24 cale, i iest mniemanie że był ten ktory służył do mierzenia stopnia wod Nilu, Grecy zwali go litique i xylopristique bo służył do mierzenia kamienia i drzewa — Rondelet mniema że to iest ten sam o ktorym mowa względnie wielkości obelisków i innych monumentow

Nie wchodząc w obszerne porownywania miar roznych Autorow ktorych Rondelet przytacza tylko iego rezultata wypisuię: że.

Stopa Rzymska dawna = 11 calom par: ($297\frac{3}{4}$ 198 mill:)

Stopa Italicka iest to samo co Rzymska

Stosunek stop Egipskiey, fileteryiskiey i italickiey iest tak liczby 9 : 12 : 10.

więc Stopa fileteryiska = $13\frac{1}{5}$ cali par: (357 mill:)

Stopa Egipska = 9 cali i $\frac{9}{10}$ par: (268 mill:)

Że zas wszystkie rodzaie łokcia coudée miały po połtory stopy więc

Łokieć rzymski = $16\frac{1}{2}$ cali par:

fileteryiski = $19\frac{4}{5}$

Egipski = $14\frac{17}{20}$ cali:

Stopa Grecka = $11\frac{11}{24}$ cali par:, łokieć = $17\frac{3}{16}$. cali:

Zdaie się że łokieć o ktorym mowa w wymiarze Arki: ktory powinien być iest fileteryiski o $19\frac{4}{5}$ calach par: czyli rowna iący się 2 stopom Egipskim— Że iednak podług tey

Heron geometra Alexandryiski opisał miary Egipskie wszystkie: takiemi były: palec, kondyl, palma czyli paleste, dichas, spithame, stopa, łokieć coudée, i orgya.—

Palec czyli cal iest grubość palca — dzieli się na $\frac{1}{2}$ $\frac{1}{3}$ $\frac{1}{4}$ części:

Kondyl = 2 palcom—

Palm czyli paleste = 4 palcom.

Dichas = 8 palcom.

Spithama = 12 palcom

Stopa = 16 palcom.—

Uwagi. W Egipcie dwoiaka była stopa, Egipska i Phileteryiska. — Pierwsza była połową łokcia Coudee, a druga $\frac{2}{3}$. Każda się dzieliła na 4 palmy czyli 16 palcy więc:

{ Coudée łokieć iako = 2 razy stopie Egipskiey = 2 X 16 = 32 palcy Egip:
{ Lub Coudee = $\frac{3}{2}$ stopy fileteryiskiey ~~Egip:~~ = 24 palcy. fileteryiskich. ktory łokieć zwał się lityckim lub xilopristycznym—

Orgya. była miara wspolna Egipcyan i Grekow, wielkość iey pierwiastkowa rownała się postawie człowieka. dzieliła się na 4 coudees każda po $1\frac{1}{2}$ stopy, czyli na 6 stop— ta była rozna podług rozney wielkości stopy

W Egipcie była = 4 coudees fileteryiskim = 6 stopom fileteryiskim, = 8 stopom egipskim = $7\frac{1}{5}$ stopom italickim. więc:

5 Orgii było = 20 coudees czyli 40 stopom egip: = 30 stopom filetery: lub = 36 stopom italickim.

Stopa Rzymska czyli italicka podług uczonych iest od $10\frac{10\frac{37}{100}}{12}$ cali par: do $11\frac{4,956}{12}$ więc srednio 11 cali par:— A podług miary wyrytych na grobowcach — i miar znalezionych starozytnych w roznych mieyscach od $10\frac{9,7}{12}$ do $10\frac{11\frac{8}{12}}{12}$ cali par: — naywiększe były naydawnieysze—

Palm rzymski wyryty na Kapitolium ktory można uważać za dodrans czyli $\frac{3}{4}$ stopy staroz: rzymskiey ma $8\frac{2,8}{12}$ cali par: więc stopa Rzymska rownałaby się $10\frac{11,8}{12}$ cali par:

Terazniyszy palm rzymski iest nieco większy, bo się rowna $8\frac{3\frac{1}{30}}{12}$ cali par: więc stopa rzym: = 11 cali $\frac{2}{45}$ linii.

srzednio więc stopę rzymską Rondelet robi rowną 11 calom par:

zasady Obeliszki wypadałyby nadzwyczay ogromna i większe iak pomierzono w ostatnich czasach exystujące dla czego Rondelet mniema że w Autorach o ~~łło~~ łokciu libijskim musi bydź mowa, a który iest $\frac{3}{4}$ fileteryiskiego to iest $= 19\frac{4}{5} \times \frac{3}{4} = 14\frac{17}{20}$ calom par: — i podług tego wyrachował wielkość Obeliszków wyżey Opisanych iak następuie:

		Obraz Obeliszków granit. Egyptu znanych z ich wymiarami w łokciach Egyp: coudees średniey wielkości, w stopach Paryskich i metrach.	Coudees średnie o 14 $\frac{17}{20}$ cali par:			Stopy paryskie			Metry		
			Wysokość Obelisku	Grubość w Górze	w Dole	Wysokość o. 1. 11	Grubość w Górze o. 1. 11	w Dole o. 1. 11	Wysokość	Grubość w Górze	w Dole
I	2	wielkie Obeliszki o których mówi Dyodor Sycylijski	120	6	9	148. 6. 0	7. 6. 2.	11. 1. 7.	48, 239	2, 412	3, 616.
II	2	Obeliszki Nunkoreusza syna Sesostrysa podług Herodota, Dyodora Sycylijskiego i Pliniusza —	100.	5.	8	123. 9. 0	6. 2. 3.	9. 10. 9	40, 199	2, 009	3, 21
III	1.	Obel: Ramesesa sprowadzony do Rzymu przez Konstansa (Constance). —	90.	$4\frac{2}{3}$	$7\frac{3}{4}$	111. 4. 6	~~4. 6. 2.~~ 5. 10. 0	9. 7. 1.	36, 179	1, 895	3, 11
IV	2	Obel: przyznawane przez Pliniusza Smerresowi i Erapheusowi. —	88.	$4\frac{1}{2}$	$7\frac{1}{2}$	108. 10. 9	3. 6. 10	9. 3. 8.	35, 374	1, 809	3, 01
V ~~VI.~~	1.	Obel: Nektanebisa wzniesiony przy Grobowcu Arsinoé przez Ptolomeusza Filadelfa —	80	4.	7.	99 —	5.	8. 8. 0.	32, 159	1, 624.	2, 81
VI	1.	Obel: Konstansa zrestaurowany i umieszczony przy S. Janie Lateraneńskim —	80.	$4\frac{2}{3}$	$7\frac{1}{4}$	99. —	5. 10. 0.	9 —	32, 159	1, 895	2, 92
VII	1.	Część Obelisku Syna Sesostrysa wzniesiony teraz w środku Placu Kościoła S. Piotra —	63.	$4\frac{1}{12}$	$7\frac{5}{15}$	78.	5. 6. 0.	8. 9. 4.	25, 135.	1, 786	2, 88
VIII	2	Inne w Luxerein —	60	4	6	74. 3. 0	5. —	7. 6. 2.	24, 119	1, 624	2, 4
IX	1.	Obel: Augusta pochodzący z wielkiego Cyrku i postawiony na placu del Popolo w Rzymie —	$59\frac{1}{2}$	$3\frac{1}{2}$	$5\frac{2}{3}$	73. 6. 9	4. 3. 6.	7.	23, 896.	1, 394.	2, 2
X.	2.	Dwa iescze ruinach w ~~Tebach~~ exystujące w ruinach Tebow —	$55\frac{1}{3}$	4	$5\frac{2}{3}$	68. 4. 2	4. 9. 0	7. 0. 4	22, 202	1, 543	2, 28
XI.	1	Obel: Augusta postawiony przez Piusza VI na placu di Monte Citorio —	$54\frac{1}{2}$	4	6	67. 6. 4.	4. 8. 4.	7. 6. 0.	21, 936	1, 525	2, 43
XII	2	Obel: Alexandryi pospolicie zwany Igłą Kleopatry i ieden w Heliopolis —	51.	4	6	63.	4. 11. 0	7. 6. 0	20, 465	1, 57	2, 46
XIII	1	Obeliszek który Pliniusz przypisuie Sothisowi.	48	$3\frac{1}{2}$	6	59. 4. 9.	4. 3 6.	7. 6. 0.	19, 294	1, 394	1, 5
XIV	2.	Obeliszki w ruinach Tebow.	48.	$3\frac{1}{2}$	6	59. 4. 9	4. 3 6.	7. 6. 0.	19, 294	1, 394.	1, 5
XV	1.	Obelisek w Konstantynopolu.	45	$3\frac{1}{2}$	$5\frac{1}{2}$	56.	4. 3 6.	6. 9. 8.	18, 19	1, 394.	2, 2
XVI.	1	Obel: Placu Navony wzięty z Cyrku Karakalli	$41\frac{2}{3}$	$2\frac{1}{3}$	$3\frac{1}{3}$	51. 6. 9.	2. 9. 0	4. 1. 6.	16, 749	0, 893.	1, 3
XVII	1	Obel: w Arles.	38.	$3\frac{1}{2}$	$5\frac{2}{3}$	47.	4. 3. 6.	7. —	15, 267.	1, 394	2, 2
XVIII	1.	Obel: di S. Maria Magiore wzięty z Mauzoleu Augusta	$36\frac{2}{3}$	$2\frac{1}{3}$	$3\frac{1}{2}$	45. 4. 6	2. 9. 9	4. 4. 6.	14, 739	0, 913.	1, 4
XIX	1	Obel: de Saluste podług Merkatego. Meriati —	$36\frac{2}{3}$	$2\frac{1}{3}$	$3\frac{1}{3}$	45. 4. 6	2, 99	4. 09	14, 739	0, 913	1, 3
XX.	1.	Obel: w Bijisse w Egipcie.	$32\frac{1}{2}$	2	$3\frac{1}{3}$	40. 3. 9.	2, 9 9.	4 —	13, 095	0, 803	1, 2
XXI.	1.	Obel: w Konstantynopolu podług Gyliusza ✕	28.	3. 0	$4\frac{1}{2}$	32. 1. 9.	3. 8. 6	5. 6. 10	10, 422	1, 205	1, 8
XXII.	1.	Obeliszek Barberini	$25\frac{1}{2}$	$1\frac{2}{3}$	$2\frac{1}{3}$	28. 2. 3	2. 0. 6	2. 9. 0.	9. 156	0, 663	0, 8
XXIII	1	Obel: Villi Mathei	20	$1\frac{2}{3}$	$2\frac{1}{3}$	24. 9. 0	2. 1. 0	2. 9. 0	8, 04	0, 677	0, 8
XXIV	1	Obeliszek Placu Rotondy.	$15\frac{1}{3}$	$1\frac{2}{3}$	2 0	18. 10. 10	2.	2. 4. 10	6, 141	0, 65	0, 78
XXV	1	Obel: Placu Minerwy.	14.	$1\frac{1}{2}$	$1\frac{3}{4}$	16. 6. 0.	1. 10. 8.	2. 2. 1	5, 36	0, 613	0, 7
XXVI	1	Obel: Placu de la Villa Medicis.	$12\frac{1}{6}$	$2\frac{1}{2}$	$1\frac{4}{5}$	15. 1. 6	1. 10. 3.	2. 2. 9	4, 913	0, 602	0, 7

Razem + 33. obeliszki —

Tab 1. Rondeleta okazuie w Rysunku te Obeliszki z ich Podstawami — podług iedney proporcji —

O Bałwanach wielkich Granitowych użytych w Budownictwie przez Egipcyan oprócz Obelisków

z Rondeleta.

Niezmierne zwaliska dawnych Egipskich Budowl świadczą że Egipcyanie mieli gust do wszystkiego co tylko mogło się zwać wielkim i trwałem używali Bałwanow nadzwyczayney wielkości w swoich Strukturach

Herodot mowi o Budowli będącey częścią Świątyni w Buto, w które scianny były z jednego tylko kamienia o 40 coudées (po 14 $\frac{17}{20}$ cali par:) szerokości i tyleż wysokości. Strop nad nią także był z jednego kamienia i miał 4 coudées grubości —

Też Herodot w innem mieysce mowi że Amasis kazał przeprowadzić z wyspy Elefantyny do miasta Saïs odległego o 20 dni nawigacyi Dom z jednego bałwanu kamienia wyrobiony, iego długość zewnątrzna była 21 coudées, szerokość 14, a wysokość 8. — Wewnątrz długość 18 $\frac{5}{6}$ coudées szerokość 12, wysokość 5. Dwa tysiące ludzi przez 3 lata było użytych do tego transportu —

Więc miąższość tego Domu była 1222 coudées sześciennych, a ciężar 4400 ^{lb} franc: (268000 kilogr:) przypuszczaiąc że granit tyle waży co użyty w Obeliszkach —

Co się tyczę pierwszey Budowli przy Świątyni Latony w Buto, tak Grecki Herodota zdaie się mowić że 4 mury były iak koryto wycięte z iednego bałwanu kamienia, który więc miał więcey iak 64000 coudées sześciennych, i mogł ważyć do 22 millionow ℔ par (11 millionow kilogr:) a gdybyśmy go przypuścili wyżłobionym, to i tak mogł ważyć więcey iak 9 millionow ℔ czyli ~~4~~ 4 milliony 5 kroć stotysięcy kilogr —. Tak wielki ciężar wymagałby był prawie niepodobnych do transportu środkow. chociaż wodą, nadzwyczay wielkich statkow lub tratew; niepodobieństwem nawet by było znaleść machiny i wałki któreby się nie zgniatały pod tak wielkiem ciężarem. — Że Herodot nie mowi zkąd te mury były sprowadzone bydź może że ~~te~~ zostały wycięte w skale znayduiącey się w mieyscu, i tylko kamień na Strop był wyrobiony z innego bałwanu i na nich położony. Lecz i sam Strop 6400 coudées kubi: wynoszący mogł ważyć 900000 kilogr: i nie mogł bydź przetoczony tylko na płask i nie po drzewie (które w ~~dre~~ Egipcie iest rzadkie:) ale po gośćincu szerokim i rowno pochyłym ciosem wykładaney, bo tego sposobu używali Egipcyanie w przypadkach Nadzwyczaynych, iak Herodot z okoliczności wielkiey pyramidy Cheopsa o tem nadmienia — Sposoby podobne byłyby dla nas za kosztowne, lecz nie dla Egipcyan których praca robotnikow nie wiele kosztowała. —

Gdy im przyszło przeprowadzać wielkie massy granitu z gruba obciosane lub okrągłe, przetaczywali ie lub przewracali culbuter siłą ludzi. — Zaś bałwany które tym sposobem nie mogły bydź poruszane, iak np. płaskie można przypuszczać że były ciągnione na wałkach za pomocą wind i cabestans. —

Zdaie się że ciosł na ten Strop był ciągniony po pomoście plateforme drewnianym na szluzach drewnianych i podług opinii Herodota nie użyto ani wałków ani wind. — Zapewne tu tego samego sposobu użyto, co w przeprowadzaniu Obeliszku Rhamessesa o którym mowi Plinius, i do którego użyto 20000 ludzi —

Zob: wyrachowanie teoretyczne ludzi w Artykule: o Przewożeniu ciężarow.

Że nie znali ciesiołki kamieniarskiey używali Granitu na Architrawy i Stropy które z iedney sztuki wyrabiali — Znayduiemy że używali na ten cel kamieni od 18 do 40 coudées maiących —

O Kolumnach granitowych Egipskich.

z iedney Sztuki.

Kolumna w Alexandryi zwana Pompeiusza iest naywiększą ze znanych.— Uczeni nie zgadzaią się na czyią cześć była postawioną, bo starożytni Autorowie o niey nic czyniąc wzmianki— Domniemywaią się że był wzniesiony na cześć Titusa lub Adriana; Savary mniema że go postawili mieszkańcy Alexandryi na cześć Septymiusza Sewera przez wdzięczność za nadane przywileie. Dijon mówi że Adryan zwiedzaiąc grobowiec Pompeiuszowi przez Cesarza Juliusza wystawiony w Peluzium znalazł go w ruinach kazał go przestawić wspaniale, a nawet dla niezatarcia pamiątki tego sławnego Rzymianina kazał mu wystawić kolumnę noszącą iego imie—

Oprócz [?] kolumna ta iest z iedney sztuki granitu piękniego czerwonego, ma 63' 1" 3''' par: wysokości (20,498 met:), grubości w spodzie 8' 4" 4''' (2,716 m:), w górze 7' 2" 8''' (2,345 m:) czyli bryłowatości 3031 stop kub: par: i ważyć może 577405 ft. par: (282,645 kilogr:). Ciężar więc iey iest o 1/3 część większy iak budowli tey którą Amazys kazać przeprowadzić do Saïs; ale tylko 3/4 ciężaru Obeliszku S. Piotra Watykańskiego.—

Wierzyć można że kolumna ta zrobioną została z iakiego starego Obeliszku; ma nieco mniey od 9½ średnic na wysokość z stopą i kapitelem; Profilowania Stopy i Podsłupia okazuią w niey raczey styl Architektury greckiey a niżeli rzymskiey—

Po kolumnie zwaney Pompeiusza granitowy iest ta którey ułamki znayduią się w monte Citorio w Rzymie— Jest także z granitu, długość iey prócz kapitelu i Bazy iest 45' 6" 2''' par: (14,784 m:), średnica spodnia 5 2/3 stop (1,84 m) Cesarz Trajan sprowadził ią z Egiptu. Potem postawioną została w Rzymie na cześć Antonina pobożnego (Antonin le Pieux.)

Benedykt 15 powinien ią był postawić przed Pałacem Sprawiedliwości na Monte Citorio; lecz tylko Piedestał postawił.

Starzy Rzymianie sprowadzali swe kolumny granitowe z Egiptu, z Wyspy Cypru i Elby.— Naywiększe kolumny z iedney sztuki w Rzymie będące są w Portyku Panteonu, których wysokość iest 36 2/3 stop par:— (11,910 m:). Dwie inne kolumny porządku korynckiego w kościele S. Pawła za murami na których arkada zakończaiąca nawę się wspiera, maią 36 stop par: wysokości (11,694 m). Znayduiące się w Łaźniach Dyokleciana są tey samey wysokości, równie iak kolumna iedna z Łaźniach Karakalli, postawiona w Florencyi przy Moście de la Trinità.— Oprócz tego w Rzymie wiele iest pomnieyszych tego rodzaiu granitowych kolumn—

W Fig: Tab: 2 Rondelet dał tey kolumnie S. Pawła za murami ... stop 6 cali wysokości samego trz... a wraz z Kapitelem i bazą 26 więc nie wiem czy sam czy tu ... pomylił.—

Egipcyanie zamiast kolumn używali czasem posągów kollosalnych granitowych. Robili oprócz tego Posągi wielkości olbrzymiey. Dyodor wspomina o iednym od 24 do 30 coudées (po 14 17/20 cali par:) wysokim. Lecz dziełem naywiększym w tym rodzaiu był posąg Osimanduesa zrobiony przez Rzeźbiarza zwanego Memnon Sienite.— Diodor mówi że długość samey Stopy tego posągu miała więcey nad 7 coudées, można więc wnosić że gdyby ten posąg był stoiący, mógł mieć 45½ coudées (18,291 metrów) wysokości

Podług Pocquisa [?] coudée egipsienne = 20 calom paryz...

ponieważ

poniewaz zaś był siedzącym więc miał 36 łokci (14,492 m) na wzwyż. Miara ta iest blisko taka sama iak iedna z figur siedzących znaydujących się w Medinet-Abou blisko Tebow zwana Posągiem Memnona. Nogi tego posągu są okryte napisami greckiemi i łacinskiemi ktore iey stwierdzaią tę własność iaką iey przyznawano że wydawała głos harmonijny podczas wschodzenia Słońca. Wreszcie zdaie się że ta figura iest Posągiem Osimandiesa, ktorą nazywać poczęto od nazwiska iey Przebrazca Memnona —

Zwaliska dawnych Swiątyn Egipskich przekonywaią, że mało używano w nich kolumn granitowych, prawie wszystkie ktore istnieią są z kamienia średnio twardego i z kilku sztuk składane — Średnica ich iest od 3 stop par: do 10½, Wysokości trudno dociec bo są po większey części zakopane w Ziemi, lecz podług tych ktore poodkopywano zdaie się że miały od 3 do 4½ razy większą średnicę na wzwyż. — Niektore są okrągłe i gładkie, inne wielobogne a pans, inne w pęki en faisceaux — Kolumny maiące więcey nad 4½ średnic wysokości, i granitowe w ułamkach znaydowane zdaią się być robione pod panowaniem Ptolomeusza lub Cesarzow Rzymskich iakiemi są Adryan i Septymiusz Sewerus —

Kolumna z iedney sztuki wystawiona przez Pawła V^o przed Bazyliką di Sta Maria Maggiore iest większa od granitowey przed pałacem sprawiedliwości di Monte Citorio będącey, lecz iest z marmuru białego. Wysokość iey trzonu iest 49¼ stop par: (15,998 mèt.), grubość w spodzie 5' 8" 3''' (1,847 m). —

Przyczyny dla ktorych we Włoszech Rzymie Sycylii kolumn wiele używano Zob: w Art: o Kosciołach. —

Egipcyanie nie znali sztuki przyboru kamienia używali więc wiele granitu na Architrawy i stropy z iedney sztuki Znaydujemy iż używali na ten cel płyt od 4¼ do 16 metrow wielkich

Ogrody Babylonskie.

Dyodor Sycilyski Strabon, i Kwincyusz ~~Kurcyusz~~ mowią o tych Ogrodach ktore uchodziły za ieden z 7 cudow Swiata — Dyodor Sycilyski podług tłomaczenia Tessarona i Rondeleta tak o nich mowi.

Tłomaczenie Xiędza Tessaron.

Kazden z bokow tego ogrodu ktory był kwadratowy miały 4 morgi (arpens) długosci, wchodziło się do niego pod gorę, a droga po obu stronach miała budowle przyczepione, co mu dawało postać teatru. — Schody a raczey platformy po ktorych się nan wchodziło wsparte były na arkadach ktore razem dzwigały i ciężar ogrodu. Te Arkady wznosiły się nieznacznie iedne nad drugiemi —

Lecz ostatnia była 50 coudees wysoka i utrzymywała przod ogrodu ktorego potem powierzchnia całkowita do doskonałey była srodwagi.

Ogrod ten wspierał się na rodzaiu filarow nadzwyczayney mocy, bo miały 22 stop w kwadrat — Że te nie były od siebie odległe tylko o 10 stop, przerzucano od iednego do drugiego bałwany kamienia 16 stop długie a 4 stopy grube — Kamienie te utrzymywały podłogę czyli pierwszą warstwę trzciny roseaux spojoney wielką ilością klussu (de bitume); druga warstwa z dwoch warstw cegły paloney na gips kładzioney, i trzecia warstwa ołowiu zapobiegały azeby wilgoć ziemi na wierzch nasypaney nie przenikała az do muru —

Tyle iey zas nasypano ze iey wysokość wystarczała dla korzeni drzew naywiększych — Ogrod miał ich w istocie bardzo wielką liczbę roznego rodzaiu, ktore były wielkości i piękności zadziwiaiącey —

Poniewaz swiatło wolno wchodziło spodem arkad, porobiono pomiędzy filarami wiele sal wspaniałych, gdzie mozna było jadać.

Jeden z murow był wydrążony z gory na doł, i był tym w ktorego grubości umieszczono pompy idące az do rzeki, ktore sprowadzały na ogrod tyle wody ile iey mogło być potrzeba do polewania, tak ze zewnątrz nic się tey konstrukcyi nie spostrzegało —

Tłomaczenie Rondeleta

Kazden z bokow tego ogrodu miał 4 plethry długosci. Wchodziło się nan droganii łagodney pochyłosci ktore szły z iednego na drugi, wsparte na konstrukcyach wystawiaiących widok Teatru. Spod tych konstrukcyi mozno zrobionych formował przedziały czyli przestwory wszelkie nad ktoremi załozony był ogrod i terassy ktore się wznosiły nie bardzo wysoko iedne nad drugiemi —

Nayuznioślejsza z tych konstrukcyi ktora miała 50 coudees wysokosci utrzymywała wierzchnią platformę ogrodu. Ta platforma była do srodwagi i była otoczona parapetami w około.

Mury wystawione z wielkim kosztem miały 22 stop grubosci, przestwory puste ktore między niemi zostawały miały 10 stop szerokosci. — Były poprzykrywane dla uformowania pokładu (platiforme) ogolnego wielkiemi kamieniami ktore z zakładami swemi na mury brane miały 16 stop długosci, a 4 szerokosci — Na tym pokładzie kamiennym naypierw rozesłano warstwę trzciny (roseaux) pomieszaney mocno z asfaltem; drugą warstwę zrobiono z podwoynego rzędu cegły paloney na gips kładzioney i murowaney. — Nakoniec na trzecie przykrycie użyto blach ołowianych, aby zapobiedz aby wilgoć nie przenikała pod spod.

Ilość ziemi nasypaney na ten pokład wystarczała dla korzeni naywiększych drzew. — Grunt doskonale rowny nim był zapełniony drzewa wszelkiego rodzaiu, ktorych wielkość i piękność zachwycała widzow. —

Przestwory pomiędzy murami do ktorych swiatło dochodziło przez części wznoszące się iedne nad drugiemi zamykały w sobie sale krolewskie i wiele innych roznych kształtow.

Jeden tych przestworow miał na naywyzszym pokładzie otwory i machiny pompuiące wodę z rzeki z wielką siłą w ilości dostateczney do skrapiania ogrodu, i to tak ze nikt zewnątrz z tych machin widzieć nie mogł —

Uwagi Błąd tłumaczow wielu iest że wyraz grecki syringx textu wyrażali przez fornix lub concameratio w łacinskiem, w francuskim języku przez voute i arcade.

U grekow syringx znaczyło korytarz (conduit) wąski, galeryą podziemną w massie wykutą. Strabon używa tego wyrazu dla oznaczenia korytarza sweżytego prowadzącego do srodka wielkiey pyramidy. Wreszcie przestwory były pokrywane kamieniem na płask z sztuk iednostaynych co ruguie wszelkie wyobrażenie Sklepienia.

Dyodor mowi tu o Gipsie; iednakowoż sam i inni Autorowie ktory pisali o konstrukcyach Babiloni zgadzaią się na to że cegły z ktorych były zrobione były wiązane tłuszczem (avec du bitume). Kilku teraznieyszych Woyażerow uważali że bitume ktory spaia reszty dawnych konstrukcyi zdaie się bydź pomieszany z rodzeiem ziemi, i że tego sposobu używaią iescze teraz w Bagdat. Rodzay tey ziemi białawey może Dyodor wziął za gips.—

Strabon mowiąc o tych ogrodach, także mowi że formuią kwadrat ktorego każdy bok ma 4 plethry; lecz zamiast murow naznacza filary z podstawą kwadratową rozłożone w szachownicę. Filary te były zrobione z kamienia i cegły murowanych na tłuszcz (bitume); lecz sądzi że były wydrążone, i że srodek ich był wypełniony ziemią dla przyięcia korzeni drzew wielkich—

Opis Kurincyusza-Kurcyusza tych Ogrodow zdaie się że został wyciągniętym z Autorow po Alexandrze wielkim, ktory mogli widzieć iescze te ogrody.— Takiż iest osnowa iego:

„ Po nad cytadellą są umieszczone ogrody wiszące, tak wychwalone przez Grekow
„ wyniesione do wysokości murow, i zasadzone wielką liczbą drzew, ktore swą wysokością
„ i cieniem sprawiaią przyiemną przechadzkę„

„ Cała massa wznosi się na filarach kamiennych na ktorych spoczywa pokład z wiel:
„ kich kamieni kwadratowych obciążony wielką ilością ziemi z konduktami wody do
„ polewania ogrodu.— Massa ta ziemi iest dostateczna dla utrzymania w stanie czerstwości
„ drzew 50 stop wysokich ktorych gałęzie zaymuią przestwor 8 łokci (coudées), i ktore ro:
„ dzą owoce iak gdyby były w gruncie naturalnym.—

„ J chociaż starość psuie nie tylko dzieła człowieka ale i natury, massa iednak ta
„ przenikniona korzeniami tylu drzew, i ktora zdaie się dzwigać ciężar nieznośnego lasu
„ przechowuie się iescze w całości—

„ Lecz też iest podparta 20 szerokiemi murami oddaloniemi o 11 stop od siebie. Mas:
„ sa ta zdaleka widziana wydaie się bydź lasem po nad gorami—

Uwaga Co się tycze rozkładu tych Ogrodow uważać trzeba że Dyodor mowi o murach 22 stopy grubych oddalanych od siebie co 10 stop, i formuiących między sobą przestwory wąskie ktore zowie siringges, gdzie swiatło mogło przenikać.—

Strabon mowi o filarach kwadratowych w kształcie kostek (de dés) rozłożonych w szachownicę. Dodaie że te filary były w srodku puste i ziemią wypełnione w ktore wsadzano drzewa—

Kurincyusz-Kurcyusz połącza z sobą te dwa sposoby, ponieważ z razu mowi o filarach połączonych w gorze płaskurami kwadratowemi stanowiącemi pokład ogrodu, a potem o 20 szerokich murach oddalanych o 11 stop od siebie—

Usiłowałem, pogadzaiąc wszystko co mogło bydź partykularnego w opisie tych Autorow wyobrazić w Tab 25 kształt i układ iaki mieć mogły te ogrody z nie: ktoremi szczegołami dotyczącemi się ich konstrukcyi. Widzi się w fig 1 i 2. żem rozłożył na 3 bokach terrassy wznoszące się w ustępy iedne nad drugiemi w spo: sob stopniow, nad każdym iest dany ieden rząd drzew—

Przypuszczam podług Strabona, że te drzewa rownie iak w samym ogro dzie są zasadzane w filarach wydrążonych ktorych srodek iest ziemią wypełniony Daiąc podstawie tych filarow 22 stop greckich dla każdego boku, a 4 stopy:

na

na grubość murów w około wydrążeń, zostanie na część wypełniona ziemią 14 stop to iest więcey iak 9 coudees w kwadrat: ten układ usprawiedliwia się tem co Kwincyusz-Kurciusz nadmienia, gdzie mowi że galerie wielkich drzew (souches) zaymowały przestrzeń 8 coudees — Pomiędzy filarami uporządkowanemi iak wskazuie Strabon, porobiłem Izby dietes i sale krolewskie iak opisuie Dyodor, gdzie światło i powietrze przenikaiące ze wszystkich stron, mogły robić sprawiać zacisza wieże chłodne podczas upałow; musiały być bardzo przyjemne w klimacie tak piekącym iak był ten gdzie było położone miasto Babilonu, pod 32° stopniem około zerokości geogr: —

Układ ten iest oznaczony literami HKH w połowie planu fig 3. większego po nad pierwszym odpoczynkiem palier dróg pochyłych rampes douces które prowadzą na terrassy i do ogrodu wierzchniego. Sale te mogły być malowane ocieniane marmurem lub cegłą paloną kolorowaną lub pokostowane iak te które się znayduią w ruinach iak iest mniemanie będących szczątkami pałacu Nabuchodonozora, ktoremu i te ogrody przypisuią — wchodzi się do nich z ogrodów wierzchnich i terrassow po scienkach pochyłych wewnętrznych —

Spod tego piętra mógł być zrobionym z murow rownoległych na ktorych były założone filary, co iedna podanie Dyodora z Strabonem —

Otoczyłem ogrod wierzchni portykiem zamiast wałem rempart który zdaie się wskazywać Dyodor pod nazwiskiem επαλξεων: w srodku umieściłem małą budowlą nad cysterną w ktorey umieściłem machiny pompuiące wodę.

Mniemam że przestrogi pokrycia pokładu z liściow warstwą tłuszczu bitume, i trzciny i podwóynym rzędem cegły, nareszcie blachą ołowianą, miały za cel zwracać wszystką wodę deszczową która padała na drożyny w kwadraty ziemi gdzie były posadzone drzewa, aby zawsze ich korzenie utrzymać w świeżości oprocz wody wznoszoney z rzeki za pomocą machin —

o Labiryntach

Pliniusz tak o nich mowi: Omnes lapide polito fornicibus tecti: Aegyptius (quod miror equidem:) introitu lapide e Pario: columnis reliquis, e Syenite: molibus compositis, quas dissolvere ne saecula quidem possint adjuvantibus Heracleopolitis qui id opus invisum mire infestavere. to iest. Były wszystkie pokryte sklepieniami z kamienia gładkiego polie; lecz nad czem się zadziwiam w Egipskim że wchód był z marmuru Paros, a reszta takoiak kolumny z marmuru Syenickiego zrobiona z tak wielkich mass że wiele wiekow wespoł z usiłowaniami Herakleopitanow ktorym się to dzieło nie podobało nie mogły ich zniweczyć. — La Faye poprawia ten text Pliniusza potaiemnie, aby go podług swey zasady wytłomaczył to iest aby dowiodł że starzy robili marmury i kamienie sztuczne. Zobacz la Faye k. 55. 56. 57.

Nie znaydziemy ani w texcie taciuszum ani niepotrzebnie poprawionym przez La Faye. żadnego wyrażenia dowodzącego że lapis politus był tynkiem — To tectus lapide polito nie ma żadnego związku z odłupkami kamienia użytemi do tey wielkiey konstrukcyi iak tłomaczy la Faye. Podrozuiący uczeni i Artyści francuzcy podczas Expedycyi franc: w Egipcie będący zgadzaią się że Egipcyanie nie używali sklepień i że pokrywali wielkie struktury kamieniami wspieranemi na prostopadłych murach lub kolumnach. Niektore z tych kamieni były z marmuru lub granitu polerowane polis i ozdobione w hieroglify i malowania.

Herodot który zwiedził labirynt Egipt w czasie iego iescze bytności mowi tak o izbach wewnętrznych: Pokrycie wszystkich tych sztuk iest z kamienia, rownie iak mury które są

ozdobione w hieroglify: w około każdego dziedzińca cour iest kolumnada z kamieni twardych białych perełnie z sobą spajanych.

Z tego się wnosi że lapis politus nie może znaczyć tylko kamień lub marmur polerowany polie, i że nie może żaden sposób brać się za tynk z wapna czystego i marmuru tartego na proch.—

Conver: Lexicon. Art: Labyrinth. U starożytnych była to budowla z sali wielkiej liczby sal i krużganków i w tak rozmaity sposób łączących się z sobą złożona że łatwo między niemi zbłądzić było można.— Labyrynt Egipski był między niemi naystarożytnieyszym Niektórzy twierdzą że został wystawionym przez 12 Królów na 650 lat przed Erą zwyczayną Inni przypisują go Psammitychusowi, inni Ismandesowi który się w nim miał pochować kazać— Inni sądzą że był Grobowcem— Budowla ta połową w ziemi ukryta połową nad poziom wzniesiona miała bydź iedną z nayplękniejszych w Swiecie. Składać się z 3000 sal i pokojów, których układ zdaie się bydź wyobrażeniem Architektonicznosymbolicznym Zodyaku i Systematu Słonecznego. Wszystkie te Sale były wspólnym murem opasane i w około kolumnami obłożone. Drogi zaś które do pałaców prowadziły tak powikłane że cudzoziemiec bez przewodnika wyyść z niej nie mógł. Izby dolne miały w sobie mieścić Groby Założycielów Labyryntu (Królów:) i ubóstwionego Krokodyla. Sale zaś górne co do sztuki i przepychu miały przewyższać wszystkie znane wspaniałości owczesnych pałaców. Teraz do 150 tylko Sal tego Labyryntu dojść można, ciemność i niebezpieczeństwo zobrania przystępu do innych, naywiększa część iest gruzem zawaloną.—

Labyrynt Kreteński (Kretensischer). O budowie iego i przeznaczeniu ieszcze mniey wiemy. Starzy dzieiopisarze sądzą: że ta podziemna iaskinia Höhle została wybudowaną przez Dedala Dädalus na wzór egipskiego lecz w mnieyszym podziałce, a to na rozkaz Minosa, który tu Minotaura zamknął.— Podług innych była to Swiątynia tego ostatniego. Zob: (Böttiger's Aufsatz im Kunstblatt 1816. k: 17:)

Labyrynt w Etruzium zbudowany przez Króla Porsenna zapewne na własny iego Grobowiec— Był czworograniasty z kamienia, i miał 50 stop wysokości, a 30 stop szerokości w kwadrat. W każdym narożniku stała pyramida i iedna w środku, każda z nich miała 150 stop wysokości a 75 stop szerokości w podziale— Wszystkie te budowle nie były wystawione w zamiarze zbłądzenia, ale z przypadku nabyły ten przymiot.— dla czego każdą rozmaitość rzecz zawikłaną trudną do rozwiezania nazywano labyrynthem.—

Budowle starożytnych Narodów Rondelet.

Ruiny Tchelminar czyli Persopolis

Przechadzki kryte, pod zasłoną od słońca nie przecinaiące przewiewu powietrza zdaie się że były w używaniu w nayodlegleyszey starożytności. Mniema Rondelet że słupy szczególne ruin Tchelminaru czyli Persopolis nie miały innego celu tylko utrzymywać belki które krzyżuiące się formowały kompartymenta stropu pokrywaiącego rodzay perystylów za pomocą których można było przechodzić w cieniu z iedney budowli do drugiey — Sposób w iaki niektóre z tych kolumn są zakończone w zakręty enroulemens i głowy zwierząt, pomiędzy któremi pozostawała długość przyzwoita dla belek powałnych zdaie się być poparciem tego mniemania — Układ ten okazuie się w grobach tombeaux Naxirustanu przywiedzionych przez Chardin i Corneille le Brun. Widzie się w nich belki umieszczone pomiędzy łbami wołów i koni rogatych które zastępuią mieysce kapiteli kolumn —

Znayduią się iescze w Ispahanie i innych okolicach Persyi budowle tego rodzaiu, w których się używało chłodu a które się zowią talaels; zrobione są z pował drewnianych w kompartymenta misternie, podpartych słupami bardzo cienkiemi deliées drewnianemi malowanemi równie iak powały. Dostrzeżono że we wszystkich kraiach gorących, wszędzie gdzie podobny cień ma mieysce, ma mieysce także przeciąg powietrza i chłód —

Budowle starożytnych Tebów w Egipcie —

Z Planów wielu tych budowl podanych przez Norden, Pockocke, i obrysowanych przez członków Kommissyi Egipskiey okazuie się że rozkład ich obeymował przestrzenie znaczne zamknięte murami i wypełnione kolumnami w rzędy w równey odległości, iak drzewa w szachownicę. Kolumny te służyły za podpory niezmiernych pokładom (plate-formes) całe przestrzenie przykrywaiącym; były robione z wielkich ciosów sięgaiących od kolumny do kolumny i na nich wspieraiących się końcami tak iak się powiedziało o ogrodach Babilońskich —

Iżeby światło i powietrze dochodziło do tak wielkich przestrzeni, nad głównemi alleami uformowanemi przez te kolumny dawano stropy wyżey iak nad innemi a to za pomocą murów z otworami na architrawach tych kolumn stawianych. Te murki były robione w filary kwadratowe po nad każdą kolumną ieden; odległość zaś między niemi była opatrzoną w żaluzye z kamienia które ułatwiaiąc przechód powietrza i światła iednak słońca wewnątrz nie dopuszczały — Układ ten wystawiaią fig 1. i 2. Tab 26 wzięte podług Pockocke. i sprawdzone przez członków kommissyi Egiptu na mieyscu.

Fig 3. 4. i 5 wystawiaią Plan elewacyą, i przekroy iedney z wielkich Bram świątyni w Edfou, z izbami i schodami na różne piętra prowadzącemi —

Fig 6. okazuie układ stropów i architrawów perystylu Kom-ombu wzięty z Norden.

Fig 7. układ świątyni Eperwier (de l'Epervier) na wyspie Phile.

Konstrukcye te nic więcey nie maią coby wymagało dłuższego opisu; tylko się uważy że: Stropy P wyobrażone w przekroiu fig 5 są zrobione z iedneysztuki kamienia, równie pochody (rampes) schodów których stopnie są powycinane w kamieniu.

W fig 6. spostrzega się podwóyne Architrawy na sobie leżące, które oznaczaią że stropy ciężkie były wyższemi —

Układ podług fig 7. sprawia podług uwiadomienia czyli zdania Artystów który go widzieli bardzo dobry effekt; tym sposobem to są rozporządzone portyki świątyni na wyspie Phile niezawisłe od świątyni —

Swiątynie Greckie Egipskie Rzymskie

Fig. 5. Tab 75 iest Swiątynia wielka w Pestum iey powierzchnia cała aż do zewnątrz kolumn perystylu od dołu brana wynosi 375 ½ sążni — Mury i Kolumny 64 ¾.

Swiątynia Junony Lucyny w Girgenti w Sycylii fig 6. Tab 75 ma całey powierzchni braney iak tamta 166 ¾ sążni, mury zaymuią 27 ⅙ sążni.

Swiątynia Zgody Concorde stoiąca w Girgenti. ma powierzchni 167 ½ □ Mury 32 ½.

Swiątynie Egipskie taką iak fig 2. Tab: 26 okazuie maią mury i podpory ²⁄₉ części przestrzeni całey iaką zaymuią, a ⁷⁄₉ przestrzeni wolney.

Swiątynia Fauna fig 1. Tab 78. dzisiay Kościoł S. Szczepana le Rond, iest zdanie Antykwarzy że była Swiątynią Fauna wystawioną przez Cezara Klaudyusza, inni każą do mniemywać, że była Arsenałem czyli Magazynem Marynarki. — Jest okrągła pokryta tylko dachem — Mała bardzo powierzchnia którą w niey zaymuią mury i kolumny względnie powierzchni całey, bo zaymuie 898 ²⁄₉ sążni □, a mury 50 ⅙. Więc w niey mury zaymuią ¹⁄₁₈ części powierzchni całey, a ¹⁷⁄₁₈ wolney. — fig 2. iest iey przecięciem, i okazuie w iaki sposob mogłaby być pokryta i sklepiona z góry, a w drugiey stronie iey stan teraznieyszy.

Panteon Rzymski Tab 80. iest naywiększą budowlą sklepioną starożytnych, to iest w ktorey naywiększa przestrzeń zasklepiono. Ma średnicy zewnętrzney 172 stop par: iey powierzchnia bez portyku wynosi 651 ½ sążni □. Mury i podpory 162 ⅓ sążni.

Swiątynia Herkulesa. Znayduią się blisko bramy Maggiore zwaliska wielkiey budowli pospolicie zwaney Galluzzo fig 1. 2. Tab 81. — Srodek iey iest w 10° bok, średnicy 72 stop 10 cali par: maiący pomiędzy ścianami rownoległemi przecionemi. Resztę tey budowli ktorą niektorzy biorą za bazylikę, inni za Swiątynię Herkulesa, zaymuie przestrzeń 225 sążni, a mury i podpory 53. — Budowla ta iest iak Panteon wystawiona z muru dzikiego, maçonnerie en blocage obmurowana cegłą. Sklepienie iest także z dzikiego muru z materyi drobney en blocage de petits tufs i kamieni lekkich z łancuchami z chaines z cegły w kątach widocznych — to sklepienie iest klasztorne.

Swiątynia pokoiu de la Paix w Rzymie poczęta przez Klaudyusza, a skończona przez Wespazyana. — Zaymuie z portykiem 1665 ⅓ sążni □ a mury i podpory 209 ⅔. — Nawa środkowa miała 239 stop szerokości długości oprocz wielkiey niszy w głębi, a 77 ½ stop szerokości, a 112 stop wysokości aż do wierzchołka sklepienia. — —

Termy

Termy przez Cezarow stawiane były budowlami niezmiernemi, z bardzo wielkiemi salami w środku podobnemi do Swiątyni Pokoiu; co było powodem mniemania niektorych Antykwarzow, że ta pretendowana Swiątynia była raczey resztą dawnych Termow; lub należąca budowla do pałacu Nerona zwanego Domem Dorée Złocistym, aniżeli Swiątynią.

Termy pomiędzy wszystkiemi Strukturami Rzymian rzeczami ktore naywiększą przestrzeń zaymuią — Powierzchnia termow Dyoklecyana ma 31351 sążni □, z ktorych 11464 w samych budowlach — Powierzchnia Termow Karakalli 32719. a w budowlach — 15672. sążni □.

Wielkie sale w środku wyrownywały naywiększym naszym Kościołom —

W Termach Dyoklecyana budowla środkowa ma 8600 sążni □ to iest połtora raza tyle ile Kościoł S. Piotra Watykańskiego, a 5 razy tyle co Kościoł Notre-Dame w Paryżu — Wielka sala w środku ktora dzisiay służy za Kościoł ma 180 ⅔ stop długości, a 75 ⁵⁄₁₂ szerokości, a 94 stop wysokości aż do wierzchu sklepienia. Mury i podpory są nieco więcey iak ⅙ części całey powierzchni —

W Termach Karakalli, budowla środkowa wystawiona w Tab: 83 zaymuie powierzchnię 6738 sążni □, w ktorey mury 1184. czyli ³⁄₁₇, więc nieco więcey iak w Dyoklecyana.

Wielka

Wielka Sala srodkowa B ma 170½ stop długi, 74⅓ stop szerokości a 93 wysokości.—

Wielka sztuka znaczona lit: A miała 104 stop średnicy; sztuka znaczona lit C iest sławną Cella Solleare o ktorey mowi Spartian w życiu Antonina Karakalli Zob: Borgnis k: III. „Zostawił wspaniałe Termy noszące iego imie, w ktorych zastanawia w kto-„rych Salą Soleare zwaną Architekci uważaią za dzieło nie do naśladowania dla sposobu „w iaki sklepienie iest zrobione. Bo mowie iest z tyn lames bronzowych lub miedzia-„nych cuivre na uzbroieniach z tego metallu, krzyżujących się w kształt kraty. Przestrzeń „ktorą pokrywa iest tak wielka że nayuczensi Mechanicy nie mogą poiąć iak zezmo-że utrzymać„—

Obywatele Rzymu ktorzy się nie troszczyli ani o sztuki ani o handel potrzebowali bardzo wielkich budowl dla zgromadzania się; i stąd mnostwo i wielkość budowl po-bliżnych a zwłaszcza Termow— Ammien Marcellin mowi że ich liczba, rozległość i wspaniałość wzbudzała podziwienie wszystkich co do Rzymu przybywali—

Nazwisko tych budowl pochodzi od greckiego θερμη co znaczy gorącość chaleur; dano im ie takie dla tego że służyły za łaznie gorące— Następnie robiono w nich 5 ko-ren (:on y joignit les cinq exercices:) takie iakie były używane w Palestrach Greckich to iest, bięganie la course, karcza disque, piłka paume, pasowanie się lutte, i kułakowanie pugilat Były w nich portyki, galerie, sale Konwersacyi, gdzie Filozofowie się udawali dla nauczania swey Nauki, Autorowie ktorzy odmawiali to iest recytowali swe dzieła. Wszystkie sztuki w Termach były obszerne i sklepione—

Wnętrze było ozdobione w kolumny z granitu; mury pokrywane marmurami ko-sztownemi, ozdobione w wazony wases porządku, obrazy. Bruk był w Mozaiki, i sklepienia ozdobione w malowania i ozdoby ze Stuku Stuc.

Zdaie się że Cesarze podobali sobie w nich całą wspaniałość im iednać; w nich znaleść było można arcydzieła Malarstwa i Rzeźbiarstwa, i inne przedmioty kosztowne porabierane przez Rzymian z Grecyi i Azyi— Nayznacznieysze Termy były zbudowane: przez Agryppę 16 r. 10 ery zwyczayney— Nerona w 64.— Wespazyana 68.— Tytusa 75, Domicjana 90 r.; Trajana 110 r. Adryana 120 r.; Kommoda 188 r.; Antonina Karakalli 217 r.; Alexandra Sewera 230 r.; Filippa 245 r.; Decee 250 r.; Aureliusza 272 r.; Dyoklecyana 295 r.; Konstantyna 324 roku;— Opiswcy tych Termow Wiktor i Ruffus rachuią do 800 Łaznow, ~~ktore~~ między ktoremi głowne były, Pawła-Emila Paul-Emile, Juliusza Cezara, Mecenasa, Liwiusza, Salusta Agryppyny itd:—

Co się tycze sztuki budowania te budowle wiele są znakomite z sposobu obrabiania wszystkich materyałow, i ostrożności w ich użyciu— Chociaż mury i podpory nie są tylko z muru drobnego en blocage obsłonione cegłą, wszystkie iednak ich części tak są związane dobrze, że te ktore zespoł stanowią, iedną tylko massę tworzą, chociaż naywiększa ich część iest pozbawiona z swych Osłon ceglanych, i wystawiona na wszystkie ostrości powietrza ~~przez~~ od wielu wiekow— Fig 9. Tab 7. okazuie sposob tey Konstrukcyi: a Ozdobienie w Xięgze 2ey zrobione.

Kanały bassyny reserwoary dostarczaiące wody do tych Łaznow z takiemi usilnościami robione były że z pomiędzy istnieiących iszcze iedne służą do tego samego użytku a inne by służyć mogły. Wnętrze ich iest osłonione grubą warstwą cymentu, wszystkie kąty wklęsłe są zaokrąglone, ich dno iest powierzchnią krzywą w około głębszą w srodku iak po bokach gdzie się łączy łagodnie z zaokrągleniami bokowemi wzdłuż murow; murowanie w nich iest odlewane to iest na kąpiel wapna, tak że stąd powstaie dzieło nieprzemakalne dla wody, tak marmur lub cegła palona—

Architektura
Grecka
w porównaniu
z ciesielską.

Wypisy z xiąg Witruwiusza tyczące się początku Greckiego Doryku i Architektury.
O ile podania Witruwiusza są prawdziwe lub urojone – Natura i chata nie były wzorami.
Ciesiołka Witruwiusza i uwagi nad nią
Ciesiołka południowa dachów
Ciesiołka północna.
O ile tę ciesiołkę Doryk przypomina – o ile od niey zbacza.
Konstrukcya kamienna w Dorykach.
O ile ta konstrukcya zgodna iest z składem Doryku – o ile nie – i czyli Egipcyan nie lepsza.
O ile można twierdzić że Zamiar wygoda oszczędność kierowała robotami Greckiemi – o ile nie
Wniosek że ciesiołki piętno w Dorykach w głównych formach spostrzega się – Ozdoby zaś
mniey z ciesiołki wyprowadzono – Jeżeli zboczenia takie widzieć i odwodnić się daią
te częścią niemożności ścisłego naśladowania drewna kamieniem – częścią z chęci pię-
kney postaci Struktur t.i. regularności się winny. itd:
O ile takie wnioskowanie korzystnem iest – o ile może być szkodliwem porównaczo
z Zasadą contraxi[illegible] –
Pięknie retoryzmy dla czego się Archit: Grecka podoba, iest dobrą itd:–

Wyobrażenie czystey Architektury Greckiey. Büsch.

1 Greckie pamiętniki przekonywaią iak ich Architektura odmienna była od tey którey dziś Nazwisko greckiey nazwano, to iest od tey która pod tym nazwiskiem uchodzi ~~bywa wykonywana~~ chociaż więcey podług Witruwiusza i pamiętników rzymskich bywa wykonywana, a niżeli podług pierwotnych wzorów iakie nam w iey niedowaliskach pozostały.

2 W każdym narodzie Sztuka – przynaymniey w swey lepszey Epoce – była służebnicą Religii. J dla tego doszłe do nas pamiętniki greckiego budownictwa naywięcey są Świątyniami – Poczniymy od poznania ich urządzenia –

3 Świątynie te są z względu swey wielkości, liczby słupów i układu bardzo różne; ale w żadney nie brakuie Celli, ta więc była ich nayistotnieyszą częścią; Cella ta była zwykle prostokątna z wielkim wchodem z przodu i bez okien (*) Do małych Świątyn dochodziło tylko światło drzwiami, a w większych otworem w Stropie z góry. – Jako przedsięwzięciami człowieka nayprzód potrzeba kieruie, zdaie się więc że pierwiastkowe Świątynie były bez żadnych kolumn, i iedynie tylko z Celli składały się – Te później poprzedzał przysionek Pronaos pomiędzy bocznemi murami Świątyni naprzód przedłużonemi zamknięty, a z przodu dla znaczney długości bezkorowaniu Słupami podparty. – Lecz tego starodawnego układu bardzo mało szczątków iest do widzenia. Następnie przed Przysionkiem Pronaos stawiano zupełnie otwarte podcienie na słupach iak w Świątyniach Erechteusza i bezskrzydlastey bogini zwycięztwa (**) na Akropolisie w Atenach. Tak nazwana Świątynia Cerery w Jlissus miała w obuch frontach otwarte słupowe podcienia, lecz tylko z przodu był wchód do Celli. Gdy się obrzędki w Religii pomnożyły, z większym kosztem i Świątynie wznoszono, i podcieniami ie Säulengang ze wszystkich 4 stron otaczano. Tego rodzaiu nayurięcey naszych czasów doczekało. W Świątyniach greckich liczba kolumn z boku przewyższa zwykle o iedne, podwoyną ilość kolumn będących w froncie; lecz iest i w tym względzie wiele wyiątków; w wielkiey Świątyni w Pestum iest z przodu 6 a z boków po 14 słupów; w Świątyniach Nemesisy w Rhamnus i Jowisza Panhelleniusza na wyspie Aegina z przodu 6 z boków po 12. Nawet znaydują się Pamiętniki o nieparzystey liczbie kolumn z przodu: w Grotach S. Jowisza w Agrigent, i Bazylice w Thoricus było ich 7; w Bazylice w Paestum iest ich z przodu 9, a w fasyacie choragickiego Monumentu Thrasyllusa w Atenach 3 Pilastry. Niemniey mamy Świątynie nie głębsze iak szerokie: np wielka Świątynia Cerery w Eleuzis, gdzie taiemnice eleuzyiskie obchodzono – Oprócz tego iakichże różnych Form nie nadawano Świątyniom iak są trzy wraz zbudowane ~~w~~ Erechteusza, Minerwy Paliady i Pandrozy na Acropolisie w Atenach. W Ogólności przekona się każdy kto się nad temi Monumentami uważnie zastanowi: że kształtem ich i układem zawsze Cel i mieyscowość rządziła; lecz nigdy ogólne prawidła Symetryi iak Witruwiusz przywodzi. Witruwiusz wszystkie Świątynie podciąga pod 7 kształtów stałych całkiem z greckiemi monumentami niezgodnie; bo taka między niemi iest różnica że z trudnością Plan iednego zgodzić z drugim można. – Bez żadney więc Zasady przepisy Witruwiusza do greckiey Architektury rozciągnięto, bo chociaż często do starych monumentów iako przykładów odwołuie się, iednak przy każdey okoliczności wykrywa się iak mało i źle z sztuką grecką był obznaymiony, i że to co przytacza do pięknego sposobu budowania za iego czasów tylko ściągać się mogło.

4 Co się tycze wielkości Świątynie greckie są bardzo szczupłe. Pandroseum iest tak małe że ledwo kilka osób pomieścić może. J cóż, można porównać nawet wielkość naystawnieyszych nayznakomitszych Świątyni Narodowych np Parthenonu na Zamku Burg w Atenach z obszernością niernych naszych Kościołów? – To naprowadza wniosek że wewnętrz Świątyni greckiey to iest Cella tylko na to

(*) Wyiątek tego spostrzega się w stronie zachodniey Świątyni Erechteusza.

(**). Tey Świątyni niemasz wprawdzie iuż śladu żadnego, ale Anglikom Wehler i Spon winniśmy iey opis który w r. 1676 przed iey zniszczeniem byli w Atenach –

dla pomieszczenia posągow bogow służyła i że pospólstwo w czasie nabożeństwa do niey żadnego
przystępu nie miało ale się tylko z przed Świątyni ofiarom i ceremoniom kapłanow przypatrywało
Dla tego nawet przysionek kolumnami był wspierany żeby z przodu świątyni widoku do Świątyni
nic nie utrudzał. – Ten przysionek Pronaos znayduie się zawsze dosyć w proporcyi obszerny, i zdai
ie się że miał istotne swe przeznaczenie: zewnętrzne zaś podcienia Säulengänge były bardzo wąz:
kie zwłaszcza z stron dłuższych, i mniey właściwie mogły służyć za zasłona przeciw Słońcu i deszczom
ieli dla religiynych obchodow (: processyi :) lub tym podobnych. Z tem wszystkiem te otwarte kolumno:
we podcienia – ktore nie tylko przy Świątyniach ale i przy wszystkich publicznych Budowlach stawiano –
pochodziły z potrzeby iako w południowym klimacie dla wygody aby pod niemi chodzić na wolnem po:
wietrzu było można pod zasłoną od słońca – Także odpowiadaia one zupełnie potrzebie ogolney dostępno
sci Zugänglichkeit i wspolnego użytku przestrzeni iakiey wszystkie publiczne budowle mniey więcey
wymagaią, zatem dwojaki zamiar ie usprawiedliwia Klima i cel. – Znayduią się w dawnym Egi
pskim sposobie budowania Styl, rownie w dzisieyszym kraiow wschodnich iescze obficiey, nawet w na:
szych połnocnych kraiach Budowle publiczne nie są bez nich –

5 Stropy tych podcieniow nie leżą bezposrednio na kolumnach; ale na tych ostatnich naprzod kła:
dziono Architrav i fryz, a na tych gzems z wyskokiem. Z tych części składa się bez wyiątku każda
Grecka Kolumnada. Rożne między temi częściami stosunki i w nich ozdoby trzem rodzaiom porządkow
dały początek, z ktorych Dorycki naysilnieyszy i nayprostszy, Jonicki wysmuklejszy i ozdobny, a Ko:
ryncki nayozdobnieyszy. Te trzy rożne porządki są wprawdzie w monumentach wyraźnie rozrożnic;
lecz dzisieysze ich znamienowanie i przeznaczanie dla tego a nie innego rodzaiu budowli: iakoto np:
że Dorycki wyraża moc i powagę Ernst a zatem dla tego w bramach mieyskich i t. p: używanym
być winien, że Jonicki i Korynski lekkość bogactwo i wspaniałość oznaczaiące Teatrom Kościołom i t. p.
iest nayprzyzwoitszy, wszystko to całym Niebem oddaliło nas od Ducha Starożytności, rownie iak to
że zbior tylko w zbiorze tych 3 Porządkow cała piękność Architektoniczna się mieści tak że w nich ża:
dnego członka opuscić nie godzi aby doskonałości Architektury nie skaleczyć – Budownictwo w Gre:
cyi bliskiem było uzupełnienia iuż w tedy kiedy innego porządku oprocz Doryku nie używano. Można
go nawet twierdzić że własnie wśliźnięcie się rożnych porządkow upadku sztuki było powodem.
6. Jonicki sposob budowania chociaż w sposobie konstrukcyi nie zaprzeca się pierwiastkowego
wspolnie z doryckim w Grecyi początku, iest iednak całkiem obcym azyatyckim sposobem: i był może (A)
w swey dawnieyszey postaci – bo przetrwałe do naszych czasow pamiętniki są poźnieysze – więcey od:
miennym. Wprowadzonym został wkrotce przed Peryklesem do Europeyskiey Grecyi, nie mogł iednak tak
co do wartości iak użycia przewyższyć w niczem Doryku, w tym więc tak iak wprzod tak i poźniey
wszelkiego rodzaiu budowle wznoszono – I tak wspaniały Partenon iest doryckim, podczas gdy małą
Świątynię nieskrzydlastey bogini zwycięstwa (Victoria) wzniesiono w porządku Jonskim; Świątynia Apollina (B)
w Phigalia, Propylee w Atenach i Eleuzis były zewnątrz doryckie, gdy wewnątrz stały słupy ionickie;
wielka Świątynia Cerery w Eleusis była dorycką a w wiazd do niey (: względnie brama mieyska :) Jo:
nicki.
7 Korynski Porządek, ktory mogł powstać z Jonickiego kapitelu pilastrowego, (*) poźniey dopie
ro weszedł w używanie. Tylko dwa Grecko-Korynckie pamiętniki do nas doszły: choragiski
Pamiętnik Lysikratesa i wieża wiatrow w Atenach. Ta ostatnia ma zewnątrz korynckie frontony (C)
a wewnątrz doryckie słupy.
8. Te przykłady powinny nas przecie nauczyć: że trzem porządkom bud: takie przymioty dziś przy
właszczone zostały, o ktorych się Grekom ich wynalazcom nie sniło. Rownoczesne używanie doryckie
go i Jonskiego sposobu budowania zdaie się że częścią było dowolnem i zawisło było od woli budującego
lub budownika; częścią opierało się na statycznych prawidłach: widziemy jonickie słupy w srodku
budowli; bo dla swey wysmukłości mniey mieysca zaymowały, i były dosyć możne do zniesienia lekkiego
powa

(*) Jak z kapitelu pilastrowego wspomnionego wiazdu czyli bramy w Eleuzis, i z połokrągłych korynckich Ka:
pitelow ktore się w świątyni dydymaickiego (: dydimaiksken :) Appollina na Palistrach znaydowały zdaie się po:
chodzić – I Hirt mowi że korynski kapitel powstał z Jonskiego –

powat. Wielkich budowl nie masz w jonskim Stylu (*), a to z przyczyny że w miarę szerszego rozkładu kolumn, trudniey było o ciosy na Architraw aby od kolumny do kolumny sięgały.

9 Z trzech wymienionych Porządków bud: obchodzi nas tu tylko bliżey dorycki, iako iedyny w europeyskiey Grecyi pierwiastkowo narodowy i zwyczayny. (einheimisch.)

10 Naydawnieysze dorycki pamiętniki widziemy w Pästum w małey Swiątyni i tak zwaney Bazylice w których słupy zaledwo 4 średnic dochodzą. — Wielka Swiątynia w Pästum chociaż ma swoie kolumny i główne proporcye rownie ociężałe (**) dla tego nieco iuż ozdobnych nie-gotowo do poźnieyszego czasu nam ią kłaść przychodzi, iak to nawet w kolumnach w Koryncie iest do uważania. Pod Peryklesem kolumny maią zwykle $5\frac{1}{2}$ średnic na wzwyż, a w poźnieyszych grecko-doryckich monumentach — iako to Portykach Krola Filippa na Wyspie Delos, i Augusta w Atenach nawet $6\frac{1}{2}$ średnic (: $6\frac{3}{4}$ podobno:). Że roznice w głownych proporcyach wyiątkowy nie znayduią się żadne znaczne wreszcie odmiany: lecz nie trzeba mniemać że stałego kanonu czyli Zasady w tem względzie scisłey trzymano się iak Witruwiusz przepisuie. Tak ogolne ugodne prawidła nie zieśniały Greckiey architektury; iako w tkonysach budowl zawsze na cel i mieyscowość względniano, tak i z konstrukcyi podług rozmaitości materyałow tworzyły się te Formy i proporcye nad któremi tyle rozprawiamy. —

11 Zwężanie kolumn było w naydawnieyszych dorykach naywiększe, i zmnieyszało się powoli w czasach poźnieyszych: w Pästum srednica ich gorna iest o $\frac{2}{3}$ mnieysza od dolney, w Partenonie i w ogolności pod Peryklesem około $\frac{4}{5}$, w Portyku w Delos tylko o $\frac{1}{5}$. Uwagi godne że to zwężanie nie iest iednostayne ale to iest nie idzie w prostey linii, ale w srodku nieco pękato robione Entasis. Nie ma się iednak rozumieć żeby średnia średnica tak była wielka, lub większa iak spodnia, bo ta ostatnia iest zawsze naywiększa. — W obu małych monumentach w Pestum iest ta Entasis bardzo widoczna, w poźnieyszych zaledwo do spostrzeżenia; lecz iey nigdzie nie brakuie iak wielu w nowych czasach twierdziło (***). Złobkowania Doryckiey kolumny są prostsze iak Jonskiey i Korynckiey, mniey głębokie i bez listewek przedzielaiących, tak że przekroy trzona tworzy wielobok z wklęsłemi bokami. Tych złobkow iest 20, od czego dwa tylko są wyiątki: w wielkiey Swiątyni w Pästum gdzie iest ich po 24; i w Sw. Minerwy Sunias tylko po 16. — Stop nie maią kolumny Doryckie; lecz i w tem są dwa wyiątki: to iest w Sw: Jowisza Olimpiyskiego w Agrygencie, i w Swiątyni w Segesta — Dorycki Kapitel chociaż tylko pół średnicy ma wysokości, iest iednak bardzo roztoczystym, czyni istotną usługę stałyczną zmnieyszaiąc przez to szpręg Architrawu. Trzy są iego głowne części: Szyia, podpokrywie i czworoboczna pokrywa na ktorey bezposrednio pława leży — Szyię tę oddziela od trzona kolumny kilka wcięć — a w poźnieyszych monumentach tylko iedno — iednak złobkowania idą ciągle aż pod podkrywie. Tylko w trzech pamiętnikach to iest: w kolumnadzie w Selinunt, w małey Swiątyni i Bazylice w Pästum szyia iest nieco wciągnioną, i w obu ostatnich małemi Arabeskami w Sztukateryę ozdobiona; wprawdzie poźnieyszy dodatek — Podpokrywie ma u spodu gdzie na szyi leży kilka cienkich obrączek, i w naylepszey peryodzie mało bardzo ma wypukłości wreszcie profile iego znacznie rozniącemi się są od siebie — Podług wielkości swey kolumny składaią się z 4 aż do 12 ciosow, te są wewnątrz zwykle drewnianemi tęblami z sobą powiązane, i tak scisle nie za sobie przylegaiące że w wielu mieyscach spoien z trudno dostrzedz. — Złobkowania tak iak w ogolności wszystkie ozdoby dopiero po wystawieniu dzieła całego były wycinane. Wiele znaydziemy trzonow, w których w spodzie i w gorze złoki porozpoczynano wycinać. W Bazylice w Pestum stoi iedna kolumna z stroną iedną niezłobkowaną.

Architraw

(*) Gren. Swiątynia Appollina Didymeusza w jonskim Stylu iest iedną z naywiększych, większą nawet od Partenonu ma 302' dług: 162 szer: sra 10 słupow z przodu a po 21 z boków których grubość 6' 3,2 w średnicy, za Alexandra czasu wystawiona.

(**) także 4 średnic na wzwyż; w Koryncie podobnież 3,92 p. nad 4 średnice.

(***) Tu Witruwiusz nie można bynaymniey zarzucić żeby Entazis nie była wyiątkością uzywaną w Starożytności, dla niznaczności dotychczas nie miano na nię w monumentach Greckich uwagi, lecz ią Busch i iego towarzysze podroży wspęrcie ią znaleźli; sam nawet Busch ią w partenonie wymierzył. —

12 Architraw składa się z belek kamiennych na czworograniasto obrabianych, kładziono ię zebrem obok siebie po dwie na kolumnach gdzie będąc z iedney sztuki od środka kolumny do środka drugiey sięgały; w Partenonie iest ich wszędzie po 3 obok siebie. Jest zupełnie gładki, i tylko w wierzchniey krawędzi listwą ozdobiony, pod którą zawsze pionowo pod Tryglifami znayduie się listewka z 6 Dzwonkami czyli kroplami. Fig 1. 2. W stronie wewnętrzney iest podobnież Architraw listwą od fryzy oddzielony. — Ozdobą właściwą Fryzy są tryglify i metopy fig 2. a b. Pierwsze zdobiono w żłobki kanciaste, drugie w płaskorzeźby w poźnieyszym czasie, bo pierwiastkowo zostawiano ie gładkie. — Oto iest konstrukcya fryzy: Tryglify tak grube iak szerokie są razem klockami opatrzonemi z boków w felce, w które wsuwano płyty z małym ustępem w tył, i te stanowiły Metopy. Wewnętrzna powierzchnia Fryzy iest zupełnie równa; w środku zazwyczay wiele części zostawiano aby Architrawu nie obciążyć bardzo. — Od tey konstrukcyi podług wiadomości Kubicha dwa są wyiątki: w Pestum w wielkiey świątyni zawsze tryglif z metopą iest z iednego kamienia; a w małey świątyni były tryglify odwrotnie wpuszczane w metopy — to iest między niemi osadzane. Że to wsadzanie iest dziełem poźnieyszych czasów i że Fryza pierwiastkowo całkiem gładką była — iak w Koryntce także — tem bardziey przyiąć można; że i podział Tryglifów całkiem rożnym iest od zwyczaynego, i nigdzie więcey w starożytnościach greckich w ten sposób się na niego nie natrafia. Podług albowiem zwyczaynego sposobu zawsze tryglify dawano i w końcach fryzy t.i. w narożnikach przez co rozstawianie kolumn w końcach węższe wypadać musiało iak innych fig 1; w tey zaś świątyni wszystkie słupy są w równem rozstawieniu: i dlatego rozkład Tryglifów nie mógł wypadać równy, i narożniki 3/4 metopy zakończono. (E) (*) Zob: Pestum

13 Bez przerwy w około obiegaiąca Osnowa czyli Gzems składa się z granca czyli płaty z wielkim wyskokiem, którą w górze mały człónek uwieńcza; spodnia iey powierzchnia wraz z ozdobami t.i. mutulami iest tak iak dach pochyłą fig 2. c. Mutuły są tak nad tryglifami iak metopami, 18 dzwonków zdobi z nich każdy; mało bardzo iest wyiątków gdzieby się w Gzemsach dorychich nie znaydowały. —

14 Mury Celli są z wielkich ciosów które tak iak wszystko inne bez zaprawy wapna, lecz owszem żelaznemi klamrami z sobą są pospaiane — ciosy wyiąwszy spodnią warstwę iako Podstawkę maią wszędzie iednaką grubość; ciosy te są regularnie obrabiane i formuią równą powierzchnią aż do wysokości Fryzy były prowadzone gdzie horyzontalne belki powalne wspieraią się —

15 Pilastry znayduią się tylko w narożnikach i końcach murów pod pokład Architrawu a co się tycze średnicy i kapitelów w żadney nie są odpowiedności z kolumnami: szerokość ich równa się szerokości Architrawu, a ich kapitele całkiem inne maią członki iak nad słupami, i małego są wyskoku — W Greckich pamiętnikach nigdzie pilastrów nie stawiano wprost na przeciw kolumn iak w rzymskich, ani na nich nie udawano w płaskorzeźbie Architrawu i fryzy ś: iedynie tylko dla uformowania z będącemi na przeciw pewnego rodzaiu ustępey symetryi czyli odpowiedności:/: nawet także tylko z tey strony maią pilastry szerokość Architrawu gdzie ten na nich leży, z stron innych są zupełnie wąskie — i to dodaie Kubich we wszystkich greckich pamiętnikach. —

16 Stropy Iak powała iak całe belkowanie pierwiastkowo robiono z Drzewa; tak we wszystkich do nas doszłych pamiętnikach to ostatnie było z kamienia. Podcieniów drzewem pokrytych ieszcze są przykłady, iakoto w Pestum i Sycylii, czego ślady w kamiennych belkowaniach są do rozpoznania; w innych wszystkich monumentach które się dobrze przechowały, były Stropy zewnętrznych podcieniów z kamienia. — Cella tylko sama zawsze miała drewnianą powałę; bo pomimo szerokości greckich świątyń nie można było inaczey kamienia nie sklepiąc. Tylko całkiem małe budowle iak Pandroseum i wieża wiatrów w Atenach miały kamienne Stropy. Także takie były stropy w Propileach w Atenach i Eleusis z kamienia wszędzie, iak ułamki okazuią, i o których Pauzaniasz iako o osobliwościach wspomina. — Sposób kamiennego pokrywania iest dwojaki: Mała przestrzeń iak w Pandroseum iest tylko długiemi płazami kam: obłożona, spodnia ich strona była w wyjinane w głąbsz czworoboczne pola (: Skrzynecki :) ozdobiona, a rzadziey zdaie się prawie do ozdoby:

oczywistości przekonywać że te Skrzyneczki robiono w widoku ulżenia ciężaru ciosom, bez szkodliwie dla mocy. fig: 3.–

17 Drugi sposób znayduie się nad większemi przestrzeniami fig. 2. kładziono nayprzód belki kamienne w poprzek podcienia w pewney od się odległości, a nad przestrzeniami płazy kamienne także w poprzek tegoż podcienia. Skrzyneczki w tych płazach wskroś wycinano, i na wierzchu cienkiemi tafelkami przykrywano. W Świąt: Tezeusza w Atenach takie przykrycie w całości się utrzymało. Belki tu przy spręgu 12 stop par: są tak słabe, że się zdaie iż muszą się złamać; iednak czas dowiodł że Grecy swemu Marmurowi nie wiele dowierzali. Tym samym sposobem były pokryte Propylee Partenon i Erechteum w Atenach (w pierwszych spręg belek spodnich był 19 stop par: –:), podobnież Świątynia Nemezysy w Rhamnus, Propylee w Eleuzis etc:– Te dowcipna konstrukcya które wszelki zbyteczny ciężar oddalały i liczbę długich rzadkich belek kamiennych oszczędzały zastępowały mieysce sklepień później wynalezionych –

16 Dach którego pochyłość bardzo małą była formował z przodu i z tyłu szczyty, a z boków okapy. Pokrycie składało się z cegły palonej, a później nayczęściey z marmuru. Te cegły czyli dachówki tego były kształtu jak są te dzisiay we Włoszech i Grecyi w używaniu, tylko że były większe: to iest fugi dachówek płaskich fig. 2. d pokrywano gąsiorami e, których czoła przy okapie f przyozdabiano. Wiązanie dachu drewniane, podobnież teraznieyszemu włoskim i greckim podobne zupełnie nie miało całey szerokości budowli, bo się spodni szar dachówek na ciosach g wspierał. Na południowo zachodnim Narożniku Partenonu leży ieszcze taki cios; i na nim są ieszcze do widzenia małe podkładki Ansätze h na których się wspierały spodnie dachówki z łobiaste. W wielkiey Świątyni w Pestum zdaie się że w tym zamiarze wspomnionych ciosów nie było, i że liczy gzemsowe których wierzchnia powierzchnia podług pochyłości dachu była pochyłą zastępowały ich użycie – Szczyt był w równey linii z Architrawem i fryzą wznoszony, pochyłe brzegi iego w górze ograniczała ta sama płata która wieńczyła horyzontalnie i fryzę iego w spodzie, tylko w pochyłych częściach brakowało iey mutułów. fig. 1. Na niey leżała nad powierzchnią Dachu występuiące rynienkowata listwa Rinnleiste, zapobiegaiąca aby się woda na fronty nie spływała; lecz w narożnikach się kończyła, wzdłuż więc obuch dłużnich stron Świątyni woda z dachu bezprzeszkodnie ściekać mogła fig. 2. W tych narożnikach dawano łby lwie i (czyli smoki po naszemu) ażeby woda z za rynienkowatey listwy frontonu odchód niemi mieć mogła małym kanałem wykutym, gdy do nich zbieraiąc się po pod Acroterami l. Sposób ten okazuie się w Partenonie, był w Świątyni Temizy w Rhamnus, Cerery w Eleuzis, i Propyleach wszystkich (: iak ostatnie przez Towarzystwo Dilettantów przedsiębrane odkopywania dowodzą :), i zdaie się że był w powszechnem używaniu w kwicie greckiey Architektury – W wcześnieyszych czasach zapewne niedawano tych akroteryi, czyli podstawków na których posągi stawiano, lub ie tylko na wierzchołkach szczytów umieszczano; a tak ani osobnych rynien czyli kanałów ani lwich smoków nie było potrzeba w narożnikach. – W późnieyszych monumentach rynienkowatą listwę t. i. gzowe w potoatek wygiętą nie tylko wzdłuż pochyłych Stron frontonu ale i w dalszym ciągu z boków Świątyni ponad płatą dawano bez przerwy, a zatem w całey długości musiano umieszczać te smoki dla wyrzucania wody. To się nayprzód okazuie w Świątyniach Dyany Propylåa w Eleuzis i Nemesisy w Rhamnus, których zbudowanie według Stylu sądząc bezposrednio po Peryklesie nastąpić musiało, i zostało potem w Jońskich budowlach i po[illegible] Rzymianach nawet używane –

Jo to są istotne zasady Stylu Greckiego starożytnego. —

A Jonski porządek. Ctesifon który wystawił Św: Dyany w Efezie gdzie podług Witruwiusza pierwszy raz Joniku użyto. Lecz iakże mogł ten piękny sposob budowania w całey swey doskonałości – do czego wiele generacyi należało – na raz ieden – deus ex machina – iako wynalazek iednego wyniknąć? Jayliż przez iedną noc od 4 średnic postąpiono nagle do 8 w kolumnach? – Joński więc porządek wkrotce przez Peryklesem z Azyi przeszedł, będąc wprzod przez długi czas w Jonii w używaniu – Witruw w X 4. r. 1 mowi że przez Jonczykow wynaleziony został i dlatego tak nazywany.

(B) Św: nieskrzydlastey Wiktoryi była Joniczna, nie iest tu ta ktorą podług Stuarta ma być Połnocne Skrzydło Propyleow. – gdzie Aegeus patrząc na morze zeskoczył – bo to Skrzydło iest ze strony przeciwney morza –

(C) Stoa Attalusa w Atenach nie iest greckim dziełem, bo ma Kolumny przy ścianach nierozbłowane, na piedestałach, z złamanemi belkowaniami, rzymskimi kapitelami itd: należy do zepsutych czasow Architektury. Ani Stępy Hadryana w Atenach będące nie należą do czasu antiocha – i nie są dziełem Grekow – ale Rzymian. dla Rzymskich profilow i kapiteli: i tey roboty – Hirt zarzucił że Hübsch świątyni Jowisza Olimpyyskiego nie przeskoczył, na co Hübsch nie dał odpowiedzi – więc iest Grecko-korynckim pamiętnikiem –

(D) Kolumny w Pronaos tak w Św: Minerwy w Syrakuzie, iako iak maley w Pestum maią stopy. (Hirt)

(E) Hirt zarzuca że tryglifow w formie klochow stawiano. – Hübsch mowi że rzadko inaczey się znayduie w Partenonie, w Św: Tezeusza, Propyleach w Atenach, w Monumentach w Sunium, Świątyni na Wysp: Egina

Narożnik Świątyni Greckiéy
z czasu peryklesa–

Fig. 1 Tab: 2

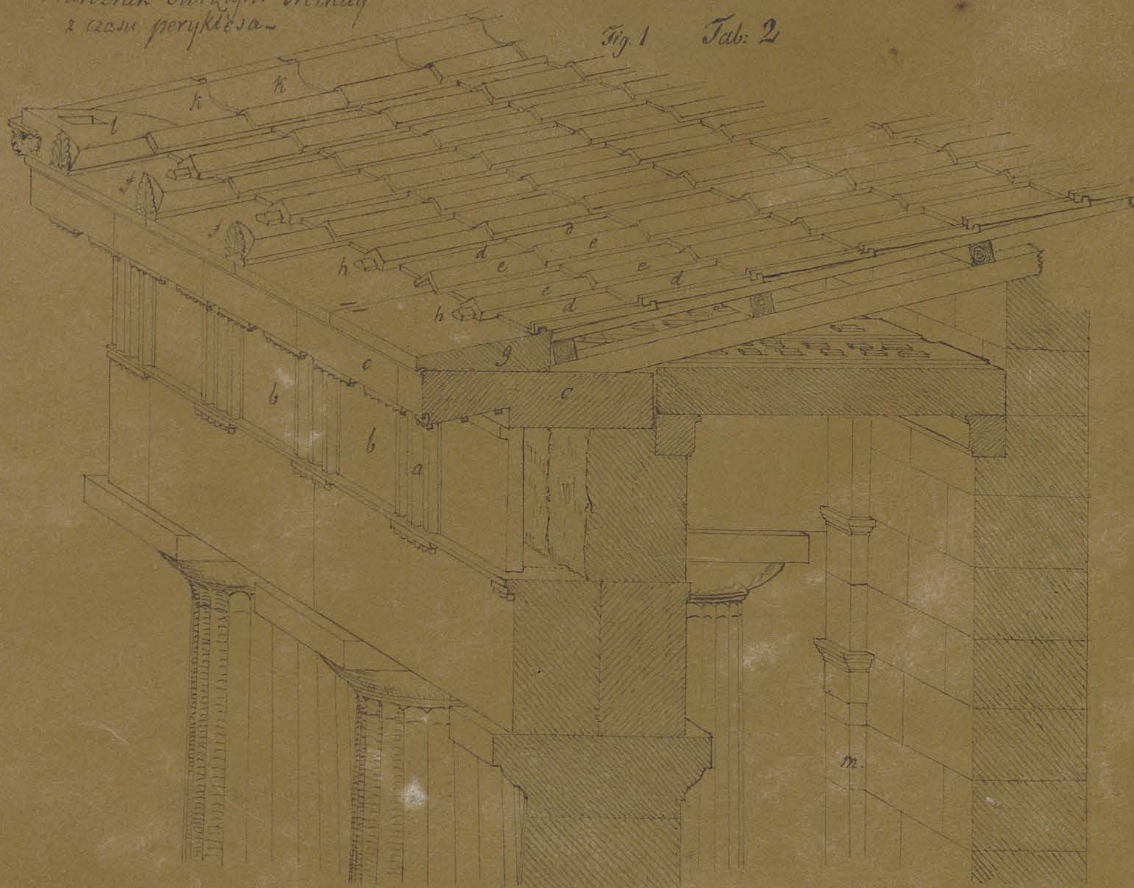

Fig 2. Strop kamienny Przysionka Świąt: Tezeusza w Atenach

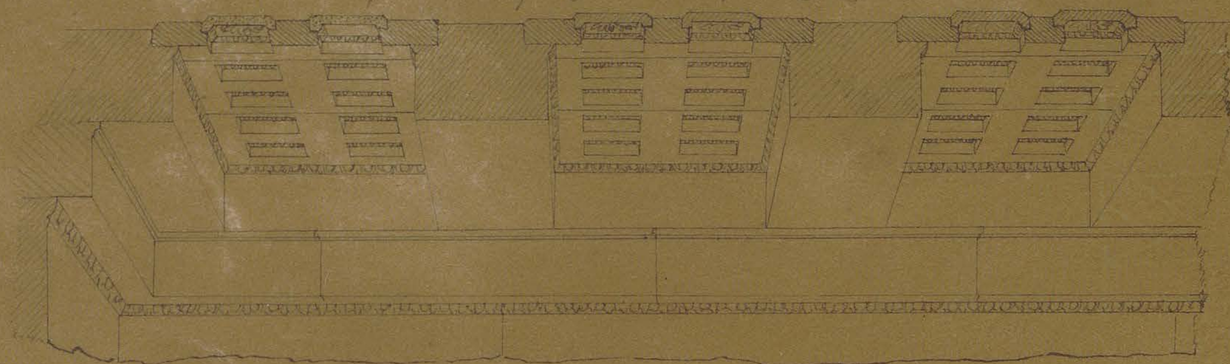
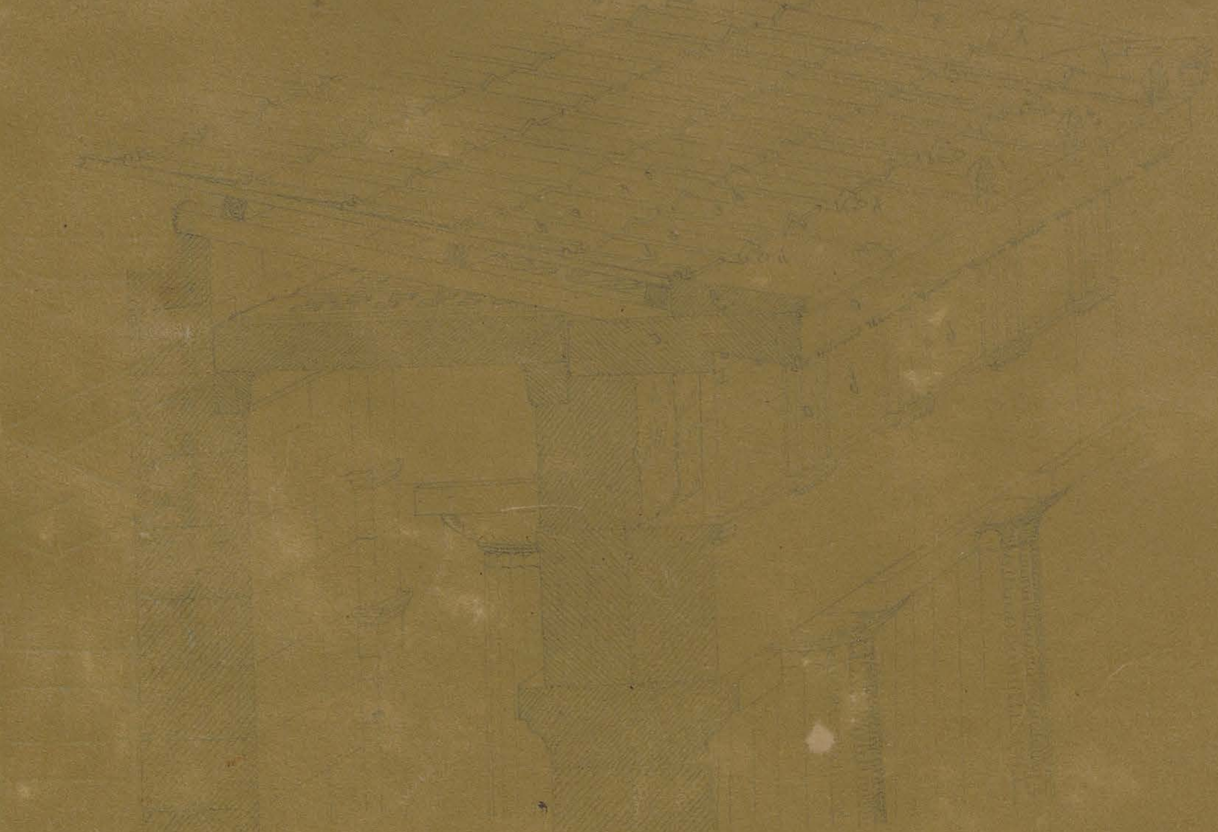
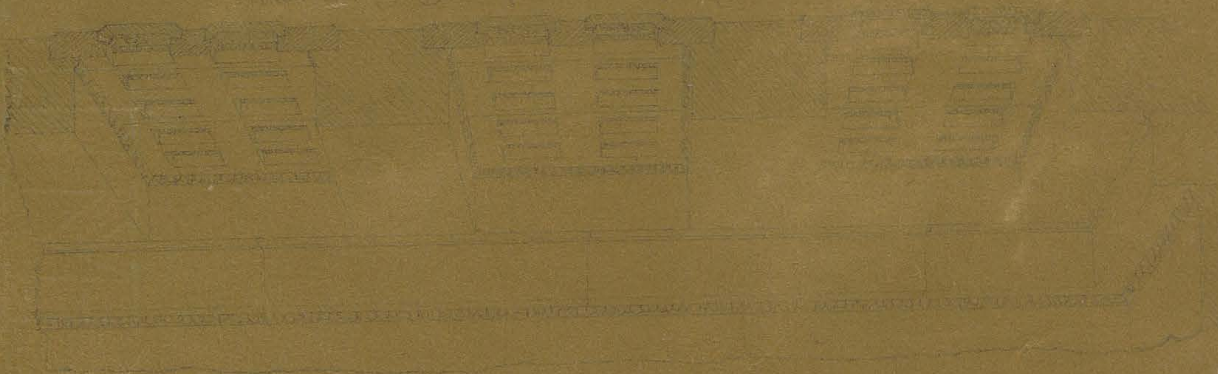

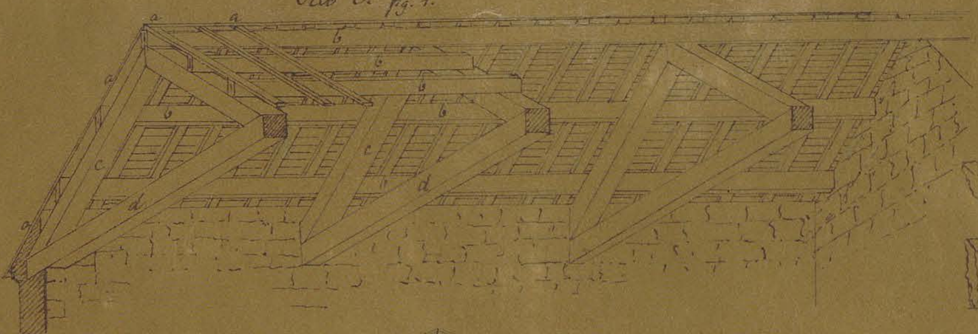
Fig 3. Strop kamienny w Pandroseum na Acropolis.

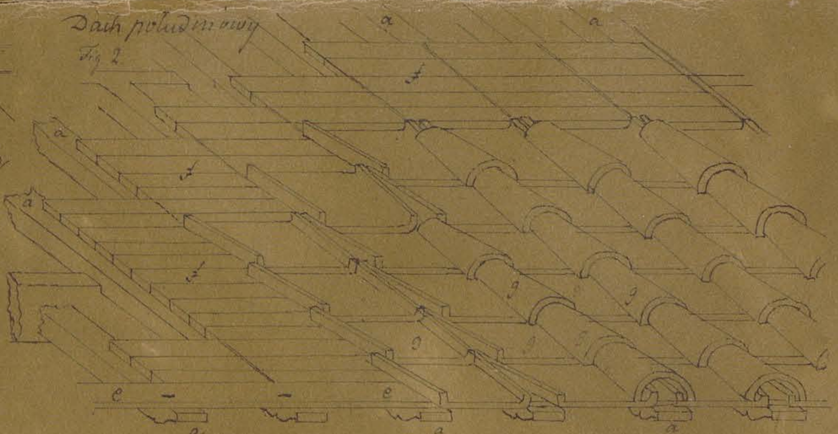

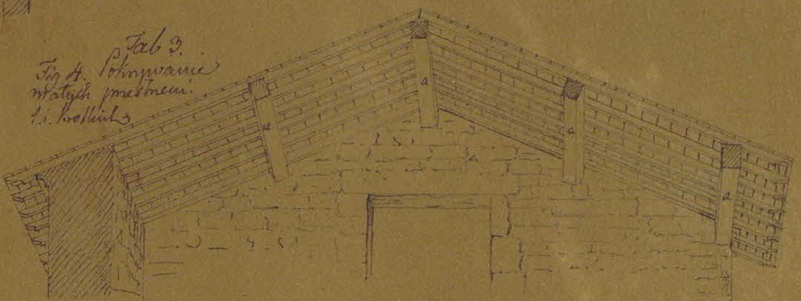

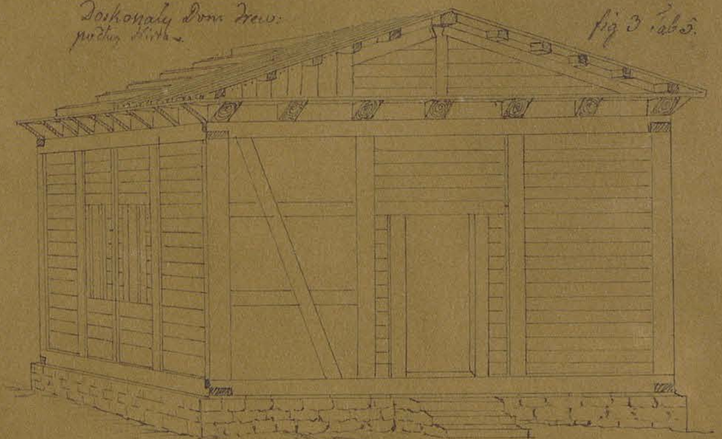
Tab 3. fig. 1.

Dach południowy
Fig 2

Tab 3.
Fig 4. Pokrywanie [illegible] przestrzeni t. j. kozłkiem

Doskonały Dom drew: podług Hirth.
fig 3 Tab 5.

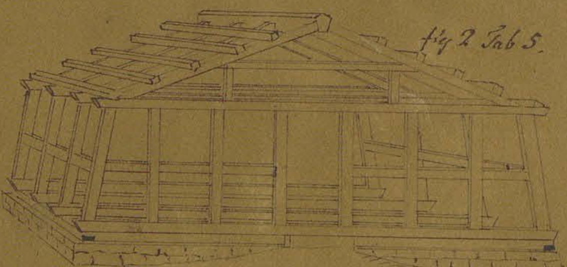
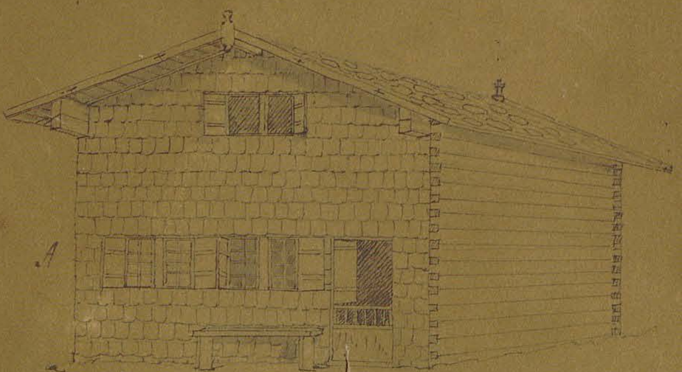
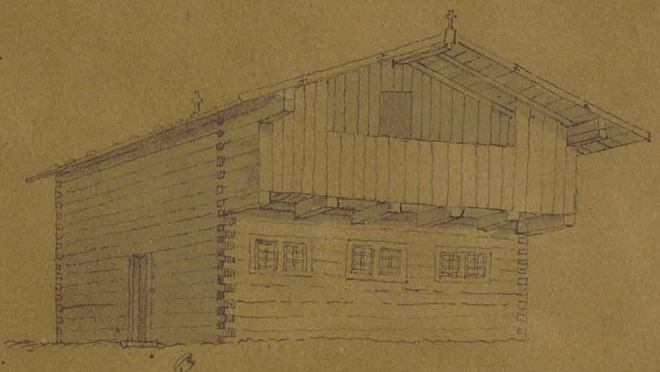

fig 2 Tab 5.
Przycisk do ścian pionowych podług Hirth.

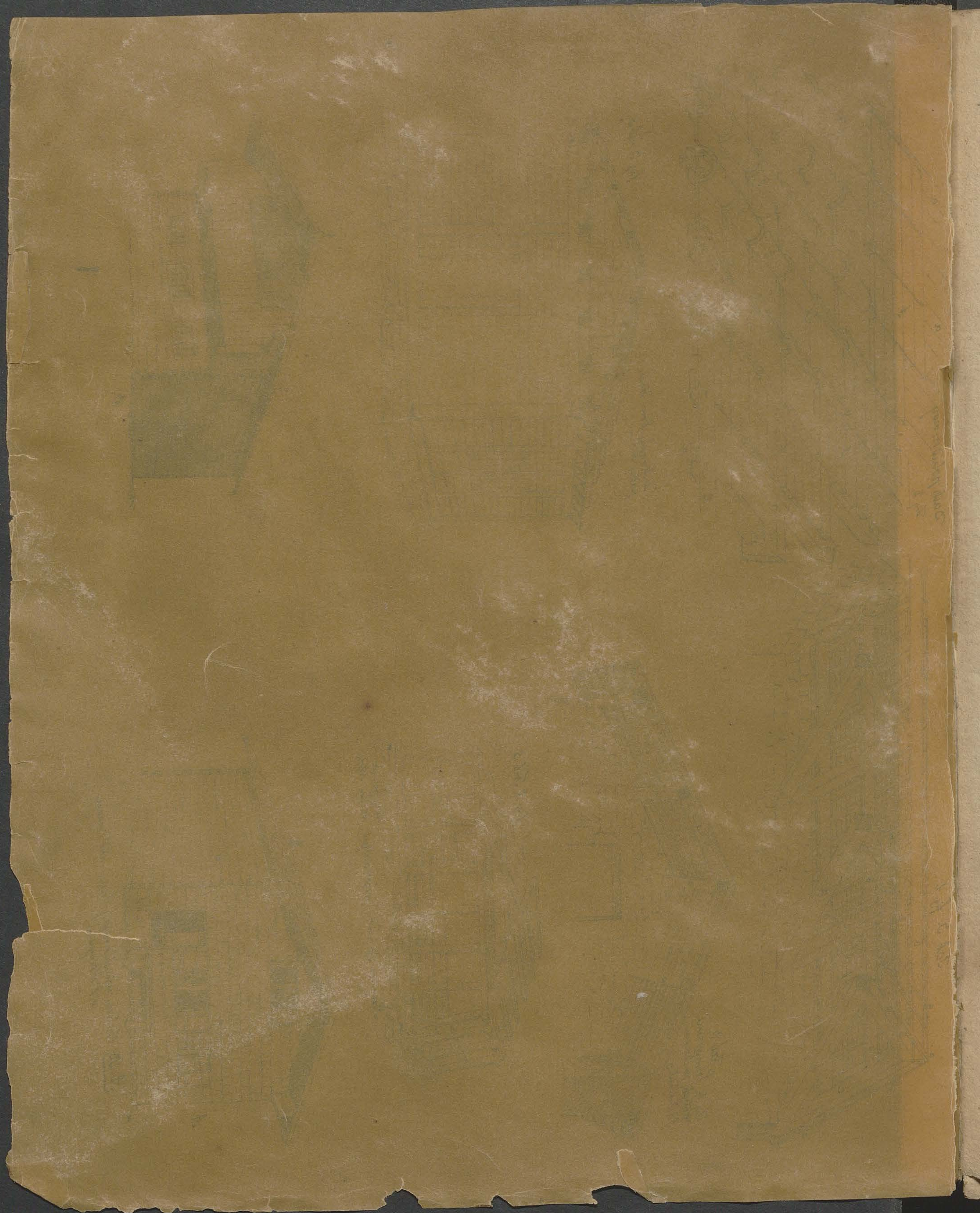

A

B.

A. B. Chałupy wiejskie [illegible] nad Dunajem w [illegible]ingen.

Porownanie Greckiey Architektury z ciesiołką grecką.

Hern: Büsch. Über. Griech: Architektur. Heidelberg 1824.

§.1

30 Mniemanie że greckie Architektura iak się oczom naszym w kamiennych monumentach przedstawia iest naśladowaniem dawney ciesiołki pochodzi od Witruwiusza, i tak się rozkorzeniło od czasu odrodzenia się Stylu starożytnego, że mało iest ktorzyby o iego początku innego byli zdania. Hirt w teraznieyszych czasach rozciągnął go nayobszerniey: wyprowadza on nie tylko wszystkie ozdoby, ale nawet głowne części i formy naywiększy z ciesiołki, a tak cały grecki Styl wystawia iako z niey powstały i wiernie ią naśladuiący. Witruwiusz w gruncie przywodzące powieści nie zdaie się z zupełnem przekonaniem o nich mowić, rzucił niektore myśli ktore co raz obszerniey rozciągano chwytaiąc się nayodlegleyszych niepodobienstw, a tak uprzedzenie że tylko w tem naśladownictwie ukryte są wyłączne Zasady ścisłey piękności architektonicznych do tego stopnia wzrosło że odstąpić od niego było błędem ktorego niczem nie do usprawiedliwienia

Hübsch załozył sobie wyprowadzić formy wyprowadzić z tego samego celu, z iakiego pierwiastkowo powstały, to iest z Konstrukcyi kamienney. — Przekonał się że teraznieysza Arch: podług Witruwiusza i Greckich pamiętnikow iest używana, i Stereotomiczny niepodobna — Jak w czasie naywyższego kwitnienia Kunsztu, nic (oprocz ozdobienia:) nie było ugodnem, ale wszystkie głowne formy z podwoynego celu Mocy i Wygody wynikały; tak też architektura niepowinna historycznie naśladować od dawna zobaczonego, ale się kształcić podług teraznieyszego t. i. niezupełnego Celu —

31 Lecz żeby się nie zdawało że się chwytam zupełnie przeciwney ostateczności, i przeczyc wpływu zupełnie wczesney ciesiołki na Styl grecki; podam iak daleko to mniemanie zagruntowane uważam —

32\. Kto dawnieysze greckie pamiętniki porowna z dziełami budownictwa innych narodow, temu się wykryie całkiem odłączny sposob przyozdabiania. Gibkie kształty krolestwa roślinnego ktore w każdym innym Stylu panuią, tu są zupełnie wykluczone. Starodorycki porządek okazuie same tylko prostolinie ~~[illegible]~~ ~~proste~~, ostrokrawędne, matematyczne czyste figury raczey a niżeli ozdoby; z ktorych ~~a ich~~ układu wcale nie poznać nie można że nim ~~[illegible]~~ ~~te~~ formy ciesiołki za wzor posłużyły: W pierwotnych czasach zapewne budowano wszystkie pokrycia z drewna (: wszędzie w grecyi gdzie o ten materyał nie trudno:); ktore gdy poźniey trwałszemu kamieniowi ustąpić musiało, zostawiało po sobie ślady przypominaiące też ciesiołkę w tych częściach ubocznych ktore nowa konstrukcya z kamienia nuci obok siebie dozwalała — to iest w ozdobach.

Dawnieysze pamiętniki: Grecka Architektura Hübscha konczy się z zdobyciem Grecyi przez Rzymian — zaś Hirta z upadkiem państwa Rzymskiego —

Stylu egipskiego i nowogockiego wyłącznie

33\. Ozdobienie iest coś dowolnego, i w tem człowiek chętnie się przywiązuie do czegoś iuż bytego. J tak spostrzegamy w porządku Jonskim w Azyi rozwiniętym piękno typus staroperskiego gustu — romantycznemu Stylowi we Wschodzie Antyki za wzor w ozdobie służyły. Podobnie wzięć i dorycznemu porządkowi wprzod istniejący, czyli raczey coraz coraz niknięca Konstrukcya z drewna mogła za ten wzor służyć —

34 Bez wątpienia więc wypuszczane końce blisko obok siebie leżących Krokiewek *Lattenspannen* podały myśl budowniczemu na mutuly w gzemsie doryckim, na ząbki w iońskim; równie tak wypuszczone czoła belek czyli Sztagary na Konsole itd:–

35 Lecz to wszystko musiało się naturalnie do nowego materyału stosować, tak że raczey przypomnieniem nie naśladowaniem zwać można–

36 Lecz dla czegoż budowniczy ma się tak ściśle do tego przywiązywać, i dziełom swoim całkiem obcemi pętami wiązać? Lub iakie można w naśladownictwie dowodu piękności szukać? Te mutuły i ząbki które w kamiennych gzemsach są prostemi ozdobami, i bynaymniey nic wspólnego z dzisieyszą konstrukcyą nie maią, tem mniey zasługuią, abyśmy wyciągać z konstrukcyi obcey ~~nam~~ wcześnieyszey nam nieznaney, tem bardziey że takie odniesienie rzeczy do siebie tylko iest historycznem, i nie może służyć za dowód a priori.

37 Naywiększą zaś ~~bydzie~~ okazuie się sprzeczność zrzucaiąc ciesiolkę do głównych form ~~kamieniarskim~~ budowli bo temi w Architekturze iedynie cel ozdobności i trwałości kierować winny – czyli ~~dobra~~ [tania] i trwała konstrukcya.

38 Więc albo uważaiąc naśladowanie ciesiołki za udowodnione powinny prawidła konstrukcyi z kamienia całkiem na ciesiołce zasadzać się; albo konstrukcya greckiego Stylu, i sam grecki Styl nie bydz stosownym.

39 Drzewo i Kamień są materyałami wcale różnemi przymiotów, drzewo iest lekkie sprężyste, kamień iest cięższy i kruchy. drzewo iście można w długości znaczney kamień w bryłach i płatach – Tak iak ściany drewnianey z pasów drewnianych nie masz potrzeby robić, tak i belki kamienney używać zamiast Sztagara – ani ściany z ciosów koniecznie długich kamiennych etc:

40. Że konstrukcya z drzewa ~~poprzedzała~~ poprzedzała mularską czyli kamienną na tych samych statycznych prawach polega przeczyć nie można. Jiak tak drewnianą ścianę lub podporę do pionu stawiać trzeba, aby mocno stała; belka kamienna tak iak i drewniana w kostkę *kantig* obrabiana bydz zwykła aby bezpiecznie leżała itd. lecz te prawa chociażby się drzewa nie znało kamieniowi staiąc mogły zeby z tąd naśladownictwo z niego można wywodzić.

Ciesiołka poprzedzała bud: z kamienia

41 Hirt tak mówi: Z natury to rzeczy wynika. Bo drze-
wo każdemu rodzaiowi Mechanizmu się łatwiey nastręcza
iak kamień. Drzewo daie sztuki budowlane każdego rodza-
iu, kształtuie się daie podług upodobania; łatwo naywiększe
ciężary znosi dla swey włóknistey tkanki; sztuki budowla-
ne wiążą się i tęblują verdöbeln łatwo z sobą, można
niemi łatwo władać, poruszać stawiać obrabiać. — Kamień
przeciwnie iest trudnym do użycia widerstrebend, iest tru-
dnym do władania handhaben, poruszania, obrabiania
zwłaszcza w wielkich bałwanach; iest łamnym kruchym
i składanie go z sobą i wiązanie trudnieyszem. Wszystko
nadto się budowania kamiennego wymagało dwóch gło-
wnych wynalazków, które z natury rzeczy tylko bardzo póź-
no, tylko po wielu doświadczeniach, i za pośrednictwem
wielu umieiętnych wiadomości mogły nastąpić, to iest spa-
iaiącego wapna, i sztuki przyciosu kamienia — Jako zaś
postęp tworów człowieka zawsze od łatwieyszego do trudnie-
yszego bywa; można prawie z pewnością przyiąć że ten przy-
padek był i w Architekturze; i że budowanie z drzewa
wcześniey przed kamiennem do doskonałości doszło. Nawet
zaledwo pomyśleć można żeby się w przód do wysokiego
stopnia doskonałości nie miało posunąć. Z natury rzeczy
więc wynika że pierwszemi budowniczemi byli cieśle a
nie kamieniarze i mularze —

42. Hr. Hübsch zarzuca Hirtowi, że zbyt ogólnie bez wzglę-
du na przymioty kraiów i mieyscowości rzecz bierze — czło-
wiek chwyta się zwykle materyałów iakie mieć może pod
ręką — Trudno iest z drzewa budować tam gdzie go nie masz
a kamień w obfitości — W reszcie sam Hirt mówiąc o pier-
wszych mieszkaniach ludzi, raz ie z drzewa samego, raz z ka-
mienia, lub Ziemi, raz z mieszanego materyału być przy-
puszcza. — Na iakieyż zasadzie Hirt budowaniu z Drzewa
wprzód doskonalić się każe, kiedy mieszany sposób zarówno
budowaniu z kamienia doskonalić się zarazem dozwalał
i czyliż używanie iednego wyklucza używanie drugiego.
tem bardziey że w każdey budowli części podpieraiące i po-
krywaiące doskonale odpowiadaią własnościom obydwu ma-
teryałów. Drzewo uzdolnione do pokrywania, bo w zna-
czney długości mocą swey sprężystości wolno leżeć może, a
będąc lekkie mniey ciśnie na podpory; ciężkość kamienia
przeciwnie w murach i podporach ma swą zaletę; bo ten
ciężar utwierdza ie, to iest robi że mocno stać mogą i nie ła-
two obalone być mogą; co więcey że ie można stawiać z ka-
wałków mniey więcey kształtowanych i wielkich. Tak zwane
mury Cyklopie okazuią dowodnie trwałość tego sposobu
konstrukcyi; i dzisieyszego dnia iescze widzieć można
wszędzie iak Wieśniacy podobne mury z surowych kamie-
ni stawiaią. — Z Ziemi samey można Mury tłoczyć,
lub ie układać z ugniatanych i suszonych sztuk pojedynczo.

często to widziemy w ubogich w kamień okolicach – a ze sta
rych Pisarzy wiadomo, że tego sposobu używano, nim cegłę
paloną wynaleziono –

43 Tak do obrabiania drzewa iak kamienia potrzeba metallu,
drzewo dlatego iest sprężyste i miększe wymaga ostrzeyszych
narzędzi iak kamień – (: Tak iak do rznięcia korkowey skory
nayostrzeyszych noży potrzeba :). Aby z drzewa coś związać potrzeba
3 naymniey rożnych narzędzi Siekiery, Świdra i Piły – ktorych
wynalazek iuż mnostwa innych wiadomości wprzod daie
się domniemywać, i nie da tak wczesnych czasow należy.
Do obrabiania kamienia dosyć iest tępy kawał złotowaty
żelaza: nawet miękki kamień można w potrzebie i twardym
ostrym kamieniem obcinać.

44 Toż samo i do konstrukcyi można powiedzieć, że z drze:
wa iest kunsztowniey[s]za, i większey ścisłości wymagaiąca
iak z kamienia; ten ostatni iuż swoym ciężarem własnym
nadaie moc dziełu, ktorą w lekkim drzewie przez kunsztowne
i dobrze obliczane Wiązania i ścisłe spajania sztuk i so:
bą tylko otrzymać można. – Porownaymy tylko Mur z ko:
m z wiązaniem nayprostszego dachu, przekonamy się że
bez rożnych czopow, blatowań etc obeyść się nie można.
Budując dom mały, każdemu można powierzyć wystawie:
nie czterech murow, lecz nie każdy podeymie się związa:
nia dachu, bo w nim zachodzi umieiętne znanie wszystkich
części, zaś mur z obojętnych sztuk się składa –

45 Kamień iako twardszy i cięższy więcey natężenia sił
wprawdzie do swego obrobienia przeniesienia i czasu wyma:
ga iak drzewo, lecz biorąc pod rozwagę miejsce użycia zna:
czna wyniknie rożnica. W belkowaniu kamień więcey
pewnie kosztuie roboty iak drzewo; lecz w murze nieużelkie
go wymaga obrabiania. Wreszcie przekonywaią nas Sztu:
ki Cyklopie co się tycze transportu, a niezmierne wydrą:
żania w Skałach Indyi i Egiptu co się tycze roboty, że
te w odległey starożytności nie tak wysoko były rachowa:
ne jak dzisiay. Siła moralna (geistige) w odwrotnym iest
stosunku z fizyczną Körperlich: iak teraz wszystkie na:
sze pomysły zdążaią do zjednania ciału spokoyności; tak
się odznacza ow czas (gdzie moralne ieszcze nie tak było roz:
winięte. Geistige) siła ciała i cierpliwość w uciążliwych robo:
tach mechanicznych. To powiększanie się z jedney strony
a ubywanie z drugiey bardzo dobrze nam przez pamiętni:
kow wystawia, w dawnieyszych starano się jednak
moc dziełow więcey przez nagromadzenie mass ciężkich
a coraz to w pożnieyszych w miarę większego wykształ
cenia się konstrukcyi coraz to mnieyszych kłosow uży:
wano –

46. Z tego wnioszę że w krajach w drzewo i kamień o:
bfitych, kamień na mury, drzewo na pokrycie było używa:
nem – i że dopiero poźniey kamień na pokrycie mogł słu:
żyć iako trudnieysze do wykonania, tak iako i ściany drze:
wiane poźniey iako więcey skomplikowane od murow
z kamienia –

47 Z twardości i ciężkości Kamienia wynika że w ogólności dłuższego czasu wymagało wydoskonalenie się kamieniarki tak iak ciesiołki, bo kamień iako większego kosztu i niebezpieczeństwa towarzysz, więc nie tak częste z nim proby robione być mogły — lecz się to tylko do Siły i mocy znoszenia ciężaru Tragbarkeit a niżeli do lepiey wymyślaney konstrukcyi — Wiązanie podchwytne np. poźniey bo dopiero pod Rzymianami wykształciło się.

Hirt zarzuca: Jakże Grecy wiązali dachy nad kuriami i Bazylikami ieżeli nie mieli podchwytów? Hübsch odpowiada że podpierali belki kolumnami iak w Pestum iest Bazylika —

48. Że w Grecyi wiązania podchwytne nie były w używaniu można wnosić z ich większych świątyń, których chociaż przeciągłość w świetle rzadko nad 60, a czasem tylko 20 stop wynosiła, iednak dla podparcia stropów drewnianych kolumn używali —

Nieco o początku Sklepień

49 Ponieważ przez nieużywanie Sklepień w Greckiey Architekturze nie ieden wpadał w mniemanie, że tylko horyzontalne pokrywanie kamieniem temuż służyło a które iako z łatwo obrabiaiącego się elastycznego greckiego marmuru na ~~sposób~~ podobieństwo pokrywania drzewem wykonywane być mogąc, usprawiedliwiało ~~by mogło~~ naśladownictwo ciesiołki w teyże Architekturze — odpowiada się że Grecy sposobu Sklepienia nie znali. —

ZOb: w art. o Sklepieniach —

Wynalazek wapna kładzie Hübsch dlatego w poźnieyszych czasach Rzymian, bo żadnego greckiego monumentu nie masz gdzieby go użyto — zaprawa w Pyramidach Egipskich, w Ruinach Babilonii — Podług wiadomości Hübscha te pomniki były z cegły suszoney którą gliną spaiano — nie potrzebowano więc wapna — w Babylonie tą zaprawą był klejec ziemny — Erdpech

Hirt zaś mówi: że zaprawy wapienney w Pyramidach używano, grobowcach (grabhölen) Tebów, iako tynku na którym malowano I. a nawet Ruiny Babylonu obok klejcu ziemnego to okazują.

50. Hirt wyprowadza początek Sklepień z ciesiołki — mówi: że starzy w poźnych czasach drewniane Sklepienia robili wedy nas Witruwiusz — daley mówi że obręcze w bryczkach lub chodniki sklepiste w ogrodach mogły dadź myśl sklepień ludziom „nawet kustele drewniane musiały naprowadzić ludzi do form sklepiennych„ (: więc kustele w zapasie miał dla tych Sklepień które poźniey wynaleziono :) — Hübsch dodaie: więc i gotyckie Sklepienia podług Hirta powinnyby wyiść z Grecyi bo takie ich były po większey części dachowki, i takiego kształtu kamienie grobowe —

51 Gdyby byli grecy mogli znać Sklepienia byliby ich nad Cellami używali. W świątyni Tezeusza widziemy mury Celli które tylko strop drewniany podpierały tak grube że dziś bez niebezpieczeństwa mogą beczkowe Sklepienia przez nowych greków sprzężone — Jakże nierównie grubsze być byłyby musiały gdyby się było brało ~~w~~ parcie w rachunek.

W Greckiey Archit: celu ściśle przestrzegano.

52. Przekonaymy się teraz iak ściśle celu w Gre: Ar: przestrzegano: bo odpowiedność zamiarowi Zweckmässigkeit tak się w rzymskiey i dzisieyszey Archit: rozszerzyła, że łatwo każda niestosowność Unzweckmässigkeit pod swą zasłonę Schirm przyiąć może; a dzisieysza skala Maasstab dotąd zawsze do Greckiey Architektury to stosowała. Dziwiono się nad powierzchownościami, szczegółami, i w nich (chociaż więcey ich czasowi należą;) upatrywano wyłączney wyobraźni piękności Architektoniczney — ale nie wchodzono w szczegóły

Hübsch się wystawia: że nie te grube i kształtowane kolumny ciasno stoiące, te wysokie Architrawy, te ścisłe ozdoby w pojedynczościach ~~mocy~~ iest to co nam się podoba; ale ~~tez~~ bezpośrednio na myśl Sinn, którąż okazałą prostotą grandiose Einfachheit potrzebie zadość czyniono; ten mądry rozkład w ozdobieniu owa czystość Gediegenheit w wykonaniu, w tem dziwi się duchowi Greków, i to stanowisko dla Architektury we wszystkich czasach ceni — lecz nie mniey z tem iak 3. Poniższe:

w zasady podług ktorych wszystkie części były kształcone i z sobą związane, rownie iak w wewnętrznego Ducha Geist Greckiey Arch: ktorey iednak prostota i konsekwen-cya Consequenz wszystkim czasom za Wzor być służyć powinna — Nawet nie można się było spodziewać tey żadnego nieuprzedzonego rozpoznania dopoki Witru-wiusz za wyrocznię Orakel był miany, lub dopo-ki powszechnie grecką Architekturę tak mało od rzymskiey roz-rozniano że obie pod rubryką Architektura starych (Baukunst der Alten. Hirt) iedną umieszczano —

Że Architektura Grecka obecnemu nie porownemu ce-lowi radość czyniła tem się dowodzi że:

Symetrya Proporcya Harmonia form itp: są tu iedynie wypadkami Zamiaru, a zatem ostrożność i Haltung stawią im za zasadę — W dzisieyszey na ugodnych iedynych prawidłach zasadzaiącey się nauce Architektury na prożno tych przymiotow szukamy.; i dzisieysze oko często bardzo na widok greckich monumentow będzie się omniemało być obrażonem. i tak:

W nayważnieyszych Świątyniach podcienia poboczne aby potrzebną mieścić przestronność są nieco szersze iak iak rozstawienia kolumn zewnętrznych; żadem Pilastry w końcach wypuszczanych murow Celli nie stoią wprost w tyle za kolumnami ale zbaczaią. Także Przysionki w ty-le i z przodu (Hallen) rzadko maią zupełnie iedno lub dwa interkolumnia głębokości; co sprowadza powyż-szą nieregularność —

W Stronie Bazyliki w Pestum kolumny wewnętrzne-go rzędu w większym są rozstawieniu iak na przeciw nim stoiące zewnętrzne — czego przyczyną może iest że na wewnętrznych drewniane, na zewnętrznych Kamienne bel-kowanie wspierało się. (: był może Architraw z Kamienia to była reszta nad nim z drzewa:).

Jak u Greków naymnieysza wygoda przyiętemu dzisiay prawa Symetryi nie ustępowała mamy tego przykład w północnym skrzydle propyleow w Atenach: gdzie drzwi i oba okna ani w rowney między sobą są odległości ani odpowiadaią międzystupiom przednim.

W Stronie zachodniey Świątyni w Aegina drzwi były także nie w środku.

Szczegolniey zaś Grecy dzielniemi byli nieregularności miejscowości z wymiaru wygody wyrownywać, lub rozno-rodne (ungleichartige) przedmioty przez wyszukiwane kształty symetrycznemi robić, i tym sposobem w iedną ca-łość gwałtem ściągać: budowali dla rzeczywistego zamia-ru nie pozornego.

Przeciwnie zaś w przedmiotach z natury iednakich tem o ści-ślejszą iednostayność Einformigkeit starali się.

Nigdy bez przyczyny nie byli rozmaitemi, i iednakie cele zawsze iednakowemi sposobami zaspakali —

Pilastry

<u>Pilastry</u> znaydują się w narożnikach tylko, gdzie Architra:
wy leżą, i w żadney dzieley nie stoją odpowiedności z kolumnami
Szerokość ich zawisła od szerokości Architrawu, i ich ozdoby ca:
le są rożne iak Kolumn – Z boków gdzie się Architrawo kończy
staią się pilastry wązkiemi paskami fig. 2 m. Byłoby to
w teraznieyszey Szkole grzechem smiertelnem przeciw propor:
cyi, u Greków zaś proporcya wypływała z zamiaru. Gdyby
te Pilastry stały wolno, byłyby w nich zapewne wszystkie 4
strony równo szerokie, iak są dwa do widzenia w Bazylice
w Pestum, a które są zwężone tak iak są i kolumny: kiedy zaś
pilastra koniec murn stanowi; mały wyskok obok czy dzieł:
ki czy mały nic się do mocy nie przyczynia. Wzdłuż murów
nigdy nie znaydujemy iak w poznieyszym czasie pilastra po
za każdą kolumną, ani najmnieyszego odpowiadaiącego na
nich w płaskorzeźbie belkowania – Dlatego powały wymaga
tylko nad kolumnami belkowania, nieprzerwany mur
zastępuie sam tę usługę –

Tym samym sposobem kończą się Gzemsy wraz z ich
zamiarem; ani ich nie przedłużano raz zaczętych daley dla
Harmonii – lub iak to zechcemy nazwać.

Te przykłady są dostateczne wyiaśniaią iak ściśle wszy:
stko w greckim stylu z obecnego celu wypływało – i że tylko
ten cel iedynie każdemu kształtowi piętno piękności doza:
skał –

<u>Po Peryklesie i u Rzymian o prawdziwym celu Architek: mniey myślano.</u>

Już bezpośrednio po Peryklesie poczęto zbaczać w części od celu
w poznieyszych zaś Dziełach czasów Alexandra widzieć się daią
zboczenia i dziwności wszelkiego rodzaiu, a szczególniey zbytnie
obciążania ozdobkami, które z wcześnieyszą prostotą w przey:
minięcy stawia pamiętniki przeczności – Porównaymy świą:
tynię Jezeusza z pomnikiem Lysikratesa lub Świątynią
Appollina w Milecie –
Lecz we wszystkich ludzkich usiłowaniach i tworach nie mo:
że być żadnego długiego spoczynku; tym bardziey w kun:
sztach: czas który ie do doyrzałości doprowadził, odwodzi ie
również do ich upadku. – Tak w przeciągu 3 wieków zmie:
niła się na gorsze postać greckiey architektury; i ściste iey
zasady od dawna wyrodziły się gdy do Rzymian przechodziła.

U Rzymian iescze się bardziey zmieniła czego przyczyny
w ekonomicznych i technicznych rozmaitościach poszukaymy.

Rzymianie wyprzedzili Greków w Technice dla rozciągły:
szych swych potrzeb. – Ich materyał stał się powodem u nich
wynalazku Sklepień, którego Grecy nie znali. – Horyzontalne
pokrywanie całkiem nie mogło iść w porównanie z Sklepieniem
(: Panteon iest wielką przestrzenią sklepioną, gdy tymczasem przysio:
nek przed nim tylomą kolumnami podparty nie mógł mieć stropu
kamiennego, chociaż szczupleyszy, I cóż są słupy wewnątrz, czie:
li nie same ozdoby :). Lecz Rzymianom podobała się greczy:
zna

używali więc Greckiey Architektury lecz tylko dla ozdoby
bo z gorszego materyału nie mogły bydź Kolumnady tak
perfekcie robione iak u Greków, gdy przeciwnie potrzeby
Rzymian wymagały szerszych. O tem się przekona kai:
żdy ktoś bez uprzedzenia porówna monumenta tych dwóch
narodów. Nawet w cześnieyszey tak zwaney lepszey Perij
odzie (: Przez wcześnieyszą peryodę rozumie się czas Augusta; a
nie czas późnieyszy w używaniu będącey toskańskiey Architektury:)
iest ten przypadek: tylko z różnicą tą że tu przynaymniey ko:
lumnom dawano pozorny Zamiar, późniey zaś i ten uchy:
lono. Już ~~za~~ Arku Tytusa wznoszą się Kolumny przy ścien:
nej na Podstępiach; w Koloseum przeistaczaią się one w poł
Kolumny, i zaraz przechodzi Architektura w nayosobliwsze
dziwotwory —

<u>Architektura romantyczna</u> Z gruzów rzymskiey
powstał drugi Styl oryginalny zwany romantyczny, który ko:
rzystaiąc z postępów technicznych, zastarzałe formy odrzuca:
iąc, rozwinął się podług nowych potrzeb — Zdaie się że to był go:
tycki bo Hirt przeciw niemu mówiąc: <u>Oko przyzwyczaiło się
powoli do nieforemnych szpiców i wieżowań Thürmelungen</u>
dalej mówi: <u>że ten rodzay iescze plastnik ma wielbicieli</u>, na
co Hübsch odpowiada: że kto wprawdzie na gotycki Styl przez oku:
lary rzymskie greckie patrzy, temu się ~~może~~ płasko wydawać.
mierząc go podziałką, na którey naprzód <u>upodobane stosunki</u>
bez względu na cel ponakreślano. temu się łatwo płasko wy:
dawać —.

<u>Błędne wyob: Witruwiusza o Architekturze.</u>

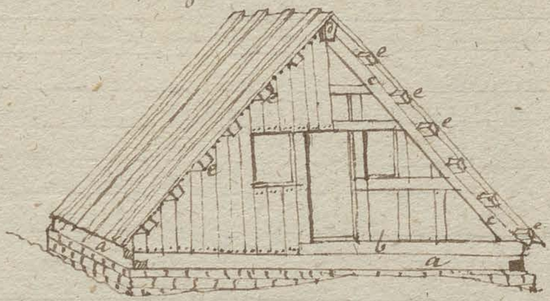
To co się Witruwiusza tyczyło Zob: w Uwagach nad Witruwiuszem.
Z tych się okaże iak w owczas fałszywe miano wyobraże
nie o Arch: greckiey i iey celu. — I ieżeli w rzeczach w których ża:
dnego podobieństwa i możności naśladowania nie było, domniemy
wano się naśladownictwa, nie dziw że z belkowania z ciesiółki
wyprowadzano, w czem niejakieś przecie mogło bydź podobieństwo.

Obecny cel wcale nie był w owczas rozumianym, ale na
tem polegano, że Architektura pierwiastkowo z celu wynikła
i że przed laty wszystkie iey formy koniecznie miały swoyego
początku czyli powstania zasadę — Witruw mówi: <u>Zatrzyma:
no to czego wykład w rozprawach mieć mógł zasadę (pozor)
prawdy.</u> Jeżeli zaś Kunszt do tego dochodzi: stopnia że ważność
iego zasad około końca sofizmów się obraca, tam prawdziwie
nie może bydź o prawdziwym Kunszcie bydź mowy —

<u>Sciany lub Mury</u>. Naydawnieysze mieszkania Greków
zapewne tak były robione iak pasterzy i rybaków iescze dziś są
w ubogich okolicach. ściany z nieociosanych kamieni wzniesione
murzy lekkim dachem pokryte; ale w żaden sposób iak Hirst twier
dzi, żeby i Sciany miały bydź z drzewa.

Hirt w Systemie swoim Budownictwa mniema: „że żadney
„ porządney Chaty (Hüttenbau) nie można było wystawić przed wyna:
„ lezieniem Siekiery, Swidra i Piły. — pierwiastkowe więc Chaty by:
„ ły stogowate dla odpływu wody, czyli dachowate — w Dachowa:
„ tych tylko leży pojątek konstrukcyi z których się stopniami
„ ciesiółka doskonaliła.„

„ W Budowie tego rodzaiu Chaty, tak w budowie Dachu ten
„ sam początek Konstrukcyi służy za zasadę (?), a rożnica po:
„ między starożytnym, lub co iedno iest pomiędzy teraznieyszem
„ włoskiem wiązaniem dachow a na północy używanym części
„ tylko ubocznych (Nebentheile:) się dotycze — Urządzenie to iest
„ w istotnych częściach następuiące:

„ Na podmurowaniu z Kamienia (aby drzewo od wilgoci nie
„ gniło:) kładą się przyciesi w około, i w narożnikach na wpołwnę-
„ ce spaiaią i zawiązuią. Na tych przyciesiach a kładą się w
„ pewnych odległościach w poprzek chaty belki b, i forsztami wykła:
„ daią co stanowi podłogę. Belki te b wypuszczaią się z przed
„ podmurowania nieco, czyli raczey po za przyciesi, robią się
„ w końcach ich wcięcia w ktore się krokwy c wpuszczaią.
„ Tak wczopowane dołem krokwy, zbiegaią się w gorze gdzie
„ w siemię d wpuszczone będąc utrzymuią go w całey długości
„ chaty. Aby krokwy z sobą powiązać, kładą się na nich w pe-
„ wnych odległościach łaźnice (Pfette) e poziomo, lecz cieńsze od
„ krokiew. Na łaźnicach przybiiaią się w kierunku krokwiow al:
„ bo tarcice albo łaty, i na nich kę daie pokrycie upodobane np.
„ z słomy, gontu, ardery, dachowki „

Hylshek przystawia, że nie iest tak mała rożnica między da-
chami ktemi a połnocnemi: w ktorych łaty przybiiaią się pozio=
mo, zaś w południowych Krajach podług pochyłości dachu z go:
ry nadoł (Tab 3. fig: 1. 2. a) bo na nich cegły leżeć mogą bez obaw
wy żeby się zsuwały dla małey tego pochyłości. Pierwsza łata
przybita przy okapie (e fig 2) służy za wsparcie bezposrednie
cegłom f, na ktorych dachowki g są tylko ułożone na wapno
(eingespeist), łata ta e iest na końcach łatnic a Lattenspar
ren przybita — w Dachach bystrych połnocy to nie uchodzi
bo łaty muszą iść rownolegle do ostrza dachu, aby na nich da:
chowki uszami wisząc nie spadały. — Chata więc wyżsoka Hirta
nie mogłaby bydź podług sposobu włoskiego pokryta —

Aby cienkie łatnice się nie uginały wspiera się ie w po:
łudniowey konstrukcyi łaźnicami b Tab 3. fig 1. z ktorych ostatnia
w gorze zowie się Siemieniem, i na krokwach c leżą te łaźni
ce — w połnocney zaś konstrukcyi iest przeciwnie, bo tu owszem
krokwy podparte są takiemi łaźnicami ktore nazwisko płatwie
lub podpasek przybieraią i wiązem pewnych pod się wymagaią.
Widziemy więc że te dwie konstrukcye są odmienne zupełnie
i że łaty w pierwszey pochyłe w drugiey poziome bydź muszą —

U nas krokwy o 3 stopy od siebie zwykle się oddalaią
a zatem i o tyleż głowne belki, bo im służą za oparcia — zaś
w Da:

Tak sama rożnica iest i w innych częściach. i tak co są w południ: Dachu łaźnice, tem są w połnocnych krokwy; co w pierwszych kro:
kwy, to w ostatnich są stolce i składy czyli wiązarki Bundge-
sperre. Hirt więc nazwiska przemianą w błąd się wpro
wadził.

w Dachach połudmowych są krokwy oddalone znacznie tak iak nasze wiązby Bundgesperre, a zatem i główne belki Ⓓ Tab 3 fig 1. Łatnice leżą o 14 cali od srodka do srodka; lemice o 4 stopy; krokwy zaś i główne belki często więcey nad 9 stop. od siebie. Zaś w figurze Hirta Tab: 5 fig 1. belki są gęściey po na nich podłogę bezposrednio kładzie. Hübsch mowi że w naszych dachach na głownych belkach w poprzek cieńsze legary pod podłogę kłaść trzeba (Więc Hübsch niemiecką konstrukcyę z sztychami opisuie)

Użytek lemic źle podał Hirt: bo ie chce mieć dla związania krokwi u gory, nie zaś że krokwy są dla ich podparcia, ponależ krokwy w belki zaczopowane są a zatem związane.—

Szlemiena nigdzie tak się nie daie widzieć iak Hirt pod lit: Ⓓ Tab 5 fig 1. odrysował: musiałaby to być niezmierna sztuka drzewa—

Jeszcze Hübsch przydaie że w wiązaniach dachow południo:wych żadnych murłat itp: nie mas—

Drugi krok doskonalenia się Chat podług Hirta iest:

„Starano się zmnieyszyć niewygodę ścian pochyłych tym że
„krokwy mniey pochyło stawiano. Nasunęła się więc myśl że
„spodniey części dachu robić sciany, a wierzchnią było samo wią
„zanie dachu, t. i. nasunęła się myśl łamania krokwi— Tab 5. fig 2.

A tak widzielibyśmy naraz dach Mansardowy; i Hirt był:by zaprzeczył francuskim Architektowi tak pięknego wynalazku. Komuż zaraz nie padnie na myśl, że lepiey było zamiast słupow pochyłych odrazu podniesc podmurowanie o kilka stop aby mieć doskonały Dom murowany; ktory Hirt w 3tm postępie lepiey ki wynaydzie „ Przemianę Chaty na porządny dom drewniany w Tab: 5 fig 3 wystawia. Spodnie krokwy fig 2. stały się słupami pio nowemi itd:— W tey fig 3 naraz okazuią się końce belek powały ktorych w poprzedniey fig: nie było. Z iakiegoż one konstrukcyi po:chodzą— Poźniey na to przyidziemy.

Co się tycze dawności ścian drewnianych:

U Homera naydziemy budowanie z kamienia wszędzie wspominane—o drewnianych ścianach nie masz mowy nigdy.

Pauzaniasz tylko raz (Arcadia 10) wspomina o świątyni starey w ktorey sciany z dębowych belek były związane. Wspaniale w obfitey w drzewo okolicy więc i w Arkadyi mogły być drew: budowle. i swiątynie— W peloponezyiskiey woy:nie poza miastem Ateny domy z drzewa tylko stawiano aby się takowe rozkładać mogły i zabespieczać przed czas napa du nieprzyiaciela.

Cyła konstrukcya ścian z drzewa w okolicach w niego obfitych iest następuiąca. Układaią się belki horyzontalnie na sobie i w narożnikach wiążą się w siebie w zamek. Taka iest na połnocy u nas nawet połudn., w Szwaycaryi, rossyi, wzdłuż Dunaiu, w Sierra Morena. Hispanii.— wspomnione domy przy Atenach podobnie stawiano— bo ie rozbierać było można prędko— Pauzaniasz zdaie się że podobną konstrukcya mowi że była wystawiona wspomniona świątynia.— Nawet Witruwiusz opisuie że Kolchiyczykowie tym sposobem sobie mieszkania stawiali— X. II R. 1.— A Rod w X. 2. R: 9

wspomina o wieży w podobny sposob związaney —

Hirt konstrukcyą Scian z drzewa w Słupy, ryglę uwaza za pierwotną i za właściwą — Lecz tylko taką za pierwotną by uważać można ktora przy naymnieyszey pracy mogła pokazać się naytrwalszą — i mocną —

Hübsch nie przytacza żeby Hirt mowił o Scianach tak zwanych pruskich wyraźnie, iednak daley tak rzecz prowadzi:

Lecz tak wyrafinowana mieszanina materyałow, wymyślona ażeby moc sciany halfbarkeit przy minimum obięstości i materyału otrzymać, iest nayprzod dla pierwiastkowych czasow prostych za nadto zkomplikowana, ani nawet potrzebna nie była, bo ludzie w owczas tyle mogli mieć mieysca i materyału ile im było ~~potrz~~ chcieli. Tak wygorowaną oszczędność tylko uboga klassa ludzi w bardzo zaludnionem mieście ~~[illegible]~~ i ograniczonem mogła tylko wymyślić. Podług podobieństwa wynalazek tych Scian Słupnych mogł nastąpić w czasie wielkiego zaludnienia Rzymu — lub Aten —

Witruwiusz życzy aby ie nigdy nie było wynaleziono bo przy wybuchłem pożarze za pochodnie uważać się mogą. — Hirt nawet (:14 r.) gani ie — lecz nie ma racyi nazywać ich wiele drewna trwoniącemi; bo to ich wprost iest naymnieyszą wadą —

Hirt dlatego Sciany Słupne ryglowe za pierwotne podaie aby z nich wywiodł kolumny — połkolumny — pilastry. — to iest Słupy dały kolumny, a cześci obrobione pilastry — Hübsch zarzuca że gdyby Hirt był rozroznił starogrecki Styl od poznieyszego i Rzymskiego znalazłby był że Pilastr w greckim Stylu właściwych nigdzie nie masz — A połkolumny ktore podług niego tak są stare iak budownictwo (11. r.) — a nawet dawnieysze iak kolumny, bo pierwsze domy żadnych podcieniow nie miały — w żadnym dawnieyszym monumencie nie szły do widzenia. W całey greckiey Starożytności tylko w dwoch mieyscach znaydują się: na Acropolisie w Atenach i w Swią: Jowisza Olimp: w Agrigencie —

<u>Kolumny.</u> k. 44. — są podług powszechnego mniemania naśladujące Słupy drewniane.

Hübsch i w tem nie znayduie naśladownictwa dlatego że z słupow pionowo przy sobie ustawionych i rowno w spodzie przyciętych sciany mocney zrobić nie można, bo cała moc zależy w tym razie na cieżarze materyału, a drewno iest lekkie — więc wnosi tem mniey słup poiedynczy może służyć za podporę iako kolwiek grzyby — wbity w Ziemię gniłby — więc podkładu z kamienia wymagał dla trwałości — więc Słupy w budowlach trwać maiących poznym czasom mieć chce właściwie zwłaszcza że wewnątrz użyte dla podparcia pował nie mogły być używane tylko w stopniu wykultywowanym ludzi, a zewnątrz zmiękczaiące wiązanie Słupow w gorze na Croxy ptakami mowi że dla prostey Starożytności było kunsztownem, i nienaturalnym —

Pracowicie przytacza Hübsch Galerye w murach Tirynthu dzieła ~~odległegleyszey~~ naydalszey Starożytności gdzie naydawnieysza technika z poł okrągłych sztuk — filary stawiać ież potrafiła —

Hirt: zarzuca Hübschowi że w dwoch Swią: t.i. Jowisza Olimp: w Agrygencie i Poliadys w Atenach(*) tylko widzi poł kolumny, a pilastr im odpowiednych wewnątrz nie — Hübsch odpowiada że te pamiątki nie są greckie —
Także zarzuca, że nie przytoczył S. Eskulapiusza w Atenach Agrygencie, Appollina w Milecie, gdzie są połkolumny także Grobowca w Syrakuzie, Katakombow w Malcie, małey św: w Pestum gdzie połkolumny są doryckie. Na to Hübsch odpowiada, że zapomniał przytoczyć, i tylko to dodaie że Groby w Syrakuzie i Malcie są w skale nie potrzebowały otwartych przysionkow —
(*) inaczey zwie Erechteum w Atenach

Podobieństwo Słupa do kolumny iest w tem, że są obie okrągłe, i zwężaią się — Na to Hübsch: Przypatrzmy się dawnym kolumnom to te wcale do słupów trudno przyrównywać — bo zaledwo 4 maią średnice, i tak nagle zwężaią się że ie raczey za skrócone ostrokręgi brać można. Dopiero w poźnieyszych wysmukleyszych mniey zwężanych t. i. jońskich i korynckich słupach okazuie się podobieństwo — Gdyby pień drzewa był posłużył za wzór kolumnom powinny by były przeciwnie dawnieysze bydź cieńsze i nie tak zwężane —

Witruwius rozciąga swoią hypotezę ciesielski tylko do belkowania, i nigdzie nie wspomina o słupie względnie kolumny, wolał daleko odleglejsze robić porownania z mężczyzną i Panną — To dowodzi że to przyrównywanie słupów z drzewa wcześnieyszey peryodzie zrzucian, a tem więcey greckiey starożytności było obcem — Wynikło zapewne z poźnieyszych ozdobień trzonów kolumn; może dopiero w chrześciańskim czasie, gdzie więcey było symbolicżne. (: Jtak kolumny w małey świątyni pomiędzy Spoleto i Foligno podobne są do pnioro palmowych; w Rzymie znayduie się wiele kolumn podobnie ozdobionych liściami dębowemi etc. i także około których inne liściowania w gorę się kręcą:)

Są kolumny okrągłe dla tego, że przy rowney mocy mniey mieysca zaymuią, i widoku tyle nie przeymuią co czworograniaste lub inne — to ostatnie było szczególniey potrzebne w świątyniach Greckich, w których nabożeństwo odprawiało się a lud z pola mu się przypatrywał. — Wreszcie okrągłość kolumn nie można przypuszczać żeby w pierwiastkach ciesielszczyzn ale z kształcącey się techniki wynikła —

Złobkowania kolumn wskazuią następne zaokrąglanie w wielobok wyraźnie (: co iest rozumniey wyprowadzać tak z popękaney kory drzewa:) —

Hübsch, niezłobkowane kolumny ma za poźnieysze — to iest złobkowane za wcześnieysze

A czworograniaste pokrywy na kapitelach zdaią się domniemywać każąc że wcześniey cała podpora była czworograniasta, i że dla wyskoku w gorę tego kształt iey dawano —

Jak trudno iest okrągłą formę kolumn drzewu przypisywać poznać można z porownania z okrągłemi kolumnami Egipskiego stylu, gdzie wcale o naśladownictwie drzewa w kraiu gdzie go nie masz i nie było pomyśleć nie można a zatem gdzie się konstrukcya kamienna sama rozwiiała. — W zaniowaniach Aushölungen Jndyi znayduie się nay więcey okrągłych kolumn —

Już także w Egipcie (mowi Hübsch) budownictwo z ciesielstwa wywodzi — Lecz w Egipcie tylko Palma i Sycomorus są tak mowiąc iedyne drzewa i są owocowe których kto słyszał żeby do budowania używano? i nie są w obfitości (*) W Egipcie powały nad domami mieszkalnemi mogły bydź z ptaszow kamiennych, kiedy świątynie nadzwyczaynych wymiarow mogły mieć dla siebie długie architrawowe sztuki —

Podług

(*) Wiebeking w swey rozprawie o Pamiętnikach Egipskich przytacza tasz akacyowy w okolicy Posągowo.

Podług Hirta Egipskie Słupy także są naśladowaniem pniów drzewa dla tego że ten iest podporą naturalną.

Stieglitz ~~ćwierć~~ opisał, że w Egipcie budownictwo z ~~pnia~~ kamieni powstało.

Podług Herodota używano słupów kamiennych kształtu Palmowego drzewa; mówi Hirt, to iest dowodem że Palmowe drzewo do tego służyło; Na to Hübsch odpowiada: że Herodot mówi tu o kolumnach których kapitele ~~miały~~ liściami palmowemi były ozdobione — Także często też kapitele lotusem zdobiono. Z tego wnosić nie można żeby miano pniów palmowych na podpory używać lub łodyg lotusa (Lotusstängel)

Więc podług Hirta możnaby wnioskować, że Karyatydy były wprzód żyjącemi ludźmi które stropy w budowlach podpierały.

Najmniej zaś może Hirt wyprowadzać słanowanych [?] stylu z Szkoły, bo w nim ozdób roślinnych nie używano —

Zwężanie kolumn ma swoią statyczną zasadę. bo im szersza podstawa tem pewnieysza stałość — Monumenta stwierdzaią iednak też Egipski styl zasadę zwężania tem niezaprzeczenie; że to zwężanie zmnieysza się w stosunku iak przy doskonalszey się technice wysmuklejsze robiono Kolumny. —

Egipski styl okazuie nam w tym względzie przeciwnie: kolumny mało bardzo zwężane; mury przeciwnie których u Greków nie zwężano w górę, tu pyramidalnie się wznoszą. Ta sprzeczność rozwięzuie się przez zastanowienie się nad rzeczą bliższe. Zwężaiące się mury i filary w Egipskim Stylu formuią zewnętrzne narożniki, a między niemi stoią kolumny; w Greckich Świątyniach przeciwnie iest bo Słupy otaczaią Cellę i są zewnętrzne. — Pomimo tego Grecy tu dobrze Statykę rozumieli; Słup wolno stoiący potrzebuie większey grubości, aby miał tę samą moc iak równie wysoki mur, którego ciosy wzaiemnie się chwytaią i trzymaią. Pilastrom które w spoieniu z murem wznoszono, brakowało zwężenia: tylko w Pestum w Bazylice widziemy dwie zwężone pilastry; i przyczyna tego iest właśnie, że wolno tak iak kolumny stoią.

Pomiędzy staremi Pisarzami Pauzaniasz tylko wspomina dwarazy o drewnianych kolumnach. O Świątyni Junony (Elea cap 16) mówi „że ią doryckie podcienie otaczało, gdzie iedna kolumna w tylney części świątyni była z dębiny„ Z tąd Hirt wniósł że wprzód wszystkie musiały bydź dębowe. —

Hirt — O Słupach w Domu Oenomausa którego resztę Pauzaniasz w swoim czasie ieszcze widział, i o Pomniku z drewnianemi Słupami który miano za Oxylus Hübsch nie raczył wspomnieć —

<u>Poziome pokrycie</u> To było w naydawn: czasach z drewna lecz i w wcześnieyszych epokach w częściach na odmiany powietrza wystawionych mogło bydź że go trwałemu kamieniowi pierwszeństwo dawano — przynaymniey we wszystkich do nas doszłych pamiętnikach były Architraw fryza i Gzems z kamienia. Pokrycie podcieniów, Przysionków, które później z kamienia robiono, było ieszcze w Pestum i w niektórych Świąt: Sycylii z drewna iak to poznać można z śladów na pozostałym kam: belkowaniu(*)

Pomiędzy stropem z drewna a kamiennym pokryciem nie masz nie podobieństwa oprócz horyzontalności, i owo rozgranicz obrabiania, i że w żadnym przypadku szpika na powietrzu ukrywać się nie może.

Za zmianę

(*) Z tego poznaiemy że ze strony wewnętrzney warstwa kamieni ponad fryzą nie zostawia w tyle ustępu żadnego, któryby służył za posklad auflage belkom kamiennym. W wielkiey św: w Pestum są iednak wszędzie wydrążane trzyszka auflagen dla drewnianych belek do widzenia.

Za zmianą drzewa w kamień musiała nastąpić i zmiana w konstrukcyi; tak, że kształt wcześniejszego drewnianego belkowania wcale nie mógł postużyć za wzór kamiennemu.

Wnijdźmy w każdą z części w szczególności:

<u>Wiązanie dachu</u> o tem mówi Witruw: w. X IV. r. 2. — Zob: Uwagi nad Witruwiuszem równie jak nad Tosk: Porządkiem.

Tak: Jedno tylko obszerne pokrycie kamienne stropowe o którem wiemy, i o którym Pauzaniasz wspomina znajdowało się w Propyleach Aten — i w Eleuzis — Podobnym sposobem iest pokryta w Rzymie świątynia Marsa z rozonami w skrzynkach między belkowaniem kamiennem — podobnie w świątyni Sexympa w Atenach Westy w Tiwoli, i na małey bramie Septymiusza Sewera w Rzymie — Zob: Baukunst Hirta: Geschichte —

<u>Gzemsowanie w Frontonach</u> aby linia horyzontalnego Gzemsu pod Frontonem nie ustała, dwie drewniane konstrukcye wymyślili —

Pierwszą urządzą belki w kratę na wpółwrznięcie, to iest mówiąc powałę z belek której można dwojako, albo kładzie skrzegane tylko w szpunek budowli, albo w szpuneli i w poprzek razem w sposób kraty, że z oba wrzynaią — Drugi sposób powstawał z kwartki w powale w które pomiędzy rozongami zdobiono, czego wzory w monumentach spostrzegamy —

Tab 5 fig 5.

Że taka krata dwoie tyle drewna wymaga iak prosta iest rzecz widoczna, i ani nawet żadney nie ma korzyści —

Moc iey iest ¼ tylko większa iak zwyczayney. bo: nazwawszy moc belki Q, iey szerokość S, wysokość W długość spodu D i w drugiey belce toż samo q. s. w. d. będzie $Q : q = \frac{SW^2}{D} : \frac{sw^2}{d}$, a przy iedney długości ~~Q:q~~ = i szerokości $Q : q = W^2 : w^2$ — Więc ieżeli moc belki cały wcześnieyszy równą 1. będzie moc do pół wrzniętey = ¼ to iest kwadratowi z ½. Dla górney belki z dołu wrzniętey podobnież moc będzie iak ¼ : Lecz że ten drugi pokład belek zwiększa drugie tyle ciężar powały, bo właściwie belki tylko przy ciężar znoszą maią, więc moc kraty będzie = ¼ zwyczayney —

W świątyni Appollina w Phigalia znayduią się skośne (rautenförmig) skrzynaczki — Przyniatnie w sklepieniach kopułastych używali sześciokątnych itd.

Tu zarzucić można że nie drugie tyle ciężaru przybywa, bo tylko o wszystkie wrznięcia mniey niż drugie tyle — Że wierzchnia belka, przez wrznięcie utraca z swey mocy iest widoczne, lecz że spodnia także utraca mógłby ktoś zarzucić: tem: że części wrznięte są zapełnione drzewem belki wierzchniey — I w istocie by tak było gdyby policzki abc, def fig 5 mogły być rozepchnięte dosko: nale, co iest prawie niepodobieństwem zważaiąc że to zbliżenie się policzków do siebie bardzo nieznaczne być może przy nayśrednim wygięciu belki: i tak ieżeli długość belki iak 20 stóp iey wysokość iak 1. stopa nayusilnieyszy wygięcia w drzewie suchym (nie świeżym ale przeschłym aby zdatne było do budowania:) nie wynosi iak ⅔ stopy, zaś przy takim wygięciu belki krawędzie się wrznięcia ab. cd tylko o 2‴ zbliżą, to iest wrznięcie w górę o tyle się zmnieyszy. — Tak szczelnie zaś przypasować drzewa z drzewem prawie niepodobna, a nawet chociażby było można, to przez zeschnięcie się i wtłoczenie nie zapobieży się wyginaniu —

Aby więc powale kraciastey tę samą moc dadź co prostey ieżeli w prostey miały belki 12 X 8,57 cali, w kraciastey dałby im wypadło 19,04 X 13,57 cali (biorąc szerokość do wysok = 5:7) a Obiętość drzewa w prostey powale byłaby do kraciastey iak 17 : 43. — Taka więc Konstrukcya iest przeciwna i potrzebie i mocy i oszczędności więc zła —

NB Sam Hirt mówi że stosunek 43:17 nie iest prawdziwy bo zapomniał 43 brać dwa razy, bo dwa razy tyle potrzeba belek dla kraty iak dla pojedynczey powały a zatem iak 86:17.

Powaty (kraciaste) we Włoszech są tylko iako ozdoby do widzenia; i składaią się z tak przybiianych od spodu do pułapu; wreszcie Skrzyneczki (Caspatureni) z kiesiotki tey trudno wyprowadzać

<u>Drugi Sposob</u> Hirta okazuie fig 4. dla horyzontalnego Gzemsu frontonowego — iest taki co w kracie tylko nie tyle drzewa trwoniący. Formuią się więc z przodu i z tyłu wystypuiące głowy sztychow.

Tab 3. fig 4.

<u>Hirt mowi</u>: że można konce belek obcinać lub nie — Jeżeli się ie wypuści z bokow potrzeba wypuścić i Sztychy z przodu, aby okap uformować iednaki na wszystkie strony —

<u>Hübsch na to</u>: Że Sztychy daią się przez kieslow dla dachu namiotowego, aby w nie było można wpuścić Krokwy i oprzeć —

fig 3. Tab 4.

Wiciuszem czyli to nie tyrolskie chałupy zdaie się zostać

Z tego wniosek że w Dachu Szczytowym żaden gzems horyzontalny w skrysie wynikaiący nie może. — Wyprowadzaiąc szczyt równoż Architrawem bez gzemsu — bo gzems poziomy w tym razie nie dla ochrony budowli służy potrzebuiąc sam ochrony. — Co do samego Szczytu, takowy mocnym wyskokiem dachu zaciszony iak nam w fig 3 Tab 4. Domy wieyskie rhätyckie okazuią

Hübsch nie iest przeciw wielkim okapom dachow, owszem ieżeli potrzebne wzdłuż ie piękne iak budowle toskanskie i rhätyckie dowodzą —

<u>Vitenze</u> aby utworzył płatę, robi podwoyne gzebe wydylowanie na belkach, co ani osuszenie ani potrzebę w takich dachach iak są na południu nie usprawiedliwione; bo tam nie mogą być składy iak u nas, a w Swiątyniach o tem celu nie było można myśleć. — Że Krokwy może starano się opierzać aby ich od spodu zasłonić, trudno iest w owych prostych czasach dopuszczać, w ktorych oko prawdziwą konstrukcyą oka nie obrażała — J dla tego Hübsch odrzuca zupełnie dylowania; przystępuiąc do okazania otwartych więzach dachowych Krokwianych, iak ie iescze w Bazylikach Rzymu, do ktorych się prostota starozytna przeniosła, znayduie —

<u>Tab: 3. fig 4</u> okazuie taki dach nayprostszy, bez żadnych belek, takich (zapewne dawniey) używano nad małemi przestrzeniami; bo używaią teraz — Bo buntwany i belki są w kray wiązbach dachow południowych iedynie tylko dla Krokwiow (zob: Wr). Krokwy zaś iako podpory leznie pod tatrice, większym przestworow tylko służyć mogły, i z wyszukiwanszey konstrukcyi wyniknęły więc do poznieyszych czasow należą (*) W pomieyszych

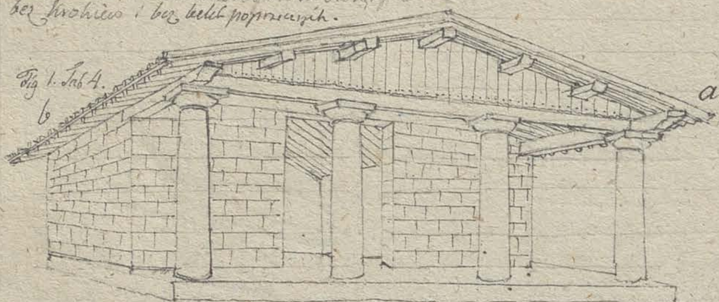
* <u>WD</u> konstrukcya z Krokwiow o się opieranych musi być starozytna, bo i kamienie o siebie opierano iak w Pyramidzie Cheopsa — ani więc iest skomplikowana — lecz dla lżeyszych dachow służyć mogła. zatem dla płaskich była iuż kunsztowniejszą

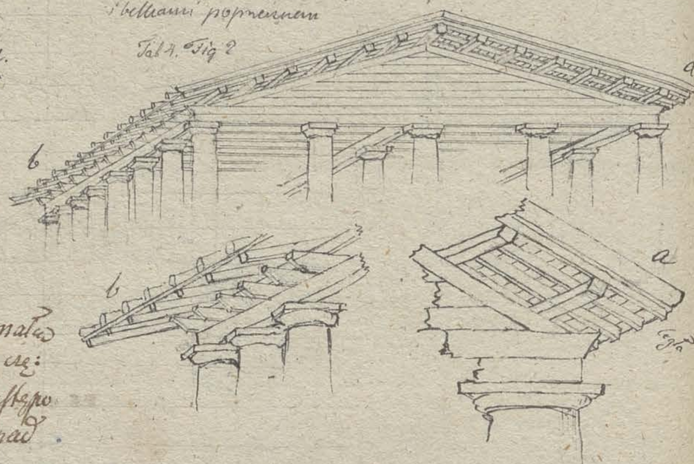
Konstrukcya zwyczayna pował we Włoszech iest: kładą się bowiem w kształt przestrzeniach poiedyncze Sleszkanie, a nich z cieńszego drzewa lekkie belki poiedyncze; (nie zaś żadney kraty, bo ta przy rowney mocy 5 razy więcey bydrzewa wymagała iak dla powały poiedynczey:) Na belkach kładą się deszczki, pod ktoremi wzdłuż szczeliny cienkie łaty idą — Z tąd powstaie rodzay kaspatur, to iest pod małymi pomiędzy belkami a łatami poprzecznemi — Te kaspatury więc nie są kwadratowe ale prostokątne — nawet mogą mieć 6 razy więcey długości iak szerokości.

Hirt przytacza że głowy szrub gdzie się w iego kraiu drzewa krzyżowały były naśladowane przez Kamieniarzy — na to Hübsch odpowiada że nie zna takiey ozdoby greckiey

<u>Hirt.</u> Czemuż ma być wzbronione ciesli, podobnych sztychow (robić) aby zrobić gzems w frontonie? lub czyli taki gzems iest niepotrzebny? lub niezdobiący? — <u>Na to Hübsch</u> iest wcale niepotrzebny a nawet niezgrabny, bo dla swego pokrycia potrzebuie daszku osobnego — Coż więc mogło ciesle powodować bez celu, skomplikowaną robić Konstrukcyę? — Że zaś starzy robili Gzems z Kamienia w frontonie od spodu, to mowi Hübsch nie było przeciw konstrukcyi, i wtedy niepotrzebowała okrycia czyli Dachu własnego iak drewniany —

szych więc świątyniach krokwy i belki były potrzebne; iednak nie przechodziły po za cellę, bo do obdaszenia wąskich poboczny ch podcieniow dostateczne były Łatnice (czyli przysufnice) — W wielkiey świątyni w Pestum widzieć się daie gniazda dla wiązan, z ktorych poznać można że Łatnicami podcienia były pokryte —

Przypuśćmy sobie toskańską świątynię Tab 4. fig 1. małą bez krokiew ni belek. — Ponieważ mieysce leżnicy spodniey zastępuie sam mur, a nad podcieniem Architraw boczny może zastępować; więc tu nie położemy leżnicy, a dla wsparcia Łatnic nad podcieniem w spodzie położemy z bokow kawałki Architrawow ktorym damy mały wyskok na przod dla utworzenia okapu nad perystem czyli frontonem — Jeżeli zaś miały bydź potrzebne poprzeczne belki potrzebnemi nad większemi otwartemi przysionkami to ie kładziono rownolegle do frontu i dawano wyskok z obu stron iak Tab 4. fig 2. też nie mogły bydź iak Hirt mniema bydź podług upodobania rowno z architrawem obrzynane; Bo na czemże by mogła się wspierać ostatnia leżnica, ktora dla wielkiego wyskoku Łatnic iak bydź mogło naydaley ku krawędzi okapu bydź musiała — tak więc bez żadnego utworzenia nie połozymy iey na samey krawędzi iak Hirt w fig 7 Tab 3. odwara się —

Przy skraynych Łatnicach (w Sieryme) zapewne nayprzod (iak w budynkach rhätyckich) przybiiano deszczkę a potem rynnę z paloney ziemi — ceglaną — na niey kładziono, aby spływaniu wody w tem mieyscu zapobiedz; nie zaś aby Dach zakryć. Prawdziwy kunszt nic nie zakrywa. — Że naynaturalnieyszą iest rzeczą, z czegobądź iest pokrycie dachu, takowe wypuszczać nieco po za wiązkę iego, aby wodę oddalić, i aby wolno ściekała, dlatego tak na połnocy iak na południu nie inaczey się zwykło robić — Hirt zaś przyczepia do krawędzi okapu przeciwny celowi kawał drzewa, ktory zowie Traufleisten; a nawet na nim kładzie rynnę dachową, ktora się w dawnych monumentach tylko wzdłuż pochyłości szczytowych znaydowała i konczyła — Kiedyże w toskańskiey świątyni kładzie tę rynnę także wzdłuż okapu, i przyprawia do niey lwie smoki, ktore tylko w poźnieyszych monumentach spostrzegamy (Zob: Wstęp) Nadto te smoki są umieszczane zawsze wprost naprzeciw dachowek złobczastych to iest gąsiorow, z pomiędzy ktorych ~~więc~~ woda do nich nie wprost ale przez obieg z boku wpływać była zmuszona. —

Podczas

Podczas ulewy smoli nie mogąc obieg wody wszystkiey ryn:
ny mogły się przepełniać, i po gzemsach spływać — Te wszyst:
kie ozdoby w naszey fig. 1. Tab 4 toskanskiey czyli starogreckiey
Swiątyni odrzuciliśmy, ani z prostotą ani zamiarem nie zgodne
i tylko zatrzymaliśmy rynnę na pochyłych bregach frontu —

Tak wystawiony świątynię podług nayprostszey ciesiol:
ki przystąpimy do porownania iey z częściami kamiennych
belkowań:

Architraw tutay iest czworogran obrobiony iak w kamien:
nym belkowaniu, nie iednak dla tego aby podobienstwo mię:
dzy niemi z nasladownictwa pochodzić miało.

Fryzie pozwalano się tutay zawsze z belek poprzecznych
tworzyć, (z Witruwiuszem —), i uważano tryglify wyobraża:
iące konce belek pionowo nad Architrawem przycięte. — Wi:
truwiusz nam nawet opowiada iakiemi farbami tak zwa:
ne rowki (Dreischlitzen) tryglifow przez starych ciesłow były
malowane — Że nie mogł ten Autor rownie iak my historycznie
bydź uwiadomionym, niepotrzebuie dowodu, co nawet przez
Hirta iest wyrażone — Więc tę bayeczkę do innych tego Au:
tora na bok odłożymy —

Pan Hirt zdaie się początek tryglifow z belek poprzecz:
nych tak naturalnym, że nic w tym względzie nie ma do uwa:
żania — Lecz ie i z przodu swoią kratą ciesielską udowadnia
ktorey wartość wprzyiuz podaliśmy — Lecz pomiiaiąc i to, nie
znaydziemy tey praktyki w podziemiach Hallen monumentow
bo wewnątrz na Architrawie nie masz odpowiednych belek
kamiennych tryglifom, ale gładki fryz rowney z przednim
wysokości, i dopiero na nim leżą belki stropu w rowney wy:
sokości z gzemsem zewnętrznym i w rownem położeniu. Na:
sladownictwa więc tu żadnego nie masz, a nawet ale całkiem
fałszywa maska — podobna do owych w powietrze wzniesionych
ścian frontonow kościelnych w ostatnich wiekach, za ktoremi
żadnego rzeczywistego Dachu nie masz. — Nakoniec przeko:
naliśmy się, że belki poprzecznych w pierwiastkowych wią:
zaniach Dachow nayczęściey nie było — a ieżeli były potrzebne
też dawano bardzo rzadko od siebie, a ich głowy występuiące
żadney fryzy ale część gzemsu formowały.

Z ciesiołki więc w żaden sposob Fryza nie wynikła — W ka:
miennej konstrukcyi także nie ma swey zasady: bo się skła:
da zawsze z małych sztuk, i raczey obciąża Architraw a
niżeli się do mocy przyczynia — Z konstrukcyi kamiennego
stropu nie wypływa Fryza iak Genelli mniema. Podług
niego boczne Architrawy w Pronaos musiałyby się wspieraią
się końcami na Architrawie frontowym z obu stron, i będąc pro:
są prowadzone w około całey budowli z kąd Fryz powstał.
Genelli powinien był był uwdrzyć że w każdym narożniku o:
bie schodzące się pod kątem prostym Architrawy były wznię:
te wrżynane, więc to i tu mogło bydź zrobione; że zaś tak
rzeczywiście robiono można się w świątyni Tezeusza
przekonać —

Powodem robienia Trzpy nie było tylko aby podwyż:szyć budowlę. Jeżeli sobie przypomniemy iak kolossalne często były posągi bogów, a świątynie małe; ieżeli uważemy iak dla belkowań kamiennych kolumny tak blisko siebie stawiano, znaydziemy podobną do wiary rzecią że tego sposobu się chwytano aby świątynię podwyższyć, nie podwyższaiąc kolumny a zatem i ich nie pogrubiaiąc.

Hirt mówi że starzy czuli potrzebę zwiększenia ciężaru na kolumny aby ie ustalić – Na to Hübsch że to iest czysty koncept Hirta, bo o horyzontalnym ciśnieniu w tym przypadku tylko taki statyk iak Hirt może mówić –

Także technicznemu udoskonaleniu się sztuki przypisywać trzeba, dla czego kolumny coraz grubsze ku dołowi, bo im niżey tem większy ich ciężar ~~na ciśnie~~ przybywa, i ciśnie.

Hübsch początek tryglifów w Doryckich iako ich znamię niiących ozdób przypisuie klockom które na Architrawie stawiano aby ~~belkowo~~ strop podwyższyć, z początku przestwory między klockami zostawiono otwarte aby Architrawu kamiennego nie obciążyć – na klockach tych kładziono drewnianą powałę. Później gdy i gzems z kamienia mieysce drewnianego zastąpił, wypełniano przestwory (metopy), a utrzymano klocki dla ozdoby a tem były tryglify. – Listewki pod tryglifami chce mieć Hübsch pochodzące od sporów kamiennych dla mocy pod klocki w Architraw wpuszczone – lecz po cóż szukać wymuszonych przypuszczeń, raczey trzeba wierzyć że dla odmiany te listewki dzwonkowe tylko pod tryglifami dawano, nie ~~pod~~ w całey długości Architrawu –

Żłobki na tryglifach mówi były wycinane dla ozdoby tak iak w słupach, i robiły tryglify widocznie węższemi – a trzy przez podział tryglifami ~~piękne~~ lekka oku się przedstawiała.

Hirt owszem twierdzi że dlatego wydaią się węższemi, co bayka chyba iak Hübsch odpowiada że Hirt miał inne oczy iak inni

Strop kamienny nad wąskiemi przestrzeniami składał się z płazów tylko obok kładzionych, a w spodzie dla lekkości z skrzyneczkami □ᵐⁱ wcięłemi ozdobionych. – Bądź □ᵒ 6ᵒ lub 8ᵒ lekne skrzyneczki nie z ciesiołki kraciane wynikły ale z kamienia – bo go trzeszym robią nie osłabiaiąc. – bo przez ich wycięcie kamień składa się raczey z tylko węg rippen mogących się uważać za belki które znoszą ciężar pośrodni: czasem te skrzyneczki są wskroś wycięte – O takich skrzyneczkach żeby w drzewie belkim w sobie miały być wycinane mowy być nie może –

Urządzenie pował nad większemi przestrzeniami gdzie naypierw w poprzek kładą się w pewney odległości belki kamienne, a na tych ~~inne~~ krawędziami wspieraiąc w tymże kierunku nad przestworami płaskury kamienne, ieszcze by mogły z drzewa być naśladowane; (czego Hirt nie omieszkał wzoru podać drewnianego.) z tą różnicą że w drewnianych belki idą w iedną stronę, w kamiennych w poprzek zawsze podcienia to iest krótszą drogą – więc inaczey w bocznych inaczey frontowych.

W tem ieszcze się różnią oba sposoby pował, że drewniana nie była potrzebną gdy było pokrycie dachowe, bo była zbyteczną i ani teraźnieyszey tem bardziey dawney technice Południa odpowiadaiącą – a zrobiwszy strop kamienny nad nim dach musiał być dany – W Egipcie gdzie deszcz nie pada strop kamienny czynił powinność dachu zarazem – w Grecyi iednak

nad

nak tylko nad wcale niewielkiemi budowlami to mogło mieć mieysce; np. w Wieży Wiatrow w Atenach długie troykątne płyty (budowla iest ośmiokątną:) ze wszystkich stron zbiegaią się w ieden koniec tworzą pyramidę, która iest zarazem stropem i dachem; mała świątynia Pandrozy na zamku Burg w Atenach miała strop z płyt, i żadnego wreszcie dachu —

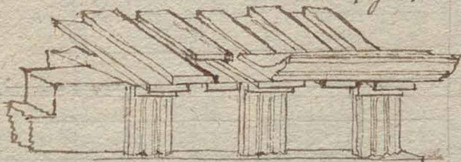
Gzems. Witruwiusz mutuły znayduiące się w spodzie gzemsu Dorycznego ma za naśladuiące Cantherye. Któby temu autorowi nie chętnie chciał odmówić wiadomości technicznych ten by musiał przyiąć, że Canterii znaczą podług niego Łatnice (Lattensparren) bo Krokwy w żadnym przypadku wystąpić nie mogą (Zob. W.^{ro})

Pochylanie spodu gzemsu wyprowadza Witruw od pochyłości dachu. Chociażby i tak było, dla czegoż to schylanie znayduie się, i w gzemsie poziomym Frontonow, i w gzemsach ich pochyłych, równie iak w wielu innych greckich profilach. Jest to sposób (Kunstgrif) aby całości dadź pozor większey wyższości, i zwiększyć ruch (Abstich) z cienia wynikaiący.

Żeby ząbki od Łatnic (asseres) nie miały pochodzić — nie można by zarzucić nic, biorąc rzeczy pozornie (unbestimmt). Lecz Wniosek — iakoby w greckich gzemsach dla tego ząbków pod mutułami (: w Korynckim są niemi konsole) nie dawano że w istocie między krokwy (: cantherii:) pod łatnicami być mogły — nie iest bardzo przekonywaiącym — Przyczyną tego raczey było że ta podwoyna ozdoba z prostotą wówczas nie zgadzała się. Wreszcie w Eleuzis znalazł się gzems w którym nad ząbkami konsole umieszczono —

Hirt chwyta się środka innego, przez który doryckie gzemsy doskonale we wszystkich częściach z drewna wyprowadza; lecz czyli ta konstrukcya czystey cieśielce odpowiada — to iest rzecz inna — Wymyślił sobie Dach podwoynem pokładem forsztow pokryty. fig 6. T. 5. Woda pomiędzy wierzchnimi forsztami zbieraiąca się

Tab 5 fig 6.

spływa na niższe, tak że w ich końcu krople się wieszaią się, co dało powód zdobienia drzewkami mutułów od spodu. — Przeciw tey myśli nie można nic zarzucić, bo z położenia i formy tey doryckiey ozdoby można pewniey przypuścić że krople naśladowano niżeli kołki lub gwoździe — co tu maią robić kołki? Utrzymawszy Hirt krople, przyrzyna końce forsztow wierzchnich z przodu, czyli raczey w tył ie posuwa, aby na końcach forsztow spodnich mogł położyć rynnę drewnianą ta naśladowana podług niego była z kamienia formuiąc płytę wiszącą i półwałek (: Hängplatte u. Rinnleiste:) a końce forsztow w spodzie widziane dały początek mutułom —

co się

bo się tyrze Rynny moze się Hirt przekonać z Parthenonu a szczególniey z nowych odkopisk w Eleusis i Rhamnus, że we wcześnieyszych monumentach z boków iey nie dawano, tem więc mniey przystawała wcześnieyszym drewnianym gzemsom – Powinien był więc rynny też nie dawać ale tylko płatę zprofilować – ależ cóż dla Boga za cel bydz mógł tey sztuki drewa na krawędzi okapu, oczepem chyba przedłużony, aby wodzie stała na zawadzie, i zmuszała ią pod płatą tą szukać dla siebie odpływu –

Ani Hirt z tego niedowodzi potrzeby mututów w gzemsach horyzontalnych frontonu, gdzie o ~~dachu~~ położeniu dachu pomyśleć nie można –

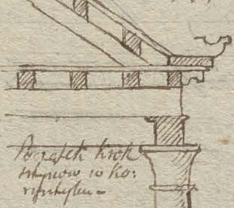
Hirt wchodzi w takie szczegóły i drobnostki co się tycze Ząbków i Konsolów, że ön nawet proporcye z ciesiołki ustanawia. tak mówi:

„ Oprocz więźby powałowey z poiedynczem pokładem Belek, znayduie się z torony – Jeżeli belki w poprzek budowli w znaczney od siebie ley odległości kładzie się na nich drugi pokład z mnieyszych sztuk drewna, które raz z grubszych raz z cieńszych belek robią się – Grubsze obracają się zwyczayle w kwadrat, i w sposób kraty się wzaiemnie wcinają i krzyżują – Jeszcze dzisiay takie stropy są do spostrzeżenia często we Włoszech; i że ich używali starzy, o tem się przekonywamy z ~~[illegible]~~ naśladowań w kamieniu iak w S. Teseusza w Atenach, Westy w Tywoli "

„ Przeciwnie mniey grubym sztukom drewna dawano mniey więcey podwoyną grubość na wzwyż, i kładziono rąbem w małey od siebie odległości – Nie krzyżowały się więc, i nie formowały czworokątnych pól –

„ Że dwa rodzaie kawałków drewna w powałach spowodowały że ciesiołka, że utworzyli owe nowe rodzaie gzemsów okapowych Traufgesimse wypuszczaiąc głowy tych sztuk drewna z przed ściany, i na nich i na końcach sztuków, kładąc listwy gzemsowe i rynienne (Kranz- und Rinn-Leisten:) –

„ Naśladowanie nie krzyżuiących się sztuk drewna postrzegamy w ząbkach, a krzyżuiących się w kroksztynach Koryntyckiego gzemsu "

Więc sztuki drewna w krainie z których powstały Konsole Korynckiego gzemsu były kwadratami fig 7. – a inne z których ząbki powstały były dwaray tak wysokie iak szerokie fig 8. Dla czego? –

Podług teoryi Hirta moc drewna wszerokości się mieści nie w wysokości więźby powinny bydz i ząbki i kroksztyny wszystkie wysokie – nawet zamiast cienkich sztuk drewna kłaść rąbem, można było podług tey teoryi kłaść płazem zarówno przy sobie; byłoby się zaoszczędziło ilości desz cienkich – a nawet i belek –

Porownaymy teraz Gzemsy z Naturalną Konstrukcyą Ciesielską – Główną rożnicę (mowi Stieglitz) znaydziemy w tem że horyzontalny gzems który w drew: Konstr: brakował (Zob Nro) w monumentach bez przerwy w około iest prowadzony. To tylko w Konstrukcyi kamienney może mieć mieysce; chociaż wprost nie wypływa

wypływa z zamiaru: bo front iest tu tak iak w konstrukcyi z drze:
wa gzemsami pochyłemi w górze okryty. Można się domnie:
mywać, że gzems kamienny tutay powstawał z występuiących
ciosów stropowych nad ~~trzy~~ ~~ścianami~~ Podcieniami; i dlatego się
ciągnął dalej pod frontonami że w przednim i tylnim przysion:
ku kamienie poważne wzdłuż budowli były kładzione — Jedna:
kowa także grubość Gzemsu głównego z Stropem kamiennym
okazuie że się w przedłużeniu tego ostatniego — Podobna iest rzecz
że wierzchy oba z iedney były sztuki, iak w Pandroseum w Ate:
nach, i dopiero pozniey dla rzadkości długich płazów, z dwóch
sztuk ie robiono. — (x) Także bydź może że może egipski styl w któ:
rym gzemsy bez przerwy otaczały architrawy był naśladowany.
Posągi w kole frontonów które na horyzontalnych gzemsach sta:
wiano, mogły bydź może przyczyną że ie utrzymano, ale nie
żeby zumyślnie dla nich ie robiono.

(x) Świątynia w Pestum zdaie się temu mniemaniu sprzeczkę
robić; bo tak chociaż pokłady nad podcieniami były wdrążone, iednak
gzemsy zupełne zrobiono — Na to Hübsch odpowiada, że tu do nowe:
go malarstwa tego stosować się musiano, i że taka kolonia iak
Pestum za wzór służyć nie może — bo stawiana przez wywędro:
wanych artystów, którzy zwykle bywaią podrzędni od tych
którzy w Oyczyźnie pozostaią. —

Kształt Gzemsu greckiego wypływa zupełnie z własno:
ści kamienia: formuie istotnie ostrokrawędziastą płatę — iako
nayłatwiey przez kamieniarzy obrobić się mogącą. — W da:
wnych Joniskich Monumentach gzems podobnież tylko z płaty
się składa i iest ma w górze i w spodzie drobne członki —

Jeżeli porównamy Gzems kamienny z drewnianym znay:
dziemy w ~~tym ostatnim~~ pierwszym daleko ~~większy~~ mniejszy wyskok — bo ieżeli Gzems
i Strop miał iednostayne belki kamienne, więc długość ich ogra:
niczona niedozwalała wypuszczać się z niemi bardzo naprzód,
Zaś ieżeli tak zwykle Gzems z osobnych sztuk składano, część
występuiąca musiała dla wagi bydź mnieysza od leżący —
wyskok więc ten nie łatwo mógł przechodzić połowy grubości
fryzu, bo z drugiey strony wewnętrzny Strop na fryzie był
kładziony. — To wszystko w drzewie w uwagę wchodzić nie może.
Druga różnica okazuie się w wysokości obóch Gzemsów: w mia:
rę iak znośność Tragbarkeit kamienia przewyższa drzewo, mu:
si także wyskok kamienny więcey mieć wysokości iak drze:
wniany —

A tak wszystko istotne z własności kamienia wynikło —

<u>Ozdoby</u> w starogreckim stylu różnicę znaydziemy od wszy:
stkich innych, że tu same prostoliniyne i ostrokrawędziaste z głów:
nych form prostey techniki powstaiące ozdoby tylko powtarzaią.
Na pierwszy rzut oka spostrzega się że formy ozdób tutay nie
maią piętna Natury, ale że tutay ściśle techniczne tylko że
tak powiem do przystroienia technicznego — Ozdoby innych
stylów czerpane z giętkich form królestwa roślinnego i zwie:
rzęcego — Ten wybór i powtórne użycie konstrukcyi do ozdób
nadaie greckiey architekturze znamię właściwe, które wyra:
zem <u>ściste</u> <u>streng</u> nazywamy — Bo tu ozdobienie ma
nieiako

miejsca pozór potrzeby, i dowolność zarówno wyraźnie wyklucza.
I to właśnie może było pobudką dla czego mniemano, że te
ozdoby wymagały ścisłego dokładnego wywodzenia na swe
usprawiedliwienie, a o czem np. w Egipskim lub innym Stylu
nigdy nie pomyślano.—

Dorycki Kapitel — mógłbym powiedzieć — nie jest tylko
prostym matematycznym przejściem z okrągłego w czwo-
rograniaste, i wcześniej zapewne był prostszym — lecz
jego ozdobą są jest kilka obręczek i wcięć, z których spodnie
z konstrukcji mogło wyniknąć, to jest dla oznaczenia gdzie
liść kapitelu na czopie trzona kolumny spoczywa.

Co się tycze ozdób Gzemsu, nie przeczy Hübsch że by tu
podobieństwa czyli raczej przypomnienia ciesielki nie
było, jakoto początkowo płaty i mutuły które się zdaią że
są przedłużeniem tałnic. — lecz w ciesiołce tałnice były wą-
skie, a przestwory między niemi szerokie, tu przeciwnie
są mutuły szerokie z wązkiemi przedziałami, więc tu za-
miast naśladownictwa, ozdoby więcej do przymiotu kamie-
nia stosowano, bo szerokie rozcięcia między mutułami o-
słabiałyby bardzo kamień — krople pod mutułami przy-
znać że mogły krople wody naśladować —

NB. w Egipskim i romantyckim stylu gzems jest mniej ozdobny
jak inne części — w Greckim Gzems najozdobniejszy

Ząbki Jonickiego Gzemsu, jeżeli je z konstrukcji ciesiel-
skiej drewnianej wyprowadzać, nie mogły wyobrażać tylko koń-
ce tałnic tych samych co i mutuły — Widzimy więc jak odmien-
nie w różnych miejscach było też naśladowanie — Wązkie
wycięcia w kamieniu pomiędzy pełnemi ząbkami mówi Hübsch
mogły mieć tu korzyść mocy. Geneli uważa i słusznie że
ząbki z kamiennej konstrukcji mogły powstawać, naprze-
mian wypuszczając kamyki, i cofając —

Konsole czyli Kroksztyny w korynckim Gzemsie
są bez wątpienia wyobrażeniem końców belek wystającymi przy czym
są rozległy umieszczane jak mutuły i ząbki, podobnie jak
belki poprzeczne i tałnice. — Że konsole po prostu
Dotyku prostokątny uważając mogły pierwiastkowo być
zarówno obcięte, nie podcinane lub esowane, jak się dziś
robić zwykło, i jak tertrum przepisuje.

Uwagi Hübscha nad Systematem Hirta

Hirt. Smak budowniczego tem będzie czyściejszy geläuter-
ter, jeżeli pożytku wygody i potrzeby nie będzie poświęcał źle zro-
zumianej predylekcyi Vorliebe do piękności, i żywo się o tem
przeświadczy że piękne w Architekturze nie daje się do odłączenia
od zamiarowi odpowiedniego i pożytecznego (nicht von dem zweck-
mäßigen und Nützlichen zu trennen sey), ale niejako na poży-
tecznem i zamiarowem spoczywa

Te i tym podobne wysłowienia są chwalebne — lecz indziej mówi:
Zamiar Budownictwa jest trojaki: Moc, wygoda i
piękność. więc by i piękność należała do zamiaru budowli, i
razem z dwoma pierwszemi stanowiłaby istotę Budownictwa.
Że ozdoby należą do piękności — więc by nic nie było, coby wprost nie
było zamiarowi odpowiedne i istotne !!

Prawa piękności do 6ciu punktów można przywieść: 1. Proporcyonalności Verhältnissmaass – 2re Równości Gleichmass. 3 Umieszczenia Wohlgereimheit, 4. Prostoty form. 5. Materyału i Mass. 6 Ozdoby –

Wyiaśnienie Proporcyonalności iest dosyć iest znośnem, o ile z konstrukcyi i przeznaczenia bywa wyprowadzona. Hirt iednak nie omieszkuie mówić o Modyfikacyi Stosunków podług Skutku wirkung iaki mamy w zamiarze aby budowla sprawiała. Lecz w budowli każdey inny ~~zamiar~~ skutek być nie winien i być nie może, tylko naturalnie zkonstruowaney i dobrze urządzoney budowy wyrażony. Lecz tak ściśle nie można twierdzić że miąższe i mocne dzieła uczucie surowości Ernst wysmukłe i lekkie wesołości. bo np: w greckiey Architekturze są stosunki mniey wysmukłe i lekkie iak w gotyckiey, a przecież każdemu pierwsza weselsza się być okaże iak druga.

Bezwzględne iakieś stosunki Konstrukcyine wykrywa Hirt dla wszystkich czasów, mówiąc: że Egipcyanie nie przyszli do poznania prawdziwych stosunków konstrukcyinych. Jakież więc są te iedyne prawdziwe stosunki? Greckie stosunki mniey wysmuklejsze od Egipskich są iednak osiadłe względnie rzymskich, a czemuż są te ostatnie względnie wysmukłych w romantyckim Stylu? – Jużże przyczyną tego nie iest tylko doskonalenie się Techniki.

Równość wymiaru Gleichmaass. Hirt mówi: Nie iest od rzeczy śledzić przyczyny dla czego nasze oko równości miary w dziełach budownictwa pożąda, i dla czego gdy tey nie masz tak bardzo czucie nasze obraża. Czasem znayduie się przyczyna tego w dokładney konstrukcyi i w zamiarowi odpowiednym założeniu ..... lecz ..... a nawet często zbiega się tyle trudności aby równość miary osiągnąć że bez uszczerbku w zamiarowym urządzeniu iey dopiąć nie można. – Musi więc iescze być tego głębszy powód.. Jeżeli zamiarowi odpowiednie urządzenie czyli potrzeba iest główną przyczyną budowli, czyliż może być głębsza przyczyna nad przyczynę pierwotną? Urgrund. Jednak Hirt wykrywa tę głębszą przyczynę, to iest:

1o Mówi zdaie się w ograniczoności naszey możności poymowania leżeć, bo zmysł łatwiey obeymuie rozmaitość połączoną w iedno za pomocą równey miary. Jednak nierówność miary znaydujemy w pamiętnikach Starożytnych naydawnieyszych każdego ludu, które należą do prostego czasu.

2re musi w części przyczyna leżeć w naszey fantazyi bo: budowla okazuie się oku podobnie tworowi natury organicznemu, Równość miary Gleichmass zaś w ciałach wszystkich wysoko organizowanych znayduiemy; a ten ich obraz równości myśl tak głęboko w naszą duszę się wciska że go nawet w dziełach przez nas wynaydowanych mieć chcemy. – Prawdziwie głęboka przyczyna?! – Daley idzie nayzabawnieysza rzecz: we wszystkich rzeczach i dziełach, gdzie prawa statyki za podstawę służą, zdaie się ciemne uczucie ku równości miary Gleichmaass i równowagi Gleichgewicht dążyć. Co do równowagi ta należy do statyki, a iey uczucie prawdziwie iest ciemne – Co do równości miary, czyliż ta z statyki zawsze wynika –

Prostota form w dziełach budownictwa oprócz innych sposobów które po prostocie form poznajemy iest istotną przyczyną naszego upodobania. Bo chociaż oko nasze lubi rozmai:

tość

itość, lecz ta się okazywać winna bez zamieszania, w czystych regu:
larnych łatwo myślą obiąć się mogących kształtach. że przez oprzą:
dne użycie sposobów tutay nie tylko materyału oprzędzenie rozumie się
czyliż Pyramidy wielką massę materyału maiące nie maią nay
prostsze formy; a Nowogotyckie Struktury przy nayiwiększey iego o:
pszczędności nie są maią rozwolintaltnych? Daley mówi Hirt: *potrzeba*
więc tak w Rysie iak w Elewacyi budowli unikać wszystkich skośnych
kątnych i wyginanych form, wszystkich ustępów, wyskoków. i
iedynie takich używać kształtów które swą prostotą ułatwiają
konstrukcyą, nie szkodzące potrzebnemu urządzeniu i układowi
tej i prostokątów i kątów prostych używać. Zatem żadnych by nie
trzeba dawać frontonów – rotund – półkół – podcieniów występuią:
cych wcześnie czyli przysionków – skrzydeł – Daley czyliż gdzie one formy
nie z konstrukcyi i urządzenia wynikać nie powinny? tak nawet
wyrey Hirt kwendul, tutay zas nayprzod radzi robić ten wybor, i przesta:
ie na tem, aby konstrukcyi i urządzeniu nie były wprost przeciwne.

o Swiątyniach greckich.

Pospolicie cała przestrzeń mieysca iednemu bóstwu poswięcona, Swiętosc czyli Hieron (: ἱερὸν :) otaczaiąca, lub kilka takich Swiętości w sobie mieszcząca, była także bóstwu poswięcona — Jey wielkość bywała rozna, i nazywała się temenos (: τεμενος :) —

Jezeli przestrzen ta była murami obwiedziona, formowała dziedziniec czyli Peribolos, i była albo tylko splanowana równo, lub w ustępy, lub płaskim kamieniem wyłozona —

Mur sam był od strony dziedzinca zrobiony w malowania — często stanowił tylną scianę podcienia kolumnowego —

Wolna przestrzeń zas była przyozdobiona w monumenta, posągi lub Ołtarze mnieyszych bogow i rycerzy.

Czasem peribolos tak było wielkie, ze kilka Swiątyń etc: w sobie mieściło, iak np Swiątyni Olimpiyskiego Zeusa w Atenach miało pół angielskiey mile (: 4 stadia :) obwodu —

Całe ieszcze drogi bywały swiętosciami obsadzane i bogom poswięcane iak np równina Thriazycka prowadząca od Aten do Eleusis i gdzie Ceres nayprzod mieszkańcow rolnictwa miała nauczać — Także swięta droga do Swiątyni Dydymeiskiego Appollina przy Milecie —

W miastach broinionych zamkiem czyli Akropolem od napaści nieprzyiacielskich, zwykli byli Starozytni stawiać Swiątynie głównym bogom na Zamkach. — tak w Atenach, Ramnus, Eleusis, Sunium, Messene (: Jthome :), Syrakuza, Selinus miały takie Akropole.

Do tych zamkow murami otoczonych prowadziła bogato zdobiona brama zwana Propyleami — iak w Atenach Eleusis — Sunium etc: a w małey Azyi w Priene etc. —

Swiątynie same miały kształt prostokątny. w nich Cella (: ναὸς, δομὸς, σηκος :) było mieyscem gdzie posągi a czasem ołtarz bostwa stawiano — zaymowała część srednią Swiątyni, otoczona czterema murami nayczęściey formowała obdłużną salę —

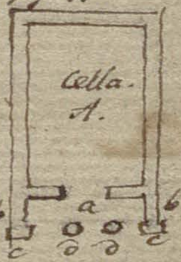

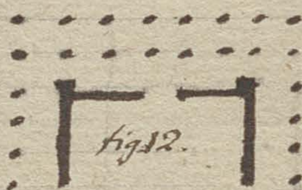
Fig. 1. okazuie Swiątynię w ktorey A iest Cella — a Przysionkiem (: pronaos, prodomos, anticum :) czyli Pronaos. — Mury dwa b, b wystepuiące zwano Pteroma (: od πτερὸν, skrzydło, ała :) Przysionek ten wraz z Cellą były pod iednym dachem — Czoła murow b b były zakonczane w kwadratowe kolumny zwane antae* — w tylney scianie przedsionku są drzwi do Swiątyni czyli Celli — w d d są kolumny dwie tak ustawione że w rowney linii z antami c c tak że architraw prosty na wszystkich spoczywa — Swiątynie tak urządzone

* parastades.

Pseudodipteryczna Budowla w Pestum ma 9 kolumn w czołach a po 18 z boków; — Budowla w Torikos ma po 7 w frontach a po 15 z boków — zdaie się że te Budowle nie były Swiątyniami.

Lecz się Grecy nie zawsze ściśle tych układów Swiątyń trzymali i tak:

W Partenonie w Atenach nie masz Przysionków t. i. Pronaos i Opistodomon z trzech murów i kilku kolumn in Antis składaiących się, ale ich skrzydła czyli Pteroma były bardzo krótkie za pilastrami czyli Antami w końcach — i z frontów 6 kolumn odstawionych tak że ze wszystkich trzech stron można było do Przysionków dochodzić — Tak urządzone wchody są zapewne te które Witruwiusz exisona zowie. Bud temi 6 Słupami stało 8 większych z których dwa ostatnie jako narożne w prost rzędom kolumn perystyle z boków formuiącym odpowiadały fig 12.

fig 12.

W Erechteum i tylnym froncie Swiątyni Illissus, które obydwie nie były otoczone perystylami nie było Pteronów, ale narożniki murów zniaty pilastry, na przeciw których dwie kolumny stały, a między niemi 2 lub 4 formowały Przedsionek do którego z trzech stron dojść było można fig: 13.

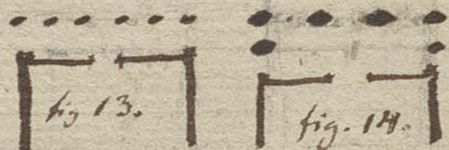

fig 13. fig. 14.

Fig 14 okazuie układ w mnieyszey Swiątyni w Pestum Przysionki w niey nie maią Pteromów, wchodziło się do nich z przodu i z boków przez 2 Exystony; dla podwoyney szerokości Przysionków które 6 kolumnami otoczone bywały — Takie Przysionki zowie Witruwiusz toskańskiemi — dla tego że podług iego podania w Swiątyniach toskańskiego sposobu budowania były używane — Lecz zdaie się że Exystony nie służyły do wchodzenia, ale kratami były zamknięte.

Były ieszcze u Greków i Rzymian Swiątynie podwoyne (: ditdόo) w których każde bóstwo własną miało cellę — iako np Swiątynia Wenery w Sparcie, miała cellę nad cellą, w dolney czczono Wenerę areję (: woienną) w górney Wenerę Morpho (: piękną) —

Swiątynia Minerwy Poliady w Atenach była podłużno prostokątnego zarysu, i stała na gruncie równey wysokości — Przednia część mieściła cellę z Portykiem Erechteionu, tylnia mieściła w sobie cellę Sw. Minerwy Poliady. (: zob: Hefst: k: 161) —

Dwa układy podług Witruwiusza były Swiątyń okrągłych

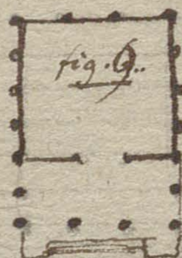
Fig. 10. Monopteros. tylko z rzędu słupów z belkowaniem i nadkryciem i okrągły stylobaty składała się

Ten układ Swiątyni iak fig 6. zwano Peripteros.
Perystylem zas zwano Kolumny zewnętrzne wraz z podcie:niem do około niemi otaczonym.

Dipteros zwano Swiątynie maiące po 8 Kolumn w frontach, i Perystyle o 2ch rzędach kolumn. fig. 7. (Swiąt: Dyany w Efezie oraz S. Qwirinusa dorycka były tego układu)

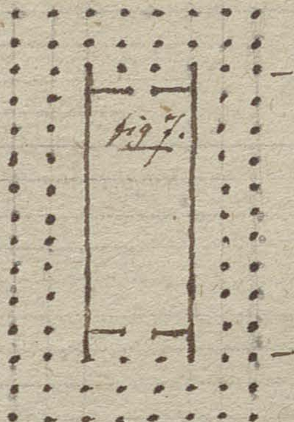
Pseudipteros fig. 8. urządzone iak Dipteros tylko w których drugiego rzędu Kolumn brakowało, ale za to były perystyle obszernieysze — iak w Sw: Dyany w Magnezyi.

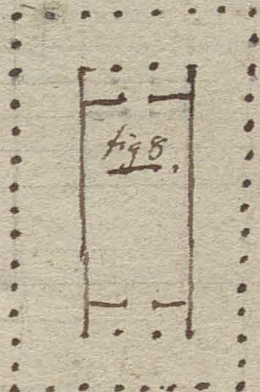
Pseudoperipteros fig. 9. gdy nie miały Kolumnady od:stawney z boków i z tyłu ale połkolumny wyobrażaiące ie. iak w wielkiey Swiątyni Ieusa w Agrygencie — ×

Nazywano także Swiąty:nie podług liczby Kolumn. i tak — podług tego iak stało 4. 6. 8. 10. 12. kolumn we froncie, nazywały się Tetra:stylos, hexastylos, oktastylos Dekastylos — Dodekastylos.

Ta terminologia służyła do tego ażeby w kilku wyra:zach opisać główny układ Swiątyni; rożnie wyrazy składaiąc. np: Hexastylos Perypte:ros — Oktastylos Dipteros — Oktastylos pseudodipteros itd:

Hexastylos to iest Swiątynia o 6. kolumnach w froncie miała zwykle z boków wraz z narożnemi rachuiąc Kolumn 14. lub 18. nawet czasem 12. iak w Sw: Nemezy w Ramnus. i Minerwy na Eginie. W Swiątyni Minerwy Poliady w Priene 11. — w Swiątyni Appollina Epikuriosa w Phigalii 15. — w ie:dney Swiątyni w Selinus nawet 16. —

Oktastylos to iest o 8 Słupach z frontów — ma 16 Słu:pów z boków w wielkiey Swiątyni w Selinus — 17 w Partenonie.

Dekastylos to iest 10 Słupów w frontach, ma 21 słupów z boków w Swiątyni Appollina Dydymeusza w Milecie, ta ostatnia swiątynia iest Dipteros, nie ma Opisthodoma żadnego, zas w pronaos ma 4 kolumny in antis.

Dodekastylos nakoniec 12 słupów w frontach a po 23 z boków (: z przodu potroyny rząd.) iak np w Swiątyni Olimp:ieusa w Atenach.

× Borgnis k: 613. Tab 29 fig 3. podał Plan Swiątyni zwaney Olbrzymow w Agrygencie. z perystylem w koło i połkolumnami przy scianach.

z dwoma Kolumnami pomiędzy dwoma antami z frontu nazywa Witruwiusz <u>in antis</u>. (ναὸς ἐν παραστάσιν)

Cała budowla spoczywała na kilku stopniach, naywięcey na trzech.—

Swiątyń <u>in antis</u> dwa przykłady znaydują się to iest Bachusa w Myus — i Nemezy w Ramnus — Jch kształt był nayprostszy i do naydawnieyszych swiątyń Grecyi należą —

Fig. 2. Swiątynia także <u>in antis</u>. ale z przysionkami z przodu i tyłu. Tylni przysionek także z dwoch Kolumn i dwoch pilastrów z frontu złożony e zwał się Opisthodomos (: posticum:). — Przykład tego urządzenia mamy w Swiątyni Dyany Propylei na Akropoli w Eleusis.—

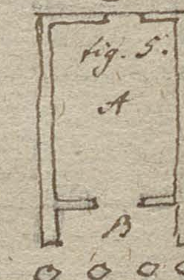
W Swiątyni obok Propyleow Atenskich będący znaydują się 3 Kolumny in antis zamiast dwoch.

<u>Prostylos</u> nazywano Swiątynię in Antis maiącą przed Przysionkiem ieszcze 4 Kolumny <u>fig. 3.</u> to iest w pewney odległości po przed dwoma Antami i dwoma przysionku Kolumnami.

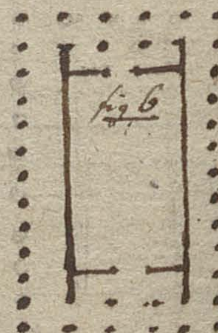

<u>Amphiprostylos</u> fig. 4. nazywała się gdy podobnież tylni przysionek czyli Opisthodomos 4 miał przed sobą Kolumny.

<u>Fig.</u> 5 okazuie Plan Swiątyni Amphiprostylos odmienny, to iest będący nad r. Jlissus niedawno zniszczoney przy Atenach porządku Jonickiego. — Tutay A iest cellą — B pronaos ale bez Kolumn między Antami — z przodu ma 4 Kolumny — Z tyłu brakuie Opisthodomos, i tylko są 4 Kolumny —

Architraw w tych wszystkich Swiątyniach spoczywa na Kolumnach zewnętrznych i odwracaiąc się nad mury otacza całą Swiątynię —

<u>Fig. 6.</u> iest Plan Swiątyń naycześciey używany. Tutay przed tylnim i przednim Przysionkiem o dwoch Kolumnach <u>in antis</u> iest 6 Kolumn wystawionych tak że 4 srednie odpowiadaią dwom Antom i 2ch Kolumnom przysionkowych, a dwie narożne odpowiadaią rzędom Kolumn wzdłuż murow celli Perystyle formuiącym. — Architraw nayprzod kładziono na Kolumnach antach i murach tak jak gdyby Perystylu nie było — Nad zewnętrznemi Kolumnami ciągnął się drugi Architraw do okoła, który rzadko z wewnętrznym łączono.

Sw: Jowisza Statora, i Czci i Cnoty w Rzymie były peripteros.

Peripteros. było większe iak Monopteros, tu kolumny ota:
czały w koło okrągłą Cellę — formuiące około niey okrągły Perystyl.
Do tych Swiątyn prowadziły małe w stosunku schodki —
Przykładu tego układu Swiątyn więcey nie masz, wyiąwszy Swią:
tynię Westy w Rzymie i Tywoli —
Panteon w Rzymie iest Swiątynią okrągłą.
Monument Lizykratesa w Atenach iest budowlą okrągła
pseudoperypterycżney formy, lecz do Swiątyń się nie liczy.

Hypätros nazywano Swiątynie w których Cella w części
była w górze otwarta to iest bez dachu, częścią azeby posągi pod
gołem niebem stały, częścią dla Swiatła w Celli. — Służyły tylko
dla Bostw wysokich iakoto Zeusa — Słońca — Nieznana — Minerwy — Cerery..
Co się tycze wewnętrzney przestronosci Swiątyn iest to do u:
wazania: że Cella stanowiła bardzo małą ich część; bo nie była
dostępną dla pospolstwa, ale tylko dla Kapłanow, i tylko w niey
posąg bostwa stawiano — a pospolstwo stało w Przysionku i w Pery:
stylach —
~~Aedyton~~ ^Opisthodomos^ była część w tyle od Celli murem oddzielona poprzecznym,
iak w Partenonie — Swiątym Selinunckiey — za skarbiec była za mała,
raczey służyc mogła na podarunki ofiarne i sprzęty. — W Swiątyniach
innych mieszczono w niey swiątobliwość, i przystęp do niey po:
spolstwo nie miało — zwała się Adyton. — W Celli Swiątyni Cerery
w Eleusis zdaie się była krypta to iest podziemna piwnica która
może na Adyton była przeznaczona — lub załozona dla pewnych
teatralnych złudzeń.

Cella była szczególniey w Swiątyniach hypetrycznych ozdobiona
wewnątrz w rzędy słupów dwa nad sobą, dzieliły ią na 3 części
z których srednia była w górze otwarta t. i. bez dachu — Przykłady
tego są w Partenonie — w większey Sw. w Pestum — w Sw: Minerwy
na Eginie — wielka Sw. w Selinus — etc:
W Bazylice w Pestum około ktorey perystyl w frontach ma 9
słupów z boków po 18, a w którey Pteroma maią 3 kolumny in
antis znayduie się w Celli tylko 1 rząd kolumn przedłuzin dzieląc
tę na 2 części.
W Swiątyni Cerery w Eleusis były 3 rzędy kolumn wewnątrz

Półkolumny uzywano wewnątrz w Swiątyniach iak w S. Ap:
pollina w Phigalii w Jonskim porządku. Zob: k: 186.
W S. Appolina Dydym: w Milecie są pilastry wzdłuz scian
Celli — a przy drzwiach Celli dwie korynckie półkolumny
W niedokonczoney Sw: Olimp: Zeusa w Agrygencie, znaydo:
wały się zewnątrz półkolumny wzdłuz murow, a wewnątrz w Celli
odpowiedały im pilastry scienne 12 stop szerokie na których kolossy
stały 25 do 30 stop wysokie wyobrazaiące Tytanow przez Zeusa
pokonanych, były do muru przypatte i dzwigały belkowanie —
Zob: k: 186. 187. 188. 189. 191.

Ty...

Schody na poddasze, lub do perystylow gornych w Swiątyniach hypetrycznych chcąc doyść, umieszczano obok wchodow do Celli, i tym końcem przedzielano schody te od Celli murem poprzecznym — Schody te były po obu stronach i raz odwrocone — Slady tego znayduią się w S. Junony Luciny w Agrygencie i Swiątyni Zgody tamże — także w Zacelli w Partenonie.

Stylobaty otaczały Swiątynie to iest podmurowania wywyższone — Składały się nayczęściey ze 3 stopni, rzadko więcey lub mniey. — Ich wysokość rzadko przechodzi 2 moduły — maią 12. 14 do 18 cali wysokości, szerokość nayczęściey większa od wysokości — Stopnie były albo gładkie, albo w ustępki wycinane dla dania pozoru lekkości — zob: Hesp. K. 168.

Podłoga Stylobat wyłożona marmurowemi płytami była niżey iak podłoga w Celli, dla tego z Pronaos ieden lub kilka stopni prowadziły do Cell umieszczone przededrzwiami — Czasem Prysionki Pronaos i Opistodom były wyżey iak Perystyle o ieden lub więcey stopni. J ten stopień (lub znayduiący się przede drzwiami Celli) ciągnięto wzdłuż murow zewnątrz w Perystylach do okoła; w Swiątyniach do rychlich formował ciąg Stop czyli Bazow pilastrowych wzdłuż murow w sposob odsadzki —

Stylobat bez Stopni prawie nigdzie w monumentach greckich nie robiono — też robiono w rzymskich kształtem piedestałow ciągłych zdobionych w gzymsik i odsadzkę —

w Pandrosium pod Karyatydami iest ciągły piedestał.

Także Pamiętnik Lizykratesa okrągły wznosi się na czworobocznej podstawie czyli piedestale z gzymsikiem z 4ma stopniami w spodzie — oprocz tego nad piedestałem są 2 stopnie w okrąg idące.

Drugim pamiętnikiem iest Grobowiec Terona w Agrygencie —

O Konstrukcyi schodow murow podłog. zob Hesp k: 170. 168. 174. 175. 176. 177 — Kolumn. 177. — Marmur 178. 179 — Tynk. 180. Cegła — 180.

Okna tych nie używali Grecy w Swiątyniach — bo swiatło w hypetrycznych drzwiami Celle oświecało — lub kandelabrami — wiecznemi lampi

Drzwi wielkie i szerokie zwężaiące się nieco w gorze — nie dla zmnieyszenia długości Stercu — ale dla dobrego Effektu. — Odrzwia czyli ferkłedinki w Ionicki ozdobione Architrawowato — k: 181.

Zdaie się że dopiero poźniey w zwyczay weszło nadodrzwiami dawać fryz i gzymsik z bokow Konsole — Drzwi Portyku Swiątyni Minerwy Polias w Atenach są naydawnieysze w tym rodzaiu, i posłużyły zapewne za wzor wszystkim poźnieyszym —

Szlorce drzwiow bywały z iedney sztuki kamienia do 27 stop długości czasem — a kilka stop grubości. Hesp k: 182.

Gzymsiki naderzwiowe greckie rożnią się od rzymskich tem że im zwykle brakuie płaty i karnezu — ~~więc nie są podług prawideł porządkow ukształcone~~ —

Uszy w odrzwiach z konstrukcyi wynikły bo szlorc dla mocy musiał być w mury wpuszczonym. — Przykłady tego mamy w wieży Wiatrow Grobowcu Terona — i w oknach wschodnich S. Minerwy Polias w Atenach.

83

Hess. k. 183. opisuie profilowania odrzwiów. w Propyleach Eleuzyjskich Przysionku w Eleuzis. – Erechteionie – Wiey wiatrow.
Iakie były skrzydła drzwiow śladow dotąd nie masz – w Swiątyni Dyany w Efesus i Zeusa Olimp: oponami spuszczanemi drzwi zastaniano.

Okna tylne w S. Minerwy Poliady w atenach opisuie Hess. k. 185.
Sciany cell w Swiątyniach niehipetrycznych dla małego swiatła nie mogły bydz ozdobione – lub tylko były malowane historycznie wizerunkami bogow i rycerzow –
Stropy z cedrowego drzewa lub cyprysowego rzezbiarsko ozdobione
Posągi stawiano w Swiątyniach nie tylko Bostwa ktoremu były poswięcone – ale innych – takze Ottarze – k: 192. 193.
Kraty metallowe używane dla zamknięcia Przysionkow między antami i Kolumnami – mozi i Kasonami –

Połkolumny Pilastry. w Sw: Appolina Dydym: w Milecie. – Według każdego boku wewnątrz stało 9 pilastr ionickich maiących połowę swey szerokości na wyskok w kątach przy tylney ścianie pilastry złamane a bez nie rowno, bo z strony bokow celli maią szerokość taką, ich inne b.b.b. a od tylniey strony są węższe i maiące taką szerokość iak inne e.e. – Pilastry d d od strony predniey t.i. od Proneos nie są złamane. e.e są iescze dwie pilastry, a f.f dwie połkolumny Koryntskie obok drzwiow. – Kapitele tych pilastr przeciągnięto i wzdłuż murow celli, i przyozdobiono ie w tych miejscach w gryfy lwowe, liry symetrycznie

W Swiątyni Minerwy Polias od strony wschodniey znayduią się w celli 6 Pilastr sciennych Ionickich z ktorych dwie ostatnie w samych węgłach stoią, formuią 5 Interkolumniow, w trzech srednich były okna umieszczone Kapitele i bazy węższe popmieszczone były wzdłuż murow Zewnątrz za tą scianą były połkolumny Hess. k: 187

W kątach stawiano: na pilastry iak fig. A. gdzie mały □ formuią, lecz ten sposob używany przez Rzymian mało się do wzmocnienia pilastr przykładał – i mało były widniane.
Podług fig. B. oddalaiące pilastry tak aby się ich kapitele zetknęły. lecz w tym razie wrażenia nie maią aby dla wzmocnienia kątow służyły.
Podług fig. C. tu się zetykaią z sobą maiące całą szerokość swoią z każdey strony – iak w S. Appl: Dydym:)
Podług fig. D. w samym kącie stawiaiące pilastrę tylko z iedney strony –

Swiątynia Appolina w Figalii. iest Hexastylos Peripteros. z boków 15 Kolumn miała. – w Pronaosi Opistodomon 2 kolumny in antis. w srodku Potkolumny. – Zob. Kes ki 189.

O Wielkich drogach czyli gościńcach militarnych starych Rzymian.

Rondelet.

W względzie budowniczem drogi mogą się uważać za tła równey szerokości, a długości nieograniczoney ustalone dostatecznie dla ułatwienia przewozu i kommunikacyi między krainami lub ich okolicami.—

Użytek dróg iest wielki. J można powiedzieć że im kray iest większy tem więcey dróg dobrych wymaga. To było iednym z sposobów którego Rzymianie używali dla powiększenia i utrzymania swego panowania.—

Ogrom niezmierny trakt rzymskich, ich trwałość, moc, zawady które przezwyciężać musiano prowadząc ie przez bagna, iezióra, góry skały wzbudzały we wszystkich czasach podziwienie powszechne. Mikołay Bergier w swey Historyi wielkich gościńców Państwa Rzymskiego potrzebę ich budowania przypisuie czterem głównym powodom:

1° Zatrudnić woyska w czasie pokoiu, i obywateli próżnuiących t. i. bez zatrudnienia zostaiących w każdey prowincyi. aby zapobiedz tumultom, buntom i innym poruszeniom będącym skutkiem próżniactwa i nędzy.

2re Dla szybkości w przesyłaniu ukazów, i odbierania wiadomości w stolicy ze wszystkich części tego obszernego Państwa.

3tie Dla ułatwienia wypraw woyskowych i przewozu bagażów woyska w każdey porze czasu i we wszystkie prowincye.

4te Dla wygody podróżuiących i korzyści handlu.—

Zob: Rozprawę mego Oyca w r. 1823. — i Gautiera o Drogach.—

Rzymianie rozróżniali różne rodzaie dróg przez wyrazy via, actus, iter, semita, trames, diverticulum, divortium, callis.—

<u>Via</u> znaczy to co u nas droga; iey szerokość była 8 stóp rzymskich (4 łokcie kral:) aby się dwa wozy z stron przeciwnych idące minąć mogły; w czem uważać trzeba że wozy u starych Rzymian nie miały iak 3 stopy szerokości między kołami <u>de voie</u>; szerokość ta była przepisana prawami 12 tablic na szerokość dróg 8 stóp rzym: czyni 7⅓ stóp par:

Maiąc sposobność Rondelet mierzenia śladów kolei powyrabianych w bruku wielu zabytków dróg dawnych, zwłaszcza zaś w Pompeianum poznał że nie miały iak 3 stopy między sobą odległości.—

<u>Actus</u> Droga poboczna dla przechodu iednego tylko wozu służąca, iey szerokość była tylko 4 stopy rzym: Wyraz ten actus pochodzi od powierzchni ziemi w nieymiarze 4 stóp szerokiey a 120 długiey wykazywaney.

<u>Iter</u> Drożyna, chodnik, piechoda, dla pieszych i kawaleryi; 3 stopy szeroka.

<u>Semita</u> Scieszka 1½ stopy szeroka <u>sentier</u>. Jeżeli przechodziła przez pola dawano iey nazwiska <u>Trames</u>, <u>diverticulum</u>, <u>divortium</u>.

<u>Callis</u> była droga w górach którą gnano bydło na paszę, przegoniť.

Te Drogi drożyny były prywatne. Co się tycze wielkich publicznych gościńców te nazywano konsularnemi, woyskowemi, pretoryalnemi, lub pod nazwiskiem Konsulów Cesarzów pod któremi zostały wykonane uchodziły; takiemi były Via Appia, Flaminia, Domitia. Czasem nosiły nazwiska prowincyi iako Via Latina, Tiburtina, Campania, Prenestina.—

Trakty czyli gościeńce wielkie Rzymian zazwyczay z 3 wyraźnych części się składały

składały. Część środkowa zwana Agger była nayywnioślejsza, wypukła i brukowana czasem wielkiemi kamieniami, jak różney postaci, jaka była sławna droga Appia, która uchodziła za naypięknieysza i naymocnieysza nad inne wszystkie rzymskie.

Z śladów dawnych trytef rzymskich jakiemi były Appia, Latina, Labicana, Tiburtina i Prenestina przekonał się Rondelet, że szerokość części ich średniey brukowaney powinna była być 16 stop rzym: (: $14\frac{2}{3}$ par:). Po bokach były dwie drugie części zwane Margines i były od środkowey oddzielane kamiennemi ławami: rebords czyli murkami maiącemi 2 stopy rzymskie szerokości, a $1\frac{1}{2}$ stopy wysokości, służyły one za ławki do siedzenia dla podróżuiących, i za ścieżki dla idących pieszo w czasie deszczu. A gdy droga poiezdna środkowa i ławy były zaprzątnione wozami i woyskiem część środkowa była szczególniey przeznaczana dla infanterii a przydroża margines dla koni i wozów. Szerokość tych przydrożow przez pół tylko wyrównywała szerokości drogi pośredniey środkowey, czyli prawdziwemu gościńcowi, tak że szerokość cała trytef woyskowych była nie wielką nad 36 do 40 stop rzym: (: 30 do $36\frac{2}{3}$ par:)

O Wątkach używanych przez rzymian do Trytew i ich budowie.

Wątkami temi były, kamienie twarde, ławy, piaskowiec le gres czyli głazy, krzemieniec cailloux, wapno piasek; żwir gravier margel marne kreda, i ziemia czysta franche.

Naypierwszą czynnością w zakładaniu Drogi trwałey i mocney było nakreśliwszy iey kierunek wyniwellować i wyrównać grunt podług położenia kraiu mieyscowego, i ubłocić go mocno fasulcami okutemi batons ferrés umyślnie do tego usposobionemi aby go ścisłym to iest zbitszym zrobić a razem tęgim wszędzie iednostaynie. Na dnie tak ustalonym dawano warstwy kamienney drogi nazywane statumen, rudus, nucleus, i summa crusta albo summum dorsum; to iest: fundament czyli posadę; rumowie czyli gruzowanie (:żwirowanie:); drdzeń i pokrywę. Cztery te pokłady mieważ ły razem grubości 3 stopy.

W wielkich gościeńcach woyskowych, pierwszy pokład czyli Statumen był robiony z iedney lub dwóch warstew rzędów płazów kamiennych kładzionych na podlew wapna a bain de mortier. Druga warstwa czyli rumowiei była robiona z muru odlewanego blocage dobrze ubłaczanego. Na tey dawano trzecią Nucleus drdzeniem zwaną, która była rodzaiem betonu czyli kitu mularskiego złożonego z żwiru gravier i wapna świeżo gaszonego. Bruk czyli Summum dorsum przykrywał ią, i w którą przez ubiianie wgniatano –

W wielu gościńcach dawnych iak Appia, Prenestina, Tiburtina Valeria, bruk składał się z wielkich kamieni lub ław niebieskawych w wielobokli nie regularne obcinanych, to iest o 5. 6. lub 7 bokach szczelnie z sobą spaiaianych z których niektóre maią $3\frac{1}{2}$ stop porównaney szerokości czyli średnicy. Palladyusz domniemywa się że musiano używać blach ołowianych do zdeymowania kątów i okroiow z krawędzi iednych kamieni aby podług nich inne przyległe obcinać doskonale było można, iżby szczelnie do się przystawały.

W niektó:

W kilku drogach starożytnych nie znayduie się warstwy zwaney Nucleus; wielkie kamienie bruku bezpośrednio kładziono na zwaney rudus.

W drogach których powierzchnia nie była brukowana, z wielkiego kamienia robiono ią z warstwy betonu iak się powiedziało złożonego z żwiru gravier wymięszanego z wapnem. – Naywiększe kamyki odkładano, i wgniatano ie w ten beton co stanowiło skorupę wierzchnią czyli pokrywę summa crusta.

Podług wszelkiego podobieństwa tym samym sposobem robiono i przydroża zwane margines; a może tylko same przydroże, zaś gościniec środkowy z warstwą Nucleus zwaną, i brukowano go kamieniem.

Fig 1. Tab 13. okazuie Trytwę starożytną. W niey warstwa lit: 2 oznaczona iest posadę czyli fundamentem Statumen., Lit 3 Rumowie rudus; lit 4 Jądro Nucleus. stanowiący pokrywę w drogach pobocznych czyli przydrożach margines; a w gościeńcu środkowym warstwę trzecią na którey; lit 5 Bruk z kamienia kładziono iak w trytwie Appia.

Bergier dowiedziawszy się, że w okolicach Rheims są zabytki trytew starożytnych kazał trzy z nich odkopać i przełamać. w dwóch znalazł następuiące pokłady: Na dnie ubitym rozciągniona w cały szerokości trytwy warstewkę zaprawy z piaskiem białym około 1 cal grubą – Na niey miąższości około 10 cali grubą uformowaną z płazów kamiennych spojonych zaprawą bardzo twardą – Na tey massie czyli Statuminie był Mur gruzowy maçonnerie en blocage 8 cali gruby czyli rumowie rudus złożony z kamyków nieregularnych różnego kształtu 2 do 3 cali wielkości maiących; okrągłe kamyki tamże znayduiące się mięszszemi były iak zwyczayne krzemieniowe comme les cailloux ordinaire, i nie dawały ognia od stali. – Warstwa ta tak była twardą i tak spoyną że robotnik więcey iey wyłamać nie mógł w godzinie ile iey był w stanie unieść. Trzecia warstwa Nucleus miała około 1 stopy grubości; była zrobiona z rodzaiu marglu kredziastego ubtłaczanego. Ostatnia warstwa stanowiąca wierzchnią drogi czyli summa crusta składała się z betonu, i miała 6 cali grubości. –

W trzeciey trytwie którą wyłamać kazał, znalazł: Statumen złożony z dwóch pokładów kamienia płaskiego, z których pierwszy 10 cali gruby był murowany na podlewie zaprawy wapienney, a drugi 11 cali gruby na sucho nad pierwszym był ułożony t: i: bez zaprawy. Ten drugi pokład był przykryty rodzaiem ziemi rudawey ubłoczoną na 4 do 5 cali grubo – Na warstwie tey ziemi szła warstwa betonu 10 cali gruba złożona z małych kamyków cailloux okrągłych i gładkich tiers wielkości pestki wiśniowey aż do orzecha. Rodzay ten żwiru gravier z wapnem i piaskiem tworzył massę bardzo twardą i mocną – Ostatnia warstwa składała się z wielkich kamieni cailloux na kąpiel wapienną. Grubość więc cała trytwy była 3½ stop – a poprzedzaiących dwóch 3 stopy.

Rzymianie robili także trytwy do których ani wapna ni zaprawy ni cymentu nie używali; na mieysce ich używaiąc gliny, marglu, kredy i ziemi czystey franche; lecz w konstrukcyi podobne robili warstwy iak w trytwach murowanych, starając się ie dobrze ubiiać, aby im zjednać większą stałość consistance.

Zob: Rozprawę mego Oyca w r. 1823. gdzie te konstrukcye Dróg murowanych są opisane.

Także Encyklopedyi Krynica Art: Landstraße gdzie wszystkie dawne rzymskie podług alfabetu opisane – i Gauthier. des Chemins –

o Rodzaiach drog stosownie do ich położenia.

Czworaki być może położenie drogi – 1º w równinie. 2º w bagnistey 3º w okolicy gorzystey gdzie się częścią wkopywać częścią nadsypywać potrzeba 4º Na Schylistościach gor i skał.

Do tego ieszcze dodadź trzeba drogi wskroś przez skały przebiiowane to iest podziemne, iakiemi były dawnych Tebow i Babylonii; Wezpazianą pod ap: penninem; gościniec ktory szedł od Baie do Cumes; drogę istnieiącą ieszcze pomiędzy Neapolem i Pouzzolo. przebitą przez gorę Pausilipe ktorey długość iest 363 sążni czyli 707½ metrow, 6 metrow szerokości a około 16 wysokości –

W wielu mieyscach Rzymianie zmuszeni byli wyłamywać skały dla drog naytwardsze iak się widzi w Piperno i Terracina na gościńcu od Rzymu do Neapolu – Przy Sisteron w Depart: niższych alp spostrzegaią się reszty da: wney tryłfy ktorą Posthumus Dardanus kazał wyiąć w skale, i na niey zrobić napis, zkąd to mieysce przybrało nazwisko Petra scripta. August ta: kże wiele gościńcow tym samym sposobem pootwierać rozkazał.

o Sposobie starożytnych wyłamywania Skał.–

Naywięcey zastanawiaiącą wzmiankę o tego rodzaiu robotach czyni Titus Livius, gdzie mowi o sposobach iakich użył Annibal do przełamania Skał Alpeyskich dla otwarcia przez nie drogi dla swego woyska. Sposoby te długo za bayki były miane. Tak się ten Autor wyraża w 21. X. swoiey Historyi rzymskiey –

„ Naprowadzono więc żołnierzy dla wykucia Skały tam gdzie tylko przez nię droga prowadzoną być mogła przeto zeinać drzewo, po okrzesaniu go z gałęzi zrobiono z niego niezmierny stos ktory podpalono. podczas wiatru ktory dmiąc na skałę rozpalał ią. lano więc wtedy na nią ocet, przez co na sztuki się ta: mała, i kawałki żelaznemi narzędziami odprzątano &c:– „

O podobieństwie tego postępowania przekonywa nas M. Gautier Autor dzieła szacownego o Trytwach. Przytacza on: iż mu się sobie polecone przez P. Arnou Intendenta marynarki zrobić śluzę pod wsią Eget użył naypierwiey prochu do wyłamywania skały, lecz daley sam mowi; że włościanin zdatnieyszy odemnie oświadczył się że gdyby mu dozwolone było robić uprzątnąłby skałę z mnieyszym kosztem i w 3 razy prędszym pospiechem„ Pozwolił na to Gautier. Włościanin zebrał 12 kobiet ktorym kazał robić wiązki chrustu i drzewa; i kazał poukładać w koło skały ktorą prochem wysadzać poczęto; i podpaliwszy ie gdy się ta rozpaliła dobrze kazał lać na nię wody, pękała na wszystkich stron z wielkim łoskotem gdzie ią ogień rozgrzał, po czem łatwo prędzey odprzątnioną być mogła.– Sposob ten wyprzedził wiek prawy i czasu.

Gautier iednak powiada że nie wszystkie rodzaie kamienia mogą tym sposobem pękać od ognia i wody, ale tylko ieden zwany przez niego pierre fondante ktory iest daleko twardszy iak piaskowce krzemieniste grez nayzbitsze – Ogień i woda żadnego skutku nie robi na skałach ktore nazy: wa rochers ardoisés.

Wnosi że Ocet ktorego Annibal iak mowią użył do łamania Skał wcale był niepotrzebnym, i że woda prosta ten sam skutek zrobić mogła na tym rodzaiu kamienia ktorym szczyty alp i Pyreneow są pospolicie pokryte.

o Budowlach

o Budowlach wzdłuż Trytew rzymskich

Wychodziło z Rzymu 29 wielkich gościeńców woyskowych z których niektóre ciągnęły się aż do granic Państwa. W odległości 50 mil rzymskich były poprzyozdabiane obok nich świątyniami pałacami łaźniami, hippodromiami, grobowcami i innemi pysznemi strukturami. Znaydowały się jeszcze wzdłuż tychże gościeńców budowle kosztem rządu powystawiane zwane mutationes i mansiones, które można tłómaczyć przez domy pocztowe i gościnne czyli mieszkalne

Poczty czyli mansiones dawano w odległości 12 do 15 mil. (18 do 22 kilometrów, czyli 4 do 5 lieues francuskich po 25 na stopień.) Chowano w nich konie do przeprzęgu dla kuryerów rządowych, muły, osły, woły i wozy do przeprowadzania bagaży woyskowych. Te domy były zwykle umieszczane we wsiach i miasteczkach —

Domy mieszkalne Mansiones służyły dla umieszczenia woyska; były stawiane w odległości 30 do 36 mil (45 do 54 kilometrów czyli 10 do 12 lieues franc:). —

NB. Mila rzymska iest 1/75 stopnia wielkiego koła ziemskiego, mila francuska lieue iest 1/25 części, więc 3 mile rzymskie są = iedney francuskiey

Liczba i długość gościeńców Państwa Rzymskiego

Powiedziało się że 29 dróg głównych wychodziło z Rzymu na wszystkie strony Państwa, to iest samych militarnych nie rachuiąc innych.

Długość Państwa Rzymskiego od Zachodu ku Wschodowi brana na paralelli przechodzącey przez 40° szerokości iest 2951 mil rzymskich, czyli 984 francuskich po 25 na gradus rachuiąc. Bergier pobłądził robiąc tę długość 1875½ mil franc: — Szerokość Cesarstwa brana na południku przechodzącym przez Rzym była 458 mil franc: Bergier robi ią równą 1000 milom franc: —

To obszerne Cesarstwo było podzielone na 11. wielkich Regiów, iakoto Włochy, Hiszpania, Gallia, Wyspy Brytańskie, Illirya, Tracya, Azya mnieysza, Pont, Orient, Egipt i Afrykę — Te Regie były podzielone na 113 Prowincyi przerżniętych 372 wielkiemi gościeńcami których całkowita długość wynosiła 52964 mil Rzymskich (czyli 17654 mil franc: po 25 na gradus:). —

U Rzymian budowanie i utrzymywanie Gościeńców było nader ważnem przedmiotem.

Że ten przedmiot więcey historyi iak Budownictwa się tyczy, nadto że o nim wyczytać można w Encykl: Krynitza Art. Landstraße — w Dziełku Gautier o Drogach — Rozprawie mego Oyca z r. 1823. dlatego co krótko tu wypiszę co Rondelet przytacza:

Nadzór robót publicznych był u Rzymian urzędem szanowanym — właszcza Dróg, i piastowanym przez naypierwsze osoby rzeczypospolitey.

Juliusz Cezar był mianowanym kuratorem dróg: wielkie summy z własnego skarbu na nie wyłożył, co mu ziednało kredyt i reputacyą u ludu

August Cezar dyrekcyą dróg na się przyiąwszy, mianował pretorów do nadzoru, a ci mieli pod sobą innych urzędników.

Cztery można klassy ludu rachować do budowy dróg używane. Woysko

rzemieśl.

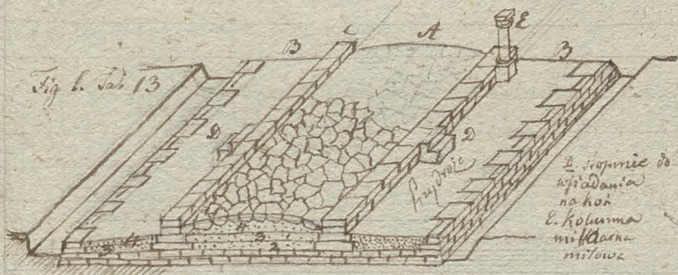
rzemieślników owrzeć, mieszkańców okolicy; i niewolników i więźniów.
August leżąc długi zapobiedz bezczynności Woyska i ztąd ztych skutków użył 25 legionów do naprawy i budowy Gościeńców nowych.
Mieszkańcy kraiu i robotnicy byli pod rozkazami officierów legii, a rzemieślnicy pod Architektów i inspektorów, którzy nie tylko budową dróg ale i budowl naddrożnych iakiemi były mansiones i mutationes się trudnili.—
Niewolnicy i więźnie podwoyną pracą i niebezpieczną byli obarczani przyżegiwano im na czole.
August kazał złożyć srebra ofiarowane sobie przez lud za swe zwycięstwa na pieniądze które obrócił na bicie dróg, nadto rozdzielił wielkie drogi do reparowania pomiędzy tych którzy otrzymali honory tryumfu, aby na nie użyć mogli zaborów zepoimller po nieprzyiacielu.
Tyberyusz swoim kosztem wyreparował drogi w Hiszpanii i Gallii.
Domicyan pyszną drogę od Sinuesse do Puzzolo wystawił 26 mil rzymskich długą, w niey bruk był z twardych kamieni □ i z marmuru.
Traian wiele dróg poprostować i poprawić rozkazał, zbudował wiele mostów, zrobił Gościeniec przez Jezioro Pontin. 16 mil Rzym: długi.
Adryan, Antonius i Markus-Aurelius wiele także około dróg porobili.
Septymius Sewerus i iego Synowie swym kosztem przy Brynie wybudowali i zreparowali drogi hiszpańskie.
Caracalla i Heliogabal popredtarzali wiele Trytew w Niemczech.
Aż do Teodoryka W:go zatrudniano się pod Carzami budową i naprawę Gościeńców publicznych.—
Starzy Rzymianie wielki mieli szacunek dla tych którzy albo własnemi pieniądzmi budowali drogi, lub takowe na nie testamentem lub za życia oddawali, lub gościeńce reparowali. Uwieczniali ich pamięć napisami, medalami, wznosili im posągi, bramy wyli tuki tryumfalne.—
Wszystkie więc klassy prawie znacznieysze ludzi ubiegały się za czynieniem ofiar.—

Drogi Rzymian nie były dla ich wozów za wąskie

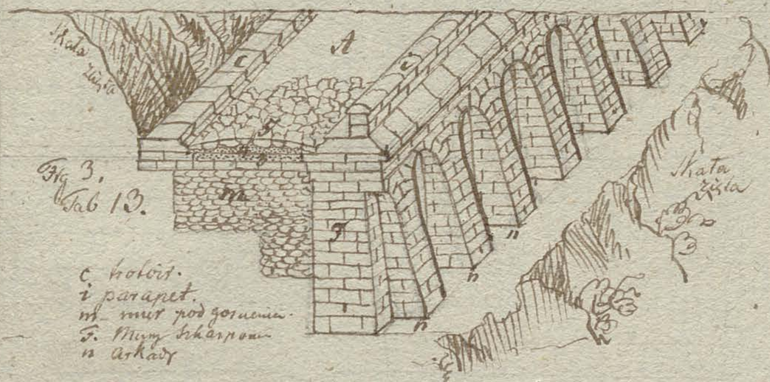
Ci którzy zarzucaią Trytwom rzymskich że były za wąskie nie zważali uwagi na to że ich wozy daleko były węższe od naszych między kołami i że w nich osie prawie nie z piast nie wystepowały. Dwa takie wozy bez zawadzenia takoo się mijać mogły na 8 stop rzym: szerokiey drodze, bo odległość od siebie kół ich zwykła była bydz węższa od 3 stop, kiedy w naszych wozach bywa od 4 do 5, a osie z piast w wielkich brykach czasem na iedną blisko stopę wystepuią, tak że dla przeyścia iedney z nich 7½ stop nayniniey szerokości potrzeba, to iest blisko dwiecy iak dwa razy tyle iak dla wozów starożytnych. Wielkie więc Trytfy woyskowe Rzymskie 36 do 40 stop szerokie były względem ich wozów tem, czem są względem naszych teraznieysze 60 do 72 stop obszerne, bo niemi taka sama liczba wozów przechodzić mogła.—
Mikołay Bergier w swoiey Historyi dróg rzymskich dawnych, powiada że Trytfy woyskowe 60 stop rzym: miały szerokości, lecz tego żadnym dowodem nie popiera. Bydz może że w bliskości Rzymu mogły bydz szersze iak daley, ze szczegółów iednak obmierzanych nie okazuie się, aby gdzie szersze bydz miały nad 36 do 40 stop Rzymskich.—

Drogi Rzymian były dla ich wozow mocnieysze iak nasze

Wielkie gościńca starożytne zastanawiaiącemi są z względu mocney i trwałey swey konstrukcyi, pomimo że ich wozy i mnieysze były iak nasze teraźnieysze i daleko mnieyszym ciężarem obarczane bywały. – Można więc mowić że te wieczno-trwałemi prawie mieć chciano. – Zob: o drogach teraźnieyszych.

c trotoir.
i parapet.
m. mur pod gościńcem.
F. Mury szkarpowe
n arkady

O Drogach teraźnieyszych

Rondelet

Ci którzy zarzucaią Trytwom Rzymskim że nie miały dosyć szerokości, nie zważali że u nich wozy tylko 3 stopy toru zaymowały między koleiami, kiedy nasze zaymuią 4 do 5 stop rzym: (1,3 do 1,6 metra:) a osie wystaią z piast w wielkich brykach czasem na 1 stopę, tak że dla przeyścia wolnego nayminiey 7½ stop (2,44 metr:) wymagaią. – i dla tego nasze Gościeńce daleko są szersze od starożytnych.

Co się tycze mocy budowania Dróg naszych, przyznać trzeba że ta nie może iść w porównanie ze starożytnemi; raz dla tego że nie z takiemi ostrożnościami ie robiemy i nie z takim kosztem, drugi raz że wozy nasze obciążamy nierównie większemi ładunkami iak starzy. Gościeńce więc nasze nie tylko powinny bydź szersze dla tych powodów iak starożytne, ale i stalsey zakładane.

Ażeby dadź poznać potrzebę silnego i trwałego i iednostaynego ustalania Trytew naszych dosyć będzie powiedzieć, że wozy dwukołowe czasem ciężarem 60 lett: par: obarczane bydź zwykły, a wozy czterokołowe ciężarem większym nad 120 lett. każde więc koło ciśnie na powierzchnią bruku nie większą nad pół stopy □ciężarem 30 lett. Nie dziw więc dla czego ciężar tak znaczny i wstrząsaną siłą po nieuchronnych usterkach bruku wywieraiący wygniata wzdłuż na iego powierzchni bruzdy koleyne i tym głębsze im konstrukcya drogi niedbaley była prowadzona, przy źle dobranych na nią materyałach.

W drogach teraźnieyszych część tylko brukowana środnia zwykła bywać częścią naymocnieyszą. Dwa przydroża marges ou accottemens czyli tak zwane drogi czyli tory letnie nie bywaią pospolicie usypywane tylko z ziemi która się z rowów pobocznich dla odpływu wód deszczowych i odgraniczenia własności partykularnych wykopało; prawda że się ich powierzchnia czasem pokrywa żwirem gravier lub gruzem kamiennym pierrailles, że iednak ziemia rozmiękcza się od wody przez żwirowy nadsyp łatwo przenikaiącey i ustępuie pod naciskiem ruchomego wężła który się w nią wgniata ale bezustannie grzęźnie i że tak powiem topi w czasie przejazdu wozów, drogi więc tego rodzaiu nigdy dobremi bydź nie mogą w czasie słot i w zimie; a w lecie lubo w tem dogodne że nie tyle trzęsą iak brukowane, kurzawa iednak z nich większa zawsze bywa zwykle.

Lepiey zatem robić przydroża czyli te drogi letnie przez połowę tylko tak szerokie iak część środkowa brukowana, i mocniey ie budować iak to robili starożytni.

Pewną iest rzeczą że wielkie gościeńce dobrze zrobione i utrzymywane nie potrzebuią bydź szerszemi iak są ulice w Paryżu, bo nie masz Stolicy w którejby większy był natłok przyieżdżaiących wozów koni i przechodzącego ludu. Nayszersze zawsze iednak z tych ulic nie maią iak 5 do 6 sążni szerokości, gdy tymczasem gościeńce miewaią po 10 do 12 sążni.

Ograniczaiąc szerokość Gościeńców naywiększych do 6 sążni, środkowa w nich część która zawsze bydź winna brukowaną z głazu gres kamienia lub kamyków caillou miałaby 15 do 18 stop szerokości, wszędzieby pozostawało na każde przydroże czyli letnią drogę stop 6¾ do 7½.

Chcąc ustalić tor gościeńca środni możnaby użyć sposobu Starożytnych Rzymian czego iednak przedsiębrać dla kosztu iest przechodzi możność Skarbową. do ostrożnieyszych więc udać się trzeba środków:

Wątła ktorych można użyć do budowy drog są ziemie, margle, kredy, glina piasek, żwir czyli krzemieniek, piaskowiec grés, kamienie twarde i miękkie, gruz kamienny les recoupes ou pierrailles i rumowisko decombres.

Te rożne wątła układane w sposob przyzwoity mogą zrobić bez pomocy zaprawy wap: dosyć mocne pod toczące się wozy, chociaż słabsze od i mniey trwałe od murowanego na wapno.–

Uwagi Rondeleta względem tych wąteł pojedynczo uważanych są:

Bryły w sześcian wyrobione z piaskowca grés, i pewną obiętość maiące mogą uformować chociaż bez zaprawy powierzchnią mocną, usadzaiąc ie na warstwie piasku rozesłanego na gruncie czyli dnie dobrze utwierdzonem. i wypełniaiąc dobrze szpary między niemi garnissant bien les joints. iak tego iest dowodem Bruk paryski.– i głownych gościeńców.– Że zaś doświadczenie przekonało że ta moc Bruku zmnieyszała się w stosunku mnieyszey obiętości kamieni (: obiętości bruków des pavés:) ustanowiono tę wielkość dla ulic i gościeńców wielkich 8 do 9 cali. (: tu nierozumiem co rozumie przez obiętość bruków czyli grubość wybrukowania czyli też kwadratowość kamieni wierzchnią:)

Kamienie twarde płaskie nieregularne i wielkiey obiętości układane w sposob starożytnych ieszcze by większą moc sprawiały, zwłaszcza w brukach na piasku kładzionych. bo podług tego układu iak go fig 1 i 2 Tab 13 okazuią, każdy kamień tak zostaie obchwyconym innemi że wyiąwszy go inne przecież przez to nie odłączaią się od siebie, i że kąty tępe większy daią opor iak proste.

Kamienie lub krzemienie caillou małey obiętości nie mogą się wcale mocnie dosyć utrzymywać w piasku; gdyby ich użyć koniecznie wypadało, dawać potrzeba pierwszeństwo w ich układaniu podobnemu iak opus incertum starożytnych, nawet dla krzemieni caillou. naśladuiąc sposoby murowania wykazane w fig 2 i 3 Tabl: 7.

Używaiąc gruzu pierrailles lub żwiru gravier, nie można sobie z niego obiecywać utworzyć powierzchnią trwałą i mocną tylko zarabiaiąc go z wapnem świeżo gaszonem na rodzay betonu, z ktorego się utworzy warstwa 16 centymetrow mniey więcey gruba ktora stawać się trzeba dobrze ubłoczyć. Inaczey gruz sam kamienny lub żwir bez żadney zaprawy lub cymentu ktoryby go spaiał użyty zrobi drogę uciążliwą dla koni, wozow i dla pieszych: Starożytni zamiast wapna używali w tym celu czasem rodzaiu ziemi tłustey i marglowatey.–

Co się tyczy przydrożow marges ou accotemens potrzeba aby od strony rowow były umacniane murami na wapno lub na sucho kładzionemi; lepszy tu będzie mur z kamienia na sucho stawiany aby przezeń woda się z pod przydrożow odciągać mogła, i ich wierzchy prędzey wysychały. Te murki służą cześcią za opor warstwom materyałow ziakich się przydroża składaią.

Wyrownawszy i utwierdziwszy grunt pod pasmem gościeńca maiącego się budować (: a to sposobami iak niżey w N° piątey zobaczemy:) poczynie się warstwy iego iak następuie:

Na pierwszą warstwę czyli fundament wybiera się kamienie, krzemienie caillou lub gruz pierrailles w sztukach iak być może naywiększych i utworzy się z nich pokład rowney wszędzie grubości wybiiaiąc starannie wszystkie dziury drobnieyszym kamieniem.

Na tey warstwie rozściele się warstwa ziemi czystey franche około 4 do 5 cali

do 5 cali gruba, którą się wyrówna i dobrze utłoczy.

Trzecią warstwę zrobi się znowu z kamienia ale nie tak wielkiego iak pierwszą, czwartą znow z ziemi i tak następnie na przemian podług grubości iaką drodze dadź chcemy. — Ilość warstew nie może bydź mnieysza od trzech —

Wszystkie te warstwy wyiąwszy ostatnią powinny się robić przez całą szerokość gościńca — bo ostatnia tylko przydroża pokrywać winna porównawczo z drogą środkową, która się wybrukuie. Wreszcie wierzchnią tę warstwę nad przydrożami dobrze utłoczywszy posypie się piaskiem.

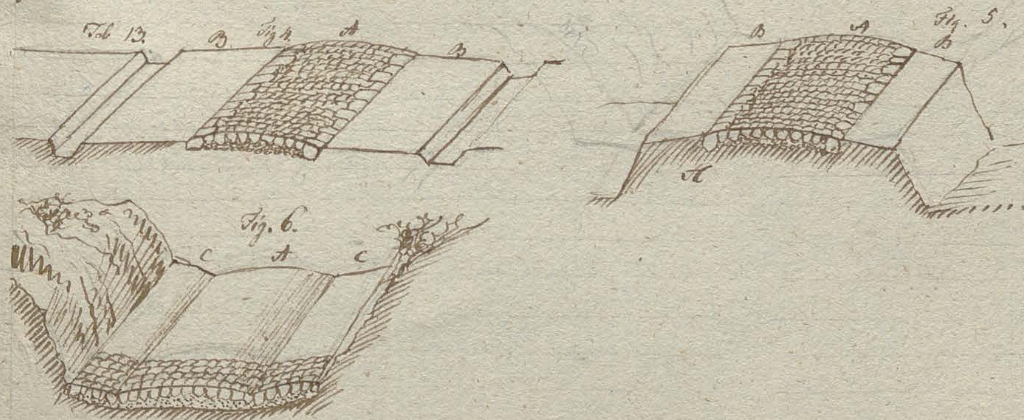
Gdyby wypadało dla iakich przyczyn koniecznych zrobić Drogę tak mocną i trwałą iak u Starożytnych Rzymian, któraby nie sprawiała ani błota ani kurzu zrobiwszy massę iey z warstew sposobem dopiero opisanym, wybrukuie się część iey środkowa, a poboczne czyli przydroża pokryie się betonem.

Sposób robienia drog warstwami naprzemian z Ziemi i kamienia iest naykorzystnieyszym kiedy nie możemy do składu ich użyć ani bruku ani litego murowania massif de maçonnerie. Drogi takie dobrze zrobione byłyby mocne trwałe i mało popraw czyli reparacyi wymagaiące —

Kłódka dwuwalcowa do równania Gościenców.

Kłodkata iest rodzaiem wozka proponowanego w iednym z dziennikow Angielskich. Składa się z dwoch walców wewnątrz wydrążonych, z żelaza lanych, i aby się nie zgniatały pod ciężarem wzmocnionych w tem wydrążeniu zapomocą dwoch przedzielaiących go w krzyż przegrod na czworo, z tegoż samego materyału. Gdzie się te przegrody pod kątem prostym z sobą krzyżuią przechodzi oś żelazna a podłuż przed środek każdego z wałow; te osie są w końcach mocno spoione z krosnem stanowiącym pokład wozka, brancard du chariot. Można na tym pokładzie taki kłaść ciężar iaki chcemy. Dla zmnieyszenia tarcia końce osiow obracaią się w panewkach kwadratowych. — Te walce maią 2 stopy średnicy a $2\frac{1}{2}$ stop długości. Toczące ie czasami po drogach ktore nie były brukowane, szczegolniey zaś po deszczu, po odwilży, będą ich powierzchnią rownać utwierdzać i niszczyć wszystkie koleie. — W tyle każdego z walcow osadza się nieporuszenie iakoby noż. kraiący (: coutre :), ktorego użytek iest odrywać ziemię oblepiaiącą się na walcach. — Wysokość tego wozka iest tylko $2\frac{1}{2}$ stop, łatwo więc można na niego kłaść ciężary. — Może bydź ciągniony ludźmi lub końmi, podług potrzeby mnieyszego lub większego obciążenia go —

Jeżeliby droga miała bydź bardzo popsuta koleie pozapełniać wypada gruzem i pokryć piaskiem —

Domy mieszkalne starożytnych Rzymian. ~~Greków.~~ rownie iak u innych obcych Narodów.

Domy Rzymian. Borg: 452. Oto iest co Witruwiusz w Xiędze 6ᵗᵉʸ mowi o Pomieszkaniach dawnych.

Dziedzińce — — — — **Dziedzińce.** Pięć rodzai mieli Dziedzińców 1.i. Toskanski — korynski — Tetrastyle — Odkryty — i Sklepiony.

Toskanski Tab 20. fig: 5. 6. cechuie się wyskokiem a a w obwodzie robiącym się przez krzyżuiące się belki cztery podokapowe. — woda spływa na Dziedziniec.

Korynski ozdobnieyszy fig. 4. 3. z kolumnami podpieraiącemi okap a razem formuiącemi perystyl czyli portyk.

Tetrastyle fig. 1. 2. nie ma tylko 4 kolumny w rogach, ktore podpieraią okapowe belki i wzmacniaią budowlę: zobacz k. 274.

Odkryty fig 7. 8. ktorego okapy dachy nie maią wyskoku wokoło — Rynna wykuta na wierzchu Gzemsu odbiera wodę z dachu. — To urządzenie iest dogodne dla apartamentów zimowych bo wyskok dachu nie zastania światła lecz rynna podlegaiąc zatykaniu może bydź szkodliwą urządzeniu i dnewna dla przebywaiącey i przenikaiącey wody.

Sklepiony fig. 9. 10. tam się używa gdzie obszerność mieysca będąc zaszczupłą wymaga rozprzestrzenienia apartamentów na 1ᵐ piętrze. — Portyk na Arkadach podaie nieczęstszą sposobność zrobienia przestronego dziedzińca nadole a razem rozszerzenia całą swą szerokością pokojów na 1ᵐ piętrze —

Sienie — — — — 453. Sienie atria tylko się rożniły rożnicą swych proporcyi na 3 rodzaie: 1º Gdzie szerokość = $\frac{3}{5}$ długości; Druga $\frac{2}{3}$, Trzecia maią na długość przekątnią Kwadratu zrobionego z szerokości.

Wysokość pod Architraw biorąc rowna $\frac{3}{4}$ długości. W tę nie wchodzi wysokość sufitu — de la soffite.

Kolumny podzielą Sień na 3 rowne części ieżeli szerokość Sieni iest 30 do 40 stop
Jeżeli ta szerokość iest 40 do 50 stop każdy z skrzydeł bocznych będzie $\frac{2}{7}$ całey szerokości:
Jeżeli — 60 — 80 — — — — — — — — $\frac{2}{9}$.
Jeżeli — 80 — 100. — — — — — — — — $\frac{1}{5}$.

Kompartymenta Sufitów tak maią bydź zrobione aby się cała wysokość rownała całey szerokości —

Sala zwana Tablinum. 454. idąca zaraz po Sieni będzie mieć na Długość $\frac{2}{3}$ szerokości ieżeli szerokość ta nie przechodzi 20 stop — Jeżeli szerokość iest 30 do 40 stop długość będzie $\frac{1}{2}$ szerokości — zas — — — ieżeli — — — 40 — 50. — — — — $\frac{2}{5}$ D°.
Wysokość Tablinum o ⅛ większa iak iest szerokość, nierachuiąc w to głębokości Skrzyneczek Caissons.

Domy Greków. Borgnis 443. Sposob Greckí i będący w zwyczaiu u narodów wschodnich, nie dawać swym pomieszkaniom tylko mierną wysokość, iest z względu zdrowia ludzi chwalebny. Domy bogatych greków były tylko przyziemne. — Ich Plan prostokątny dzielił się na dwie głowne części, z tych iedna zwana gineconitis służyła za mieszkanie kobiet; druga dla mężczyzn nazywała się andronides. — zob. niży

Domy Chinczyków Borgnis 443. Domy chinskie maią doł i pierwsze piętro. Ten Narod uporczywie się trzyma zwyczaiów dawnych — niebezpieczno by nawet było probować iakąś nowość wprowadzać.

Pomieszkania Mandarynów są tak urządzone: Dziedziniec kwadratowy zaymuie srodek. — w nim iest sadzawka otoczona skałami sztucznemi; wazony porcellanowe z kwiatami

z kwiatami i krzewami ozdobią obwód. Ryby w sadzawce i ptaki z bogatemi piórami ożywiaią to przyozdobienie równie proste iak wytworne. Facyaty zewnętrzne są murem gładkim nie maiącym innych otworów tylko sklepowe i dla drzwi wchodnych, żadnych okien tu nie maią, bo wszystkie wychodzą na dziedziniec; muszle przezroczyste zastępuią w nich mieysca szkła —. Mury są z cegły, porcelli z kamienia i marmuru kolorowego. Sciany wewnątrz są papierami malowanemi obiięte lub złoconemi, na których zwykle są kreślone napisy maiące związek z religią i moralnością —. Sam dół podzielony iest na kilka sztuk maiących zwykle 24 stop długości a 20 szerokości. — W pierwszem piętrze sala iedna zaymuie całą długość i szerokość domu, lecz można ią dzielić podług upodobania zapomocą ruchomych prze: pierzeń nakształt parawanów, przeznaczona iest szczególniey na mie: szkanie cudzoziemców —

Domy Greków — — — — Borgnis 441. Tu mówi że pomieszkania Greckie nie miały tylko dół, i pierwsze piętro: czasem nawet dół nie miał nad sobą żadney konstrukcyi.

